

Regional landskapsplanlegging og lokalsamfunnsutvikling

Bærekraftig planlegging av villrein fjell, lokalsamfunn og fritidslandskap i Bykle kommune

NMBU Masterkurs i regional landskapsplanlegging og lokalsamfunnsutvikling (LAA360 og 361), 2023

Bærekraftig planlegging av villreinfjell, lokalsamfunn, kulturlandskap og fritidslandskap -Bykle kommune, Setesdal

Kurset *Regional landskapsplanlegging og lokalsamfunnsutvikling* er et årlig tilbud til masterstudenter ved NMBU. I 2023 hadde kurset 28 deltakere fra studieretningene Landskapsarkitektur, By- og regionplanlegging og Naturforvaltning. Kurset holdes av Institutt for landskapsarkitektur og Institutt for by- og regionplanlegging ved NMBU, og gjennomføres i høstsemesteret. En sentral del av kurset består i å arbeide med konkrete problemstillinger knyttet til planlegging, forvaltning og utvikling av større sammenhengende landskap og tilhørende lokalsamfunn i en utvalgt region i Norge.

Hovedmålet i kurset er å gi studentene erfaring i å utvikle bærekraftig strategier som integrerer plan, forvaltning, stedsutvikling, vern og næringsutvikling knyttet til natur- og kulturressursene i en regional landskapsammenheng. Et viktig utgangspunkt er Europarådets landskapskonvensjonens rammer. Kurset skal gi kunnskap i bruk av verktøy for å analysere landskap, identifisere ressurser for bærekraftig utvikling, forstå mobiliseringsprosesser og medvirkning, samt bidra til kommunikasjon og formidling i forhold til ulike aktører og interessegrupper. Videre skal studentene få innsikt i lokal og regional planlegging og forvaltning av landskap og lokalsamfunn.

Høsten 2023 var gruppeprosjektet lagt til Bykle kommune, øverst i Setesdal i Agder fylke. Valget av Bykle vokste fram gjennom samtaler med tidligere fylkesmiljøvernssjef i Vest-Agder Erling Vindenes og plansjef i Bykle kommune Signe Sollien Haugå. Bykle byr på store ressurser knyttet til vannkraft, kulturarv, friluftsliv og reiseliv. Samtidig har kommunen betydelige utfordringer knyttet til befolkningsnedgang, press på

hyttebygging, forvaltning av Norges sørligste villreinstamme, nedgang i jordbruket og gjengroing av kulturlandskapet.

Hver gruppe har gjennomført en landskapsressursanalyse knyttet til sitt område og sitt tema, med utgangspunkt i problemstillingen de har utviklet. Som en del av undersøkelsene er det gjennomført landskapsanalyser og intervjuer med en rekke personer for å få kunnskap om folks relasjoner til sitt sted/landskap (stadkjensle). Videre har det blitt utarbeidet en mulighetsstudie, som har gitt grunnlag for utarbeiding av overordnede strategier og tiltak rettet mot bærekraftig besøksforvaltning og helhetlig områdeutvikling.

Feltarbeidet ble gjennomført fra mandag 25. september til fredag 29. september 2023. Studentene var delt i seks grupper, med ansvar for hvert sitt tema. Onsdag 27. september organiserte og tilrettela Bykle kommune et inspirerende og informativt seminar for studentene i kommunestyresalen, med tittelen «Bærekraftig besøksforvaltning og stedsutvikling». Her var det interessante innlegg fra en rekke lokale og regionale aktører; verneområdeforvalter for Setesdal Vesthei-Ryfylkeheiane, fylkesplansjef for Agder fylkeskommune, kommende ordfører i Bykle kommune, landbruksdirektør hos Statsforvalteren i Agder, reiselivssjef for Destinasjon Hovden og leder av Setesdalsmuseet. Dette ga verdifulle kunnskapsbidrag til gruppenes eget arbeid med hvert oppgavetema. Før hjemreisen til Ås fredag 29. september ble studentenes foreløpige inntrykk fra feltuka formidlet og drøftet med et utvalg av ressurspersoner i Bykle.

Gruppe 1 skulle fokusere på stedsutvikling i kyrkjebygda Bykle, og landet på problemstillingen: *Hvordan kan Bykle tydeliggjøre sin posisjon i Setesdalen ved å bruke kulturarv som driver i stedsutviklingen?*

Mulighetsstudien ga fire alternative strategier, 1) Bolyst i Bykle, 2) Besøksstrategi for bygda, 3) Sentrumsutvikling av bygda, og 4) Bykle i Setesdalen. Gruppen valgte å gå videre med strategi 4, med fokus på hvordan UNESCO-status for immateriell kulturarv kan brukes videre som drivkraft for bred verdiskaping i bygda. Under denne strategien foreslår gruppa fire tiltak, 1) Fremheve kulturlandskapet og ta i bruk gamle ferdselsårer i kyrkjebygda, 2) Åpne for nye funksjoner som aktiviserer særpreg i landskapet, 3) Byklerunden og 4) fremme lokal næring og utvikle møtepunkter.

Gruppe 2 hadde fokus på jordbrukets kulturlandskap og lokal matproduksjon. Dette temaet var et viktig utgangspunkt for valget av Bykle som årets gruppeprosjekt, og problemstillingen gruppa landet på var: *Hvordan legge til rette for aktivt landbruk, som ivaretar kulturlandskapet og bidrar til gode besøksopplevelser i Bykle kommune?* Landbruket i Bykle er under press, og i dag er det kun 10 gårdsbruk som er i drift, og med konsekvenser blant annet for betydelig gjengroing av kulturlandskap. Den første strategien gruppa foreslår er å styrke gjennom interkommunalt samarbeid og kommunale insentiver. Den andre strategier er å inkludere innbyggerne i utvikling av lokale matsystemer. Konkrete tiltak her er å satse på besøkshage og slåttedugnad mm. for å bevisstgjøre og motivere til nytenkning og bevissthet om landbrukets viktige rolle. Den tredje strategien er å utnytte jordbruksressurser på en ny måte. Et tiltak under denne strategien er å etablere en besøksgård på Hovden hvor man kombinerer turisme og stedsbasert læring for unge. Et annet tiltak er ny bruk av beitedyr for å øke lønnsomheten og hindre gjengroing, samt styrke utmarksbeitinga.

Gruppe 3 skulle se på besøksforvaltning i villreinfjellet, hvor både Setesdal-Vesthei-Ryfylkeheiane landskapsvernområde og regional plan for villrein (heiplanen) var sentrale utgangspunkt. Gruppen valgte

problemstillingen: *Hvilke tiltak kan bidra til å bevare villreinen og styrke bærekraftig besøksforvaltning i Bykle?* Et viktig utgangspunkt var den nye kvalitetsnormen for norske villreinområder, som viste at villreinstammen i Setesdal-Vesthei er sårbar. Gruppas første strategi er å øke kunnskapen og bevisstheten om villreinen, da dette kan bidra til en sterkere tilknytning og forpliktelse til å bevare Norges sørligste villreinstamme. Tilrettelegging for gode opplevelser utenfor reinens leveområde er da sentralt. Et konkret tiltak her er å skape et «villreinsentrum» på Hovden. Det andre tiltaket er utvikling av uteskole for å engasjere den nye generasjonen i Bykle. Den andre strategien er sterkere styring av ferdsel i villreinområdet. De to foreslåtte tiltakene her er utvikling av guidede turer i verneområdet og flytting av sti- og løypenett i særlige sårbare villreinområder.

Gruppe 4 jobbet ut fra temaet bærekraftig hytteutvikling. Bykle kommune er en stor hyttekommune, og særlig på Hovden er det bygget mange hytter. Problemstillingen gruppa landet på er: *Hvordan kan man skape bærekraftig hytteutvikling i Bykle kommune?* Det ble også utviklet to underproblemstillinger: *Hvordan kan man øke etterspørselen av fritidsboliger på best mulig måte med minst mulig inngrep i naturen? Hvordan kan man kople hytteutvikling og hytteturismen sammen med stedsidentitet og tradisjon i Setesdalen og Bykle?* Gruppas første strategi er nye føringer for eksisterende og nye hyttelandskap. Aktuelle tiltak er her er planvask, arealnøytralitet, begrenning av hytteturisters ferdsel i naturen (særlig i sårbare villreinområder), tilrettelegging for utleie av eksisterende hytter, ta større hensyn til visuell sårbarhet i landskapet og utvikle en felles ordning for grunneiere til å fordele økonomisk gevinst fra utbygging på en mer «rettferdig» måte. Den andre strategien er å gi nytt liv til stølene gjennom utvikling av et nytt konsept for hytteturisme. For å eksemplifisere dette har gruppa gjort en egen landskapsressursanalyse for et konkret stølslandskap i Bykle. Ideen er å gi nytt liv til stølsbygninger som i dag står tomme store deler av året, hvor gjester kan overnatte og delta på kurs om stølsdrift. Nye bygningsbehov tilpasses arkitektonisk og funksjonelt slik at det passer inn i stølslandskapet.

Gruppe 5 fokuserte på bærekraftig reiselivsutvikling på Hovden. Gruppen kom fram til at konseptet bred verdiskaping er et godt utgangspunkt, og utviklet problemstillingen: *Hvordan kan møteplasser og kunnskap om villrein bidra til bred verdiskaping på Hovden?* Gjennom arbeidet oppdaget studentene at villreinen er en viktig identitetsskaper lokalt, og ønsket derfor å utvikle dette videre. Gruppas første strategi er å øke sosialt samvær mellom lokalbefolkning, turister og hytteeiere. For å oppnå dette foreslår studentene: 1) etablere et bilfritt område i Hovden sentrum, 2) åpne en kafe eller et bakeri på dagtid som forvandles til en uformell restaurant på kveldene, 3) utvikle kombinert sykkelvei og skiløype med lagringsmuligheter for utstyr i sentrum. Den andre strategien er å øke kunnskap om Hovdens villrein for å styrke stedsidentitet og vern. Konkret foreslår gruppen å etablere et informasjons- eller læringscenter som vil fokusere på heiene, verneområdene og villreinbestanden. Et annet tiltak her er tydelig informasjon og veiledning for besøkende på hovden for å ta valg som styrker vernet av villreinen gjennom bl.a. å tydeliggjøre hvilke stier man ønsker turgåere og hvilke områder man ikke bør bevege seg i på grunn av

Vi vil med dette takke alle har som stilt opp for studentene og delt av sine kunnskaper og erfaringer i løpet av feltarbeidsdagene.

En særlig stor takk til plansjef i Bykle kommune Signe Sollien Haugå for faglig hjelp og støtte til planlegging og gjennomføring av kurset, bl.a. for å få engasjert lokale og regionale nøkkelpersoner. Takk også til Bykle kommune for å dekke overnatting for studentene under feltuka.

En stor takk også til tidligere fylkesmiljøvernssjef Erling Vindenes for gode faglige samtaler og bidrag i forkant og under feltuka. Det har vært lærerikt og en stor glede å arbeide med Bykle kommune i årets kurs i Regional landskapsplanlegging og lokalsamfunnsutvikling.

villreinen. Med utgangspunkt i den nye dagsturhytta på Hovdenuten anbefales det å tilby både naturveiledning og informasjonsskilt.

Gruppe 6 arbeidet ut fra vassdraget Otra som sitt tematiske prosjekt, med fokus på hvordan elva kan videreutvikles og planlegges som en ressurs for lokalbefolkningen og besøkende. Vassdraget er i dag sterkt regulert knyttet til den omfattende kraftutbyggingen i Bykle kommune. Problemstillingen gruppa utviklet er: *Hvordan kan Otra skape stedstilknytning i Bykle kommune, og samtidig være et bindeledd for Setesdal?* Stadkjensle-analysene viste at lokalbefolkningen har et ambivalent forhold til vassdragslandskapet. På ene siden var de fleste positive til den økonomiske gevinsten kraftutbyggingen til kommunen, men samtidig hadde flere også en sorg over hvordan elvelandskapet hadde forandret seg og nedgang i fiskebestandene. Strategiene gruppa forslår er; 1) å løfte fram lokalhistorien om vannkraften, 2) utvikle stoppesteder og møteplasser langs elva, 3) styrke og sikre nasjonal sykkelrute gjennom Setesdalen ved å utbedre strekningen fra Valle til Bykle.

Ås, januar 2024

Kursansvarlige ved NMBU

Knut Bjørn Stokke: knut.bjorn.stokke@nmbu.no

Morten Clemetsen: morten.clemetsen@nmbu.no

(Framsidedfoto: Gruppe 3, villrein og besøksforvaltning)

BYKLE I SETESDAL

HÅKON BEKKESTAD

SELMA DOKSÆTER

TYRA FAIRWAY

EMILIE SLETTVIK

LAA360 HØSTEN 2023 - OPPGAVE 1

INNHOOLD

Forord.....	s. 3
Teori og begrep	s.4
Metode	s.5
Setesdal og Bykle	
Regional landskapskarakter	s.6
Setesdals natur- og kulturarv	s. 7
Arv og utvikling i Bykle	s. 8
Landskapsressursanalyse	
Geomorfologi, landformer og vann	s. 9
Naturmiljø	s.10
Arealbruk	s.11
Kulturhistorien i landskapet	s.11
Stadkjensle	s.12
Romlig-estetiske forhold	s.13
Mulighetsstudie	s.14
Strategi	
Bykle i Setesdal	s.16
Tiltakskart	s.17
Tiltak	s.18
Gjennomføring	s.22
Refleksjon	s.23
Referanser	s.24

Figur 1: Utsikt utover fjellbygda Bykle på vei opp til Jarekollen.

FORORD

Denne rapporten er utarbeidet som del av emnet «LAA360: Regional landskapsplanlegging og lokalsamfunnsutvikling» ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU). Arbeidsgruppen består av studenter ved landskapsarkitektur og by- og regionsplanlegging. Vert for årets kurs er Bykle kommune. Vi vil takke for muligheten til å bli kjent med landskapet i Setesdal, og livet i bygda Bykle.

Oppgavens problemstilling

Tema for gruppens arbeid har vært stedsutvikling i kyrkjebygda Bykle. For gruppen ble det tydelig at Setesdal har betydelige ressurser som går på tvers av kommunegrenser. Vi har derfor jobbet aktivt med samspillet mellom det regionale i dalen og det lokale i bygda. Gjennom kartlegging av ressursgrunnlaget i landskapet har gruppen utviklet en strategi for hvordan fjellbygda Bykle kan løfte sine særpreg og kvaliteter foran seg, og oppnå en styrket posisjon som den rolige fjellbygda i Setesdal.

Arbeidet tar utgangspunkt i følgende problemstilling:

“Hvordan kan Bykle tydeliggjøre sin posisjon i Setesdalen ved å bruke kulturarv som driver i stedsutviklingen?”

Figur 2: Illustrasjonen viser utstrekningen og oppbygningen av Setesdal som landskapsregion.

TEORI OG BEGREP

Regional planlegging

Regional planlegging er planlegging som har som mål å bidra til helhet på tvers av kommunegrenser. Begrepet er definert i Plan- og bygningslovens plandel (Plan- og bygningsloven, 2008, kap. 7-9.), men kan også forstås utover romlig planlegging. Dette er fordi regionbegrepet også kan forstås på mange måter. Fylket kan utgjøre administrative regioner, vassdrag og villreinhabitat kan utgjøre økosystem-baserte regioner, og Setesdal kan forstås som en identitetsregion.

Lokalsamfunnsutvikling

Lokalsamfunnsutvikling dreier seg om å utvikle gode lokalsamfunn folk ønsker å leve i. Det forutsetter at blant annet aktiviteter og tilbud, infrastruktur og arbeidsplasser utvikles og forbedres (Regjeringen, 2023a). Disse elementene er viktige for å opparbeide et godt lokalmiljø. Ulike drivkrefter påvirker den lokale samfunnsutviklingen og kan føre til kreative prosjekter med nye idéer.

Kulturarv

Kulturarv er en samlebetegnelse som refererer til summen av materielle og immaterielle elementer som er arvet fra fortiden og er verdifulle for dagens samfunn (Falk & Knudsen, 2023). Materiell kulturarv kan omfatte fysiske ting som bygninger og kunstverk, og immateriell kulturarv kan omfatte tradisjoner, dialekter, og mer (Falk, 2023). Kulturarv forstås som en fellesressurs, som må tas vare på og videreføres til kommende generasjoner. Samlet kan det være viktige grunnlag for identitet og kultur, og gi oss noe å støtte oss på når vi former fremtidens samfunn.

Bred verdiskaping

Bred verdiskaping er et begrep som vektlegger utnyttelsen av natur- og kulturarv som grunnlag for å skape verdier på flere områder samtidig. Kultur- og naturressurser må forstås, bevares og brukes. Begrepet skal bidra til helhetlige og langsiktige løsninger som balanserer økonomisk vekst, styrket lokalsamfunnsutvikling, identitetsskaping og miljømessig bærekraft (Brandtzæg & Haukeland, 2014,s. 202)

Europarådets landskapskonvensjon

Landskapskonvensjonen er en internasjonal avtale som er opptatt av alle dimensjoner av landskap. Den trådte i kraft i sin opprinnelige form i 2004. Formålet med konvensjonen er å verne, forvalte og planlegge landskap. I kapittel 1 artikkel 1a defineres landskap som "et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer". Det er ifølge konvensjonen personlige erfaringer som utgjør landskapet vi ser, og som er med på å gi landskapet kulturelle og sosiale verdier for oss. Menneskers relasjon til landskap kan defineres som "stadkjensle" (Clemetsen & Stokke, 2014, s.51). Sammen med metodeverktøyet landskapsanalyse utgjør stadkjensle landskapsressursanalyse (LRA), som tar i bruk landskapskonvensjonen når det kommer til vern og forvaltning. Landskapsdemokrati vektlegges også i landskapskonvensjonens kapittel 1, artikkel 5c gjennom å etablere prosedyrer for medvirkning fra publikum, lokale og regionale myndigheter(...) (Regjeringen, 2023b).

METODE

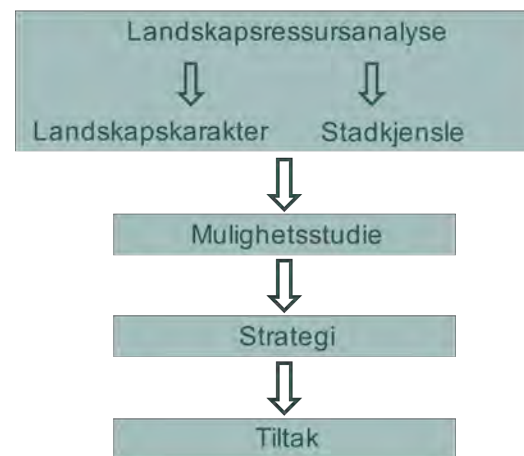
Landskapsressursanalyse

Landskapsressursanalyse (LRA) er et metodisk analyseverktøy for å innhente kunnskap om, og kartlegge, ressursgrunnlaget i landskapet. LRA består av to deler: landskapskarakter og stadkjensle. Landskapskarakteren forteller om landskapets natur- og kulturgitte særpreg, mens stadkjensle forsøker å fange begrepet "sense of place", som forteller om menneskers relasjon og forhold til landskapet. Sammen danner de utgangspunktet for mulighetsstudiene (Clemetsen & Stokke, 2014, s.50).

Fokuset for oppgaven er lokalsamfunnsutvikling i bygda, men for å fange sammenhengen mellom Bykle og resten av Setesdal har vi valgt å dele opp landskapskarakteranalysen i regional og lokal skala. Vi gjør først rede for den overordnede landskapskarakteren i Setesdal, etterfulgt av en mer inngående analyse av landskapet rundt bygda. Analysen er gjennomført før, under og etter feltarbeidet, og er en kombinasjon av skrivebordsstudie og egne observasjoner. Siden fokuset med oppgaven er å jobbe med stedsutvikling i Bykle har vi sett det hensiktsmessig å gjennomføre landskapskarakteranalysen både i en regional og lokal skala. Stadkjensleanalysen bygger i større grad på intervjuer gjennomført i Bykle, og på denne måten fikk vi også utforsket det indre landskapet. I etterarbeidet har vi jobbet med å sette analysene sammen til en helhetlig landskapsressursanalyse.

Feltarbeid

Gjennom en ukes feltarbeid fikk vi mulighet til å bli bedre kjent med bygda. For å få et inntrykk av stadkjenslen på stedet gjennomførte vi semi-strukturerte intervjuer der målet var å bli bedre kjent med innbyggernes relasjon til landskapet. De seks informantene var ansatte i kommunen, lokale privatpersoner eller næringsaktører. Intervjuene fikk frem ulike perspektiver og har vært verdifulle i det videre arbeidet med mulighetsstudien. Intervjuene har blitt supplert av observasjoner og vandringer i felt, som har hjulpet oss å se sammenhenger og visualisere det vi har lest eller blitt fortalt. Vi har besøkt kyrkjebygda, Lislestog og Huldreheimen, Sarvsdammen, Storetjønstrondi og Jarekollen, og ikke minst har vi utforsket sentrumsområdene. Vi har kjørt opp og ned gjennom dalen, fra Evje til Hovden. Til sammen har dette dannet et bilde av landskapet og hjulpet oss å forstå både gamle og moderne Bykle.

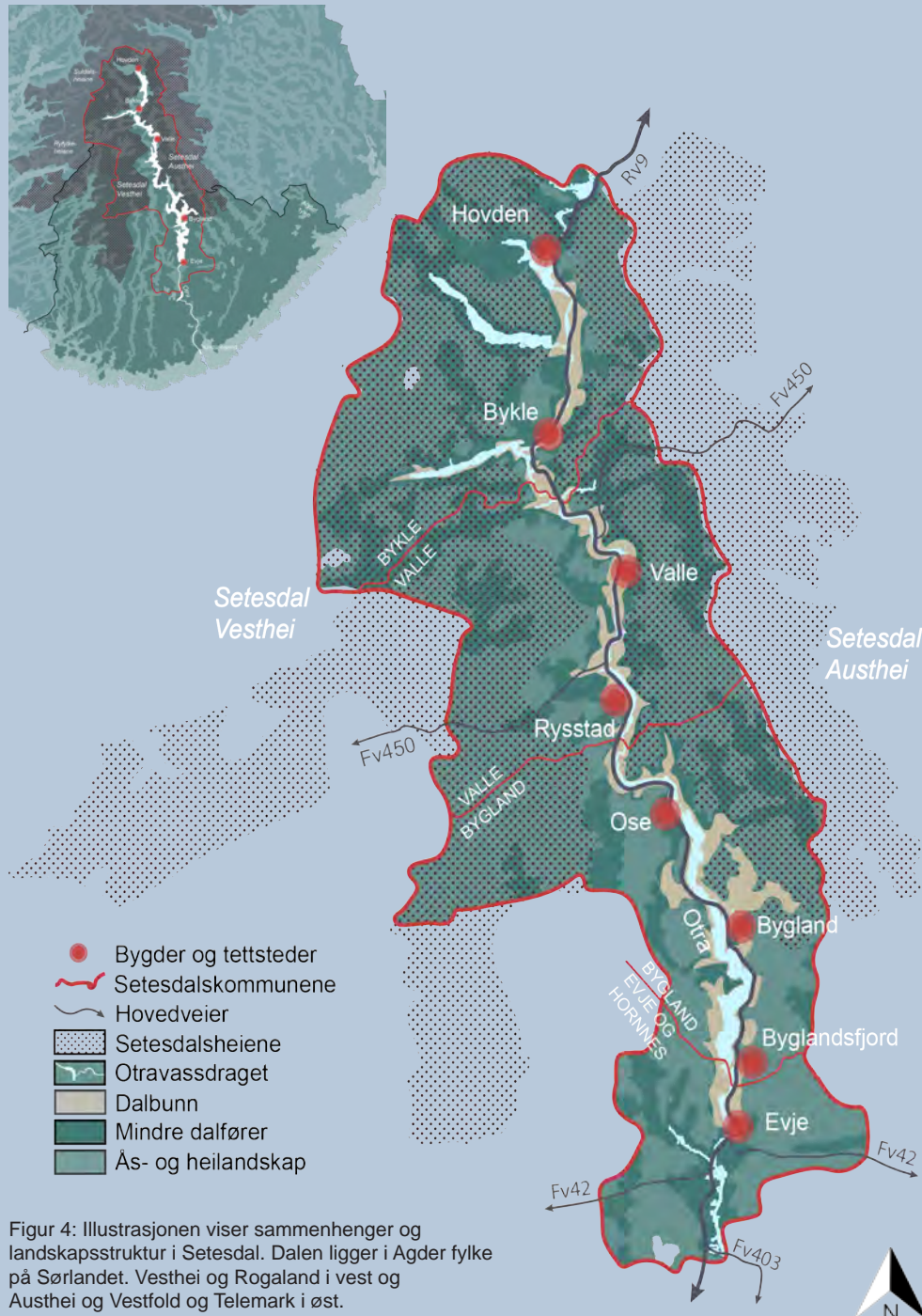

Figur 3: Landskapsressursanalysen danner grunnlaget for oppgavens mulighetsstudie for Bykle.

SWOT-analyse

På bakgrunn av landskapsressursanalysen gjennomførte vi en SWOT-analyse som del av mulighetsstudien. Analysen kartlegger styrker og muligheter som kan gi fortrinn i den videre stedutviklingen, og hvilke svakheter og utfordringer som kan hindre den (Distrikssenteret, u.d.). Funnene anvendes i utformingen av den endelige strategien.

SETESDAL OG BYKLE

Regional landskapskarakter

Setesdal er et dalføre i Agder fylke som kjennetegnes av sine vidstrakte heiområder, godt bevarte kulturarv og storskala kraftproduksjon. Dalføret ligger i Agder og følger Otravassdraget, fra fjellområdene ved Hovden til småheilandskapet ved Evje som kjennetegner de indre delene av sørlandskysten. Setesdal omfatter Evje og Hornnes, Bygland, Valle og Bykle kommuner. Setesdal Aust- og Vesthei rammer inn dalføret på begge sider, og gir dalen en tydelig nord/sør-orientering.

Setesdal Vesthei strekker seg over mot Ryfylkeheiane og utgjør Norges største landskapsvernområde (SVR, 2023). På østsiden av dalen ligger Setesdal Austhei, som strekker seg ned mot Arendals- og Skienvassdragene. Forvaltningen kommer av fjellområdets unike sammenheng fra høyfjellsområde til lavland, og dens rolle som leveområde for den sørligste villreinstammen i Europa (Forskr. om vern, Setesdal Vesthei Ryfylkeheiane, 1997, kap. 3).

Jordsmonnet har sammen med heiene og Otras løp dannet forutsetningene for livet i dalen. Dalbunnen er rik på elveavsetninger. Liene har mye myr og kun stedvis tynne moreneavsetninger i liene. Da landskapet har gjort det utfordrende å dyrke i store deler av dalen, har utmarksbeite og samspill med heiene vært viktig. Regionen har utbredt sauehold, men også noe geit og kyr.

Bosetningen er konsentrert i små tettsteder, og har fra gammelt av ligget i solsiden av dalen og i tilknytning til kirker og dyrkbar jord. Der dalbunnen er bred og åpen (f.eks. Valle) strekker bebyggelsen seg ut, mens oppe i dalsidene (f.eks. Bykle) ligger bebyggelsen i rekker i det skrånende terrenget. I nyere tid har endret ferdselsmønster styrket dette, og Riksvei 9 er i dag både hovedfartsåre og strukturerende element i dalføret.

Setesdals natur- og kulturarv

Setesdals landskapskarakter kan gi oss et bilde av dalføret som landskapsregion, men det har også vært forutsetningen for dannelsen av en av Norges sterkeste identitetsregioner. Gamle ferdselsveier gikk vestover mot kysten over heiene, og man hadde ikke den samme kontakten med sørlandskysten som i dag. Senere ble ridevei til postvei og dampbåt, og i dag fullføres arbeidet med gul midtstripe på riksveien, fra Kristiansand til Hovden.

«Han er so lange den Sætesdalen, du gjeng deg trøytt og leid og valen. Det er bakke upp, det er bakke ned, du gjeng og verker i kvar ein led.»

Lensmann Juel Lund i Valle, 1917

Det er kanskje herfra Setesdal har fått omdømme som noe uforstyrret, for man har en lang historie med tilreisende som ønsker å oppleve hva bygdene og heiene har å by på (SVR, 2015, s. 41). Setesdalskommunene er fremdeles blant landets minst sentrale, (Høydahl, 2020, s. 21), og det er nok dette som har skapt forutsetninger for en kulturarv som har fått utvikle seg i samspill med livet i dalen og på heiene. I 2019 ga utøvelsen av stevkunst, dans og folkemusikk Setesdal internasjonal oppmerksomhet med Norges første bidrag til UNESCOs verdensarvliste for immateriell kulturarv (FNs regionale informasjonskontor (UNRIC), 2019). Den internasjonale statusen vil gi Setesdal økt oppmerksomhet i tiden framover, og føre til både muligheter og utfordringer for regionen. "UNESCO-effekten" kan bety at kommunene vil oppleve konkurranse om markedskrefter som følge av listeføringen (Guizzardi & Mariani, 2020), og turistenes forventninger til regionen kan også påvirkes (Santamarina, 2023). Regionale samarbeid som forvalter denne identiteten vil derfor bli viktigere i tiden som kommer. Blant disse er Visit Setesdal og Setesdal Interkommunale Politiske Råd (IPR).

Figur 5: Byklestigen i 1866. Bilde hentet fra Schneider, A. i "Frå postveg til riksveg" (2018).

Figur 6: Festdag i Setesdal. Bilde hentet fra Sølverberget (u.d.).

Arv og utvikling i Bykle

I dag er Bykle en av Norges rikeste kommuner, men historisk sett har det vært en fattig og marginal fjellbygd. Det storslåtte landskapet har som nevnt begrenset ferdselen gjennom dalen, og Bykle har fra gammelt av vært den mest isolerte av bygdene. Bratt terreng og kaldt klima gjorde det utfordrende å drive med annet enn slått på gårdene, så dyrehold, jakt og fiske var viktige kilder til livsgrunnlaget. Likevel så mange innbyggere seg nødt til å tigge eller bytte til seg mat i nabobygdene (Gjerden, 1993, s. 33).

Figur 7: Kulturlandskap og korn på staur i kyrkjebygdas bratte dalside. Bilde hentet fra Bykle kultursoge (1993).

Dette skulle endre seg som følge av diskusjonene om vannkraft som begynte tidlig på 1900-tallet. I 1912 ble den første demningen bygget, og utviklingen har fortsatt i over 100 år. Utbyggingen har ikke vært uten konflikt, og kulminerte på 1960-tallet med kampen om Bykildammen. Fædrelandsvennens Lørdagsmagasin oppsummerer prosessen slik:

“Hadde kraftutbyggerne fått det som de ville for 45 år siden, ville store deler av Bykle i dag ligget under en 75 meter høy betongdemning, som hadde sperret av hele Setesdalen og delt den i to.”

Bjorkeli & Seland, Fædrelandsvennens Lørdagsmagasin, 2014

Alternativet ble oppdemming ved Bossvatn. Siden den gang har flere demninger blitt bygd, senest ved Sarvsfossen i 2014. Samtidig har hyttenæringen blitt en større del av hverdagen, med skianlegg på Hovden som driver i destinasjonsutviklingen. Gode snøforhold og riksveiforbindelse til kystbyene har ført til utviklingen av Hovden som fjellby. Nede i fjellbygda har tempoet gått roligere for seg, og det rolige bygdelivet foregår i beste velgående. Vannkraften har ført til en robust kommuneøkonomi, med god tilbudsdekning både i dalen og på fjellet.

Figur 8: Dam Sarvsfossen bidrar til kraftutvinning i kommunen. Bilde hentet fra Otra kraft (2017)

Endringskrefter og muligheter

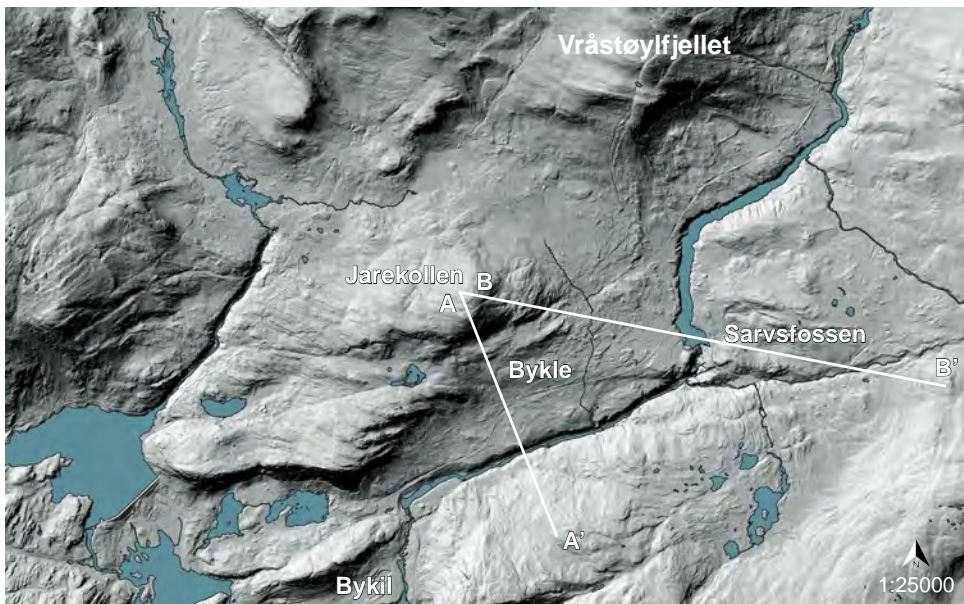
Som distriktskommuner flest har Bykle utfordringer knyttet til klimaendringer, konkurranse med byene, sosial bærekraft og gjengroing av kulturlandskap. Samtidig gis det tegn til at kraftinntektsmodellen kan utfordres ved regulering av grunnrenteskatter (Johnsen m.fl., 2022). For å sikre en robust fjellbygd i fremtiden, vil man være nødt til å jobbe for bærekraftig lokalsamfunnsutvikling, som tar utgangspunkt i lokale verdier og konkurransefortrinn. Her er regionens kulturarv en nøkkel, med UNESCO-statusen som en ny pust.

LANDSKAPSRESSURSANALYSE

Geomorfologi, landformer og vann

Utredningsområdet ligger helt i nordenden av Setesdal, i overgangen mellom dalføret og fjellområdene lenger nordøst. Hovedformasjonene i elvedalen har sin opprinnelse i den geologiske formasjonen det Baltiske skjold, som er utgangspunktet for de storslåtte heiene mot øst og vest (Elgaaen, et. al., 2022).

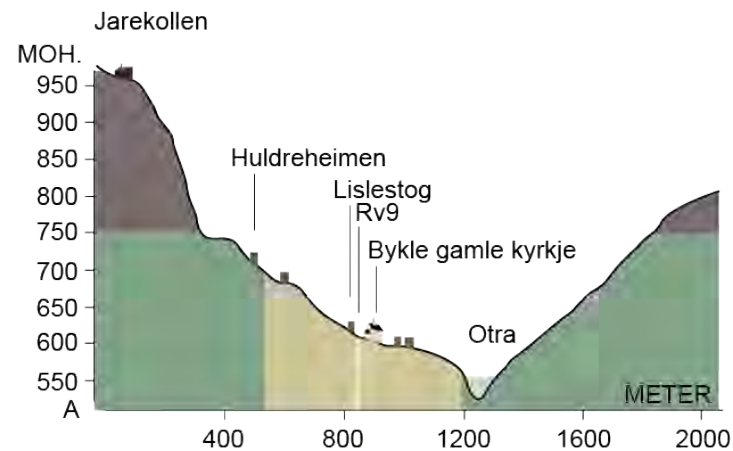
De bratte fjellsidene i dalen forteller om elvas gravende krefter og voldsom bre-erosjon fra istiden. Etappevis elvegraving har laget terrasser rike på myr og utallige små vann oppe i heiene. Vassdraget Otra ligger dypt i terrenget (se snitt A-A'), og følger Setesdal fra øst til vest i området. Elva har betydelige stryk og fossefall, og det er tydelig hvilken retning som fører en opp på fjellet, og hvilken vei man reiser for å komme seg lengre ned i dalføret. Den tar en brå sving sørover ved Bykil, i retning Valle. Terrenget er brattere på sørsiden av elva (mot Austhei) enn på nordsiden, hvor bygda ligger i den bratte skråningen.

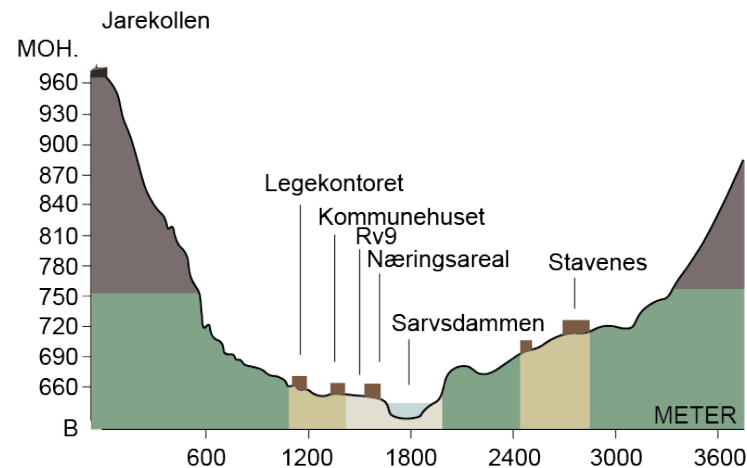
Figur 9: Skyggerelieff viser utredningsområdets landskapsformer. Elver og innsjøer markert i blått.

Sørsiden oppfattes i større grad som en sammenhengende dalside, og er mellom 700 og 900 moh. På nordsiden danner de to toppene Jarekollen (970 moh.) og Vråstøylfjellet (1199 moh.) viktige orienteringspunkter (se snitt A-A' og B-B').

Bykles berggrunn består i likhet med resten av dalføret av høymetamorf granitt og gneis. Bosetningen Bykle ligger i lia på et sammenhengende tykt morenelag fra istiden. Det er mye stein i kulturlandskapet (Svalheim, 2009).

Figur 10: Snitt A-A' viser bratt terreng i kyrkjebygda.

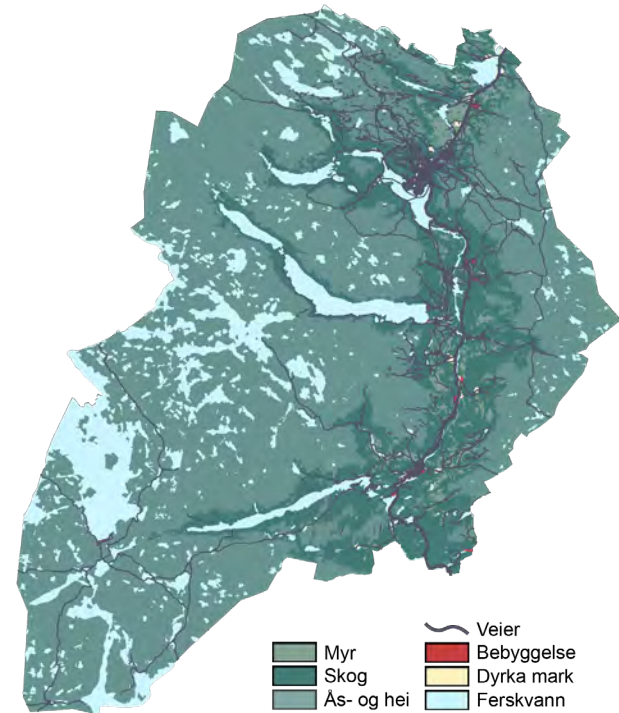
Figur 11: Snitt B-B' viser hvordan Vestheiens bratte dalside kan oppfattes som en vegg i bakkant av fjellbygdas utflattende arealer.

LANDSKAPSRESSURSANALYSE

Naturmiljø

De sammenhengende heiområdene Setesdal Aust- og Vesthei danner rammen for oppfatningen av landskapet, med et teppe av vegetasjon som strekker seg så langt man kan se.

Vegetasjonsdekket rundt bygda kan deles inn etter bruk. Kyrkjebygda er et utpreget kulturlandskap. Området er kartlagt som å ha nasjonalt viktige kulturlandskapsverdier (Svalheim, 2009), og inkluderer slåttemark, naturbeitemark og hagemark. Naturtypene krever kontinuerlig beite og skjøtsel for å opprettholde funksjon og karakter. Tresjiktet består typisk av rogn, osp og bjørk som står spredt eller i klynger. Dette forteller om gjengroing i landskapet. I dalsidene rundt bygda finner vi snauskog med overvekt av fjellbjørk. En mosaikk oppstår i kombinasjon med de mange myrflekkene og bartrebeltene som strekker seg oppover nedre deler av dalsidene (se figur 14). I sentrumsområdet finner vi flere åpne flater, parkområder og plen i kombinasjon med myrskog og skrinne koller (se figur 15).

Figur 12: Illustrasjonen viser en forenklet oversikt over kommunens arealressurser. Heienes naturpreg, størrelse og utallige fjellvann tydeliggjøres.

Figur 13: Bildet viser beite- og slåttemark fra Huldreheimen.

Figur 14: Bildet viser myr og snauskog fra Jarekollen.

Figur 15: Bildet viser åpne flater med plen fra sentrum.

LANDSKAPSRESSURSANALYSE

Arealbruk

Bygda skiller seg fra resten av kommunen, hvor vernede heiområder dominerer. Foruten Hovden utgjør bygda den største bosetningen i kommunen. Bygda ligger langs Otras nordlige dalside, med riksvei 9 som hovedfartsåre. Kyrkjebygda utgjør vestlige deler av bygda, med landbruk, butikk og gammel og ny kirke. Lenger øst finner vi det nye sentrumsområdet, med bensinstasjon, hotell, og flere administrative funksjoner. Heriblant rådhus, skole, barnehage og legekantor. Kyrkjebygda og det nye sentrumsområdet bindes sammen av boligstrøk oppe i dalsiden, og riksvei 9. Boligområder med eneboliger er konsentrert rundt det nye sentrumsområdet. Øst for dette området ligger et næringsområde, der det i dag finnes bedrifter som Bykle Vindu AS og Setesdal Elektro, i tillegg til brannstasjon og bilbergingscenter. Nedenfor næringsarealet ligger Sarvsdammen, kraftverksinntaket som regulerer Otra.

Tidligere besto det bebygde arealet av spredt gårdsbebyggelse. Rundt 1980-tallet ble boligfelt nord i bygda bygget, og bebyggelseskarakteren ble mer preget av moderne boligområder. Det er fortsatt gårder i utkantene av bygda og i dalsidene som omkranser den. Noen gårder er fortsatt i drift med husdyrhold, mens andre ligger i bratt terreng som gjør drift utfordrende. Flesteparten av beboerne i bygda er fastboende, i motsetning til i Hovden, der det er flest hyttebeboere.

Kulturhistorien i landskapet

Veiene opp til Bykle har vært kjent for sin ufremkommelighet, bl.a. ved Byklestigen. Veiene gjennom Bykle har utviklet seg sammen med bygda. Ålmannvegen er en gammel ridevei som i dag forvaltes av kommunen for å forhindre gjengroing. Den ble avløst av kjerreveg i 1879 (også kalt Postvegen og Den Sætherdalske hovedvei). Deler av denne traséen er nå del av riksvei 9, og andre er blitt en del av det resterende veinettet i bygda.

Kulturlandskapet

Kulturlandskapet er spesielt tydelig i kyrkjebygda, både på sør- og nordsiden av veien. Det finnes både rydningsrøyser og steingjerder, i tillegg til beiter for husdyr som er relativt intakte. Området har flere eksempler på tilhørende byggeskikk. Rekketun var en nødvendighet som følge av det bratte terrenget, hvor det var typisk at uthusene lå lavere i terrenget enn hovedhuset på grunn av det bratte terrenget. Lislestog og Huldreheimen står seg ut med større samlinger av laftebygg, med utskjæringer av navn og årstall i treverket som er typisk for Setesdal. Kun et fåtall av byggene i kyrkjebygda er originale, og flere er flyttet dit fra nærliggende områder. Bykle gamle kyrkje fra rundt 1620 er fredet, og er en av de tydeligste markørene i landskapet som viser at man har ankommet bygda Bykle.

Kraftlandskapet

Det store nedbørsfeltet til Setesdal har vært sentral for bygdas historie. Vest for kyrkjebygda finner vi Nordbygdi, ei grend ved Bossvatn som ble demmet opp som følge av kampen om Bykildammen. Otra er også demmet opp nedenfor bygda, ved Sarvsfossen. Ingeniørkreftene har for alvor endret Bykles landskap og livet i bygda. Kraftlandskapet står i stor kontrast til kulturlandskapet, og viser tidsdybde og utvikling i teknisk tradisjon.

Figur 16: Bildet viser kulturlandskap med steingjerder i kyrkjebygda.

Figur 17: Bildet viser inngrep i landskapet ved Sarvsdammen.

LANDSKAPSRESSURSANALYSE

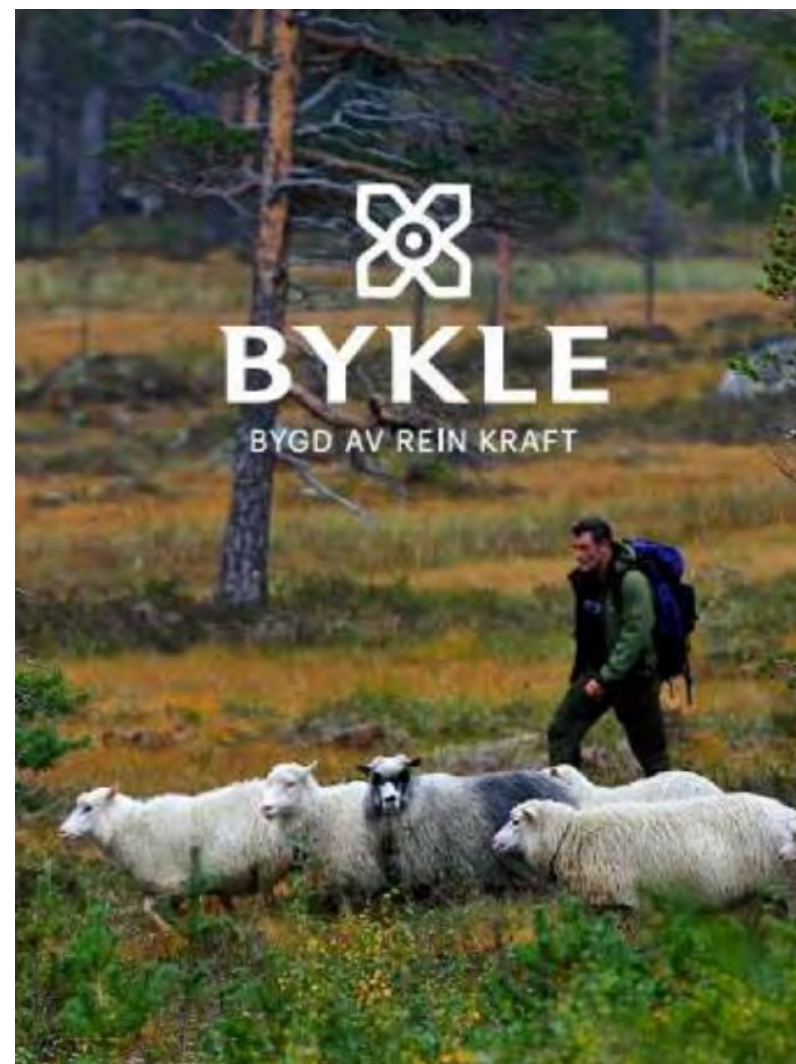
Stadkjensle

Kraftig natur

Samspillet mellom Bykles befolkning og storslåtte natur er med på å danne grunnlaget for innbyggernes identitet. En innbyggerundersøkelse Bykle var med viser at 87% var enige i at landskapet betyr mye for deres identitet (Distriktssenteret, 2022, s.5) Møtene våre forteller om forståelse og respekt for naturen, som reflekteres i bruken og forvaltningen av heiene. Fra gammelt av dyrket man jorda, hentet malm og kull fra liene, og heienes rikdom i form av fiskevann og jaktmuligheter var en nødvendig ressurs for å muliggjøre livet i fjellbygda. Etter å ha utnyttet nedbørsfeltet som ressurs til kraftproduksjon har overlevelse gått over til overflod. Landskapet benyttes i dag i større grad til rekreasjon, sport og friluftsliv, og hyttenæringen bidrar til å dele opplevelsene av Setesdalsheiene med tilreisende fra fjern og nær.

Stolt kultur

Samtidig preges stadkjenslen av livet i bygda. Bykle er stolte av sin kulturarv, som utøves både organisert og i frie former. Landskapet er rikt på sagn og fortellinger. Man har et aktivt forhold til hvordan dette videreføres til nye generasjoner, med Gorrlaus-prosjektet som et eksempel på at tradisjonsmusikk- og dans får plass i skolehverdagen. Vi møtes av en bygd med stort engasjement for bygdas framtidige utvikling, og sterk dugnadsånd for gjennomføring. Dette gjelder innen husfliden, idretten og innslag fra lokale næringsdrivende. Det lokale næringslaget arrangerer årlig «Bykledagene», og jobber aktivt med profilering for å formidle livsstilen den rolige fjellbygda har å by på. Samtidig er det små forhold i fjellbygda, og i motsetning til Hovdens destinasjonsutvikling får vi inntrykk av at bygda har utviklet seg noe innadvendt. Dette kommer til syne i den inntil nylige mangelen på interkommunale samarbeid med andre Setesdalskommuner, og også i det sosiale livet i bygda. At alle kjenner alle betyr at alt er svært synlig, noe som gjør uorganisert aktivitet i sentrumsområdet mindre attraktivt.

Figur 18: Omdømmebygging i Bykle baserer seg på naturopplevelser sammen med levende kulturarv. Logo og slagord spiller på dette. Bilde fra Bykle Næringslag (u.d.).

LANDSKAPSRESSURSANALYSE

Figur 19: Kyrkjebygda og åpent landskap med riksvei 9 sett fra parkeringsplassen ved Bykle gamle kyrkje representerer hvordan dalsiden kan oppfattes fra veien.

Figur 20: Vertikale strukturer som naturlige dalsider og menneskeskapte oppdemninger stykker opp landskapsstrukturen, her ved Sarvsdammen.

Romlig-estetiske forhold

Områdets store landskapsrom dannes av heiene. Fra bygda oppleves Austheien som en myk vegg, mens Vestheien har en mer oppdelt struktur med en håndfull høyere topper (Jarekollen, Vråstøylfjellet m.fl.) som utgjør landemerker i landskapet. Otrav gravende løp har gjort dalsidene bratte, og vanskeliggjør ferdsel på tvers av dalen. Elvas estetiske verdi har forsvunnet som følge av oppdemming, og Sarvsfossens kraft synliggjøres kun ved bestemte vannslipp ved Sarvsdammen. Det skrånende terrenget har mye å si for opplevelsen av bygda. Står du nede langs elva opplever man å være i et dalføre, mens lenger opp i terrenget åpner utsikten seg over de langstrakte heiene. “Bykle ser langt” er kommunens slagord, og dette stemmer godt. Bygda blir liten i forhold til den storslåtte naturen som omgir den.

For mange oppleves bygda først og fremst fra riksveien, noe som gjør at Bykle oppleves i høy fart. Dette bidrar til en barrierevirkning som gjør skillet mellom kyrkjebygda og det nye sentrumet større. Følger man den gamle postvegen vil man oppleve bygdas opprinnelige struktur, som ikke er i nærheten av like lineær som riksveien. Ankommer man sørfra åpenbarer heiene seg i det man svinger østover ved Sveigefoss, og gir følelsen av at man nærmer seg slutten av Setesdal, og er på vei opp til fjellet. Deretter åpner kulturlandskapet seg ved Kyrkjebygda, noe skjermet av kratt, skog og skjæring langs veien. Kjører man sørover fra Hovden vil bygda oppleves som en slags “Setesdals nordlige innfallsport”.

Kyrkjebygdas jordbruksmosaikk viser historisk dybde, og har estetiske verdier som formidler historien om Bykle godt. Det nye sentrumsområdet bærer preg av eksplosiv vekst som følge av kraftutbyggingen. Bebyggelsesmønsteret mangler gangstruktur og hierarki i byromsnettverket. Koller og myrflækker som har vanskeliggjort utbygging er bevart i området, og deler bygda inn i mindre landskapsrom. Området har god kontakt med det store landskapet, og heiene som bakteppe gir bygda et tydelig særpreg.

MULIGHETSSTUDIE

Mulighetsstudien oppsummerer våre hovedfunn fra landskapsressursanalysen og feltarbeidet. Funnene inkluderer muligheter og utfordringer vi har identifisert for stedsutvikling i Bykle. Funnene danner grunnlag for videre strategiarbeid.

Relasjonen mellom kyrkjebygda og fjellbygda

I dag oppleves bygda som todelt. I praksis oppfattes sentrum å ligge i fjellbygda med tilbud som samfunnshus, hotell og skole, mens det historiske sentrumet kyrkjebygda omfatter de to kirkene og matbutikk. Samling av sentrum i fjellbygda er en pågående diskusjon, med relokalisering av butikk som største hinder. Mangel på markedskrefter trekkes frem som årsak til at utviklingen går tregt. Kommunen mener at det er behov for å utforme en ny sentrumsplan som tydeliggjør veien videre. Private initiativ som ny flerbrukshall og kunnskapssenter ved Sarvsdammen kan gi nye tilskudd til bygda.

Bygda og riksvei 9

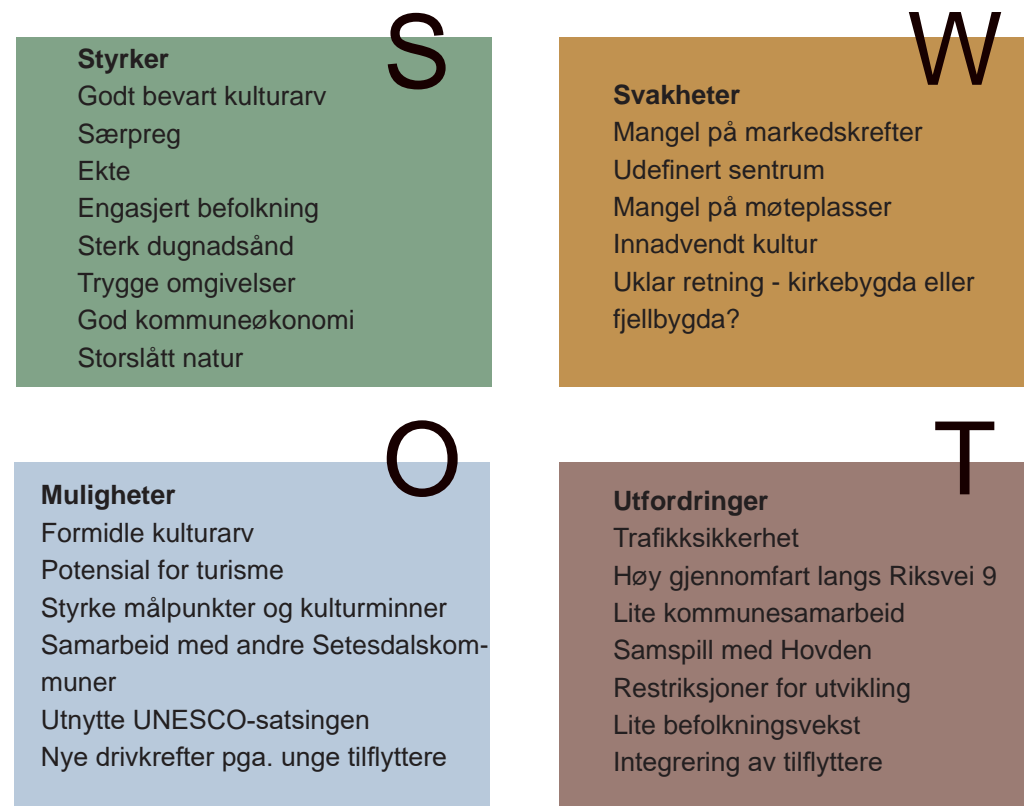
Riksveien forsterker oppdelingen av bygda, og oppleves som en hindring for sentrumsutviklingen. Høy fartsgrense (60-sone gjennom kyrkjebygda, 80-sone forbi sentrum), kombinert med få stoppeplasser, bidrar til at det er fort gjort å kjøre rett gjennom bygda uten å stoppe. Trafikksikkerhet trekkes frem som en utfordring, og det er ønske om utbedring av gang- og sykkelvei. Det virker ikke som det er noen pågående plan om å senke fartsgrensen gjennom bygda.

Arv og utvikling

Kulturhistorien til både Setesdal og Bykle er viktige ressurser for bygda. Befolkningen er stolt over særpreget, og tradisjoner er en aktiv del av bygdelivet. Det er stort potensial for å integrere dette i lokalsamfunnsutviklingen, og bruke kulturarven inn i verdiskapingen. Bygdas innadvendte kultur gjør at man ikke har utviklet dette til sitt fulle potensial. Det jobbes allerede med profilering for å vise hva bygda har å by på. Samarbeid med andre Setesdalskommuner kan være en viktig suksessfaktor i videre utvikling av bygda.

Livet i bygda

Lokalbefolkningen bidrar til å forsterke inntrykket av Bykle som et sted med stort engasjement. Bykle omtales som et hyggelig sted å bo, og kanskje blir innbyggerne her sammensveiset på grunn av plasseringen øverst i dalen. Det kommer likevel frem at bygda har en innadvendt kultur utover organiserte aktiviteter. At man velger å slappe av hjemme etter arbeidstid kan også komme av at møteplassene som finnes oppleves som eksponerte. Fraflytting og gjennomtrekk av tilflyttere er også en problemstilling, og det jobbes både kommunalt og privat for å videreutvikle bolysten i bygda.

Figur 21: SWOT-analysen oppsummerer funn, og er del av grunnlaget for utarbeidelse av strategi.

MULIGHETSSTUDIE

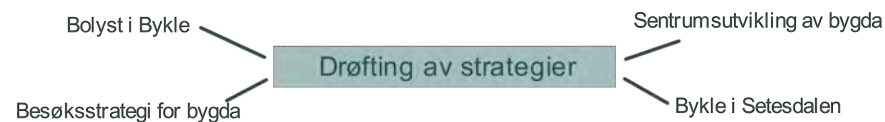
Vi har utarbeidet fire alternative strategier som kan videreutvikles. Strategiene gir ulike utgangspunkt for å svare på oppgavens mål om å arbeide med stedsutvikling i Bykle.

Alternativ 1: Bolyst i Bykle

Den første strategien baserer seg på spørsmålet *“Hvordan kan man øke bolysten i bygda for fastboende, hjemflyttere og tilflyttere?”*. Strategien går ut på å sikre et robust bygdeliv og å tilrettelegge for flere fastboende. Vi ser for oss å legge opp til flere lokale arbeidsplasser, planlegge for mer familievennlighet og flere gode og varierte møteplasser. Sammen vil disse tiltakene styrke sosial bærekraft og livskvalitet i bygda. Strategien omfavner *“den rolige fjellbygda”* og dens motsetning til det høyere tempoet som karakteriserer Hovden. Dette kan være med på å forsterke Bykles posisjon og å videreføre bygdas unike kulturarv og tradisjoner.

Alternativ 2: Besøksstrategi for bygda

I den andre strategien stilles spørsmålet *“Hva skal til for at flere velger å stoppe i bygda, i stedet for å kjøre forbi?”*. Besøksstrategien går ut på at Bykle settes på kartet ved å vise frem kulturhistorien og lokale tradisjoner i større grad enn før. Bygdas levende tradisjoner skal få flere forbikjørende til å stoppe, og bygda transformeres til et livligere sted. Bykledagene skal videreutvikles til et arrangement av regional betydning, med tilreisende fra nært og fjernt. Aktiviteter med historisk forankring og formidling av kulturhistorie er sentrale elementer i bygdas verdiskaping. Eksempler på tiltak i strategien er kunnskapscenter for vannkraft ved Sarvsdammen og bakeriutvalg på Lislestog.

Figur 22: I mulighetsstudien har vi utarbeidet fire alternative strategier.

Alternativ 3: Sentrumsutvikling av bygda

Fokuset i den tredje strategien er *“Hvordan kan man samle sentrum i fjellbygda uten å svekke kyrkjebygda?”*. Strategien handler om å definere sentrum ved hjelp av samlokalisering av funksjoner. En strategi for sentrumsutvikling skal videre legge til rette for trygg og intuitiv mobilitet gjennom bedre gang- og sykkelforbindelser. Utforming av gode møteplasser og strukturering av et byromsnettverk utarbeides. Andre tiltak inkluderer samlokalisering av matbutikken med bensinstasjonen, og forslag om en sentrumsakse. En positiv effekt av å definere sentrum på denne måten, er at forholdet mellom kyrkjebygda og fjellbygda blir tydeliggjort.

Alternativ 4: Bykle i Setesdalen

Den fjerde strategien går ut på *“Hvordan kan kulturturisme bidra til å tydeliggjøre Bykles posisjon i Setesdal?”*. Gjennom å bevare og videreformidle kulturarven og særpreget til bygda tydeliggjøres dens posisjon i Setesdal. I denne strategien er fokuset å styrke lokal aktivitet og tilrettelegge for deltakende formidling og opplevelser rundt bygdas kulturarv. Samarbeidet med resten av Setesdal styrkes, for å bevare og videreformidle den samlede kulturarven. Den immaterielle kulturarvens UNESCO-status bør brukes som videre drivkraft for bred verdiskaping i bygda.

STRATEGI: BYKLE I SETESDAL

Bykle kommune har mye å være stolt over, og har gått gjennom mange utviklingsstadier på veien til dagens situasjon. I nyere tid har mye oppmerksomhet blitt viet destinasjonsutvikling på Hovden, som i dag har fått status som en moderne hytteby på fjellet. Mens områdeplanleggingen av fjellbyen nærmer seg ferdig har det gått roligere for seg i bygda. og det er tydelig at det er et behov for å tydeliggjøre hvilken rolle bygda skal ha i forhold til Hovden. Samtidig har Setesdal blitt satt på verdenskartet med listeføring på UNESCOs liste for immateriell kulturarv. Der nabokommunene Valle og Bygland har bydd inn til fest med å markedsføre bygdene som kultursentre, har Bykle spilt en roligere rolle.

Bygda har utviklet seg organisk over lang tid, og man behøver nå å samle seg om retningen videre. I den videre stedsutviklingen av bygda i Bykle er man nødt til å ta noen tydelige veivalg for hvordan bygda skal tilpasse seg framtiden. Strategien omfavner Bykle som “den rolige fjellbygda” i Setesdal. I dette ligger noen tanker om hva som er viktig å bevare, hva som kan utnyttes bedre, og hvordan man skal forholde seg til de andre stedene i Setesdal.

“Hvordan kan Bykle tydeliggjøre sin posisjon i Setesdalen ved å bruke kulturarv som driver i stedsutviklingen?”

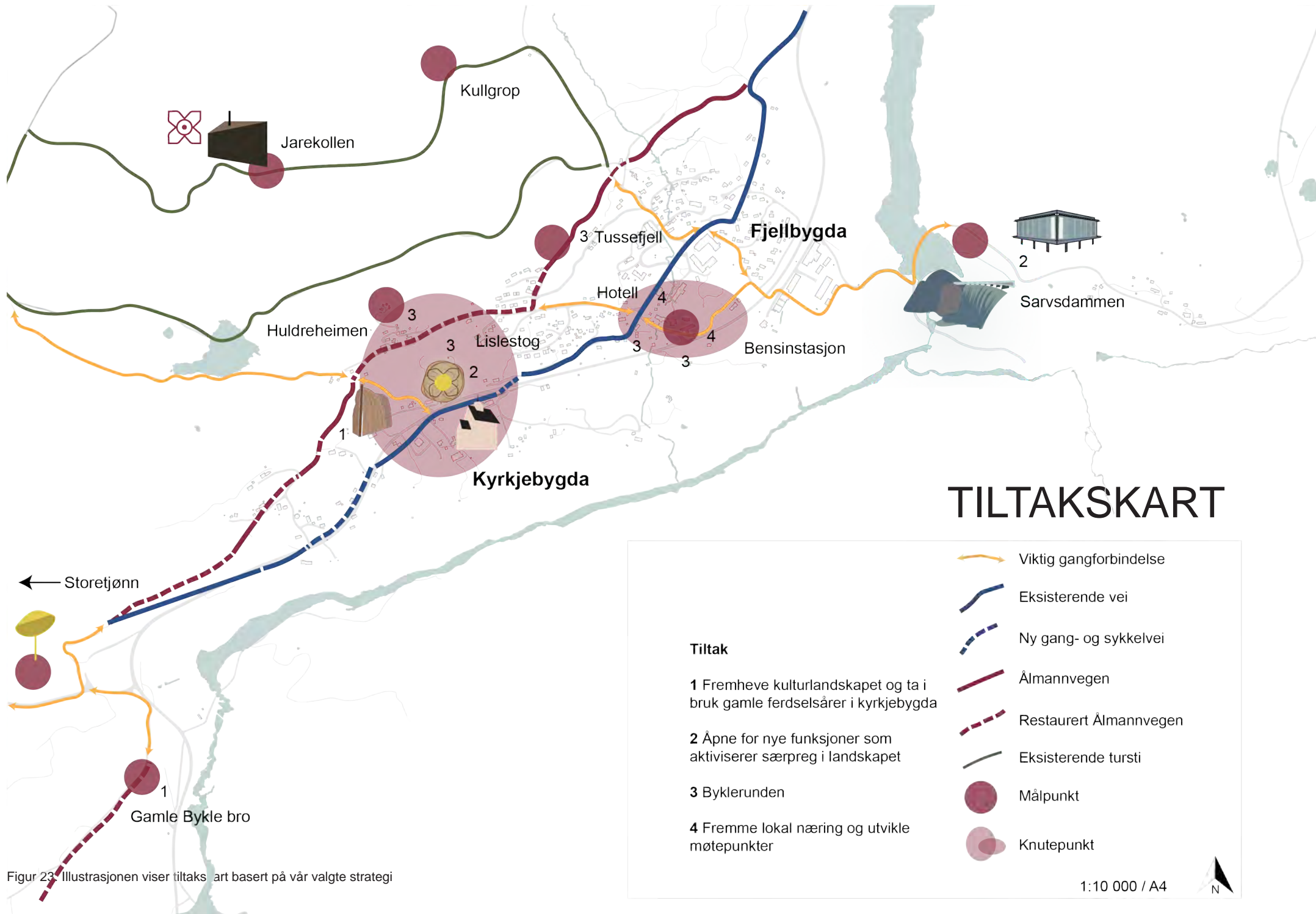
I arbeidet med å svare på denne problemstillingen, har vi undersøkt tiltak som omfatter fysisk planlegging, historieformidling, rolleforståelse, organisasjonssamarbeid og entreprenørskap. Underveis har vi hatt to mål for utforming av strategiens tiltak:

Fortellingen om Bykle skal formidles gjennom aktivisering av bygdas arv og utvikling

Engasjementet for bygdas særpreg og tradisjoner skal brukes som en ressurs i stedsutviklingen

Tiltakene tar også hensyn til problemstillingene for de andre alternativene, og skal også sørge for økt bolyst, attraktivitet for besøkende og gi et godt grunnlag for sentrumutviklingen. Samspill og synergier er undersøkt, som for eksempel sammenhengen mellom trafiksikkerhet og opparbeidelse av historiske ferdselsårer.

Figur 23. Illustrasjonen viser tiltaks kart basert på vår valgte strategi

TILTAK

Tiltak 1: Fremheve kulturlandskapet og ta i bruk gamle ferdselsårer i kyrkjebygda

Kulturlandskapet i kyrkjebygda er godt bevart. Landskapet er en sentral formidler av historien om bygdas utvikling, og viser et sammenhengende kulturmiljø. For den videre sentrumsutviklingen anbefales det at sentrumsområdet og kyrkjebygda utvikler seg i hver sin retning for å utnytte potensialet som ligger i kyrkjebygda som historieforteller. Sentrumsområdet konsentreres ved allerede etablerte fellesfunksjoner, og kyrkjebygdas særpreg styrkes som kulturlandskap.

Formålet med tiltaket er å gjenåpne lukkede sammenhenger i kulturlandskapet, videreføre kunnskap om landskapshistoriske tradisjoner og elementer, og gi kyrkjebygda en tydeligere identitet. Vi foreslår å rydde kratt og skog der beite- og slåttemark har grodd igjen, aktivisere gamle ferdselsårer, og lage en forvaltningssplan for skjøtsel av kulturbetingede naturtyper. Slåttemarken skal åpnes som fellesaktivitet, og være et kulturtilbud for deltakende formidling av landskapsendringer. Gjennom arrangerte slåttedager kan landskapspleiende tradisjoner videreføres i bygda (Gjerden, 1993, s. 251). Slåttedagene skal være åpne for lokale, hyttefolk og turister, og vil på denne måten også fungere som en møteplass. Skjøtselen kan baseres på kunnskap fra Bioforsks skjøtselsrapport (Svalheim, 2009).

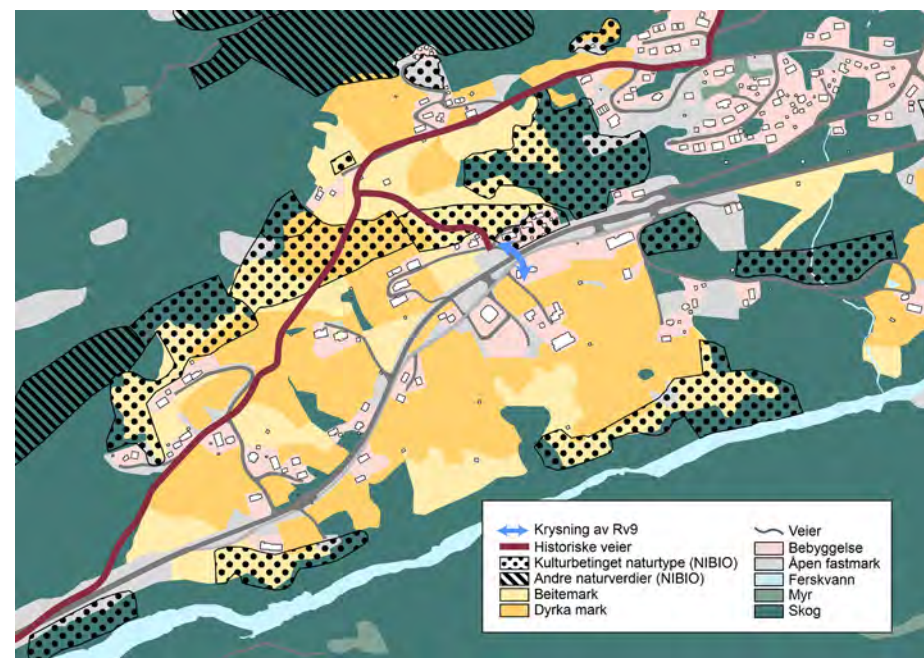
De gamle hovedveiene som har gått gjennom Bykle er synlige i kyrkjebygda i en eller annen grad. Ferdselsårene viser viktige historiske sammenhenger i kulturmiljøet, og kan bidra til å styrke helhetsbildet i landskapet. Tiltakene gjelder den gamle rideveien "Ålmannvegen" og den gamle kyrkjevegen som går mellom Lislestog og veien nedenfor Huldreheimen. Opparbeidelsen av veiene vil være avsatt til gående og syklende, og bidrar også til bedre tilgjengelighet for myke trafikanter i bygda. Enkeltelementer som steinmurer og steinrøyser kan bygges opp der det egner seg og bidrar til lesbarheten i landskapet.

Figur 24: Slik kan en kaffepause i en slåttedag i 1943 se ut. Bilde hentet fra Bykle kultursoge (Gjerden, 1993).

Figur 25: Referansebilde av hvordan en slåttedag kan se ut i dag. Bilde hentet fra Visit Drammen.

Figur 26: Illustrasjonen viser kulturbetingede verdier og gamle ferdselsårer i kyrkjebygdas kulturlandskap.

TILTAK

Tiltak 2: Åpne for nye funksjoner som aktiviserer særpreg i landskapet

Både kyrkjebygda og sentrumsområdet er rike på fortellinger. Mange av dem har etterlatt seg synlige spor i landskapet, og ved å gi områdene ny funksjon kan fortellingene leve videre og skape nye opplevelser. To eksempler på hvordan dette kan gjennomføres er ved opprustning av Lislestog og Sarvsdammen. I tillegg kan nøye utplasserte informasjonsskilt på flere av de historiske målpunktene i Bykle bidra til å formidle om tidligere bruk og synliggjøre landskapsendringer.

På Lislestog foreslår vi å åpne et bakeri med utsalg av tradisjonelle bakverk som kan friste både lokale og tilreisende. Ved å gi Lislestog en ny funksjon kan man samtidig fremheve den historiske betydningen av stedet. I dag brukes Lislestog blant annet til museum og sted for kulturformidling i form av bunadsverksted. Denne bruken i innlemmelse med bakeri kan være en måte å aktivisere kulturarven ytterligere, også i hverdagen. Lislestog er et blikkfang fra Riksvei 9, og er et godt utgangspunkt for å tilrettelegge for et stoppested langs veien. Dette gjør også Lislestog til et naturlig informasjons- og startpunkt for tiltak 3, Byklerunden.

Vannkraft er en stor del av kommunens ressursgrunnlag, og har også ført til enorme endringer i landskapet. Vi mener derfor at et kunnskapssenter om vannkraft er en god måte å aktivisere denne delen av Bykles historie. Kunnskapssenteret skal bygges ved Sarvsdammen, grunnet nærheten til sentrumsområdet og riksveien. Formålet er å formidle Bykles rolle som kraftkommune, og fortelle historien om hvordan kraftutbyggingen har forandret kommunen, både for innbyggerne og for naturlandskapet.

En annen del av tiltaket for å aktivisere særpreg i landskapet er å utplassere informasjonsskilt ved historiske målpunkter rundt om i Bykle. Formålet er å gi et innblikk i tidligere bruk av stedene ved hjelp av skilt med historiske bilder og fortellinger. Skiltene vil også være med på å synliggjøre de landskapsendringene Bykle har gått igjennom. Mulige steder som informasjonsskiltene kan bli plassert, er blant annet Huldreheimen, Tussefjell, den gamle kjerrevegen i kyrkjebygda, gamle Bykle bro og ved de gamle kullgruvene på Jarekollen.

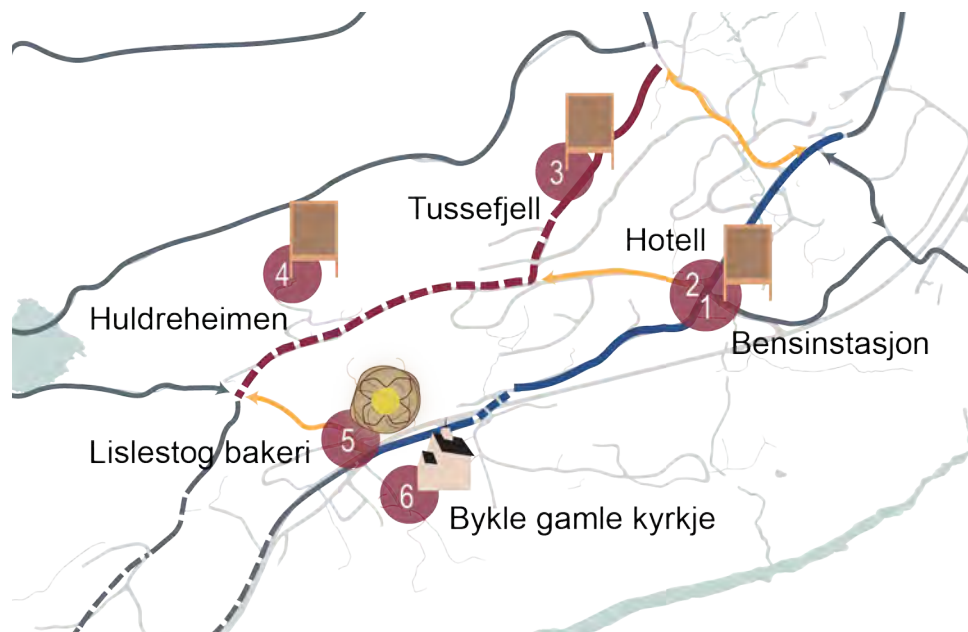

Figur 27: Eksempel på informasjonsskilt som synliggjør landskapsendringer. Illustrasjonen er basert på bakgrunnsbilder av Leonhard Jansen (2005) og Setesdalsmuseet (1905)

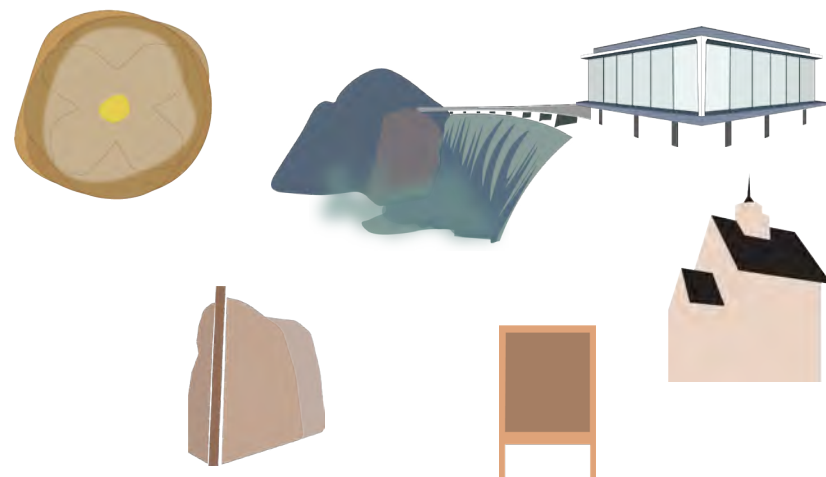
TILTAK

Tiltak 3: Byklerunden

Med utgangspunkt i tiltak 1 og 2 er kulturlandskapet styrket, og fortellende elementer i landskapet er aktivisert. Det tredje tiltaket er en rundtur gjennom kyrkjebygda og fjellbygda. Byklerunden kombinerer de materielle og immaterielle kvalitene ved kulturarven i bygda, og oppfordrer til opplevelser gjennom vandring i landskapet. Runden tar en drøy time å gå, og skal være et bidrag til lokalmiljøet og den som har stoppet langs riksveien for å lade bilen. Runden følger blant annet den eldre ferdelsruten Ålmannvegen, den gamle kyrkjevegen og den gamle postvegen. Stoppestedene som er valgt ut er en blanding av steder med ny og gammel historie. Bensinstasjonen og hotellet er også en del av runden for å knytte historien til bygda opp mot det lokale næringslivet. De fire andre stoppestedene på Byklerunden er tilknyttet Bykles eldre historie og kulturarv.

Figur 28: Byklerunden (markert i blått, rødt og gult) binder sammen historiske og nye målpunkter.

Vandring langs Byklerunden

Vi starter på stopp 1, **bensinstasjonen**, som vil være utstyrt med kart over Byklerunden og informasjon om tilbudet i bygda. Her kan man kjøpe noe godt å drikke til turen videre. Stopp 2, **hotellet**, kan bidra med bøker og plakater som forteller om forskjeller i hvordan bygda var før og nå. Er man heldig møter man de ansatte, og får et innblikk i hvordan det er å drive hotell øverst i historiske Setesdal. Oppover bakkene i boligfeltet går man så, og kommer til en kolle med litt utsikt over bygda, stopp 3, på **Tussefjell**. Her bor det etter sagnene tusser - så hold øynene åpne! Videre vestover i skråningen ligger de nasjonalromantiske kulissene på **Huldreheimen**, stopp 4. Ta en pust i bakken, og nyt Setesdalslandskapet på sitt beste. På vei nedover dalsiden igjen, kjennes lukten av rykende ferske, berømte Byklebolla fra stopp 5, **Lislestog bakeri**. Nyt baksten samtidig som du beundrer det vakre kulturlandskapet rundt **Bykle gamle kyrkje**, stopp 6.

I tillegg til disse stoppestedene vil viktige områder utenfor Byklerunden også fremheves. Dette er blant annet Sarvsdammen, dagsturhytta Jarebu på Jarekollen og Storetjønnsstrondi badeplass. Noen, som kullgropene på Jarebukollen og Bykle gamle bro er i utkanten av bygda og tar lenger tid å nå. Disse er markert på hovedtiltakskartet (se side 17).

TILTAK

Tiltak 4: Fremme lokal næring og utvikle møtepunkter

I tillegg til offentlige tiltak er organisering, samarbeid og næringsutvikling viktig for å gjennomføre strategi 4. Både bensinstasjonen og hotellet har potensial for å styrkes ytterligere som møteplasser for mennesker på tvers av demografiske grupper. Ved å utvikle disse stedene blir det flere sosiale arenaer å møtes på, samtidig som de lokale næringsdrivende vil oppleve vekst.

Hotellet kan brukes som samlingspunkt til arrangementer som “afterwork” etter jobb på fredager. Dette åpner hotellet mer for de lokale, samtidig som det gir en uformell møteplass mellom lokale og besøkende. Bensinstasjonen får et fasadeløft i lokalforankret byggeskikk, og blir enda livligere gjennom samlokalisering med ny butikk. Det kan også tilrettelegges for flere ladestasjoner for el-biler. Tiden det tar å lade bilen, kan for eksempel brukes på å gå Byklerunden. Nytt utsalgssted av lokale varer der dagens matbutikk ligger viderefører plassen som et samvirkelag. Typiske varer som kan selges er munnharper, søm, sølvtøy, håndverk og lokalmat. Eksempler på mat som kan selges er geitost, vilt- og pinnekjøtt.

Det bør opprettes ekstra stillinger som “bygdelivskonsulent” i kommunen slik at flere engasjerte kan bruke sin kreativitet for å bidra til identitetsskaping og omdømmebygging for bygda. Dette kan tilrettelegge for frivilligheten, og være til hjelp med arrangering av blant annet Bykledagene og planlegging av nytt kunnskapssenter for vannkraft ved Sarvsdammen. Tettere samarbeid med andre bygder i Setesdal er også nødvendig for å gi realistiske mulighetsrom for næringsutviklingen, samtidig som det gir mulighet til å samordne arrangementer og skape synergier mellom bygdene. Ressursdeling og erfaringsutveksling fra regionalt samarbeid kan også være verdifullt for bygdeutviklingen. På sikt kan større arrangementer og samarbeid i hele dalen være med på å styrke bygdas posisjon som hele Setesdals rolige fjellbygd.

Figur 29: Bykle samvirkelag rundt 1950. Bilde lånt av Gerd Haugå, trykt i Heimar og folk i Bykle (2006)

Figur 30: Referansebilde for utsalgssted av lokale varer som munnharpe, søm, sølvtøy, håndverk og lokalmat. Bilde hentet fra Tina Staftrén, Visit Norway, (2020).

Figur 31: Bilde fra Bykledagene 2023. Bilde hentet fra Line Steine, Bykle kommune

GJENNOMFØRING

For at tiltakene skal kunne gjennomføres vil det være viktig å implementere dem i ulike planer. Dette gjør at tiltakene vil bli mulige å realisere, samtidig som det er et aktivt grep for å skape endring i kommunen.

Den nåværende sentrumsplanen for Bykle kommune er fra 2013 (Bykle kommune, 2013). Strategiene og tiltakene som presenteres i denne rapporten kan være verdifulle i kommende revideringsarbeid. Den gjeldende sentrumsplanen oppleves som noe utdatert, og dermed kan vår strategi bidra til å tydeliggjøre hvordan man ønsker å utvikle sentrum i Bykle framover. Tiltakene vi har fremmet i denne rapporten forsøker å samle bygda gjennom mer sammenhengende ferdselsårer og en mer helhetlig sentrumsutvikling.

Vi ser også for oss at strategien kan bygge videre på arbeidet i den regionale utviklingsplanen for Setesdal, utarbeidet av Setesdal interkommunalt politisk råd (IPR). Utviklingsplanen sier noe om det interkommunale samarbeidet i dalen og hvilke mål man har satt seg for den videre utviklingen av Setesdal (Setesdal IPR, 2021). Strategien kan for eksempel innarbeides i utviklingen av neste handlingsplan. Å innlemme strategien i denne planen vil derfor bidra til å videreutvikle forslag om interkommunalt samarbeid på tvers av Setesdalskommunene, som vil resultere i en mer sammensveisa dal og et tydeligere Bykle.

Den nåværende kommuneplanen har samfunnsdel fra 2017 og arealdel fra 2019 (Bykle kommune, 2017, 2019). Tiltakene som er nevnt i denne rapporten kan brukes i revidering av ny kommuneplan. For eksempel åpner Byklerunden opp for opparbeidelsen og utbedring av veier, og disse kan forankres i kommuneplanens arealdel. De veiene dette gjelder er Ålmannvegen og den gamle kyrkjevegen.

I tillegg til de nevnte planene kan støtte gjennom diverse tilskuddsordninger være med på å realisere strategien. Bykle kommune kan for eksempel søke til Riksantikvaren om tilskudd for verdiskapingsarbeid på kulturminneområdet (Riksantikvaren, 2023). Dette tilskuddet kan kommunen søke om på bakgrunn av arbeidet med blant annet lokalsamfunnsutviklingen i bygda og samarbeid. Slike tilskuddsordninger vil kunne være til stor hjelp med å utvikle og prioritere prosjekter og tiltak som fremmer kulturmiljøet.

REFLEKSJON

Gjennom arbeidet med Bykle har vi sett verdien av å ta vare på kulturarven, og hvordan man gjennom aktivisering kan bidra til å opprettholde stedets særpreg. Å videreformidle det stedegne ved Bykle har vært kjernen gjennom hele prosessen under feltarbeidet og i den videre utarbeidelsen av tiltakene. Bykle har derfor vært et interessant sted å jobbe med, hvor vi har sett mange spennende muligheter.

Vi snakket, så og opplevde mye under feltarbeidet i Bykle. Vi sitter likevel igjen med en følelse av at vi gjerne skulle truffet enda flere av innbyggerne der. Det handler både om tidsbegrensning og om det faktum at vi møtte få mennesker tilfeldig på gata. Kanskje hadde vi fått et enda mer nyansert bilde av bygda dersom vi hadde lagt en klar plan for hvordan vi skulle treffe befolkningen mens vi var der.

I løpet av rapporten har vi forsøkt å svare på problemstillingen *“Hvordan kan Bykle tydeliggjøre sin posisjon i Setesdalen ved å bruke kulturarv som driver i stedsutviklingen?”*. I arbeidet med stedsutviklingen fikk vi tidlig inntrykk av at det var et ønske om å oppdatere kommunens sentrumsplan. Vi valgte å ikke ta tak i denne problemstillingen konkret, både fordi det ville krevd et fokus som går utover faget, men også fordi vi ønsket å utforske landskapsgitte særpreg, og hvordan dette kan tydeliggjøre bygdas rolle i en regional sammenheng. Problemstillingen er gjennomgående for alle tiltakene som foreslås, og tiltakene retter seg i ulik grad mot den materielle og den immaterielle kulturarven. Tiltakene som foreslås forsøker å bruke kulturarven som en pådriver for utvikling og en styrket Bykle-identitet. Arbeidet med stadkjensle har derfor vært sentralt for å utarbeide strategiene og tiltakene.

De to målsettingene *“Hvordan kan fortellingen om Bykle formidles gjennom aktivisering av bygdas arv og utvikling?”* og *“Hvordan kan engasjementet for bygdas særpreg og tradisjoner brukes som en ressurs i stedsutviklingen?”* forsøker å svare på hovedproblemstillingen ved å fremme spesifikke tiltak som er knyttet til den materielle og immaterielle kulturarven. Tiltak som slåttedager og Byklerunden bidrar til aktivisering av lokalbefolkningen og tilreisende gjennom deltagende aktiviteter som formidler historie. Her får man gå i fotsporene til tidligere generasjoner og oppleve den historiske utviklingen i bygda. Fremheving av Bykles særpreg gjennom håndverk- og bakeriutsalg og arrangementer som Bykledagen bidrar til større engasjement blant de lokale og en bedre markedsføring av Bykles kulturarv. Strategien og tiltakene som kommer fram av denne rapporten svarer derfor på problemstillingen og målsettingene for å ta vare på og videreformidle Bykles materielle og immaterielle kulturarv på en god måte. Vi mener man ved bruk av disse tiltakene kan bidra til at Bykle får en tydeligere posisjon i Setesdalen.

I et eventuelt videre arbeid vil det være nyttig å teste ut om tiltakene har en betydningsfull innvirkning på innbyggere og besøkende. Dette er nok utfordrende å tallfeste fordi det i stor grad baserer seg på individets opplevelse. Dersom tiltakene viser seg å ikke ha noen effekt, bør andre tiltak som baserer seg på strategien om å tydeliggjøre Bykles posisjon i Setesdal utarbeides.

Alt i alt er vi fornøyde med eget læringsutbytte, og er spente på å se hvordan våre planer kan tas i bruk. Vi har stor tro på at Bykles posisjon i Setesdal kan tydeliggjøres.

REFERANSER

Skriftlige referanser

Bjørkeli, J & Seland, G. (2014). *Reddet bygda fra neddemming*. Fædrelandsvennens Lørdagsmagasin. <https://bykle.custompublish.com/getfile.php/2876714.2245.ytbpbyxwa/Artikkel+om+Bykildammen.pdf>

Brandtzæg, B. A. & Haukeland, P. I. (2014). *Naturarven som verdiskaper: statusrapport 2010-2013*. (TF-notat 30). Telemarksforskning .<https://distriktssenteret.no/wp-content/uploads/2019/05/TFrapport30Brandzagsmfl.pdf>

Bykle kommune. (2013). *Bykle sentrum områderegulering: planbeskrivelse*. <https://www.arealplaner.no/bykle4222/arealplaner/196>

Bykle kommune. (2017). *Kommuneplan for Bykle 2016 - 2026 Samfunnsdelen*. <https://www.bykle.kommune.no/kommuneplan-for-bykle-2016-2026-samfunnsdelen.552065.nn.html>

Bykle kommune. (2019). *Kommuneplanen sin arealdel for perioden 2018-2030 Planskildding*. <https://www.arealplaner.no/bykle4222/arealplaner/223>

Clemetsen, M. & Stokke, K. B. (2014). Landskapsressursanalyse: regionalt utviklingsverktøy for landskap og lokalsamfunn. *Plan*, 40(6), 50-53. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3045-2014-06-12>

Distriktssenteret. (2022). *Berekraft i distriktskommunar: Resultat frå ei innbyggjarundersøking* (Rapport). Distriktssenteret Kompetansesenter for distriktutvikling. <https://distriktssenteret.no/wp-content/uploads/2022/05/Rapport-sporreundersokelsen-Berekraft-i-distriktskommuner.pdf>

Distriktssenteret. (u.d.). *Slik gjennomfører du en SWOT-analyse*. Distriktssenteret Kompetansesenter for distriktutvikling. Hentet 30. november 2023 fra <https://distriktssenteret.no/digitale-verktoy/swot-analyse/>

Elgaaen, M., Mossing, A., Romtveit, L. (2022). *Kunnskapsgrunnlaget for Setesdal Ryfylke villreinområder*. <https://storymaps.arcgis.com/stories/797415521aaa43b1afe5e401ec9f4d27>

Falk, E. & Knudsen, J. S. (2023, 26.oktober). *Kulturarv*. Snl.no. Hentet 02.11.23 <https://snl.no/kulturarv>

Falk, E. (2023, 24.oktober). *Immateriell kulturarv*. Snl.no. Hentet 02.11.23 https://snl.no/immateriell_kulturarv

FNs regionale informasjonskontor (UNRIC). (2019, 16.desember). *Setesdals kulturarv på UNESCOs verdensarvliste*. <https://unric.org/no/setesdals-kulturarv-pa-unescos-verdensarvliste/>

Forskrift om vern, Setesdal, Vesthei, Ryfylkeheiane. (1997). *Forskrift om vern av Setesdal Vesthei Ryfylkeheiane landskapsvernområde, Bykle, Valle og Bygland kommunar, Aust-Agder, Åseral, Hægebostad, Kvinesdal og Sirdal kommunar, Vest-Agder og Forsand kommune, Rogaland*. (FOR-2000-04-28-409). Lovdata. <https://lovdata.no/forskrift/2000-04-28-409>

Gjerden, K. (1993). *Bykle kultursoge*. Bykle kommune.

Guizzardi, A & Mariani, M. M. (2020). Does Designation as a UNESCO World Heritage Site Influence Tourist Evaluation of a Local Destination? *Journal of travel research*, 59 (1), 22-36. <https://doi.org/10.1177/0047287518821737>

Høydahl, E. (2020). *Sentralitetsindeksen* (Rapport 2020-4). Statistisk sentralbyrå. Hentet 27. november 2023 fra https://www.ssb.no/befolkning/folketall/artikler/sentralitetsindeksen/_/attachment/inline/aa8e00bb-5704-4b23-8ce3-1828cd6103f8:0fcdbdeb227f2ef11f-95d3864a78c3efeab38640/NOT2020-04_web.pdf

Jansen, L., Haugen, P. A., Røysland, O., Tallaksen, H. (2018). *Frå postveg til riksveg - vegar og vegminne langs riksveg 9*. Bokbyen forlag.

Johnsen, A.B. m.fl. (2022, 28.september). *Støre og Vedum: Skal hente inn 33 milliarder kroner fra vind, laks og vannkraft*. VG.no. <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/765Ee9/stoere-og-vedum-skal-hente-inn-33-milliarder-kroner-fra-vind-laks-og-vannkraft>

Plan- og bygningsloven. (2008). *Lov om plan- og byggesaksbehandling* (LOV-2008-06-27-71). Lovdata. <https://lovdata.no/pro/#document/NL/lov/2008-06-27-71>

Regjeringen. (2023a, 28.mars). *Lokal samfunnsutvikling i Distrikts-Noreg*. <https://www.regjeringen.no/no/tema/kommuner-og-regioner/regional-og-distriktpolitikk/lokal-samfunnsutvikling/id2350748/>

Regjeringen. (2023b, 21. februar.). *Europarådets landskapskonvensjon*. https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan_bygningsloven/planlegging/diverse/landskapskonvensjonen/om-konvensjonen/europeisk-landskapskonvensjon-norsk-tekst/id426184/

Riksantikvaren. (2023, 16.januar). *Tilskudd til verdiskapingsarbeid på kulturminneområdet*. Hentet 01.11.23
<https://www.riksantikvaren.no/tilskudd/oversikt-over-tilskuddsordninger/tilskudd-til-verdiskapingsarbeid-pa-kulturminneområdet/>

Santamarina, B. (2023). The Global Competition of the Intangible. UNESCO as a Producer of Heritage Brands. *Heritage and society*, 16 (3), 251-270. <https://doi.org/10.1080/2159032X.2023.2226572>

Setesdal interkommunalt politisk råd. (2021). *Handlingsplan 2022-2025: Setesdal interkommunalt politisk råd*.

Setesdalsmuseet. (u.d). *Bykle kyrkje*. Setesdalsmuseet.no. <https://www.setesdalsmuseet.no/faste-utstillinger/bykle-kyrkje/>

Statens vegvesen. (2022, 17.januar). *Rv. 9 Byklestøylane-Hartevatn*. <https://www.vegvesen.no/vegprosjekter/riksveg/rv9byklestoylane/>

Svalheim, E. (2009). *Kulturlandskapet i Bykle kyrkjebygd, Bykle kommune, Aust Agder. Skjøtselsplan for kulturavhengig biomangfold spesiell vekt på de verdifulle slåtteeengene*. (Vol. 4 Nr. 75 2009). Bioforsk midt-Norge.

Verneområdestyret for Setesdal Vesthei, Ryfylkeheiane og Frafjordheiane (SVR) (u.d.). *Om Verneområda - Setesdal Vesthei, Ryfylkeheiane og Frafjordheiane*. Hentet 27.10.2023 fra <https://www.svr.no/om-verneomrada/>

Verneområdestyret for Setesdal Vesthei, Ryfylkeheiane og Frafjordheiane (SVR). (2015). *Forvaltningsplan for verneområda Setesdal vesthei, Ryfylkeheiane og Frafjordheiane (SVR)*. https://www.nasjonalparkstyre.no/uploads/files_setesdal_vestehei_ryfylkeheiane_frafjordheiane/Forvaltningsplan-SVR.pdf?fbclid=IwAR03YPTuJbDkarBrTx6oSdSR3SYOqe-HX-I7cXxGVIIbSHJ7C47SPHx5o5es

Figurliste

Alle figurer, diagrammer, kart og illustrasjoner er gruppens arbeid med mindre annet er spesifisert.

Figur 5: Schneider, A. (u.d.). Byklestigen. Hentet 27.10.2023 fra "Frå postveg til riksveg"

Figur 6: Wentzel, G. (1891). Dans i Setesdal. Hentet 27.10.2023 fra <https://www.nasjonal-museet.no/samlingen/objekt/NG.M.00430/>

Figur 7: Ukjent fotograf. (u.d.). Byklum med korn på Staur. Hentet 24.10.2023 fra https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2015101448015

Figur 8: Otra kraft. (u.d.). Sarvsdammen. Hentet 27.10.2023 fra <https://www.otrakraft.no/om-oss/historie/dam-sarvsfossen-ferdig-201>

Figur 18: Bykle Næringslag. (u.d.). Profileringsfoto. Hentet 27.10.2023 fra https://img5.custompublish.com/getfile.php/4857307.2245.tqibumtwiw7pmm/Tor+Hallvard+Most%C3%B8l_Bykle+n%C3%A6ringslag.pdf?return=www.bykle.kommune.no

Figur 24: Gjerden, K. (1943). Dogurd i Slåtto. Hentet 27.10.2023 fra https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2015101448015

Figur 25: Ukjent fotograf. (u.d.). Slåttedag på Myrsetervollen. Hentet 30.10.2023 fra <https://hvaskjer.visitdrammen.no/events/slattedag-for-hele-familien-pa-myrsetervollen-6-august-2023>

Figur 27: Abrahamson, A. og Jansen, L. (1905-1910 og 2005). Utsikt over Byklum. Hentet 27.10.2023 fra <http://hdl.handle.net/11250/2468751>

Figur 29: Haugå, G. (1950). Bykle samyrkelag. Hentet 25.10.23 fra https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Fil:Byklum_113.jpg

Figur 30: Stafen, T. (2020). Gårdsutsalg fra Moahaugen Gard i Valdres. Hentet 25.10.23 fra <https://ksu.no/artikler/tema/102107-handletur-utenfor-allfarvei>

Figur 31: Steine, L. (2023). Bykledagen. Hentet 25.10.23 fra <https://www.bykle.kommune.no/bykledagen-vart-folkfest-for-bygd-og-grend.6618736-294954.html>

Kartreferanser

Figur 2: Kartdata hentet fra Artsdatabanken, Kartverket og Miljødirektoratet.

Figur 4: Kartdata hentet fra Artsdatabanken, Kartverket og Miljødirektoratet.

Figur 10: Kartdata hentet fra Scalgo

Figur 11: Kartdata hentet fra Scalgo

Figur 12: Kartdata hentet fra Bykle kommune og Norsk institutt for bioøkonomi.

Figur 23: Kartdata hentet fra Bykle kommune og Norsk institutt for bioøkonomi.

Figur 26: Kartdata hentet fra Bykle kommune og Norsk institutt for bioøkonomi.

Figur 28: Kartdata hentet fra Bykle kommune.

Jordbruk, kulturlandskap og lokal matproduksjon

LAA 360 Høsten 2023, Gruppe 2 : Vilde Reiersen Kleiveland, Aleksander Niels Oretorp
Marie Linnea Carlstad, Ulla Bech Bråten, Jonas Kjemo

Illustrasjon 1: Forsidebilde

Innholdfortegnelse

1.	Introduksjon	3
2.	Metode	4
	Landskapsresursanalyse	
	Itervju	
	SWOT	
3.	Analyseområdet	5
	Sammenligning av landbruk i Setesdalen	6
4.	Rammeverk	7
	Planstatus	
	Jordvernstrategi	
	Landskapskonvensjonen	
5.	Analyse	8
	Landskapsresursanalyse	12
	Snitt	13
	SWOT	
6.	Mulighetsstudie	14
7.	Strategier og tiltak	
	Strategi 1: Styrke samarbeid	15
	Strategi 2: Inkludere innbyggere i det lokale matsystemet	17
	Strategi 3: Utnytte landbrukets ressurser på en ny måte	19
8.	Konklusjon og refleksjon	23
9.	Figurliste og Kildeliste	24

Forord

Denne oppgaven er skrevet i forbindelse med faget LAA360/361, regional landskapsplanlegging og lokalsamfunnsutvikling ved NMBU, høsten 2023. Gruppen består av fem studenter fra tre ulike studieretninger, by- og regionplanlegging, landskapsarkitektur og naturforvaltning, som gjennom tverrfaglig arbeid har utarbeidet denne prosjektrapporten.

Temaet for denne oppgaven er «Jordbruk, kulturlandskap og lokal matproduksjon». Vi tar for oss denne tematikken med årets case område, som er Bykle kommune. Her intervjuet vi lokalbefolkning, bønder og ansatte i kommunen. Kunnskapen vi fikk gjennom disse intervjuene har hatt stor betydning for oppgaven vår. Derfor ønsker vi å takke Bykle kommune for godt vertskap og informasjon om kommunen. Vi ønsker også å takke intervjuobjektene for deres kunnskap og erfaringer fra egen hverdag i jordbruket, men også deres store engasjement, og gode forslag til løsninger.

Arbeidet med denne oppgaven har lært oss mye om jordbruk, ikke bare i Bykle, men i hele landet og hvilke problemstillinger som finnes knyttet opp mot dette. Vi vil også takke Knut Bjørn Stokke og Morten Clemetsen for gode veiledning under hele oppgaven og i kurset.

Introduksjon

Som nevnt er oppgavens tema å se på muligheter innenfor «Jordbruk, kulturlandskap og lokal matproduksjon» i Bykle kommune basert på landskapsanalyse og lokalt kjennskap. Oppgaven setter også Bykle kommune i en større sammenheng regionalt med særlig fokus på Setesdalen. Oppgaven har ledet til flere mål. Et av målene har vært å se hvilke styrker og svakheter som ligger i landskapet og klimaet til Bykle kommune når det kommer til jordbruksmuligheter. Et annet mål har vært å se på den historiske konteksten til landbruket og hvordan den historien har påvirket landskapet slik det er i dag og hvordan man kan bevare dette. Et tredje mål har vært å se hvordan Bykle kommune kan bli mer selvforsynt og benytte seg av lokal matproduksjon med opplevelsesverdi, da særlig for hytteeierne på Hovden.

Starten av oppgaven vil handle om å presentere Bykle kommune som caseområde. Vi vil presentere Bykle kommunes lokasjon og kjennetegn på kommunen og den regionen den er en del av. Deretter vil vi presentere metoden vi har brukt i oppgaven og beskrive våre funn. Etter å ha blitt godt kjent med Bykle kommune vil vi presentere ulike problemstillinger knyttet til landbruket i området. Etter dette vil vi fremstille en mulighetsstudie, hvor vi ser på hva landbruket og kulturlandskapet kan bli og hva som er potensialet. Her tar vi i bruk forslag/ønsker fra de ulike intervjuobjektene våre. I neste omgang tar vi utgangspunkt i mulighetsstudien og fremstiller egne forslag til strategier og tiltak, som vi mener har den største betydningen for å sikre bærekraftig landbruk i fremtiden i kommunen. Oppgaven avsluttes med konklusjon og refleksjon.

Problemstilling

Landbruket i Bykle kommune er som mange andre steder i landet, under press. Det blir færre bønder og dette har ført til at det i dag er rundt 10 gårdsbruk som er i drift. Dette har ført til et mindre fagmiljø og dårlige avløser- og delingsordninger. Det er flere bønder som føler på ensomhet knyttet til jordbruket og muligheten til å ta ferie finnes ikke for flere. Det at mange har sluttet med jordbruk har også ført til gjengroing og utbygging på dyrket mark. Grappa skal se på ressursgrunnlaget knyttet til landbruket og nye måter å forvalte det på. I tillegg skal grappa se på mulighetene for lokal inkludering av fastboende og hyttebefolkningen.

Hvordan legge til rette for aktivt landbruk, som ivaretar kulturlandskapet og bidrar til gode besøksopplevelser i Bykle kommune?

2. Metode

Landskapsressursanalyse

Landskapsressursanalyse er et utviklingsverktøy for landskap og lokalsamfunn. Målet er å kartlegge de naturlige og menneskeskapte ressursene i landskapet, i tillegg til områdets identitet, menneskers opplevelse av landskapet og natur og kultur. Analysen består av to hovedelementer: landskapskarakter- og stadkjensle-analyse. Landskapsressursanalysen og de vurderingene som gjøres, er ment å være et felles kunnskapsgrunnlag og et utgangspunkt for videre utvikling av mulighetsstudiet. Resultatet vil være strategier og tiltak som støttes opp av kunnskapsgrunnlaget og i tillegg møter kommunens visjoner om utvikling av landskapet.

Landskapskarakter

Landskapskarakter-analysen har som formål å identifisere karaktertrekk i de ulike landskapene, og på den måten gjøre at vi kan gjenkjenne og skille dem fra omkringliggende områder.

Stadkjensle

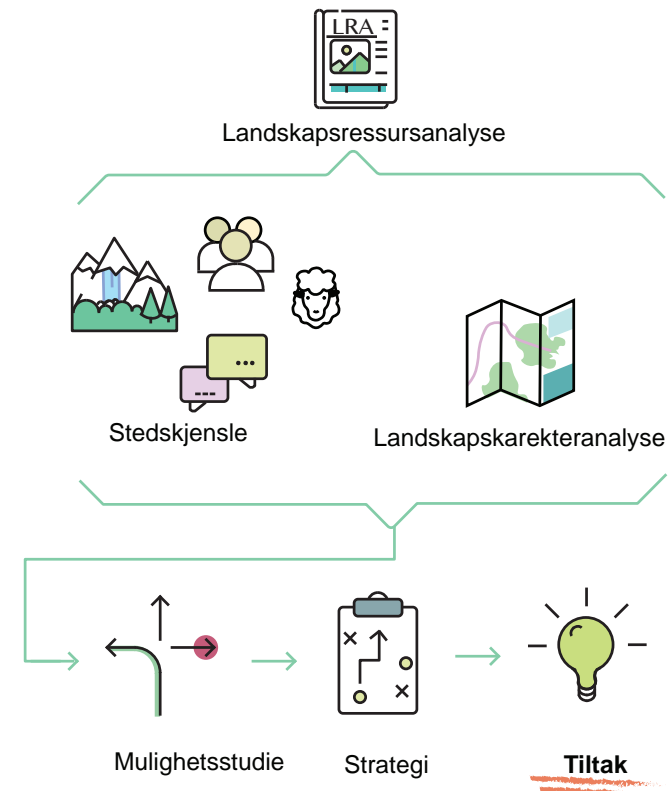
Formålet med stadkjensle-analysen er å forstå hvordan enkeltpersoner forholder seg til sitt landskap og sitt sted. Dette har vi gjort gjennom intervjuer med enkeltpersoner i kommunen. Vi har stilt spørsmål knyttet til hva som gjør landskapet unikt og hva det er som løfter landskapet i dette området. På denne måten kan vi fange opp elementer om folks relasjoner til sine landskap fra forskjellige perspektiver (Clemesten og Stokke, 2014).

Intervju

Totalt fikk vi gjennomført syv intervjuer med lokale aktører, som kommunen, næringslivet, bønder og grunneiere. På denne måten fikk vi identifisert ulike utfordringer og muligheter i landbruket, i tillegg til å få et innblikk i folks stadkjensle. Intervjuene ble gjennomført som en samtale, med hjelp av en intervjuguide som var utviklet på forhånd.

SWOT

Vi har brukt en SWOT-analyse for å få en strukturert og systematisk oversikt over Bykle kommune sine styrker, svakheter, muligheter og eventuelle trusler i forbindelse med landbruket.

Illustrasjon 2 - Metode, Landskapsressursanalyse

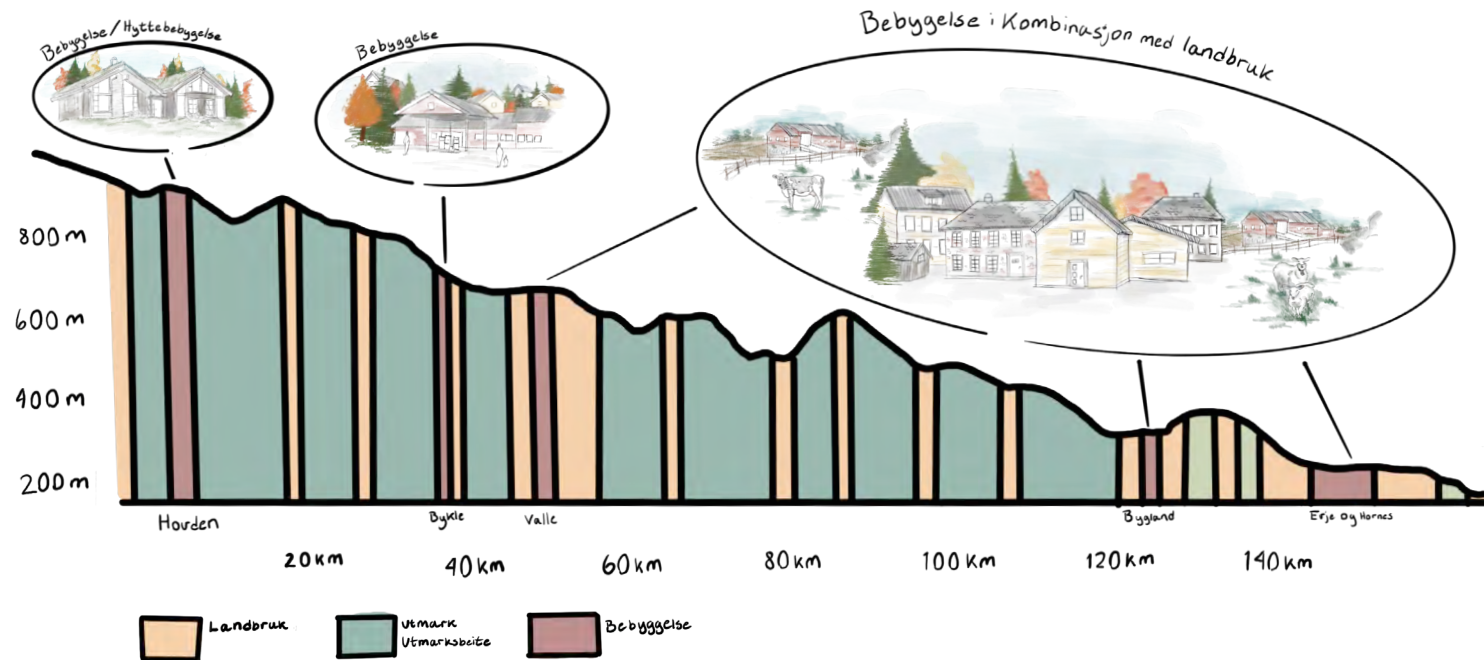
3. Analyseområdet

Området vi skal fokusere på er Bykle kommune, og det er derfor naturlig for oss å se på sammenhengene og ulikhetene mellom Bykle og Setesdalen som region. Setesdalen er en u-dal, formet av issmelting. Landskapet har variert terreng, alt fra flate bebygde områder til høyfjell. Dalen er omgitt av storkuperte heiområder med innslag av småkuperte vidder. Setesdalsheiene på begge sider av dalen ligger jevnt over 1000 moh. Otravassdraget renner gjennom hele dalen og ut i sjøen ved Kristiansand. Setesdalsveien går opp gjennom dalen og innom små og større tettsteder på sin vei.

Bykle er den største kommunen i regionen og har et areal på 1467,1km². Det er kun en liten andel av dette som er bebyggt areal, nesten hele kommunen er utmark. Det er kun 3km² dyrket mark i kommunen, men store deler av utmarka brukes som utmarksbeite. Det er 1007 fastboende i kommunen, og disse er for det meste fordelt på Kyrkjebygda og Hovden. Mellom disse bygdene er det spredt grende-bebyggelse. Hovden er preget av en høyere tetthet, på grunnlag av den store hytteutviklingen som har foregått der de siste årene.

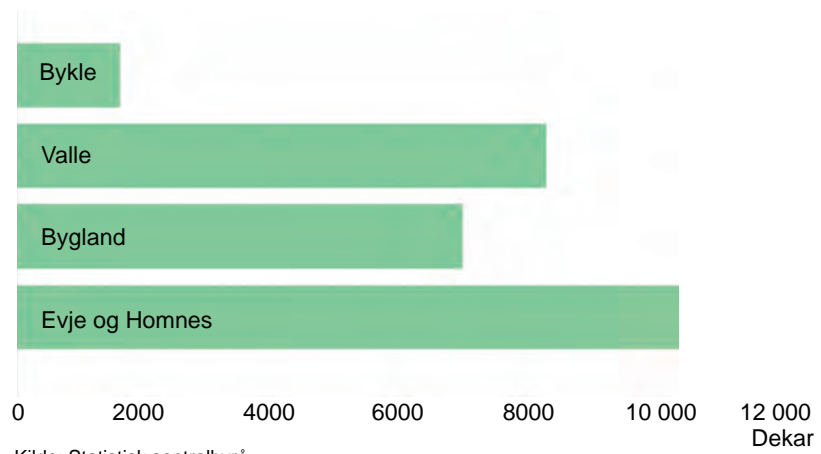

Sammenligning av landbruk i Setesdalen

Snitt1: viser Bykle i forhold til Setesdalen i en regional kontekst

Snittet er en prinsippsskisse av Setesdalen nord til sør, som tar utgangspunkt i elven Otra, observasjoner, kart, og informasjon fra Statistisk sentralbyrå om jordbruk i drift og befolkningstall i hver kommune (ssb, 2023). Snittet viser sammenhengen mellom bebyggelsesmønster, landbrukets utbredelse og bruk av utmarksarealer. I tillegg viser snitter hvordan disse elementene forholder seg til landform/terreng i dalen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Diagram 1: viser jordbruk i drift i dekar i Setesdalen.

Ut fra diagram 1 om jordbruk i drift fra 2022 og snitt 1 kan vi se at Bykle kommune har betraktelig mindre landbruk i drift enn de resterende kommunene i dalen. Dette kommer blant annet av at Bykle ligger betraktelig høyere opp og i den trangeste delen av dalen. I tillegg begynte Bykle med vannkraft omtrent samtidig som at landbruket i resten av landet ble betydelig intensivert og oppgradert, noe som førte til at bykle henger etter i det moderne landbruket. Terrengnet er mer kupert i Bykle, mens Valle, Bygland, Evje og Hornnes ligger lenger ned og i et flatere terreng. Dette terrengnet gir bedre grunnlag for å drive landbruk av en større skala, men ettersom terrengnet flater ut reduseres bruken av utmarksbeite. Ut fra diagrammet, og snittet over kan vi se at landbruket i større grad konsentrerer seg rundt bygdene, dette tyder på at landbruk har vært en av drivkreftene til bosettingen gjennom historien.

4. Rammeverk

Planstatus

Bykle kommune har som mål å ha et langsiktig perspektiv på utvikling og forvaltning av kommunen sine ressurser. Dette inkluderer å tilrettelegge for landbruk, og ivaretagelse av kulturlandskap og biologisk mangfold.

Delmål hentet fra kommuneplanens samfunnsdel som er relevant for vår oppgave:

- De skal være pådrivere for gode regionale og interkommunale samarbeid
- Det skal legges til rette for landbruk, kortreist mat og bruk av utmarksbeite
- Ha fokus på lokal natur og kultur i skolen
- Forvalte naturverdier og kulturlandskap i et langsiktig perspektiv.

(Bykle kommune, 2016-2026)

Arealstrategier kommunen har som er relevant for vår oppgave:

- Bruk kulturminneplanen til å videreutvikle kulturminne og kulturmiljø til beste for alle.
- Stimulere til aktiv bruk av kulturlandskap.

(Bykle kommune, 2018-2030).

Jordvernstrategi

Våren 2023 ble det lagt frem en ny jordvernstrategi med nye og skjerpet mål og konkrete strategier for omdisponering av matjord som skal følges opp lokalt i kommunen (Prop. 121 S (2022-2023, Vedlegg 9). Følgende er to punkter som vi føler er særlig relevante i vår oppgave:

- Kommunal jordvernstrategi er et tiltak som er fremmet i den oppdaterte jordvernstrategien med mål om å skape oppmerksomhet og bevissthet om dyrket mark og kunnskap om arealenes verdi i kommunen. Det er derfor også etablert en ordning med tilskudd til kommuner som utarbeider egen jordvernstrategi.

- Jordvernstrategien trekker også frem planlegging på tvers av kommunegrensene som et effektivt virkemiddel for en mer helhetlig planlegging. Målet er å forenkle arbeidet med langsiktig forvaltning av verdifulle jordbruksarealer, og gjøre det mer forutsigbart for jordbrukets drift og investeringer.

Landskapskonvensjonen

«Formålet med konvensjonen er å fremme vern, forvaltning og planlegging av landskap og å organisere internasjonalt samarbeid på disse områdene.»

I denne konvensjonen innebærer landskapsdefinisjonen også by- og kulturlandskap (Den europeiske landskapskonvensjonen, 2021). Viktigheten av landskapet er ikke bare av miljømessige årsaker, men er også forankret i de personlige erfaringene folk har til naturen, den lokale identiteten og den inkluderende effekten naturen har på folk. Norge er et av 41 land som har signert konvensjonen og har dermed forpliktet seg til å følge en rekke punkter.

Norge har blant annet forpliktet seg til å:

- Vurdere om landskap er godt nok ivaretatt i lovverket
- Integrere landskap i politikk på områder som kan ha direkte eller indirekte innvirkning på landskap
- Forbedre de faktiske kunnskapene om egne landskap
- Utdanne fagfolk og fremme undervisningsopplegg i skoler og universiteter
- Bidra til å bevisstgjøre folk i det sivile samfunnet, private organisasjoner og offentlige etater
- Gi befolkningen, lokale og regionale myndigheter og andre mulighet for å medvirke i landskapspolitikken
- Legge til rette for samarbeid over landegrensene på lokalt og regionalt nivå

5. Analyse

Landskapsressursanalyse

Landformer og vann

Bykle kommune ligger i den smaleste delen av Setesdalen med Hovden i den øvre delen av kommunen som er tilknyttet fjell av høyere karakter enn resten av kommunen. Elva Otra er hovedvassdraget i kommunen. Elva begynner ved Hartnevatnet på Hovden i nord og renner sørover gjennom Bykle og videre nedover Setesdalen. Elva er relativ grunn og er preget av mye stein og små øyer, som fører til skrinne jord langs elven. Kyrkjebygda leger ned er preget av bratt og kupert terreng på hver side.

De vidstrakte viddene inneholder en rekke store fjellvann og er kildeområde for Otra. Felles for regionen er et stort antall småvann og tjern, både i dype botner og i grunne senkninger på flate viddere. Mellom disse renner enda flere små bekker som renner videre ut til Otra (Oskar Puschmann, 2005, s.66-69).

Med sine rike vannressurser er regionen betydelig påvirket av kraftutbyggingen. Etter utbyggingen av vannkraftverket har Bykle kommune de siste 50-60 årene fått stor økonomisk vekst og anses nå som en svært rik kommune (Kommunaldepartementet, 2019).

Klima

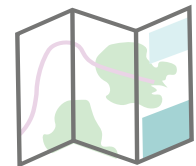
Bykle kommune har innlandsklima med relativt varme somre og kalde vintre. Beliggenheten og høyden over havet gjør dessuten området snøsikkert. Dette er viktig for turistdestinasjonen Hovden, nord i kommunen, som har en skisesong som normalt varer fra november til mai. Grunnet Bykles geografiske plassering er det utfordringer for landbruket da vekstsesongen blir kort og det er begrenset hva som kan dyrkes før frosten kommer (NRK, 2020).

Bilde 1: viser landform i landskapet

Klimaprofilen for Agder gir et kortfattet sammendrag av klimaet og klimaendringer og beskriver forventede klimaendringer mot slutten av århundret ved høye klimagassutslipp. Gjennomsnittlig årstemperatur i Agder er beregnet til å øke med cirka 4,0 °C. Den største temperaturøkningen beregnes for vinteren, med litt over 4,0 °C, mens sommertemperaturen er beregnet til å øke med cirka 3,5 °C. Dette gjør at vekstsesongen kan øke med 1–3 måneder. På vinterstid vil dagene med svært lav temperatur bli sjeldnere, mens det på sommerstid blir flere dager med middeltemperatur over 20 °C (Norsk Klimaservicesenter, 2022).

Som et resultat kan sommeren i Bykle bli over en måned lengre mot slutten av århundret. Samtidig fører varmen til mer regn i Bykle som i dag allerede er våtere enn snittet blant norske kommuner (NRK, 2020).

Vegetasjon

Bykle kommune er karakterisert av store grønne arealer og spredte myrområder. Vegetasjonsdekket består i hovedsak av skog som strekker seg fra elvekanten i dalbunnen og opp mot tregrensen på ca 1000 moh (kart 1 og 2). Lauvskog og barskog dominerer, med innslag av blandingsskog ved de nedre delene mot elven. Det er for det meste tynn morenemasse i området, og noe spredt forekomster av breelvvavsetninger, men i utgangspunktet er jorden skrin. Mot toppen åpner området seg opp og det er deler med treløst vegetasjonssamfunn og fastmark med fjell- og knausformasjoner.

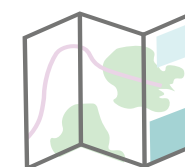
Artsdatabanken har kartlagt forekomster av rødlistede arter som er sterkt avhengig av kulturmark i kulturlandskapet rundt Bykle. Artsfunnene tyder på at området har vært preget av ekstensivt bruk i form av slått og mindre beitedyr.

Arealbruk og bebyggelse

Store deler av arealet i Bykle er LNFR-områder som i stor grad består av skog og åpen fastmark. Spredt jordbruksareal ligger for det meste ved flatere områder langs dalbunnen, med noe større sammenhengende areal i Kyrkjebygda. Størst andel jordbruksareal er fulldyrka og overflatedyrka jord, med innslag av innmarksbeite. Riksveg 9, Setesdalsveien, er hovedferdselsåren som strekker seg gjennom dalen og i stor grad følger elven. Noen småveier og gårdsveier går på tvers av hovedferdselsårene og knytter sammen dalsidene ned mot elven. Jordbrukslandskapet og veinettet skaper åpninger i det ellers storkuperte skoglandskapet. Den største andelen av bebygd areal er konsentrert i Hovden i form av boligbebyggelse, fritidsbebyggelse og infrastruktur knyttet til skianlegget. Noe tett boligbebyggelse er lokalisert i kyrkjebygda og ellers spredt boligbebyggelse langs riksveg 9.

Bilde 2: Viser kontrasten mellom beitet innmark og innmark som står ovenfor gjengroing

Tegnforklaring

- Skog middels bonitet
- Skog lav bonitet
- Myr
- Beybygd, samferdsel og industri
- Ferskvann
- Fulldyrka og overflatedyrka jord
- Innmarksbeite
- Frisk vegetasjon
- Sammenhengende vegetasjon
- Flekkvis og skrin vegetasjon
- Ikke vegetasjonsdekt mark

Kart 1 og 2 viser arealbruk, hentet fra Kilden

Kulturhistorie i landskapet

Bykle kommune har en rik kulturhistorie som strekker seg langt tilbake i tid, med spor av menneskelig aktivitet som går flere tusen år tilbake. Blant annet er det spor etter husdyrhold og korndyrking. Det er også gjort funn av flere flintredskaper som indikerer at den eldste bosetningen i Bykle er fra yngre steinalder. I tillegg er det registrert flere jernvinnetufter og kullgroper. Mye av de arkeologiske sporene er funnet i samarbeid med arkeologiske utgravninger som følge av kraftutbyggingen på 60- 70 talet, og senere som følge av hyttebygging, spesielt fra 80-tallet og fram til i dag.

Den første fysiske bruksdelingen på opphavsgården kom på 1700-talet. Men siden jorda var skrinn i Bykle, var jakt og fangst i utmark de viktigste ressursene for

gårdsbrukene, mens innmark i stor grad ble brukt til grasdyrking. Mange gårder i Bykle hadde tidligere 5-6 støler, både heimestøl og bortestøl, men på grunn av Bykles bratte og kupert terreng er mye eng- og åkermark tatt ut av drift de siste 40-50 årene og er i dag truet av gjengroing. Mye nedlagt areal er av tidligere innmark i brattlendt terreng. I dag er det ikke lenger stølsdrift i kommunen, og mange av de tidligere stølene er blitt omgjort til hytter. Den tradisjonelle måten å utnytte naturen på er endret, noe som også har endret landskapet. Den lange kulturhistorien har likevel satt sine spor og det er flere kulturlandskap av høy regional verdi og flere områder med viktig biologisk mangfold. Det er også flere teiger, steingjerder og rydningsrøyser som fortsatt er bevart som setter preg på landskapet og er en del av kulturarven i kommunen (Kulturminneplan, 2016-2019).

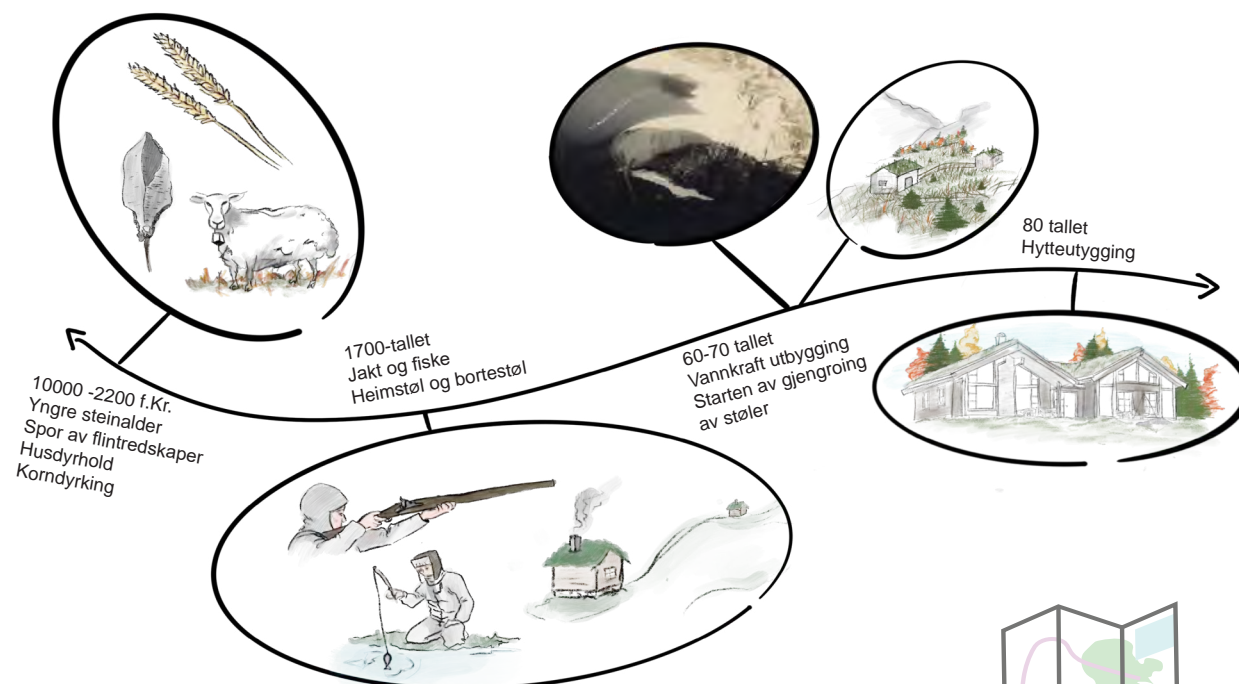

1957 Kyrkjebygd

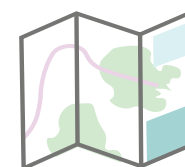

2020 Kyrkjebygd

Bilde 3 og 4: viser endring over tid i Bykle, hentet fra norge i bilder

Illustrasjon 4: tidslinje

Stadkjensle

Gjennom dybdeintervjuer, samtaler med andre studenter om deres dybdeintervjuer og generell ferdsel i området har det blitt dannet et bilde av hva som er viktig for en «bykler» og hva som gjør området spesielt. Stadkjensle er subjektivt, så for å gi det mest empiriske svaret på hva stadkjenslen er i Bykle kommune, må man finne fellestrekkene og spre demografien svarene blir hentet fra.

Bykle er et sted med få innbyggere, god plass, flott natur og mye turisme. Dette gir området stor grad av lokal identitet og skillet mellom fastboende, hytteeiere og turister er tydelig. Den særegne dialekten er en god pekepinn om noen er lokale eller tilreisende. Dialekten har gått i arv og blitt bevart gjennom at mange av de som er bosatt i Bykle har lange familietradisjoner i området. God plass, god tilgang til flott natur og tryggheten man føler i bygda er gode faktorer for en god oppvekst. Her kan barna leke trygt ute, med lite trafikk, lite kriminalitet og med en befolkning der alle kjenner alle.

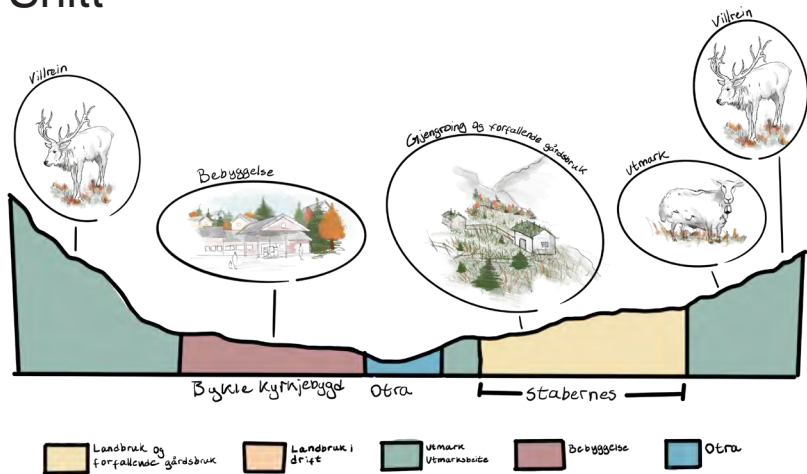
Spør du en «bykler» om hva de skulle trukket frem som spesielt ved Bykle er det særlig tre ting som kommer frem. Flott natur, trygt og ikke minst, stille. Det er ikke så mye som skjer i bygda, noe som er naturlig med så få innbyggere. Til tross for den stille hverdagen i Bykle er folk gode til å syssette seg selv gjennom jakt og fiske, tur, ski og andre aktiviteter. Selv om de kanskje ikke alltid oppsøker de største sosiale arenaene, er man alltid velkommen hjem til en «bykler». Der blir man møtt med åpne armer, varm kaffe i kanna, kjeks, hjemmedyrkede grønnsaker og kanskje til og med litt lefse med kanel, smør og sukker på bordet.

Illustrasjon 5: viser menneskers forhold til omgivelsne sine

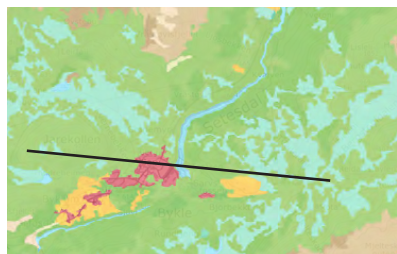

Snitt

Snitt A: Stavenes

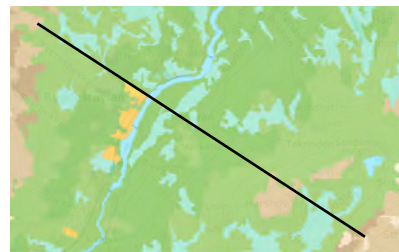
Snitt viser at landbruket som ligger i nederste del av lien og som ikke har en direkte sammenheng med bebyggelses sentrum i Bykle, forfaller og gror igjen. Vi ser tendenser til at disse heller ikke brukes til utmarksbeite, selv om det er et stort potensial for det her. De bratte liene og fjellandskapet her brukes til utmarksbeite. Dette er også områder som brukes av villreinen og andre ville dyr. Beitedyra og det ville dyrelivet lever sammen på fjellet, noe som kan skape utfordringer.

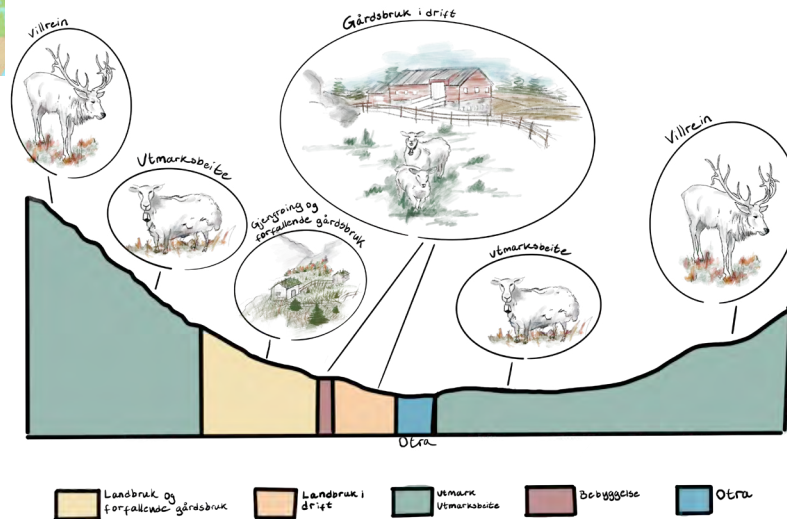
A

Snitt B: Mellom Kyrkjebygda og Hoslemo

Snittet viser aktivt landbruk i Bykle. Her er landbruket konsentrert rundt bebyggelsen og i nærheten av Otra. Landbruket i kanten av Otra har det kaldeste klimaet, ettersom kulden legger seg nederst i dalen. Dessuten er jorden langs elva svært skrin. Disse faktorene setter begrensninger for landbruket, og det produseres i all hovedsak gress.

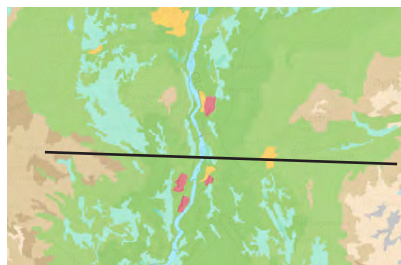
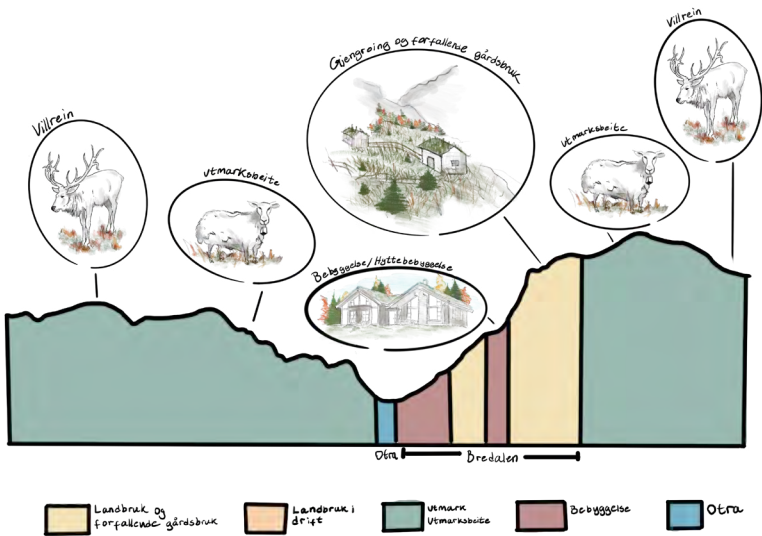

B

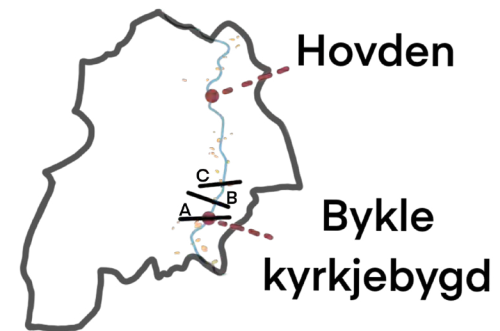

Snitt C: Berdalen

Snittet viser potensialet for utmarksbeite og at gjengroing av gårdsbruk i liene av dalen er et problem. I den forbindelse ser vi at arealene som tidligere har blitt brukt til landbruk selges til hyttebebyggelse. I Berdalen er dette uheldig da det nedlagte gårdsbruket ligger fint plassert i landskapet, og har gode solforhold. Selv om terrenget er noe bratt, er det muligheter for å gro grønnsaker.

C

Illustrasjon 6: viser snittlinjenes plassering

SWOT- analyse for landbruket i Bykle kommune

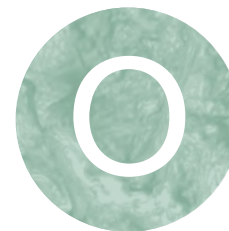
Strengths

- Vakkert landskap
- God beitemark
- Lite støy fra trafikk
- God drenering/lav flomfare
- Smittefri jord
- Kulturlandskap
- Ildsjeler

Weaknesses

- Kaldt (kort vekstperiode)
- Skrinn jord og bratt terreng
- Lite fagmiljø
- Mye myrforekomst
- Sesongbasert kundegruppe
- Konflikter om beiterett i utmark
- Få innbyggere
- Store avstander i næringskjeden (slakt, distribusjon, butikk mm)
- Få tør å prøve nytt

Opportunities

- Blir varmere klima med lengre vekstsesong
- Bruk av beitedyr i utmarka
- Innbyggere og hyttefolket
- Kombinere landbruk og turisme
- Samarbeid mellom ulike aktører
- Omorganisere landbruket i form av AS, samvirke osv...
- Kommunale insentiver

Threats

- Gjengroing/opphevet bruk
- Utvidelse av hyttefelt i utmark
- Grunneier tjener mer på å selge areal til hytteformål enn å drive jorda
- Mangel på folk som vil drive med jordbruk
- Lite/ingen fortjeneste for bonden
- Dårlige priser på beitedyr som sau
- Odelsrett

6. Mulighetstudie

Bykle kommune har potensialet til å bli en kommune hvor mennesker i alle aldre har mulighet til å komme i nær kontakt med landbruket og kulturlandskapet.

På bakgrunn av landskapsressursanalysen har vi undersøkt ulike områder hvor vi ser muligheter for utvikling av landbruket og kulturlandskapet. Deretter har vi utformet en rekke strategier og tilhørende tiltak.

Beitedyr

Kommunen har store utmarksområder som egner seg godt til utmarksbeite for mange gårdsdyr. Det kan være en større variasjon i beitedyr og utmarka kan utnyttes i større grad. Møtet mellom beitedyr og mennesker i utmarka er ønskelig og vil kunne føre til flotte turopplevelser.

Kulturlandskap

Kulturlandskapet er i ferd med å gro igjen. Ved å ta i bruk disse områdene igjen, for eksempel ved beite, vil man åpne opp landskapet og gi rom for større biologisk mangfold. Gjenåpning av landskapet kan også bidra til økt bruk, og det kan fungere som møteplasser som formidler kulturlandskapets historie.

Samarbeid

Samarbeid mellom kommuner, sektorer og gårdsbruk kan føre til et sterkere fagmiljø og bedre kunnskapsutveksling. Dette gir mulighet for utvikling av landbruket. I tillegg kan samarbeidet føre til økt rekruttering i landbruket. Summen av disse resultatene vil igjen føre til at landbruket kan drives mer effektivt og at agronomien får sterkere plass i kommunen.

Bygdefolket/hyttefolket

Det er mulighet for å involvere befolkningen og hyttebeboerne i landbruket. Gjennom våre intervjuer virker det som det er interesse for landbruk blant intervjuobjektene. Ved å invitere beboere og hyttefolk inn, kan man skape nye arenaer hvor mennesker kan komme nært på landbruk, på tur, på besøksgårder eller møteplasser som er anlagt av kommunen. Dette gir muligheter for folk til å komme tettere på landskapet gjennom stedsbasert læring og turisme.

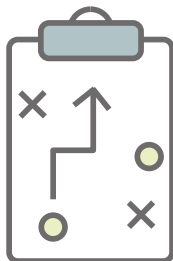
Illustrasjon 7: viser muligheter vi ser, som kan bidra til et aktivt landbruk, som i varetar kulturlandskap og bidrar til gode opplevelser .

7. Strategier og tiltak

STRATEGI 1: STYRKE SAMARBEID

En utfordring som flere av intervjuobjektene våre uttrykte rundt å drive jordbruk i Bykle var et manglende fagmiljø, som er en faktor som har ført til ensomhet i yrket. Det er rundt 10 aktive gårdsbruk i kommunen, fordelt på ulike drifter som melkekyr, ammekyr og sau. Med et så lavt antall bønder blir grunnlaget for å dele kunnskap, ideer og erfaringer svært magert, i tillegg til at hjelp og støtte i den daglige driften er utfordrende. Bøndene blir nødt til å arbeide mye, på tross av at de gjerne har en fulltidsjobb ved siden av gårdsdriften og de opplever mange logistiske utfordringer. I praksis arbeider mange av bøndene derfor mer enn 200% uten at det reflekteres i fortjenesten.

Gjennom forskningsprosjektet "Sau i drift" har man sett på hvilke faktorer som spiller inn i avgjørelsen bønder tar om de skal fortsette med sau eller legge ned drifta (Hind, 2017). I prosjektet sammenliknet de faktorer som lokalisering, inntekt utenfor og i bruket, samt mål med gårdsdriften og vurdering av det lokale fagmiljøet. Sistnevnte var den eneste statistiske forskjellen mellom de som ønsket å fortsette med sau og de som ville slutte. Dette peker på at det er viktig å satse på et godt fagmiljø for å hindre at sauebønder legger ned drifta.

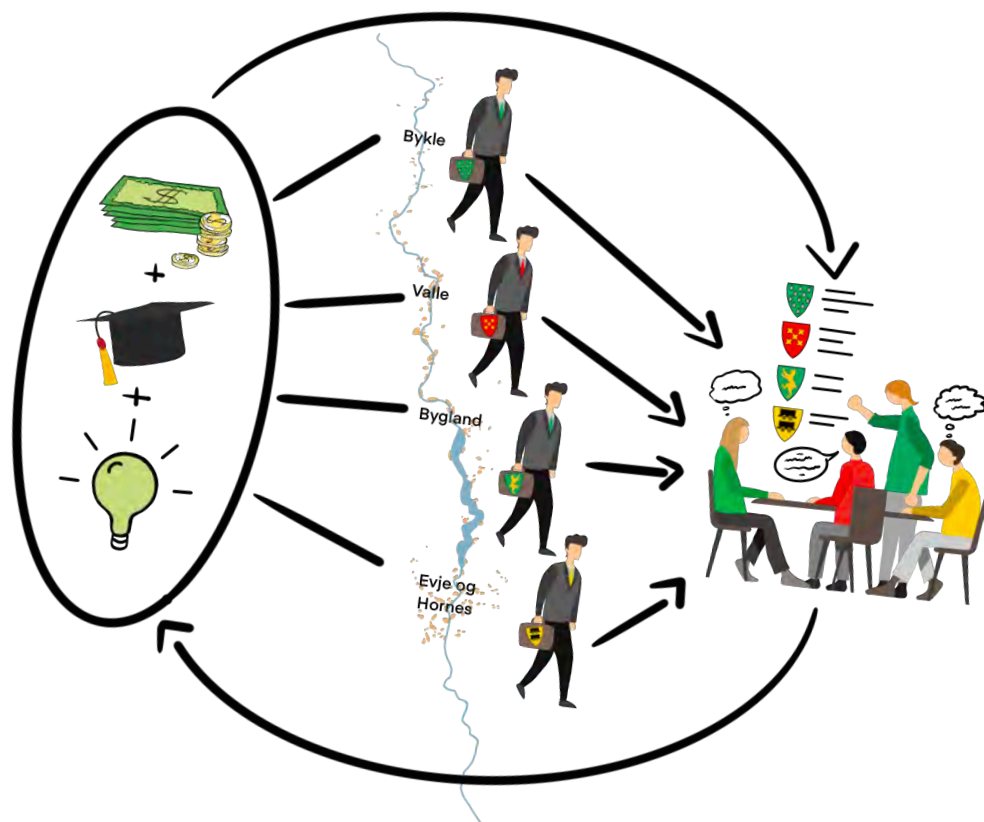

Tiltak 1.1: Interkommunalt samarbeid

Et mulig tiltak for å forbedre fagmiljøet og lette på arbeidsmengden til bøndene er at Bykle kommune inngår et interkommunalt jordbruksamarbeid med andre kommuner i Setesdalen. Mange kommuner inngår i interkommunale samarbeid og myndighetene har lagt til rette for ulike modeller slik at det enkelte samarbeidet kan velge den modellen som passer best med formålet (Kommunal- og distriktsdepartementet, 2023).

Det er knyttet noen utfordringer til denne typen organisering. Blant annet den enkelte kommunes evne til tverrfaglig samarbeid om saker i kommunen når landbruksavdelingen er organisert på et høyere nivå, særlig dersom man har samlet landbruksavdelingen til et eget interkommunalt kontor (Brandtzæg & Thorstensen, 2017).

Dette er enkelt å løse i praksis, men man er nødt til å være klar over det som en mulig utfordring likevel. En måte en kan løse denne utfordringen er ved å ha faste kontordager i kommunen, eller rett å slett å ikke ha et fysisk interkommunalt kontor. Med dagens digitale løsninger er dette relativt uproblematisk for de ansatte i det interkommunale samarbeidet å sitte på kontor i ulike kommuner. Dessuten er det enklere for brukere av rådgivningstjenester å ha muligheten til å få hjelp gjennom digitale løsninger enn å være tvunget til å møte opp fysisk på et kontor.

Illustrasjon 8. viser et konsept for et itnerkommunalt samarbeid i Setesdalen

Tiltak 1.2: Kommunale incentiver

Tilskuddsordninger

Bykle kommune har gode tilskuddsordninger for gårdsdrift i dag, sammenlignet med andre kommuner. Dette kommer godt frem blant bøndene i kommunen også. Det er likevel en mulighet for å omstrukturere hvordan alle disse midlene fordeles.

En endring som kunne fått positive konsekvenser er at areal ikke alene skal bli hele beregningsgrunnlaget, men også arbeidsmengde og resultater. Dersom en bonde legger inn en stor innsats, burde dette belønnes. En av bøndene vi snakket med fortalte at han la inn mer innsats og egne midler i jordbruket og på den måten oppnådde bedre resultater enn andre med like stort areal, men fikk ikke igjen noe av dette gjennom de gjeldende tilskuddsordningene. Dette stiller høyere krav til oppfølging, men vil gjøre det mer attraktivt for gårdsbruk å drive bruket, fremfor å kun slå gress for å så la det råtne på jorden. Det gir mer incentiv til å faktisk drifte gården sin på en ordentlig måte og belønner de som legger inn den ekstra innsatsen.

En tilskuddsløsning for oppstart og/eller restaurering av driftsbygninger kunne gjort terskelen lavere for å starte opp med landbruk eller fortsette med dette dersom man har et litt slitt bruk, men med potensial. Ett av inter vjuobjektene våre ønsket å gjenoppstarte sauedrifta på gården de overtok, men da driftsbygningen var i så dårlig stand at de måtte bygge nytt ble det for dyrt og de skrinla prosjektet. En økonomisk hjelpeordning ville muliggjort sauedrift for disse menneskene og andre som er i samme situasjon.

Arbeidsressurser

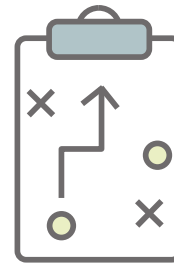
Kommunen bør benytte seg av arbeidsressurser både innenfor og utenfor kommunegrensene. Bykle tar allerede inn en del flyktninger, blant annet fra Ukraina. Flyktninger kan være en arbeidsressurs for gårdsbruk, samtidig som at flyktningene får arbeidstrening, integreringsmuligheter, sysselsetting og inntekt. De kunne gått inn som avløsere om de har nok erfaring med gårdsdrift tidligere, eller hjelpe med å sette opp gjerder, bygg eller noe helt annet. Dette vil også kanskje kunne fungere som en mer permanent avløsningsordning på sikt som er svært ønsket blant bøndene.

Konsulent

Bykle kommune kan ansette en fagperson som kunne drevet med jordanalyser og kartlagt jordbruket i kommunen. Denne konsulenten kan brukes for å undersøke muligheter for å optimalisere driften, eller om det ikke er gunstig å drive på et område i det hele tatt. Dessuten kan vedkommende brukes til å utrede andre inntektsmuligheter på bruket, som eksempelvis utleiemuligheter eller turisme. Dette vil være med på å styrke agronomkompetansen i kommunen gjennom møter med fagpersonen gjennom kurs og veiledning for bøndene i kommunen.

Tiltak

STRATEGI 2: INKLUDERE INNBYGGERE I DET LOKALE MATSYSTEMET

Per i dag er antall aktive gårdsbruk i Bykle lavt, og rekrutteringen til landbruket er mangelfull. Ved å skape møteplasser, som gir muligheter for å inkludere befolkningen i landbruket, kan man bidra til engasjement for landbruk og stedsbasert læring i kommunen. En slik møteplass er også viktig for stedsutviklingen i Bykle, og burde derfor ligge sentralt. Slik kan læring om landbruk kombineres med rekreasjon for mennesker i alle aldre og brobygging mellom generasjoner og kulturelle bakgrunner. Det kan i tillegg arrangeres eventer på møteplassen eller i andre landbruksområder i kommunene.

Tiltak 2.1: Besøkshage - Stedsbasert læring

Intervjuobjektene våre uttrykte at de savnet et større fokus på natur og kulturhistorien til Bykle i barnas oppvekst, og at de gjerne skulle ønske befolkningen fikk et tettere forhold til naturressursene i en tidlig alder. Bensinstasjonen virker å være en av få møteplasser i Bykle, og vi oppfatter at kommunen har behov for møteplasser og da spesielt ute. Vi foreslår å etablere en besøkshage som fungerer som en møteplass for folk i alle aldre. Dette har Seljord kommune gjort ved å anlegge en besøkshage i sentrum, som har potensial for skolehage, inkludering, arbeidstrening, og rekreasjon for hele kommunen (Statsforvalteren i Vestfold og Telemark, 2022). Bykle kan anlegge en slik besøkshage som en arena for å styrke kunnskap om landbruk i befolkningen, med fokus på stedsbasert læring. Denne læringen kan omhandle blant annet naturgrunnlag og verdier knyttet til bruk av natur og matproduksjon i Bykle.

Dette kan være med på å engasjere nye generasjoner og bidra til rekruttering inn i landbruket. Ved å anlegge en besøkskage mellom skolen og kommunehuset, vil det være effektivt for skolen å ta i bruk den som skolehage. Her kan barna lære hvordan en dyrker grønnsaker og andre vekster. Det er også rom for å prøve ut nye vekster i en slik hage, med for eksempel drivhus. Maten som produseres kan benyttes i mattilbudet i skolen, og på aldershjemmet. I en slik besøkskage kan det også arrangeres eventer som Bondens marked.

Tiltak

Illustrasjon 9: viser besøkskage og skolehage i Bykle kyrkjebygd

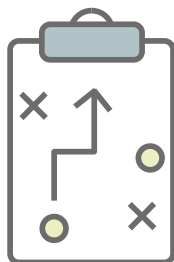

Tiltak

Tiltak 2.2: Slåttedugnad

Slåttemarkene er et unikt stykke levende kulturhistorie, og for å videreføre dette vil slåttedugnad være et godt tiltak for å få tilbake denne sjeldne og artsrike naturtypen som tidligere har vært en del av Bykle. Det er fortsatt mulig å få tilake slåttemarken i disse områdene med riktig skjøtsel. Slåttedugnaden vil være et tiltak som øker fellesskap og engasjement, i tillegg til å være en arena for læring og kunnskapsutveksling om kulturhistorien og tradisjonell slåttedrift. Dugnaden kan organiseres som en familiedag, tilgjengelig for både store og små, med uformell deltakelse som tillater folk å bidra etter eget ønske. Dette tiltaket har som mål å vedlikeholde kulturlandskapet og tradisjoner som er i fare for å gå tapt, hindre gjengroing samtidig som den kan styrke folks tilhørighet og engasjement.

For at slåttedugnaden skal bli en suksess er det viktig med god kunnskap om restaurering av slåttemark og godt samarbeid mellom interesseorganisasjoner og frivillige. En slik type kulturmark kan også være en verdifull ressurs for skolen, og elevene kan bruke dette som en møteplass for å lære om natur og kulturarv, og på den måten øke barnas forståelse og bevisstheten om viktigheten av å bevare viktige naturtyper og biologisk mangfold. For at skjøtselen skal være mest mulig konsekvent og kontinuerlig, og forplikte kommunen å ivareta slåtteeenga, foreslår vi at det forankres i en skjøtelsesplan for området.

Illustrasjon 10: Viser hvordan slåttedugnad kan bidra til stedsbasert læring for flere generasjoner

STRATEGI 3:UTNYTTE LANDBRUKETS RESSURSER PÅ NY MÅTE

I dag er landskapet i Bykle truet av en økende grad av gjengroing av kulturmark. Ved å ta i bruk nye typer beitedyr og ny teknologi, kan aktive og bærekraftige gårdsbruk benyttes til å åpne opp landskapet igjen. Det vil bidra til økt biologisk mangfold, ivaretakelse av trua kulturmark og bidra til uforglemmelige opplevelser. En tydeliggjøring av landbrukets plass i kulturlandskapet vil også bringe besøkende og innbyggere nærmere landbruket.

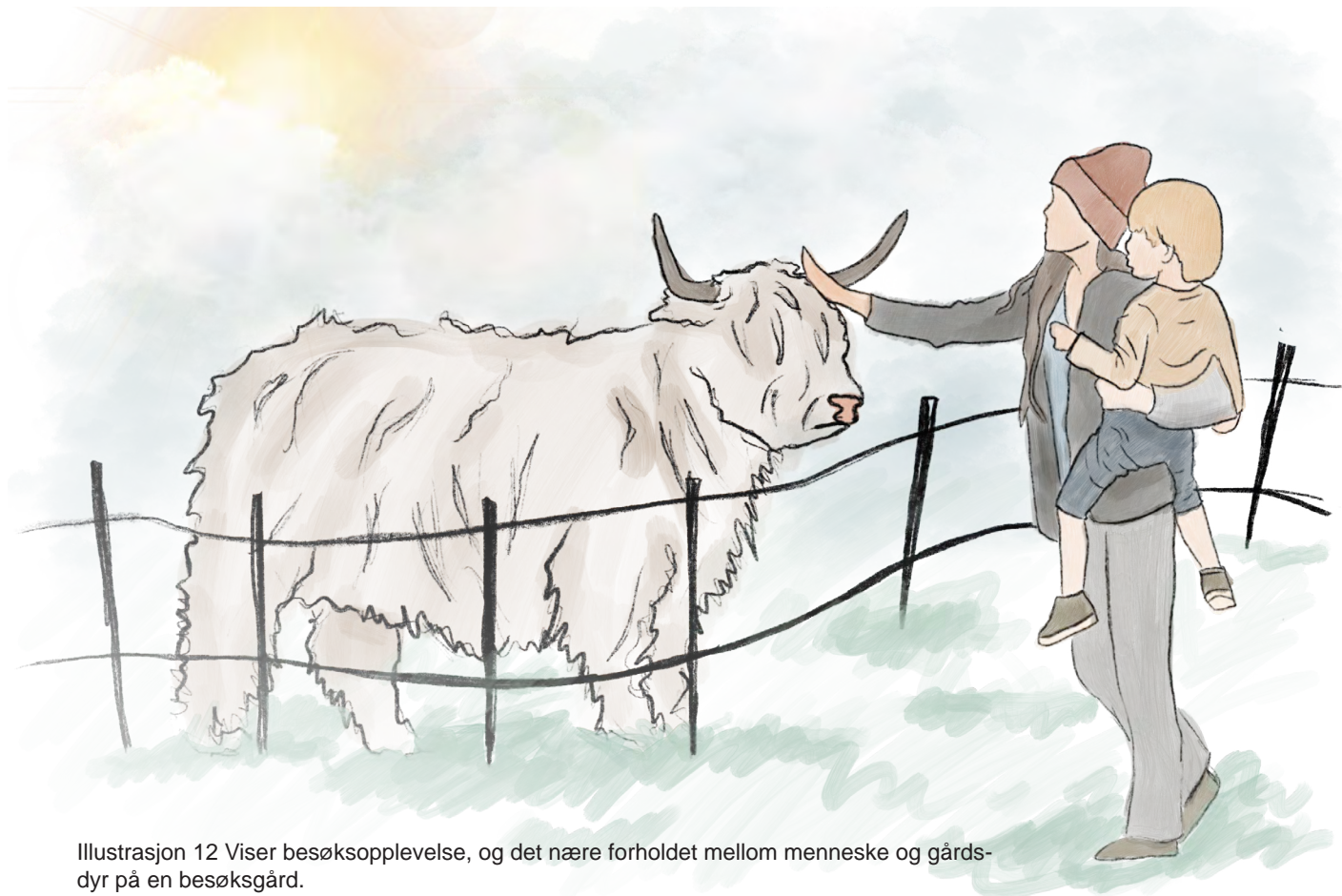
Tiltak 3.1: Besøkgård på Hovden, gårdsdyr/beitedyr

Ved å etablere en besøkgård på Hovden vil man kunne kombinere turismen og stedsbasert læring for unge i ett tiltak. Turismen i Hovden har vokst særlig de siste årene, og bøndene vi har snakket med har vært enige om at det er viktig å inspirere til og lære om landbruk i ung alder. Gjennom en besøkgård kan folk besøke gårdsdyr som sau, geit, hester, storfe og høylandsfe og kanskje til og med alpakaer. Barn kan prøve å dyrke og høste mat i sesong og gården kan ha ulike arrangement gjennom året, som for eksempel julemarked, påske, kuslipp og høstmarked. Jo mer variert denne driften er, jo mer interessant kan den bli å besøke. Besøkgården skal gi et nytt tilbud til de lokale og turistene som kommer gjennom året. Muumaa utenfor Bjørneborg i Finland er et eksempel på en tidligere storgård som har gjort stor suksess med besøksturisme, og vi tenker at en lignende besøkgård rundt et voksende miljø på Hovden vil ha et godt potensial for suksess.

Tiltak

Illustrasjon 11 alpaka kan være et nytt type beitedyr, som også kan være spennende for besøkende

Illustrasjon 12 Viser besøksopplevelse, og det nære forholdet mellom menneske og gårdsdyr på en besøkgård.

Tiltak 3.2: Ny bruk av beitedyr

Tiltak

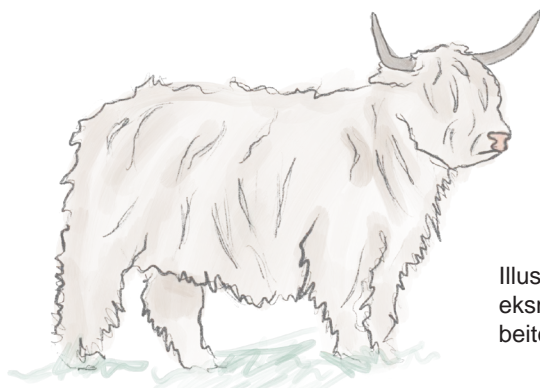
Et tiltak for å gjøre landbruket mer lønnsomt er å gå over til mer lønnsomme driftsformer. Både melkegeithold og ammekyrhold har forbigått sau på lønnsomhetskalaen de siste ti årene, og har offisielt gjort sauehold til den minst lønnsomme driftsformen (Flaten, 2017). Både ammekyr og geiter har kvaliteter som gjør dem egnet til utmarksbeite, og begrenser nødvendigvis ikke bonden noe mer enn sauen gjør når det kommer til arealbruk. Både geiter og ekstensive ammekyr er lette og har historisk sett vært benyttet på utmarksbeite.

Det er også veldig aktuelt å sette beitedyr som sau eller helst geit ut i områder som er preget av gjengroing. Særlig geiter er dokumentert å ha stor effekt i restaureringen av kulturlandskapet som er preget av en sterk grad av gjengroing (Todnem, 2009). For områder med mildere grad av gjengroing som fremdeles er preget av urtevegetasjon kan sau benyttes. Her er det veldig aktuelt å satse på områder langs ferdselsårer, både for bilister og for fotgjengere, da det skaper en visuell tilknytning til landskapet.

Landskapet åpnes opp for befolkningen og besøkende i Bykle, og kulturlandskapet og de kvalitetene det bringer med seg synliggjøres. Dette vil kunne være med på å gjøre merkevaren til mat produsert i Bykle sterkere, da folk får en større tilknytning til matproduksjonen, og ser at Bykle driver med landbruk.

Den nye teknologien for virtuelle gjerder lønner seg per i dag lite på sau grunnet de høye kostnadene knyttet til abonnement på hvert individ. Dette tiltaket tar utgangspunkt i at teknologien lønner seg for gårdsdrifter med geit og ammekyr, på bakgrunn av intervjuer i Bykle og at vi vet at geitedrift er mer lønnsomt enn sauedrift. Med virtuelt gjerde kan bonden utnytte større utmarksarealer og styre dyr unna potensielle farer og konflikter. Dette kan være et godt verktøy for å dempe konflikten mellom jegere eller hyttefolk og bønder med dyr på utmarksbeite. I tillegg være en mulighet for å gi turgåere en unik opplevelse med nærmere kontakt med beitedyra, og være med å skape en større tilknytning til landbruket.

I tillegg til produksjonsgevinst rundt geiter finnes det et stort marked for annen bruk av beitedyra. Et eksempel er det økende markedet for utleie av geiter for å holde vegetasjonsdekket nede (Kirkevold, 2019). Flere steder i landet benyttes geiter til å vedlikeholde alpinanlegg om sommeren (Nofence, u.d.; Lofotposten, u.d.; Fremover, u.d.; Telen, u.d.). Dermed er det stort potensial for å bruke geiter til å opprettholde opplevelsesverdien til anleggets sommerstid (Jordheim, 2014). Her ser vi muligheter for et samarbeid mellom en geitebonde og Hovden alpinanlegg. Geitene holder vegetasjonen nede i skitraseene og senker behovet for ryddedugnader og intensivt vedlikehold før sesongstart. Anlegget på Hovden benyttes også om sommeren til downhill-sykling, men med virtuelt gjerde kan det bli minimalt med konflikter. Det går an å implementere rullerende beiter i alpinanlegget slik at enkelte sykkelløyper stenges av i periodene geitene går der, før de flyttes og sykkelstien åpnes igjen. Å ha geiter her vil kunne få flere ringvirkninger som blant annet at opplevelsesverdien til sommeraktiviteter på Hovden blir større med beitedyr i landskapet.

Illustrasjon 13:
eksempler på nye
beitedyr

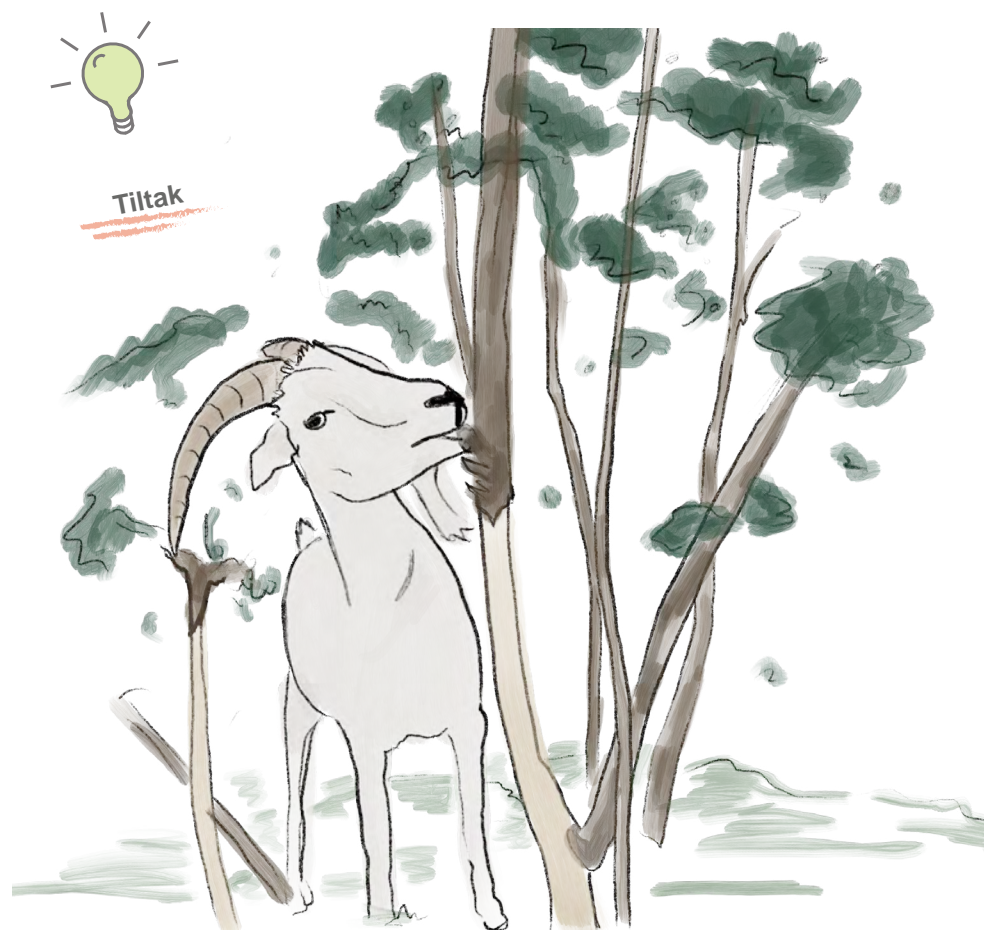

Selv de mindre og ekstensive kurasene er relativt tunge, og bruken av disse på de artsrike slåttemarkene bør man være forsiktig med, da typen beitedyr som benyttes kan endre artssammensetningen på kulturmarka betraktelig. På disse arealene bør en benytte seg av slått eller beiting med mindre dyr som geit eller fortrinnsvis sau, som historisk sett har vært den arten man har brukt mye i Bykle.

Tiltak 3.3: Flytte dyr ut fra innmarksbeite

Under utferden så vi en del dyr beite på innmark nede i dalbunnen. Det kan være flere grunner til dette, som konflikter om utnyttelse av utmarksressursene eller nedbeiting før vinteren. En av de største utfordringene rundt landbruket i Bykle er terrenget og den skrinne jorda, som gjør det utfordrende å drive med noe annet enn overflatedyrka grass og sauebeite. Jordene som ligger nederst i dalen er nok de med størst mulighet for å dyrke andre vekster, da terrenget gjør det mulig både med fulldyrking og maskinkjøring. Ved å flytte beitedyra ut fra innmarksbeitene nederst i dalen, og heller ut i utmarka, så vil man frigjøre oppdyringsmuligheter i jorda nederst i dalen, og ha muligheten til å utnytte ressursene i jorda på en bedre måte. Der er det sannsynligvis bedre jordsmonn for å dyrke eksempelvis rotgrønnsaker eller gress, som kan gjøre bonden selvforsynt på vinterfôr, eller konkurransedyktig innenfor et annet marked innen eksempelvis potetdyrking.

Det går også noe beitedyr på innmark litt lenger opp i dalsidene, der terrenget er mer utfordrende for store maskiner og jorden er skinn. Her kan det også være mulig å utnytte jordressursene på en annen måte. Hvis en får nytta utmarksbeite i større grad til disse beitedyra, så kan graset på innmarksbeitet slås enten for hånd gjennom slåttedugnader eller ved en tohjulsslåttmaskin (Abel, 2020). Dette vil både ivareta den store artsrikdommen på slåttemarkene, og holde landskapet åpent. Grasset fra engene kan brukes som tilleggsfôr om vinteren til grove beitedyr som geiter og ammekyr, eller selges til aktører som etablerer blomsterenger (Syverhuset, 2023).

Illustrasjon 14: Viser hvordan beitedyr kan holde landskapet åpent

Konklusjon

Innledningsvis la vi frem problemstillingen “Hvordan legge til rette for aktivt landbruk, som ivaretar kulturlandskapet og bidrar til gode besøksopplevelser i Bykle kommune?”. Den har vi svart ved å gjennomføre analyser om landskapet og om stadkjensle, og konkluderer med at de tre strategiene om å styrke samarbeidet, inkludere innbyggerne i det lokale matsystemet og å anvende beitedyr på en ny måte vil bidra til å styrke landbruket i Bykle. Synliggjøring og bevisstgjøring av landbrukets plass i landskapet inngår i flere av tiltakene våre og bidrar til gode besøksopplevelser og å bevare kulturlandskapet. Dette gjennom besøksgård, besøkshage, slåt- tedugnader og generell synliggjøring og nærhet til beitedyr. Det er også viktig å nevne at mange av strategiene og tiltakene våre er knyttet til hverandre, og derfor bør de sees i sammenheng.

Tiltakene våre er direkte knyttet opp mot flere av de kommunale målsettingene i kommuneplanen. Dette inkluderer målsettingene om at Bykle skal være pådrivere for gode regionale og interkommunale samarbeid, ha fokus på natur og kultur i skolen, og stimulere til aktiv bruk av kulturlandskapet. Oppgaven har også sterk tilknytning til den nasjonale jordvernstrategien gjennom punktene dens om å skape oppmerksomhet og bevissthet om dyrket mark, i tillegg til forslaget om interkommunalt samarbeid som et effektivt virkemiddel for helhetlig planlegging av jordvern.

Refleksjon

Tematikken i denne oppgaven er bred og er et svært komplisert og sensitivt tema med mange forbehold å ta hensyn til. Vi har kommet med flere forslag som sammen kan skape et grunnlag som styrker det lokale landbruket, verner om kulturlandskapet og oppmuntrer til lokal matproduksjon. Her ligger ikke de største mulighetene i plangrepene, men heller i en sammensatt helhet av flere strategier og tiltak som vi har forsøkt å utforske i oppgaven. Utover de strategiene og tiltakene vi har presentert, er det strategier og tiltak vi har utforsket innenfor innovasjon, lovverk og politikk som vi har valgt å utelate siden disse tiltakene går utenfor vår kompetanse og de praktiske mulighetene vi fant i Bykle gjennom analysene våre.

Dette faget handler om planlegging på kommunalt og regionalt nivå, og ikke på nasjonalt nivå, vi har derfor valgt å ikke fordype oss nevneverdig i de tiltakene som krever en endring i nasjonalt lovverk og politikk. Dette gjelder i stor grad tiltak om nasjonale insentiver, odelsrett, og lovverk om lokal for- edling og matsikkerhet. Når det gjelder praktiske utfordringer fant vi tiltaket om å organisere landbruket gjennom en form for AS lite bærekraftig og ikke forankret i de faktiske mulighetene vi så i Bykle. Gjennom intervjuer fikk vi et innblikk i utfordringer knyttet til dette tiltaket som blant annet at landbruket er en sesongbasert næring og det manglende fagmiljøet og få bønder i tillegg til store avstander. Vi fant lite entusiasme for ideene bak dette tiltaket blant intervjuobjektene våre, og valgte å fokusere på tiltak vi mente var bedre rettet mot mulighetene vi så i kommunen.

Vi har fortsatt blitt nødt til å se på alternativer utenfor planfaget, som også kan ses i strategiene og tiltakene vi har kommet frem til. Det er flere av tiltakene som rører andre fagfelt, men vi mener at disse har muligheter for å løses på lokal og regional skala, sammenlignet med de alternativene vi unnlot å se nærmere på.

Det er også andre faktorer som spiller inn i flere av tiltakene og strategiene våre som kan gjøre de både mer utfordrende å få til og mindre attraktive for kommunen å se videre på. Disse faktorene inkluderer en stor satsing på lokalt engasjement og frivillighet, håp om lønnsomhet ved investeringer i virtuelle gjerder og besøksgård, samt oppreisning av gamle bruk og skolehager. I oppgaven har vi forsøkt å redegjøre for viktige utfordringer knyttet til tiltakene vi har presentert. På tross av utfordringene presentert mener vi at disse mulighetene bør undersøkes videre for å styrke landbruket og verne om kulturlandskapet, samt gjøre Bykle til en mer selvforsynt kommune.

Om vår læringsprosess i oppgaven:

Under feltarbeidet har det vært få mennesker å prate med som driver med landbruk. Landbruk er dessuten en veldig utfordrende problematikk, med komplekse temaer, omfattende lovverk og mye personlige meninger og erfaringer. I en kommune som Bykle, der det ikke er så mange gårdsbruk, er det vanskelig å skape empiri i de sannhetene vi danner oss. Sterke meninger og retorikk fra enkeltpersoner kan drastisk endre det generelle helhetsbildet, så å kunne sette dette til side har vært avgjørende for oppgaven vår. Det har til gjengjeld vært mye læring i dette temaet for de fleste av oss, som nå vet mye mer om hvor komplekst landbruk i Norge er. Dessuten har det tverrfaglige samarbeidet bidratt til gode faglige diskusjoner og har vært viktig for å angripe problemstillingen fra ulike vinkler. Veiledningene vi har fått underveis har vært uvurderlige for å kunne avgrense oppgaven og fokusere på hva som er viktig. Uten den hjelpen hadde vi brukt enormt med tid og ressurser på å undersøke tematikken som ikke hjelper oss eller oppgaven. Dette har også vært viktig for motivasjonen da det har vært utfordrende å jobbe med et såpass ukjent fagfelt.

9.Figurliste og Kilder

Figurliste

Illustrasjoner

Illustrasjon 1: Forsidebilde, laget av Marie Linnea Carlstad

Illustrasjon 2: Metode, Landskapsressursanalyse, laget av Jonas Kjemo

Illustrasjon 3: Oversiktskart over setesdalen og Bykle kommune, laget av Marie Linnea Carlstad

Illustrasjon 4: Tidslinje, laget av Marie Linnea Carlstad

Illustrasjon 5: Viser menneskers forhold til omgivelsene sine, laget av Marie Linnea Carlstad

Illustrasjon 6: Viser snittlinjenes plassering, laget av Marie Linnea Carlstad

Illustrasjon 7: Viser muligheter vi ser, som kan bidra til et aktivt landbruk, som ivaretar kulturlandskap og bidrar til gode opplevelser, laget av Marie Linnea Carlstad

Illustrasjon 8: viser et konsept for et interkommunalt samarbeid i Setesdalen, laget av Marie Linnea Carlstad

Illustrasjon 9: viser besøkshage og skolehage i Bykle kyrkjebygd, laget av Marie Linnea Carlstad

Illustrasjon 10: Viser hvordan slåttedugnad kan bidra til stedsbasert læring for flere generasjoner, laget av Marie Linnea Carlstad

Illustrasjon 11: Alpakka kan være et nytt type beitedyr, som også kan være spennende for besøkende, laget av Marie Linnea Carlstad

Illustrasjon 12: Viser besøksopplevelse, og det nære forholdet mellom menneske og gårdsdyr på en besøksgård, laget av Marie Linnea Carlstad

Illustrasjon 13: eksempler på nye beitedyr, av Marie Linnea Carlstad

Illustrasjon 14: Viser hvordan beitedyr kan holde landskapet åpent, laget av Marie Linnea Carlstad

Bilder

Bilde 1: Viser landform i landskapet, tatt av Ulla Bech Bråten

Bilde 2: Viser kontrasten mellom betiet innmark og innmark som står ovenfor gjengroing, tatt av Marie Linnea Carlstad

Bilde 5 og 6: Viser endring over tid i Bykle, hentet fra Norge i bilder

Kart

Kart 1 og 2: Viser arealbruk, hentet fra NIBIOSs kilden

Diagram

Diagram 1: viser jordbruk i drift i dekar i Setesdalen.

Snitt

Snitt1: Viser jordbruk i forhold til resten av Setesdalen, laget av Marie Linnea Carlstad

Snitt A: Stavenes, laget av Marie Linnea Carlstad

Snitt B: Mellom Kyrkjebygda og Hoslemo, laget av Marie Linnea Carlstad

Snitt C: Berdalen, laget av Marie Linnea Carlstad

Kilder

Abel, L. (2020). Beitepussing med tohjuls slåmaskiner. Norsk landbruksrådgivning.
<https://vest.nlr.no/fagartikler/grovfor/beite/vest/beitepussing-med-tohjuls-slamaskiner>

Brandtzæg, B. A. & Thorstensen, A. (2017). Fordelar og ulemper med interkommunalt samarbeid om landbruk i Vest-Telemark. (TF-notat nr. 13/2017). Telemarksforskning
<https://www.telemarksforskning.no/publikasjoner/fordelar-og-ulemper-med-interkommunalt-samarbeid-om-landbruk-i-vest-telemark/3118/>

Bykle kommune. (2018-2030). Arealdelen til kommuneplanen 2018-2030 for Bykle kommune.
https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewiAtf2tqqWCAxUHS_EDHdSAAyQQFnoECA8QAQ&url=https%3A%2F%2Fbykle.custompublish.com%2F-getfile.php%2F4420797.2245.iuiwmqmajiklwu%2FPlanskildring_Kommuneplan_2018_2030%2Bendeleg.pdf&usg=AOvVaw01P8kuTeAS1v2-fAB7N9rh&opi=89978449

Bykle kommune. (2016-2026). Kommuneplan for Bykle 2016-2026 Samfunnsdelen.
<https://www.bykle.kommune.no/kommuneplan-for-bykle-2016-2026-samfunnsdelen.552065.nn.html>

Bykle kommune (2016-2019). Kulturminneplan
<https://www.bykle.kommune.no/kulturminneplan.426865.nn.html>

Clemetsen, M., & Stokke, K. B. (2014). Landskapsressursanalyse: Regionalt utviklingsverktøy for landskap og lokalsamfunn. Plan, 46(6), 50-53. Idunn.
<https://www.idunn.no/doi/10.18261/ISSN1504-3045-2014-06-12>

Den europeiske landskapskonvensjonen. (2021, 6.august). Regjeringen.
https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan_bygningsloven/planlegging/diverse/landskapskonvensjonen/id410080/

Flaten, O. (2017). Økonomien i småfeholdet: Enorm variasjon mellom bruk. Norsk Sau og Geit, 2017/1.
https://www.fag.nsg.no/default.cfm?sok_dyreslag_id=&sok_fagomrade_id=7&sok_tekst=variasjon&sok_artikkel_id=309

Fremover. u.d. Rubens geiter har fått eget oppdrag i Fagernesfjellet. Tilgjengelig fra:
<https://www.google.com/url?q=https://www.fremover.no/rubens-geiter-har-fatt-egget-opdrag-i-fagernesfjellet/s/5-17-986512&sa=D&source=docs&ust=1698657486042039&usg=AOvVaw2IjOP7Ybhw3K5PGsgs1mrM>

Hind, L. J. (2017, 27. oktober). Fagmiljøet betyr mest for sauebøndene. NIBIO.
<https://www.nibio.no/nyheter/fagmiljoet-betyr-mest-for-sauebondene>

Jordheim, H. (2014). Funksjonelle og bærekraftige landskap rundt alpine turistdestinasjoner. - En bevisstgjøring om hvilke prinsipper og tiltak som må ligge til grunn for en god utvikling. Masteroppgave. Ås: Norges miljø- og biovitenskapelige universitet. <https://nmbu.brage.unit.no/nmbu-xmliui/handle/11250/217425>

Kirkevold, R. R. (2019). Geiteutleie. Sau og Geit 1/2019.
https://www.fag.nsg.no/default.cfm?sok_dyreslag_id=&sok_fagomrade_id=&sok_tekst=utleie&sok_artikkel_id=389

Kommunal- og distriktsdepartementet. (2023). Veileder om interkommunalt samarbeid.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/veileder-om-interkommunalt-samarbeid/id2998121/>

Kommunaldepartementet, 2019 Kommunaldepartementets tabell som viser kommunenes korrigerte inntekt.
<https://www.kommunal-rapport.no/oekonomi/her-er-de-rikeste-og-fattigste-kommunene/20714/>

Kommunal- og distriktsdepartementet. (2023). Veileder om interkommunalt samarbeid.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/veileder-om-interkommunalt-samarbeid/id2998121/>

Kommunaldepartementet, 2019 Kommunaldepartementets tabell som viser kommunenes korrigerte inntekt.
<https://www.kommunal-rapport.no/oekonomi/her-er-de-rikeste-og-fattigste-kommunene/20714/>

Lofotposten. u.d. Alpinbakken hyrer inn geiter for å vedlikeholde traséen.
<https://www.google.com/url?q=https://www.lofotposten.no/svolvar-alpinklubb/kongstind-alpinsenter/svolvar/alpinbakken-hyrer-inn-geiter-for-a-vedlikeholde-tras-en/s/5-29-329222&sa=D&source=docs&ust=1698657486039736&usg=AOvVaw3SGqPeRu22adwEKQRytSjN>

Nofence. (u.d.). Geiter beiter i Arena Overøye alpinanlegg.:
<https://www.nofence.no/kundehistorier>

Norsk Klimaservicesenter, (2022). Klimaprofil Agder
<https://klimaservicesenter.no/kss/klimaprofiler/agder>

Nrk. (2020, 28.november). Velkommen til Bykle i år 2100.
<https://www.nrk.no/klima/kommune/4222>

Oskar Puschmann. (2005). Nasjonalt referansesystem for landskap Beskrivelse av Norges 45 landskapsregioner (NIJOS- rapport 10/2005). Norsk institutt for jord- og skogkartlegging.
https://kart13.nibio.no/landskap/45_Landskapsregioner/Region15.pdf

Prop. 121 S (2022-2023). Endringer i statsbudsjettet 2023 under Landbruks- og matdepartementet: Oppdatert jordvernstrategi. Landbruks- og matdepartementet.
Statistisk sentralbyrå. (2022).06462: Jordbruksareal (dekar), etter region, statistikkvariabel, år og vekst (Statistikk). 06462: Jordbruksareal (dekar), etter region. Jordbruksareal, Jordbruksareal i drift, 2022.. Statistikkbanken ([ssb.no](https://www.ssb.no))

Statistisk sentralbyrå. (2023). 11342: Areal og befolkning, etter region, statistikkvariabel og år (Statistikk). 11342: Areal og befolkning, etter region. Befolkning per 1.1. (personer), 2023.. Statistikkbanken ([ssb.no](https://www.ssb.no))

Syverhuset, A. O. (2023). Ny bruk av kritisk truede slåttemarker er vinn-vinn for pollinerende insekter og folk. Tilgjengelig fra:
<https://forskning.no/innovasjon-insekter-norsk-institutt-for-naturforskning/ny-bruk-av-kritisk-truede-slattemark-er-vinn-vinn-for-pollinerende-insekter-og-folk/2147465>

Telen. u.d. Hildes geiter tar jobben som hekksaks i Storeskar.
https://www.google.com/url?q=https://www.telen.no/hildes-geiter-tar-jobben-som-hekksaks-i-storeskar/s/5-75-567793&sa=D&source=docs&ust=1698657486041636&usg=AOvVaw1WK2SOUN31o5caw5_WdBB7

Todnem, J. (2009). Kasjmirgeit - kulturlandskapspleieren. Rapport fra Bioforsk 4(32)/2009.
<https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/bitstream/handle/11250/2468733/Bioforsk-Rapport-2009-04-32.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Villrein og besøksforvaltning i Bykle kommune

LAA360- Regional landskapsplanlegging og lokal samfunnsutvikling

Gruppe 3: Charlotte Bøhm, Émilía Isabelle Petit- Jensen, Felicia Linnea Pande- Rolfsen Godlund og Selma Brubak Eikerol

Forord

Denne rapporten er et resultat av vårt tverrfaglige prosjekt i emnet LAA360, Regional landskapsplanlegging og lokalsamfunnsutvikling, på Norges Miljø- og Biovitenskapelige Universitet, høsten 2023. Gruppen er sammensatt av fire studenter innenfor studieretningene by- og regionplanlegging, naturforvaltning og landskapsarkitektur. Caseområdet for prosjektet har vært Bykle kommune, og vårt fokusområde har vært villrein og besøksforvaltning.

Arbeidet vårt har blant annet inkludert befaringer, intervjuer og dokumentanalyser av relevante planer, kart, lover og retningslinjer. Målet for prosjektet har vært å få en forståelse av de aktuelle aktørene og kompleksiteten bak områdevern. Arbeidet med prosjektet har gitt oss verdifull innsikt i hvor sammensatt interesseavveining er når det kommer til å hensynta natur, lokale og besøkendes interesser.

Vi vil gjerne takke alle intervjudeltakere for interessante samtaler og nyttig informasjon. Videre vil vi takke foreleserne våre, Knut Bjørn Stokke og Morten Clemetsen, for spennende innspill og oppmuntrende veiledning. Vi ønsker også å rette en takk til plansjef i kommunen, Signe Sollien Haugå, for at hun tok oss med inn i Setesdal Vesthei Ryfylkeheiane landskapsvernområde, til Store Urevatn. Her fikk vi en mektig opplevelse som satte dype spor i oppgaven vår, og ikke minst i oss.

Innhold

1 INNLEDNING.....	s.1
- 1.1 Introduksjon for oppgaven	
- 1.2 Problemstilling	
2 OMRÅDEBESKRIVELSE OG AVGRENSNING.....	s.2
- 2.1 Heiplanområdet	
- 2.2 Villreinområdet Setesdal Ryfylke	
3 LOVER OG FØRINGER.....	s.3
4 VILLREIN.....	s.4
5 FERDSEL.....	s.5
6 BESØKSFORVALTNING SOM VERKTØY.....	s.6
7 OFFENTLIGE OG PRIVATE AKTØRER.....	s.7
8 TILTAKSPYRAMIDEN.....	s.9
9 METODE.....	s.10
10 LANDSKAPSKARAKTERANALYSE.....	s.12
11 STADKJENSLE.....	s.13
12 SWOT.....	s.16
13 MULIGHETSSTUDIE.....	s.17
13.1 STRATEGI 1 - ØKE KUNNSKAP OG BEVISSTHET	
- 13.1.1 Tiltak 1 - Villreinsentrum	
- 13.1.2 Tiltak 2 - Uteskole	
13.2 STRATEGI 2 - STYRING AV FERDSEL	
- 13.2.1 Tiltak 1 - Guidede turer i verneområdet	
- 13.2.2 Tiltak 2 - Endre sti- og løypenettverk	
REFLEKSJON.....	s.22

1.1 Innledning

Norge forvalter en betydelig majoritet av de siste gjenværende villreinbestandene i verden, og har derfor et nasjonalt og internasjonalt ansvar for å bevare villreinen. Villreinen lever i et utfordrende klima og selv mindre forstyrrelser kan påvirke artens evne til å overleve. I dag er villreinens leveområder fragmentert i 24 områder utsatt for økende press fra arealinngrep og andre menneskelige aktiviteter. Særlig arealinngrep som er tilknyttet menneskelig ferdsel i villreinområdet har en negativ effekt på arten (Nellemann mfl. 2010; Panzacchi mfl. 2013; Rolandsen mfl. 2022).

Det er imidlertid viktig å merke seg at ekstremvær og uforutsigbare endringer i klimaet potensielt kan utgjøre den mest alvorlige trusselen for bestanden på lang sikt. En økt samlet belastning kan påvirke reproduksjon, kalvingstidspunkt og tilgjengelighet til beiteområder, som kan ha negative ringvirkninger for villreinens overlevelse gjennom vinteren (Norsk Villreinsenter, u.å.a).

For å takle denne utfordringen har regjeringen besluttet å utarbeide tiltaksplaner for flere nasjonale villreinområder, inkludert Setesdal Ryfylke Vesthei og Setesdal Austhei. Målet med disse tiltaksplanene er å raskt oppnå minimum middels kvalitet i villreinområdene, med en langsiktig ambisjon om å oppnå god kvalitet, i tråd med nasjonale målsetninger

Bykle kommune er den nordligste kommunen i Agder fylke. Store deler av kommunen er høytliggende viddelandskap, og mer enn 85 % av kommunens areal ligger 900 meter over havet. Med vakre naturomgivelser og et et snøsikkert innlandsklima, har kommunen utviklet seg til en attraktiv vinterdestinasjon (Hovden, u.å.). Økt hyttebygging og et ønske om å tiltrekke seg flere besøkende kan resultere i et større ferdselspress.

1.2 Problemstilling

I denne oppgaven har vi gjennomført en mulighetsstudie der målet har vært å komme frem til strategier og tiltak som tar sikte på å bevare villreinen, og ivareta lokale og besøkendes interesser i Bykle kommune. Vi ønsker å unngå videre forringelse av sårbare villreinområder. I tillegg ønsker vi å ivareta muligheter for verdiskapning og utvikling av en bærekraftig besøksforvaltning. Problemstillingen for vår oppgave er derfor:

Hvilke tiltak kan bidra til å bevare villreinen og styrke bærekraftig besøksforvaltning i Bykle?

Figur 2: Hyttefelt på Hovden.

2. Områdebeskrivelse og avgrensning

2.1 HEIPLAN-OMRÅDET

Heiplanen er en regional plan for Setesdal Vesthei, Ryfylkeheiane og Setesdal Austhei. Hovedmålet med Heiplanen er å legge til rette for funksjonelle og sammenhengende leveområder for villreinen, samtidig som den sikrer en helhetlig forvaltning av disse områdene. I tillegg til å ivareta villreinens interesser, har Heiplanen også som mål å fremme bærekraftig bygde- og næringsutvikling i de aktuelle regionene. Denne regionale tilnærmingen underbygger betydningen av samarbeid mellom ulike kommuner og aktører for å oppnå både bevaring av naturen og støtte til lokal økonomi og samfunn. Heiplanområdet inkluderer de to villreinområdene Setesdal Ryfylke og Setesdal Austhei. (Heiplanen, 2014)

Nasjonale villreinområder og forslag til europeiske villreinregioner

- Nasjonale villreinområder
- Andre villreinområder
- Europeiske villreinregioner

- 1 Setesdal Ryfylke
- 2 Setesdal Austhei
- 3 Skaulen Etnesfjell
- 4 Våmur - Roan
- 5 Brattefjell - Vindeggen
- 6 Blefjell
- 7 Hardangervidda
- 8 Norefjell - Reinsjøfjell
- 9 Oksenhalvøya
- 10 Fjelheimen
- 11 Nordfjella
- 12 Lærdal - Årdal
- 13 Vest - Jotunheimen
- 14 Sunnfjord
- 15 Førdefjella
- 16 Svartebotnen
- 17 Ottadalsområdet
- 18 Snøhetta
- 19 Rondane
- 20 Solnkletten
- 21 Tolga Østfjell
- 22 Forollhogna
- 23 Knutshe

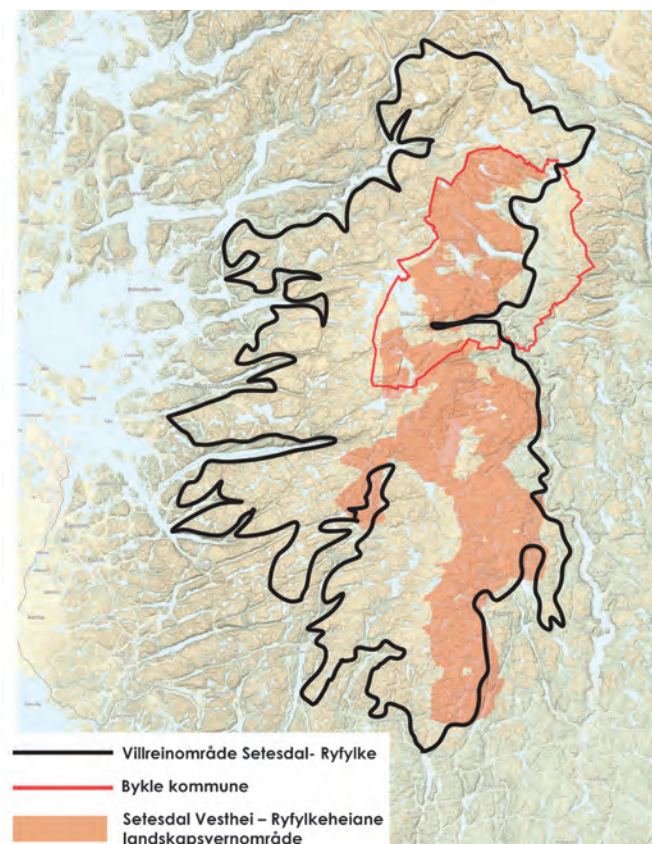
Nasjonale villreinområder og forslag til europeiske villreinregioner.

Figur 3: (Heiplanen, 2014, s.7).

2.2 VILLREINOMRÅDET SETESDAL RYFYLKE

Villreinen har en utbredelse som strekker seg utenfor administrative grenser. I denne oppgaven har vi valgt å gjøre analyser basert på villreinområdet Setesdal Ryfylke, som strekker seg over 13 kommuner og har et areal på 7876 km² (NiN, u.å.).

60 % av villreinområdet ligger innenfor landskapsvernområdet Setesdal Vesthei-Ryfylkeheiane. Bykle kommune utgjør 26 % av det vernede arealet med 838 km² av landskapsvernområdet (Nasjonalparkstyre, u.å.a).

Figur 4: Kart som illustrerer områdeavgrensninger.

3. Lover og føringer

BERNKONVENSJONEN

Bernkonvensjonen er en juridisk bindende internasjonal avtale med hensikt om å beskytte og bevare planter og dyr sammen med deres naturlige leveområder. Avtalen inneholder bestemmelser om bevaring av truede arter og legger spesielt vekt på sårbare dyrearter som krysser landegrensene. For å sikre at disse artene får nødvendig beskyttelse og bevaring, kreves det samarbeid på tvers av nasjoner. Norge er blant de europeiske landene som har forpliktet seg til å overholde Bernkonvensjonens bestemmelser, og dette illustrerer landets engasjement for å bevare det biologiske mangfoldet (Council of Europe, 1979).

FORSKRIFT OM VERN AV SETESDAL VESTHEI RYFYLKEHEIANE

Forskriften om vern av landskapsvernområde trådte i kraft den 28. april 2000 og gjelder for flere kommuner i Agder og Rogaland. Den er fastsatt i henhold til naturvernloven (Lovdata, 2000).

Landskapsvernområdet dekker ca. 2323,3 km² med grenser angitt på kart utgitt av Miljøverndepartementet i desember 2008, med endringer fra desember 2015. Formålet med vernet er å bevare et sammenhengende naturområde med urørte fjell, hei, fjellskog, sjeldent plante- og dyreliv, stølsområder, beitelandskap og kulturminner. Det skal også ivareta villreinens leveområde, inkludert den sørligste villreinstammen i Europa.

I 2017 kom det en endringsmelding av forskriften som gir myndighet til å bruke motoriserte kjøretøy for preparering av skiløyper og arrangementer i spesifikke traseer og tidsrammer. Ved eventuell nærvær av villrein i traseene under oppkjøring, skal kjøretøyet umiddelbart snu og følge de oppkjørte spor, og beslutninger angående løypeoppkjøring skal konsulteres med myndighetene. Tillatelsene kan tilbakekalles av hensyn til villreinen. Dette er i samsvar med naturmangfoldloven, men tilrettelegger for allmennferdsel, fremfor å ta hensyn til villreinen (Lovdata, 2017).

STORTINGSMELDING NR. 26 (2006-2007)

Stortingsmelding nr. 26 (2006-2007) er en viktig offisiell melding fra den norske regjeringen som omhandler forvaltning av villrein i Norge, og legger retningslinjer for hvordan de eksisterende villreinstammene skal bevares. «Regjeringen vil: Sikre villreinens sentrale plass i norsk fjellfauna, gjennom regionale planer og etablering av europeiske og nasjonale villreinområder». Denne stortingsmeldingen la grunnlaget for Heiplanen og opprettelsen av nasjonale – og regionale villreinområder. Formålet med de regionale planprosessene var å avklare spørsmål knyttet til avgrensning og innhold for hvert spesifikt område. De nasjonale villreinområdene er områder som karakteriseres som spesielt viktige for artens fremtid i Norge, mens de to europeiske villreinregionene skal gjenspeile villreinens innvandringshistorie. Stortingsmeldingen fastslo at de nasjonale hensynene skulle ivaretas i kommunenes planlegging av fritidsbebyggelse, og at hytteutbygging bør unngås i leveområder for villrein, randsoner inn mot leveområdene og i viktige viltkorridorer (Regjeringen, 2006).

HEIPLANEN

Heiplanen for Setesdal Vesthei, Ryfylkeheiane og Setesdal Austhei har hjemmel i Plan- og bygningsloven. Planen ble godkjent av Miljødepartementet i 2014, og handlingsprogrammet for 2015-2018 ble vedtatt i fylkestingene våren 2015 (Heiplanen, 2014).

ALLEMANNSRETTE

Allemannsretten har hjemmel i friluftsløvsloven (1957, § 1), og innebærer retten til å ferdes og oppholde seg i naturen. Nordmenn har lang tradisjon for utøvelse av friluftsliv, og det er en viktig del av folkearven. Naturen i Bykle er en viktig ressurs for utøvelse av friluftsliv, og i tillegg en av grunnene for at kommunen er attraktiv for turister og hytteutbygging. Ferdsel til fots, på ski og på sykkel er populære aktiviteter både for innbyggerne, hytteeierne og besøkende. Friluftsløvsloven beskriver ferdsel i naturen som et "helsefremmende, trivselsskapende og miljøvennlig fritidsaktivitet" (1957, § 1).

4. Villrein

Den norske villreinen (*Rangifer tarandus*) har en historisk tilstedeværelse i Norge som spenner tusenvis av år tilbake (WWF, u.å). Den har spilt en fundamental rolle i bosetningshistorien i fjellområder, og arkeologiske funn har indikert at arten utgjorde mellom 85-90 prosent av kostholdet i forhistoriske fjellsamfunn (Norsk Villreinsenter, 2020). Villreinen omtales ofte som høyfjellets nomade og kan leve i store flokker bestående av flere hundre dyr. Næringen kommer i all hovedsak fra lav på vinterstid, mens buskvekster, gress og urter utgjør en større andel av dietten om sommeren. Villreinen er en arealkrevende art, fordi den er avhengig av å trekke mellom sommer- og vinterbeiter (Norsk Villreinsenter, u.a.å).

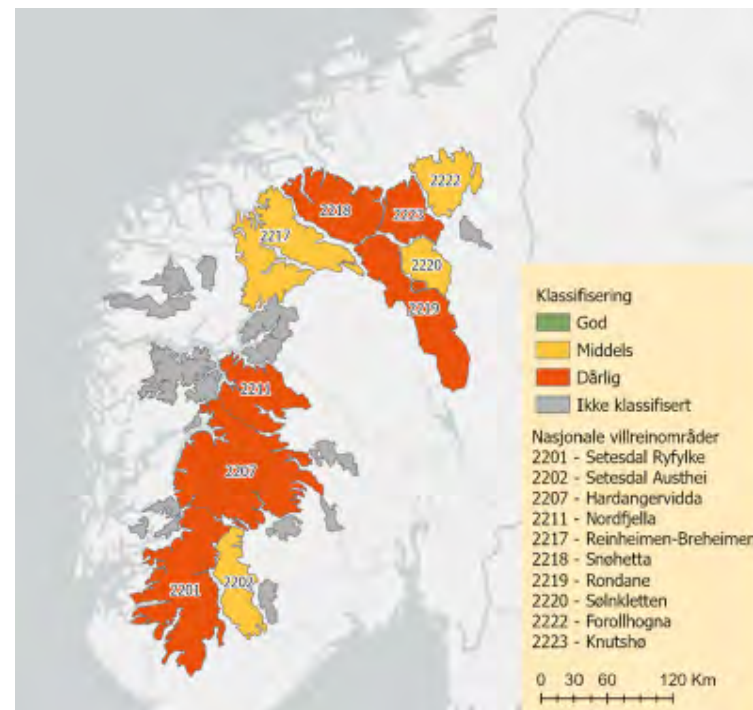
Økende klimaendringer utgjør en risiko for villreinen. Mildere vintre fører til mer isdannelse, som gjør det vanskelig for reinen å grave frem lav. Den er derfor avhengig av å ha flere potensielle vinterbeiter. Varmere og tørrere somre utgjør også en trussel for villreinen. Økt forekomst av insekter, parasitter og smelting av breer fører til stress og økte forstyrrelser for dyrene (Norsk Villreinsenter, u.å.). På bare 6 år har det vært en stor negativ utvikling for villreinen. Artdatabankens rødliste beskriver villreinen som nær truet, mens i 2015 var den vurdert som livskraftig (2021).

KVALITETSNORM

Målet med kvalitetsnormen for de norske villreinområdene er å sikre at forvaltningen av villrein foregår i tråd med nasjonale mål og internasjonale forpliktelser om å bevare naturlige habitater og levedyktige bestander (Lovdata, 2021).

Kvalitetsnormen opererer i form av et trafikklssystem, der grønn fargekode representerer god kvalitet, gult middels og rødt dårlig klassifisering av villreinområder. Kvalitetsnormen inkluderer tre delnormer, bestående av bestandsforhold, lavbeite & leveområder og menneskelig påvirkning, med tilhørende måleparametere med fastsatte grenseverdier. Helhetsvurderingen er basert på den delnormen med lavest vurdering (Norsk Institutt for Naturforskning, 2022; Rolandsen mfl. 2022).

Resultatene fra vurderingen var alarmerende, da ingen av de ti største villreinområdene i Norge oppnådde god kvalitet. Setesdal Ryfylke fikk en dårlig kvalitetsvurdering, mens Setesdal Austhei ble vurdert til middels kvalitet. Dette underbygger viktigheten av å iverksette tiltak som bedrer villreinens levevilkår (Rolandsen mfl. 2022).

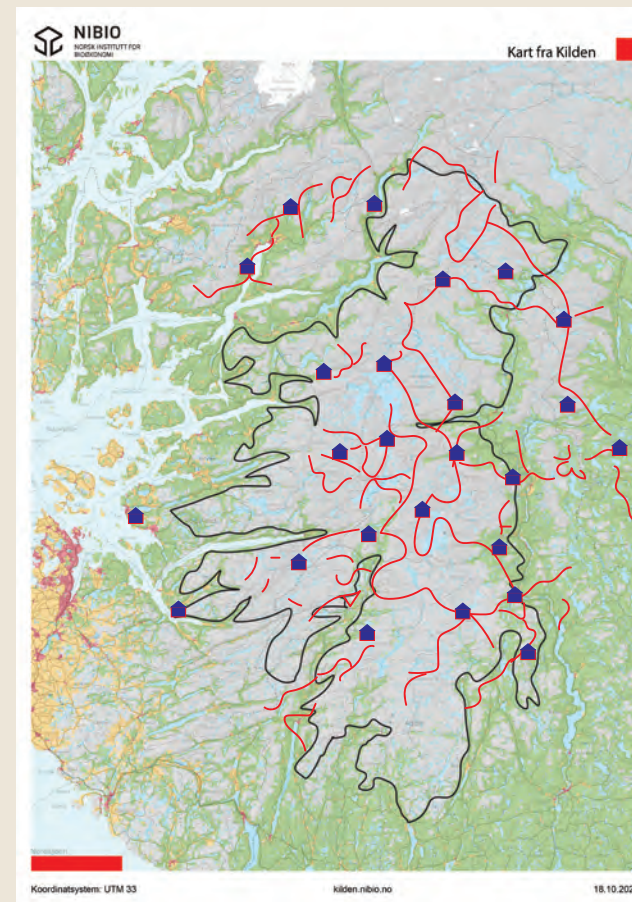

Figur 5: Kvalitetsnorm i nasjonale villreinområder (Rolandsen mfl. 2022).

5. Ferdsel

Samtidig som ferdsel i naturområdene har stor verdi for menneskene og turistnæringen, så utgjør det samtidig en risiko for villreinen. Menneskelig ferdsel i villreinens leveområder har flere ganger vist seg å være konfliktfylt (Norsk Villreinsenter, 2009). Den Norske Turistforening beskriver at majoriteten av turgåere velger oppmerkede stier (DNT, u.å.). Tilrettelagte turstier og skiløyper i villreinens leveområde kan ha alvorlige konsekvenser for villreinen. Dyrene er sky, og blir stresset av menneskers nærvær. De kan dermed bli forhindret i å bevege seg der de naturlig ville ha gått. Villreinen er spesielt sårbar i kalvingstiden og når de beveger seg mellom vinter- og sommerbeitene (Statsforvalteren i Trøndelag, 2009).

Turistforeningen har i dag et bredt løypenettverk med tilhørende turisthytter innenfor og i utkanten av verneområdet, som bidrar til menneskelig ferdsel inn i villreinområdet. Årlig er det anslått at det er mellom 60 000-70 000 overnattinger i turisthyttene. I tillegg er det mer enn 60 veier som gir tilgang til fjellområdene for menneskelig ferdsel, og dette skaper hindringer for villreinens bevegelser og arealbruk. ((Punsvik og Frøstrup, 2016). Kartet til høyre er ikke en korrekt gjengivelse av data, men viser et utvalg av stier og turisthytter i villreinområdet, hentet fra Ut.no.

Figur 6: Kart over stier og turisthytter i villreinområdet.

KOMMUNENS STI- OG LØYPEPLAN

Kommunens sti- og løypeplan (2019) inneholder eksisterende løyper, samt forslag til nye løyper. Det er utarbeidet konsekvensutredninger for de nye forslagene, der det blant annet er sett på konsekvenser for villrein. Størstedelen av de nye løyfeforslagene er rundt Hovden (Bykle kommune, 2019. s.2).

Det økende ønsket om ferdsel i høyfjellet, kombinert med hytteutbygging nær villreinens leveområder, understreker behovet for å vurdere den samlede belastningen som truer villreinen i SVR (Naturmangfoldloven, 2009, §10). Selv om stier og løyper ikke krever mye arealer sammenlagt, strekker de seg over store områder. Flere hytter i området rundt Hovden vil òg føre til flere mennesker som ønsker å ferdes i høyfjellsområdene.

6. Besøksforvaltning som verktøy for bærekraftig

Besøksforvaltning er en metode for å planlegge hvordan man skal håndtere utfordringer knyttet til turisme og friluftsliv. Besøksforvaltningen bygger på kunnskap om naturområdet, der målet er å sikre natur- og kulturverdiene, allemannsretten og at opplevelsene blir ivaretatt (Miljødirektoratet, 2023).

Besøksforvaltning spiller en avgjørende rolle når det kommer til å opprettholde bærekraftig utvikling i sårbare naturområder, i dette tilfellet villreinens leveområder i Bykle kommune. Dette innebærer å finne en balanse mellom tilrettelegging for besøkende og samtidig beskytte naturmiljø, kulturarv og lokalsamfunn. Et viktig element i besøksforvaltningen er styring av ferdsel, dette er for å unngå uønskede konsekvenser av besøket eller for å oppnå bred verdiskaping (NOU 2023:10).

Bærekraft har tre sentrale dimensjoner i besøksforvaltningen:

Sosial bærekraft: Dette aspektet handler om å ivareta menneskers velferd og rettferdighet. I besøksforvaltningen betyr dette å ta hensyn til lokale samfunn og deres interesser, samtidig som man gir besøkende muligheten til å oppleve og lære om naturen og kulturen.

Økonomisk bærekraft handler om å opprettholde økonomisk vekst og velstand på en måte som ikke skader økosystemene. Innenfor besøksforvaltningen kan dette innebære å utvikle bærekraftig turisme som gir inntekt til lokalsamfunn uten å skade det naturlige miljøet.

Miljømessig bærekraft er selve kjernen i bærekraft og innebærer å bevare og gjenopprette økosystemer, redusere forurensning og minimere menneskelig påvirkning på planeten. Besøksforvaltning i områder som villreinens leveområder fokuserer på å beskytte biologisk mangfold, minimere forstyrrelser på naturverdier og opprettholde en bærekraftig balanse mellom mennesker og naturen. (NOU 2023:10).

Figur 7: Viser at de tre dimensjonene henger sammen, og alle må være tilstede for å oppnå bærekraft (AURLIEN BYLIVSUTVIKLERE, 2019).

Besøksforvaltning kan innebære å utvikle en helhetlig plan for hvordan besøket til området skal håndteres. Dette inkluderer fastsettelse av grenser, definering av aktiviteter som er tillatt eller begrenset og regulering av tidsperioder for besøk. Besøksstrategien for Setesdal Vesthei, Ryfylkeheiane og Frafjordheiane er en omfattende plan som gjelder for perioden 2019-2025. Planen er utarbeidet av verneområdestyret i samarbeid med Miljødirektoratet og andre relevante aktører, og tar sikte på å forvalte besøkene i områdene på en bærekraftig måte (SVR 2019).

7. Offentlige aktører

LANDBRUKS- OG MATDEPARTEMENTET

I 2018 fikk departementet blant annet ansvaret for villreinnemndene og bestandsforvaltningen etter villloven og fjelloven (Norsk Villreinsenter. u.å.b).

FYLKESKOMMUNEN OG STATSFORVALTEREN

Fylkeskommunen har det overordnede ansvaret for de regionale planene for villrein, blant annet Heiplanen, og oppfølgingen av disse. Statsforvalteren har en miljøvern avdeling som skal sørge for at villreinens interesser blir ivaretatt i arealforvaltningen. Dette skjer blant annet gjennom innsigelse i plansaker. Statsforvalteren skal også komme med råd og veiledning til villreinnemnder og villreinutvalg, samt være ansvarlig for villreinnemndenes økonomi og regnskap (Norsk Villreinsenter. u.å.b).

VERNEOMRÅDESTYRET SVR

Verneområdet for SVR var oppnevnt av Miljøverndepartementet i 2011, og har forvaltningsmyndighet for 17 verneområder jf. Naturmangfoldloven §62. Verneområdestyret består av en politisk representant, ofte ordfører, fra kommune eller fylkeskommune. Det er tre verneområdeforvaltere som til sammen utgjør et sekretariat for styret. Oppgaver til verneområdestyret omfatter vedtak med hjemmel i verneforskrift og naturmangfoldloven (Nasjonalt parkstyre. u.å.b)

VILLREINNEMNDA

Villreinnemnda er et statlig organ og Miljødirektoratet oppnevner medlemmene etter forslag fra hver kommune som har villreinareal. I Norge har vi ni villreinnemnder som er underlagt Miljødirektoratets instruksjonsmyndighet. Oppgavene til villreinnemndene er gitt i direktoratets forskrifter, og innebærer blant annet å godkjenne bestandsplaner og fastsette årlige fellingskvoter for villrein. De arbeider med å forvalte areal i fylker og kommuner med mål om å sikre villreinens leveområder. Man kan si at villreinnemnda både er villreinens talerør og myndighetsutøver (Norsk Villreinsenter. u.å.c).

BYKLE KOMMUNE

Som kommune har Bykle ansvar for arealforvaltningen etter Plan- og bygningsloven. Kommuneplanens arealdel er juridisk bindende, og det er derfor svært viktig at bestemmelsene i denne planen ivaretar villreinens interesser. Har kommunen spørsmål i forbindelse med areal knyttet til villrein, skal de søke råd hos villreinnemnda, som fungerer som høringsinstans i slike saker. (Norsk Villreinsenter. u.å.c).

Kommunen er avhengig av turisme for å sikre lokal verdiskapning, men økt tilrettelegging for turister kommer stadig i konflikt med villreinens leveområde. Dette gjør det krevende å ta avgjørelser knyttet til arealbruk. Kommunen har imidlertid vist sterk interesse for å ivareta villreinen ved å stenge anleggsveien opp til Store Urevatn for allmenn ferdsel, som et prøveprosjekt for å bedre villreintrekket nord-sør gjennom Bykle Vesthei om våren og høsten (Lien, 2022). Veien ble bygget i forbindelse med utbyggingen av vannkraftverk, men har de siste årene vært mye brukt av bobilturister.

Bykle kommune som lokalsamfunn ønsker å bevare villreinen, ettersom den utgjør en viktig del av kommunens historie og kulturarv. Lokalbefolkningen har tilsynelatende bred kunnskap om villreinen, og det er stort lokalt engasjement for å spre historien. Dette kommer til uttrykk gjennom blant annet arrangementet Viking og Villrein.

Private aktører

VILLREINUTVALGET

Villreinutvalget består av lokale rettighetshavere, grunneierlag og fjellstyrer. Hovedoppgavene til utvalget er å organisere jaktutøvelsen, komme med forslag til den årlige fellingskvoten basert på tellinger og registreringer, samt utarbeide mål for bestandsutviklingen og en plan for å nå målene. Villreinutvalget fungerer som et mellomledd mellom rettighetshavere og myndighetene, og samarbeider med villreinnemnda for å bevare villreinområdene (Norsk Villreinsenter. u.å.d).

BYKLE FJELLSTYRE

Bykle fjellstyre er et frittstående organ med egen økonomi som har ansvaret for å forvalte statsallmenningen i Bykle kommune. Dette innebærer å regulere retten til jakt og fiske i området. Virksomheten er hjemlet i fjelloven, og medlemmene velges av kommunestyret. Statsallmenningen i kommunen dekker et areal på 133 000 dekar, og alt ligger i høyfjellet. Ifølge fjelloven skal fjellstyret jobbe for at statsallmenningen blir forvaltet på en måte som fremmer næringslivet i Bykle, og samtidig bevarer naturvern og friluftsinnteresser (Bykle Fjellstyre. u.å.).

DEN NORSKE TURISTFORENING

Den norske turistforening er Norges største friluftsansjasjon og de "kjemper for allemannsretten", slik det ble sagt i et telefonintervju med Bjørn Andersen-Steinsland i DNT Sør. Både DNT Sør og DNT Stavanger har et omfattende nettverk med sommerstier, vinterløyper og turisthytter i og rundt verneområdet. For turistforeningen er det ressurskrevende å flytte turisthytter og løyper bort fra villreinens leveområde. Det fremkom i intervjuet med DNT Sør, at de jobber aktivt med å finne løsninger som kan minimere den negative effekten på villreinen, men at de er mer avventende med å gjennomføre drastiske tiltak dersom det ikke gjøres andre forebyggende tiltak parallelt. I tillegg forutsetter flytting av stier og hytter at det finnes et bedre alternativ enn det eksisterende, for ikke å redusere friluftstilbudet.

PRIVATE GRUNNEIERE

Vernet fokuserer på samspill mellom mennesker og natur, som vektlegger at det ikke skal settes i gang noe som kan endre eller forringe landskapets karakter eller særpreg. Verneforskriften er likevel ikke til hinder for pågående virksomhet, jakt- og fiskerettigheter, vedlikehold av bygg, anleggsveier med mer. Eventuelle nye tiltak må tilpasses landskapet og den samlede virkningen på området skal vektlegges (Lovdata, 2000).

HYTTEIERE OG BESØKENDE

Besøkende til Bykle og landskapsvernområdet etterspør et bredere tilbud av løyper for å ferdes i høyfjellet. Utenom særskilte ferdselsrestriksjoner, kan besøkende ferdes fritt i utmark og høste blomster, sopp, bær og mer (Friluftsløven, 1957). Det kan likevel være en utfordring å ferdes hensynsfullt og ikke forstyrre dyrelivet og naturen, dersom forståelsen for naturens sårbarhet mangler.

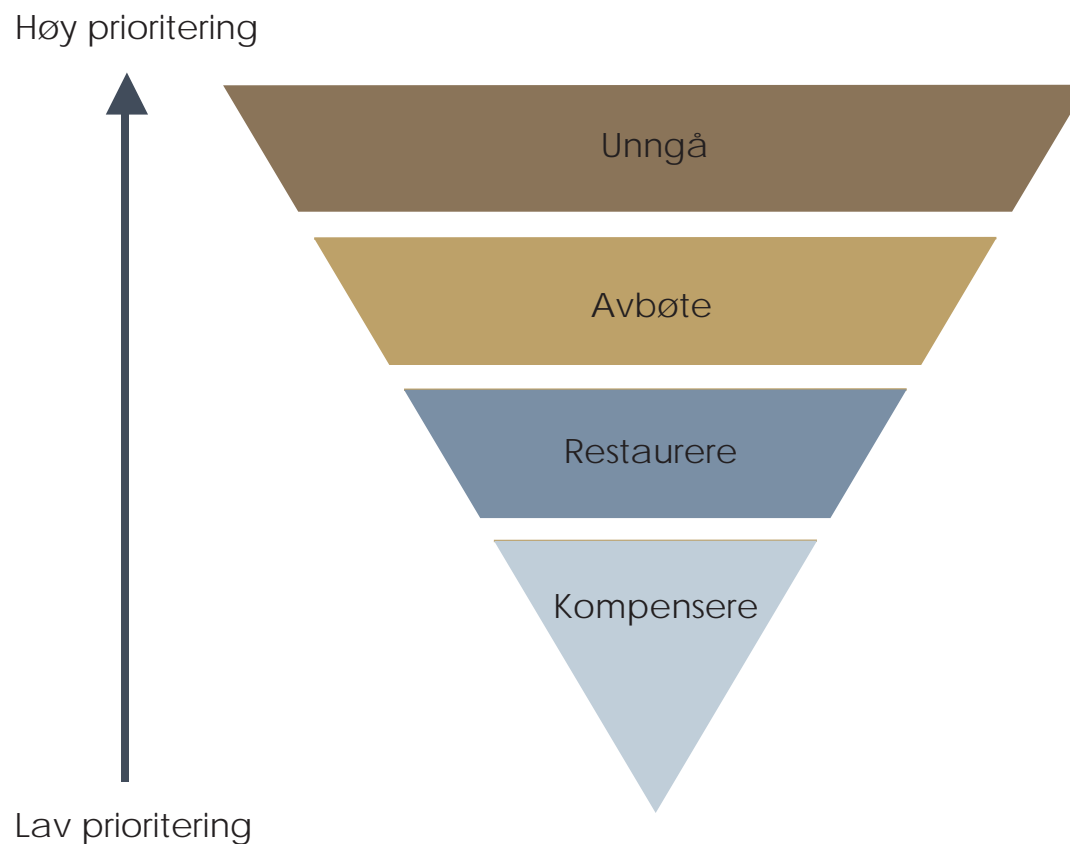
8. Tiltakspyramiden

Innen forvaltning er tiltakspyramiden en etablert modell. Den innebærer en inndeling etter hvor inngripende tiltakene er. Dette ses i sammenheng med naturressursenes grad av prioritering. På toppen av pyramiden er de strengeste tiltakene, som kan innebære forbud og restriksjoner. Dette kan innføres hvis naturressursene vurderes til å ha høy prioritet, som for eksempel rødlistede arter eller utvalgte naturtyper iht. naturmangfoldloven. Slike tiltak kan ha stor effekt, men kan også føre til negative motreaksjoner.

De "mykere" tiltakene er plassert nederst i tiltakspyramiden. Eksempler på "myke" tiltak kan være å informere, veilede og regulere menneskelig adferd for å minimere negativ påvirkning på naturressursene. Slike tiltak er ofte lettere å gjennomføre, og kan i tillegg bidra til en positiv trend, der økt bevisstgjøring fører til større grad av involvering og engasjement i lokalsamfunnet.

Figur 8: Skilt om forbud langs Urevassvegen

9. Metode

I denne studien har vi anvendt kvalitative forskningsmetoder for å etablere et solid kunnskapsgrunnlag som underbygger en mulighetsstudie, strategisk analyse og tiltaksplanlegging.

FORARBEID

Vi innledet prosessen med en systematisk informasjonsinnsamling om området, ved blant annet å lese eksisterende planer og strategiske dokumenter for området for å skaffe innsikt. Denne metodiske tilnærmingen viste seg å være svært effektiv for å oppnå en forståelse av området før vi startet vårt feltarbeid.

- **Heiplanen** - Regional plan for Setesdal Vesthei, Ryfylkeheiane og Setesdal Austhei (2014)
- **Sti- og løypeplan** (2019)
- **Besøksstrategi for SVR 2019-2025** (2019)
- **Kulturminneplan** (2016)
- **Kommuneplanen - Arealdel 2018-2030** (2019)
- **Kommuneplanen - Samfunnsdel 2016-2026** (2017)
- **Kvalitetsnorm for villrein** (Norsk Villreinsenter og Lovdata, 2020)

Etter å ha dannet et grunnleggende forståelsesgrunnlag for Bykle, formulerte vi en tentativ problemstilling og gikk deretter i gang med å identifisere potensielle informanter. Som en del av forberedelsene til feltarbeidet utarbeidet vi en grov skissert plan som inkluderte en liste over steder vi hadde til hensikt å besøke under feltarbeidet, i tillegg til en oversikt over de planlagte intervjuene. I forkant av feltuka utviklet vi også intervjuguider for de planlagte samtalene, som fungerte som veiledende verktøy for å stille relevante spørsmål til informantene og belyse vår problemstilling.

INTERVJUER

Samtalene vi hadde under feltuka var med:

- **Signe Sollien Haugå**, plansjef i Bykle kommune
- **Sigrud Bjørgum**, rådgiver plan og kart, folkehelse og landbruk, i tillegg engasjert i Hovdenutenprosjektet og villreinsertifikatet
- **Jørn Haug**, Verneområdeforvalter SVR
- **Erling Vindenes**, tidligere fylkesmiljøvernssjef i Vest-Agder og fylkesagronom
- **Bjørn Andersen-Steinsland**, Daglig leder i DNT Sør
- **Unn Hovden**, Daglig leder i Destinasjon Hovden

Alle intervjuene var såkalt semi-strukturerte intervjuer, som vil si at spørsmålene som ble stilt under intervjuene baserte seg på en overordnet problemstilling, men ble ikke nødvendigvis fulgt slavisk. Hensiktet med semi-strukturerte intervjuer er blant annet at det skal være mulig å tilpasse spørsmålene til hvilke svar som blir

gitt av informanten, og er med det en nokså fleksibel form for intervju. Den semi-strukturerte intervjuformen bidro til at intervjuene ble som uformelle samtaler.

Gjennom intervjuene vi hadde avtalt på forhånd, fikk vi anbefalinger om andre informanter som kunne være aktuelle for vår problemstilling. Dette kalles for Snøballmetoden (Johannessen mfl. 2016). De mer "spontane" intervjuene ble gjennomført ved å ta direkte kontakt med mennesker vi møtte på informasjonsmøtet.

LANDSKAPRESSURSANALYSE

Landskapsressursanalyse (LRA) er en metode for analyse av landskap og lokalsamfunn som tar sikte på å identifisere og aktivisere natur- og kulturressurser for bærekraftig verdiskaping og stedsutvikling (Clemetsen & Stokke, 2014, s. 50). LRA består av to deler: landskapskarakter og stadkjensle. Gjennom disse analysene er målet å oppnå en dypere forståelse av forholdet mellom landskap og mennesker.

LANDSKAPSKARAKTERANALYSE

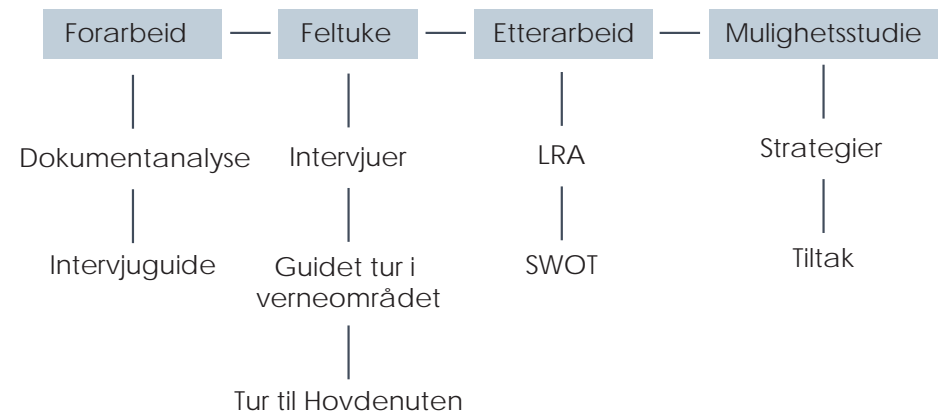
Landskapskarakteranalysen retter seg mot identifisering av karaktertrekk i landskapet og hva som skiller et område fra et annet (Clemetsen & Stokke, 2014, s. 50). Disse karakterene gir innsikt i stedets landform, historie, natur og kultur. Analyse av landskapskarakter avdekker hvordan området er utformet og brukt i dag, samt endringer over tid, med fokus på historiske perspektiver.

STADKJENSE

Stadkjensle stammer fra det engelske begrepet "sense of place," og sikter på å forstå lokalbefolkningens følelsesmessige tilknytning til området de bor i, og hvordan de bruker det (Clemetsen & Stokke, 2014, s. 50-51). Stadkjensle kan analyseres fra et indre og et ytre perspektiv. (Førde, mfl., 2013). Ved å studere kart, dokumentasjon og ulike planer fikk vi et ytre perspektiv på stedet. I løpet av feltuka ble vi invitert til en guidet tur med plansjefen i Bykle kommune til Store Urevatn i villreinområdet. Her fikk vi anledning til å utforske omgivelsene på nært hold, og det ga oss ny stedskunnskap. Gjennom notater og fotografier dokumenterte vi våre observasjoner. I tillegg til disse observasjonene fikk vi også en dypere forståelse av stedet gjennom våre intervjuer og samtaler med lokalkjente under feltuken. Dette la grunnlaget for vårt indre perspektiv.

SWOT

Som et resultat av feltuken og landskapsressursanalysen gjennomførte vi en SWOT-analyse. SWOT-analyse er en metode som identifiserer styrker, svakheter, muligheter, og trusler ved et sted, i dette tilfellet villreinens leveområde (Vikøren & Pihl, 2022). Denne analysen gir et nyansert bilde av områdets situasjon og danner rammeverk for mulighetsstudien vår.

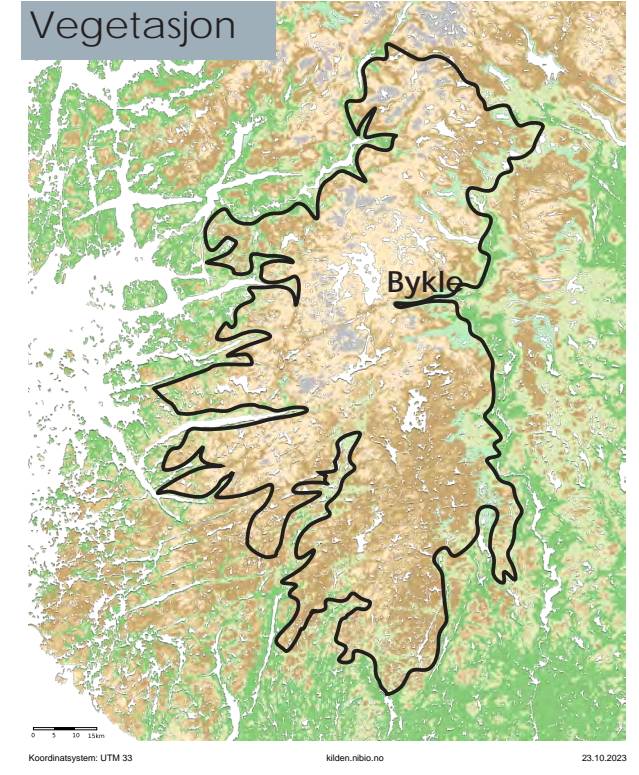
10. Landskapskarakteranalyse

Landskapet i Setesdal-Ryfylke er preget av dype daler og fjorder. Villreinen lever i dal- og skålformede deler av fjellskapet og på åsene. Kartet over illustrerer høydedata. Villreinområdet ligger hovedsaklig over tregrensen og preges av nakne fjell med innslag av blokkmark og større åpne områder (NiN, u.å.).

Arealressurskartet viser at bebyggt areal utgjør en liten del av det totale arealet innenfor villreinområdet. Veier utgjør derimot en større andel, og er en av årsakene til de fragmenterte villreinstammene. Til tross for lite tett bebyggelse innenfor villreinens leveområde, er det flere hyttefelt i yttekant av områdegrensen, Et eksempel er hyttene på Hovden i Bykle kommune, som ikke ligger i selve området, men som forårsaker ferdsel inn i villreinens leveområde.

Heiområdene og snaufjellet består av næringsfattige og sure bergarter som gir opphav til en artsfattig vegetasjon. Dette inkluderer lavarter tilhørende villreinens diett. Lav dekker 98,4 % av området, men 40 % anses som dårlig kvalitet på grunn av utilgjengelighet for villreinen. Intens beitepress har i tillegg resultert i en dominerende næringsfattig finnskjegg i dalbunnen. Landskapet er generelt preget av karrige forhold og mange områder består av bart fjell. I området under tregrensen er det hovedsakelig fjellbjørkeskog. (Punsvik og Frøstrup, 2016). Kartet viser fordelingen av snaumark og skog.

11. Stadkjensle

Stadkjenslen i Bykle er dypt forankret i deres historie, kultur og natur. De er stolte av sin tilknytning til Setesdal, og arbeider aktivt for å bevare tradisjoner som folkemusikk, bunader, dialekt og mat gjennom festivaler og arrangementer (Viking og villrein, 2023). Jakt og fiske er et viktig kulturaspekt for lokalbefolkningen, som gir både mat og sosialt samvær. Villreinjakten i Bykle har i tillegg en historisk dimensjon, som forteller en historie som strekker seg flere tusen år tilbake.

HISTORIE

Da isen trakk seg tilbake for over 10 000 år siden, la den igjen løsmasser som senere la grunnlaget for jordbruk (Amundsen, 2018). Som resultat av smeltingen innvandret villreinen innover landet, og store flokker bosatte seg i heiene rundt Bykle (Norsk Villreinsenter, 2020). På denne tiden var menneskene fiskere, jegere og sankere, og de levde av og i naturen. Villreinen var en viktig ressurs, både med tanke på mat og skinn. I tråd med villreinens innvandring, flyttet menneskene etter. Villreinen dannet dermed livsgrunnlaget for de første menneskene i Bykle.

VILLREINENS BETYDNING

I dag spiller villreinen fortsatt en sentral rolle for stadkjenslen til befolkningen. Villreinjakten har stor kulturell betydning fordi den gjennom tidene har inspirert til lokale legender og historier. Dette er en av grunnene til at den i dag anses som et særegent symbol på fortiden i Bykle, men også på fremtiden som kommer.

Det var flere fysiske spor i omgivelsene som underbygget villreinens betydning for innbyggernes stadkjensle. På rådhuset i Bykle hang det en utstilling laget av barn i kommunen. Utstillingen viste bilder av villrein med biter av ekte villreinskinn. Dette viser hvordan kommende generasjoner tar del i tradisjonen, og lærer om villreinen og dens historie. Gjennom kunst, utstoppede dyr og malerier fikk vi en dypere forståelse for hvilken rolle villrein og jakt har spilt i fortiden. Gjennom intervjuene og befaringer forsto vi videre villreinens rolle i fremtiden.

Figur 9: Bilde fra Bykle hotell

Kulturhistorien i landskapet

Figur 10: Fangstgrop (Norsk villreinsenter, 2016).

I dag finnes det flere fysiske spor fra tidlig menneskelig aktivitet, både nede i bygden og oppe på heiene. Spredt over Bykleheiene ligger utallige fangstgroper. Disse kulturminnene stammer fra tiden mellom jernalderen og middelalderen, og er fredet etter kulturminneloven (Riksantikvaren, u.å.). Fangstgropene er spor fra tidlig villreinjakt i området, og de kan bidra til å formidle både tradisjonen og betydningen knyttet til villrein opp gjennom Bykles historie.

Figur 11: Helleristning av villrein (Norsk villreinsenter, 2016).

I kommunens kulturminneplan er det beskrivelser av skutesteinen, ved Storheddervatnet. Den store steinen har runeskrift og innristninger som skildrer villreinjakt i området (Bykle kommune, 2016, s.5). Ekspertene hevder at innristningene er rundt 1000 år gamle (Norsk villreinsenter, 2016).

ROMLIGE OG ESTETISKE FORHOLD

Hvis man ser på de store landskapstrekkene, kan man skille mellom det åpne viddelandskapet, og det mer intime dalføret. Oppe på fjellet er det minimalt med vegetasjon, og man kan trekke lange visuelle linjer. Landskapsrommet oppleves stort og åpent. Beveger man seg lenger ned mot dalbunnen blir romfølelsen mer intim. Dalsidene fungerer som vegger, og sammen med høyere vegetasjon og spredt bebyggelse oppleves landskapet mer lukket og avgrenset. Kontrasten mellom de to landskapstypene fremhever hverandre.

Figur 12: Utsikt fra Hovdenuten.

NATUROMGIVELSER

Bykle er kjent for sin vakre natur med mektige fjell, viddelandskap og dype daler. Turister tiltrekkes av **friluftaktiviteter som fjellturer, skiløyper, fiske og sykling**. Det kom tydelig frem i intervjuer at naturen i Bykle er en sentral del av innbyggernes stolthet og identitet. Kollektive minner, historier og følelser knyttet til landskapet, er viktige dimensjoner når det kommer til menneskenes stadkjensle og forankring i Bykle.

Figur 13: Utsikt fra Hovdenuten.

12. SWOT

Som et resultat av landskapsressursanalysen gjennomførte vi en SWOT-analyse og utarbeidet en mulighetsstudie. Målet med analysen var å kartlegge styrker, svakheter, muligheter og utfordringer knyttet til besøksforvaltningen i Bykle kommune, sett i sammenheng med villreinen og dens leveområde. Denne analysen gir et rammeverk for å utvikle strategier (Vikøren & Pihl, 2022)

STYRKER

Bykle har en unik kulturarv knyttet til villreinen og dens historie

Hovden fungerer som et attraksjonssentrum, som tilbyr varierte opplevelser utenfor villreinens leveområder

Kommunen har flere engasjerte aktører som ønsker å styrke besøksforvaltningen gjennom arrangementer og festivaler

SVAKHETER

Besøkshytter, turstier og skiløyper i leveområdet er en påkjenning for villreinen

Økt hytteutbygging og turisme øker presset på naturressursene

Besøkende og hytteeiere ønsker flere og lengre løyper i fjellet

MULIGHETER

Skape særegne, autentiske opplevelser med bakgrunn i villreinen og dens historie

Skape lærerike natur- og kulturopplevelser som sprer kunnskap og engasjement for å ivareta villreinen

Tilrettelegge flere varierte attraksjoner utenfor villreinens leveområde

UTFORDRINGER

Kommunen opplever konkurranse med andre kommuner, når det kommer til å tilrekke seg turister og hyttefolk.

Ønske om mer ferdsel i fjellet, i villreinens leveområder

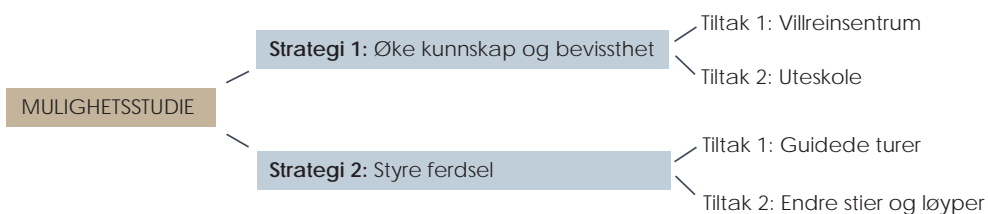
Mange ulike aktører, med ulike interesser gjør det utfordrende å iverksette tiltak

13 Mulighetsstudie

Mulighetsstudien vår består av to strategier, med underliggende tiltak knyttet til hver strategi. Bakgrunnen for mulighetsstudien er intervjuer, befaringer, landskapsressursanalysen og SWOT-analysen. De to strategiene vi har utviklet er å øke kunnskap og bevissthet og styring av ferdsel. Med bakgrunn i tiltakspyramiden presenterer vi myke tiltak, som vi mener er gjennomførbare for Bykle kommune. Tiltakene kan fremme verdiskapning, og styrke en positiv utvikling og skape engasjement i lokalsamfunnet.

Strategiene søker å finne tiltak som er positive både for bevaring av villreinen og for utvikling av besøksforvaltningen i Bykle. Et kriterie for at tiltakene skal være vellykkede er at de må romme de ulike dimensjonene av bærekraft knyttet til besøksforvaltningen. I tiltakene trekker vi inn sosiale, økonomiske og miljømessige aspekter for at Bykle kommune skal kunne tilby gode opplevelser uten at det skal gå på bekostning av villreinen.

Hvilke tiltak kan bidra til å bevare villreinen og styrke bærekraftig besøksforvaltning i Bykle kommune?

13.1 Strategi 1: Øke kunnskap og bevissthet

Den første strategien vi ønsker å presentere, er å øke kunnskapen og bevisstheten om villrein. Det er velkjent at kunnskap og en nyansert forståelse om et emne kan føre til en sterkere tilknytning og forpliktelse til å bevare det. Dette danner grunnlaget for de første tiltakene vi foreslår, med mål om å styrke forholdet mellom mennesker og villreinen, samt å skape et større ønske om å bevare den verdifulle arten. Bykle kommune har et ansvar i å bevare Europas sørligste villreinstamme. Å utvikle tiltak som ivaretar dens leveområder mener vi er avgjørende for dette arbeidet. Besøksforvaltningen i Bykle må derfor utvikles med dette hovedprinsippet som bakteppe. Å tilrettelegge for alternative opplevelser utenfor villreinens leveområde vil både bidra til å bevare villreinen, samtidig som det kan bidra positivt til utviklingen av besøksforvaltning i Bykle. Under strategi 1 presenterer vi fire ulike tiltak som har som formål å øke engasjement og bevissthet knyttet til villreinen, samtidig som de skal tilby autentiske opplevelser for både innbyggere, hytteeiere og besøkende.

13.1.1 TILTAK 1: VILLREINSENTRUM

Det første tiltaket innebærer å skape et "Villreinsentrum", som man kan besøke for å tilegne seg kunnskap og oppleve villreinen, uten å bevege seg i villreinens leveområder. Et slikt Villreinsentrum skal fungere som et knutepunkt for ulike opplevelser av villrein spredt i kommunen.

Mesteparten av attraksjonene for turister og hytteeiere er i dag sentrert rundt Hovden. For å samle besøksmål og styrke denne kvaliteten mener vi derfor at det er hensiktsmessig at et slikt Villreinsentrum plasseres på Hovden. Ved å fremheve og konsentrere opplevelsene rundt Hovden, vil det styrke Hovden som et besøksmål. Å bygge et nytt bygg for dette formålet er svært ressurskrevende og lite bærekraftig. For å gjøre dette tiltaket mer gjennomførbart for kommunen, tenker vi det er fordelaktig å ta i bruk eksisterende lokaler. Et mulig lokale for å utvikle et Villreinsentrum er Hovden grendehus og bibliotek.

Vi foreslår at følgende funksjoner kan inngå i Villreinsentrumet:

Illustrasjon generert av kunstig intellegens

Sosial møteplass: Villreinsentrumet skal fungere som en hverdagslig møteplass, som skal styrke forholdet mellom lokale, hytteeiere og besøkende. Å skape nye relasjoner på tvers av bakgrunn og bosted, vil føre til et sterkere fellesskap mellom menneskene i Bykle. Vi anser samarbeid som en nøkkel for å bevare villreinen.

Startpunkt for guidede turer

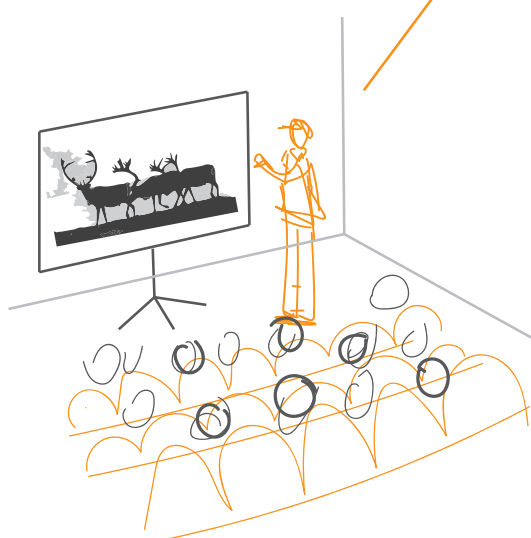
VILLREINSENTRUM

Et kunnskapscenter: Dette innebærer at innbyggere, hytteeiere og besøkende kan komme innom for å finne informasjon om villreinen. Denne informasjonen kan komme i form av brosjyrer, videoer og samtaler med kunnskapsrike ansatte. Målet er å spre informasjon om villreinen og hvordan vi kan ta vare på den. Vi ønsker å skape en bevissthet rundt de mange truslene som utgjør en risiko for villreinen i dag.

Kurs, seminarer og møtelokaler: På Hovden grendehus er det lokaler som kan benyttes til møter og til å holde kurs. Her er tanken at det kan holdes egne seminarer som inviterer både lokale og tilreisende til å engasjere seg om villreinen og dens leveområde. Tilgjengelige møtelokaler skaper en arena der både fagpersoner og allmennheten kan møtes og utveksle idéer og kunnskap knyttet til villreinen.

Utstillinger: Ved å stille ut fotografier, skinn, gamle redskaper fra villreinjakt mm vil man kunne fortelle om villreinen, uten at mennesker trenger å ferdes inn i leveområdet. Interaktive utstillinger, som spiller på flere sanser, kan appellere til folk i alle aldre. Dette kan for eksempel innebære å kjenne på pelsen og høre lydene villreinen lager. Dette vil gi de besøkende en nær opplevelse av dyrene, uten å forstyrre dem.

Illustrasjon generert av kunstig intellegens

13.1.2 TILTAK 2: UTESKOLE

Det andre tiltaket tar sikte på å engasjere den nye generasjonen i Bykle. Gjennom pedagogisk tilrettelegging utendørs kan man fremme elevenes sosiale utvikling, kreativitet, nysgjerrighet og i tillegg være en kilde til fysisk aktivitet. Gjennom faglige aktiviteter ute i naturen kan barna lære om villreinen samtidig som de blir inspirert til å engasjere seg. Uteskolen kan være en arena for å fremme bevisstheten om villreinens sårbarhet og konsekvenser av menneskelig påvirkning.

Fra Hovden grendehus er det 3 km opp til Hovdenuten, der det i dag pågår bygging av en dagsturhytte. Utsikten strekker seg over store deler av villreinens leveområder i Bykleheiane, og kan gi elevene en opplevelse man ikke kan lese seg til i en bok. Uteskolen kan inneholde aktiviteter som bålkos, quiz om villrein, se på dyrespor, rebusløp, historiefortelling om gamle villrein-sagn mm. Ved å tilegne seg kognitive erfaringer og barndomsminner knyttet til villrein og naturomgivelsene, vil barna få et godt grunnlag for å bevare villreinen i fremtiden.

Figur 14: Illustrerer konseptet med uteskole

13.2 Strategi 2: Styre ferdsel

Den andre strategien innebærer styring av ferdsel, og er knyttet sammen med strategi 1. Den økende interessen for gode naturopplevelser fører med seg et større behov for helhetlig planlegging for å ivareta naturessursene. Bykle kommune har store muligheter for å gjennomføre effektive tiltak som kan styre ferdselen bort fra sårbare områder, og lede trafikken til områder som kan håndtere flere besøkende. Under denne strategien presenterer vi to tiltak.

13.2.1 TILTAK 1: GUIDEDE TURER I VERNEOMRÅDET

Det første tiltaket vi presenterer under denne strategien er guidede turer. Guidede turer kan utgjøre en verdifull del av besøksforvaltningen, og være en inntektskilde for kommunen. Turene gir besøkende muligheten til å utforske og forstå villreinsens leveområder på en ansvarlig måte. For å styrke Villreinsentrumet som grep, er det en fordel at Hovden grendehus er startstedet for de guidede turene.

Turene bør være ledet av erfarne guider med klare retningslinjer, som vektlegger oppmuntring til respektfull oppførsel og naturformidling. Retningslinjene bør fokusere på lokal kunnskap, forståelse av naturverdiene og overholdelse av vernereglene. Rutene planlegges for å ha minimal påvirkning på nærområdet og villreinen. For å maksimere bærekraften og besøksopplevelsen, bør følgende punkter tas med i gjennomføringen:

Kvalifiserte guider: De guidede turene bør være ledet av erfarne guider som har omfattende kunnskap om villreinen og dens habitat. Guidene må formidle vernereglene som må følges for å beskytte villreinen og naturmiljøet. Dette innebærer for eksempel forbudet om ferdsel i Steinsbuskaret (1.januar-31. desember) og ferdselsrestriksjonene rundt Store Urevatn (25.april-31.mai). Dette vil bidra til å øke besøkendes kunnskap, forståelse og respekt for villreinen.

Fokus på lokal kunnskap og formidling: Guidene skal fungere som formidlere, og det vil være vesentlig å trekke inn den lokale kulturen i Bykle, samt sagn og historier om villreinen. Gjennom fortellerkunst vil deltakerne få et levende bilde og en sterk opplevelse av villreinen, som igjen vil føre til et ønske om å opptre hensynsfullt i villreinsens leveområder.

Bærekraftig planlegging av ruter: Gjennomføringen av de guidede turene må planlegges nøye for å minimere påvirkningen på både nærområdet og villreinen. Dette innebærer å unngå mange besøkende på samme tidspunkt, følge ferdselsrestriksjoner og holde lydnivået lavt. Videre er det nødvendig at sted og tidspunkt for turene planlegges ut fra villreinsens bevegelse mellom vinter- og sommerbeite. For å fremme autentiske opplevelser kan ruten omfatte stopp ved gamle fangstgroper, historiske skinnveier, ledegjerder og helleristninger. Å oppleve tusenvis av år gamle kulturminner på nært hold kan vekke både interesse og følelser. Dette vil bidra til at flere får et sterkere engasjement knyttet til villreinen.

13.2.2 FLYTTING AV STI- OG LØYPENETTVERK

For å ivareta og forbedre balansen mellom villreinen og gode naturopplevelser, er det nødvendig med en revidering av sti- og løypenettverket. I dag er det 11 DNT-hytter i Setesdalen Vesthei, hvor 10 av disse er lokalisert innenfor verneområdet. Ruteforslagene på nettsiden til Den Norske Turistforening, UT.no, krysser flere områder der villreinen er spesielt sårbar. For en mer målrettet ivaretagelse av villreinen, foreslår vi at sti- og løypenettverk på sikt flyttes bort fra trekkområder og andre sårbare fokusområder. For å begrense negative motreaksjoner på flytting av løyper, mener vi det er hensiktsmessig at slike endringer skjer over lengre tid.

I tillegg anbefaler vi kommunen å utvikle alternative ruter og turmål utenfor villreinens sårbare områder. Ved å samle tilretteleggingstiltak på egnede steder vil man kunne styre ferdselen bort fra ønskede områder, samtidig som man åpner muligheter for å tiltrekke seg flere besøkende. Eksempler på tilretteleggingstiltak er parkeringsplasser, trapper, utsiktsskikkerter, toaletter og dagsturhytter.

Et eksempel som vi ønsker å belyse, er sti- og løyper rundt Vestre Gyvatnet, Djupatjønn og Storevassdammen. Disse rutene er godt markert på UT.no og stiene strekker seg opp fra DNT-hytten Storsteinen til hyttene Hovatn i øst og Beinlei i vest. Det er ferdselsforbud utenom markerte stier året rundt, ettersom disse områdene er preget av viktige trekkruiter.

Vi foreslår opprustning av eksisterende turstier som ikke er i konflikt med sårbare trekkområder. For eksempel stiene ved Revafjellet og Hartevasnuten for å kanalisere ferdselen hit.

Figur 15: Illustrerer konflikten mellom sommerstiene i rødt og viktige trekkruiter (illa markering)

Refleksjon

Siden starten av oppgaven har et sentralt spørsmål dukket opp i hodene våre; *er det mulig å komme fram til en løsning?*

Etter besøket i Bykle kommune og flere gode samtaler, har vi fått en forståelse for hvorfor interessekonflikten er så komplisert. I relevante lovverk, som Plan- og bygningsloven, Friluftsløven og Naturmangfoldloven kommer det tydelig fram at mennesket og naturen helst skal spille på samme lag - samtidig som alle interesser blir ivaretatt. Om det bare hadde vært så lett som lovverket tilsier.

Vi har prøvd å balansere behov og interesser til flere ulike aktører. Dette har vært en kompleks utfordring, fordi det er mange motstridende interesser som skal vektlegges i diskusjonen. Vi opplevde at jo mer vi fordypet oss i problematikken, jo vanskeligere var det å komme frem til en løsning. Det som gjør denne konflikten ekstra vanskelig, er at det ikke finnes en forskningsbasert fasit på hva som er rett og galt. Det handler derimot i stor grad om å gjøre verdivalg.

Bykle er en herlig og koselig kommune, og vi innser hvor viktig det er med flyten av besøkende og hytteeiere til ulike sesonger. Kommunen jobber hardt og endeløst for å tilrettelegge for gode opplevelser, både i sentrum og i fjellheimen. Konsensus er derimot rettet mot høyfjellet og gjerne inn i villreinsens område. Vi forstår godt hvorfor etterspørselen er der, ettersom vi selv var så heldige å få en tur med Bykleværingen Signe inn til Store Urevatn. Det var virkelig noe nasjonalromantisk og unikt ved stedet.

Det er allerede litt størrelse på noen av hyttefeltene i området, og ytterligere utbygginger er planlagt. Dette øker gjerne ferdselen opp til fjellområdene også. Villreinen i Setesdal Austhei fikk godkjent kvalitet i kvalitetsnormen. Setesdal Ryfylke fikk derimot rød kvalitet, som reflekterer ikke godkjent kvalitet basert på de tre delnormene. Dette ble avgjørende i vår områdeavgrensning, men også en oppvekker. Hva må vektlegges mer i en revidert besøksforvaltning? Behovet for å tenke langsiktig, holistisk men også realistisk har vært viktig for oss.

Vi har kommet fram til tiltak som vi mener kan og bør brukes som et utgangspunkt for videre utvikling. Det vil være hensiktsmessig å justere og tilpasse tiltakene etterhvert som man gjør seg noen erfaringer. En slik forming av tiltakene kan bidra til en mer presis tilnærming og bedre balanse mellom besøksforvaltning og ivaretakelsen av villreinen.

Det er ikke til å legge skjul på at vi villreinen har fått en spesiell plass i hjertene våre etter denne oppgaven. Dette er en av grunnene for hvorfor vi har sterk tro på at økt bevisstgjøring og formidling vil være et godt virkemiddel for å skape engasjement rundt villrein. Vi har selv opplevd hvor stor effekt økt kunnskap har hatt for vår entusiasme og omtanke for villreinen. Dette har vært en lærerik og utfordrende prosess, og vi har prøvd å synliggjøre kompleksiteten underveis. Vi tror at villreinen i større grad må prioriteres i forvaltningsplanene.

Charlotte Bøhm, Émilia Isabelle Petit- Jensen, Felicia Linnea Pande- Rolfsen Godlund og Selma Brubak Eikerol

Kilder

Amundsen, B. (2018). Slik forandret istiden landet. Tilgjengelig fra: <https://forskning.no/istiden/slik-forandret-istiden-landet/1221212> (lest 09.10.2023).

AURLIEN BYLIVSUTVIKLERE (2019). Hvorfor "sosial" bærekraft? Kan vi ikke bare snakke om bærekraft?, Aurlien blogg, 10 May 2019. Tilgjengelig fra: <https://www.aurlien.no/blog/2019/5/10/hvorfor-sosial-barekraft-kan-vi-ikke-bare-snakke-om-barekraft> (lest 23.10.2023)

Bykle Fjellstyre (u.å.). Bykle statsallmenning. Tilgjengelig fra: <https://byklefjellstyre.no/> (lest 26.10.2023).

Bykle kommune (u.å.). Kraftutbygging i Bykle. Tilgjengelig fra: <https://www.bykle.kommune.no/kraftutbygging-i-bykle.335223.nn.html> (lest 17.10.2023).

Bykle kommune (2016). Kulturminneplan 2016-2019. Referansenummer 15/450. Tilgjengelig fra: <https://bykle.custompublish.com/getfile.php/3532124.2245.cvbwwfvsay/Kulturminneplan.pdf> (lest 20.10.2023).

Clemetsen, M. & Stokke, K.B. (2014). Landskapsressursanalyse: Regionalt utviklingsverktøy for landskap og lokalsamfunn. PLAN 6/2014: 50–53. Tilgjengelig fra: <https://norskeparker.no/wp-content/uploads/2015/03/Landskapsressursanalyse-Plan6-14-Clemetsen-og-Stokke.pdf>

Council of Europe (1979). Details of Treaty No.104. Tilgjengelig fra: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=104> (lest 24.09.2023)

Friluftsloven (1957). Lov om friluftslivet. (LOV-2021-05-07-34). Lovdata. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1957-06-28-16> (lest 30.10.2023).

Førde, A., Kramvig, B., Berg, N. & Dale, B. (2013). Å finne sted - Metodologiske perspektiver på stedsanalyser. Akademisk forlag.

Heiplanen (2014). Regional plan for Setesdal Vest- hei, Ryfylkeheiane og Setesdal Austhei. Tilgjengelig fra: https://www.rogfk.no/_f/p1/i8130ca23-b012-4f30-bf26-1b038cddf884/regional-plan-for-setesdal-vesthei-ryfylkeheiane-og-setesdal-austhei-heiplanen.pdf (lest 21.09.2023)

Hovden (u.å.). Natur og kultur i Bykle. Tilgjengelig fra: <https://hovden.com/lokalhistorie/#:~:text=I%20Setesdal%2DRyfylke%20villreinomr%C3%A5de%20er,s%C3%B8r%20for%20Steinsbuskaret%20i%20Bykle.> (lest 02.10.2023).

Johannessen, A. , Tuft, P.A. , og Christoffersen, L. (2016) Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode. 5 utg. Oslo: Abstrakt forlag.

Lien, O. B. (2022). Urevassvegen open, men med ferdselsrestriksjoner på grunn av villreinen. Tilgjengelig fra: <https://www.bykle.kommune.no/urevassvegen-open-men-med-ferdslerestriksjonar-paa-grunn-av-villreinen.6538424-294954.html> (lest 09.10.2023).

Lovdata (2000). Forskrift om vern av Setesdal Vesthei Ryfylkeheiane landskapsvernområde, Bykle, Valle og Bygland kommunar, Aust-Agder, Åseral, Hægebostad, Kvinesdal og Sirdal kommunar, Vest-Agder og Forsand kommune, Rogaland. Tilgjengelig fra: https://lovdata.no/dokument/LF/forskrift/2000-04-28-409/KAPITTEL_4#KAPITTEL_4 (lest 23.09.2023)

Lovdata (2017). Forskrift om endring i forskrift om vern av Setesdal Vesthei Ryfylkeheiane landskapsvernområde, Bykle, Valle og Bygland kommunar, Aust-Agder, Åseral, Hægebostad, Kvinesdal og Sirdal kommunar, Vest-Agder og Forsand Kommune, Rogaland. Tilgjengelig fra <https://lovdata.no/dokument/LTII/forskrift/2017-06-21-884> (lest 19.10.2023).

Lovdata (2021). Kvalitetsnorm for villrein (Rangifer tarandus). Tilgjengelig fra <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2020-06-23-1298> (lest 25.09.2023).

Miljødirektoratet (2023). Hva er besøksforvaltning? Tilgjengelig fra: <https://www.miljodirektoratet.no/ansvarsomrader/friluftsliv/myndigheter/besoksforsvaltning-i-mye-besokte-naturomrader/hva-er-besoksforsvaltning/> (lest 02.10.2023)

Kilder

- Nasjonalparkstyre (u.å.a). Forvaltningsplan for verneområde i Setesdal vesthei, Ryfylkeheiane og Frafjordheiane. Tilgjengelig fra: https://www.nasjonalparkstyre.no/uploads/files_setesdal_vestehei_ryfylkeheiane_frafjordheiane/Forvaltningsplan-SVR.pdf (lest 31.10.2023).
- Nasjonalparkstyre (u.å.b). Styret. Tilgjengelig fra: <https://www.nasjonalparkstyre.no/svr/styret> (lest 26.10.2023).
- Naturmangfoldloven (2009). Lov om forvaltning av naturens mangfold. (LOV-2022-06-17-64). Lovdata. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-06-19-100> (lest 30.10.2023).
- Nellemann, C., Vistnes, I., Jordhøy, P., Støen, O. G., Kaltenborn, B. P., Hansen, F., Helgesen, R. (2010). Effects of Recreational Cabins, Trails and Their Removal for Restoration of Reindeer Winter Ranges. *Restoration Ecology*, 18 (6): 873-881, doi: 10.1111/j.1526-100X.2009.00517.x.
- NiN (u.å.). NiN-Kart, Bykle, Agder: Landskapstype i stedets nærområde. Tilgjengelig fra https://nin.artsdatabanken.no/Administrativ_grense/Territorialområde/Fastlands-Norge/Agder/Bykle/lokalitet?lng=6.897354125976563&lat=59.35384612022335?informasjon (lest 16.10.2023).
- Norsk Institutt for Naturforskning (u.å.). Kvalitetsnorm for villrein – første klassifisering. Tilgjengelig fra: <https://www.nina.no/Om-NINA/Aktuelt/Nyheter/article/kvalitetsnorm-for-villrein-forste-klasse> (lest 25.09.2023).
- Norsk Villreinsenter (u.å.a). Om villrein. Tilgjengelig fra: <https://villrein.no/om-villrein/> (lest 10.10.2023).
- Norsk Villreinsenter (u.å.b). Forvaltning av villrein. Tilgjengelig fra: <https://villrein.no/forvaltning/> (lest 26.10.2023).
- Norsk Villreinsenter (u.å.c). Villreinnemnder. Tilgjengelig fra: <https://villrein.no/villreinnemnder> (lest 26.10.2023).
- Norsk Villreinsenter (u.å.d). Villreinutvalg. Tilgjengelig fra: <https://villrein.no/villreinutvalg/> (lest 26.10.2023).
- Norsk Villreinsenter (2009). Villrein og ferdsel - Seminar NVS Rapport. Tilgjengelig fra: <https://www.nina.no/archive/nina/pppbasepdf/Kapitler/2009/Gundersen%20Hvor%20hen%20S%C3%B8rensen%20Villrein%20og%20ferdsel%20%20NVS%20Rapport%20-2009.pdf> (lest 30.10.2023).
- Norsk Villreinsenter (2020). Villreinen - en viktig ressurs for de første nordmennene. Tilgjengelig fra: <https://villrein.no/viktig-ressurs-for-de-forste-nordmennene/> (lest 09.10.2023).
- Norsk Villreinsenter (2021). Heiplanen - "ein muskel som må trimmast". Tilgjengelig fra: <https://villrein.no/heiplanen-ein-muskel-som-m-trimmast/> (lest 26.10.2023).
- Norsk Villreinsenter (2016). Reinsdyrjakt for nesten 1000 år siden. Tilgjengelig fra: <https://villrein.no/reinsdyrjakt-for-nesten-1000-r-siden/> (lest 30.10.2023).
- NOU 2023:10. Leve og oppleve – reisemål for en bærekraftig fremtid. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2023-10/id2968657/?ch=9&fbclid=IwAR0BebJgyXZFcvARxb96H7-32dkoqmNdbugleJaDbuZxh1HFWBp2FHPYHZE> (lest 26.10.2023).
- Panzacchi, M., Van Moorter, B., Jordhøy, P., Strand, O. (2013). Learning from the past to predict the future: using archaeological findings and GPS data to quantify reindeer sensitivity to anthropogenic disturbance in Norway. *Landscape Ecology*, 28: 847-859, doi:10.1007/s10980-012-9793-5.
- Punsvik, T. & Frøstrup, J. C. (2016). Villreinen: Biologi – Historie – Forvaltning. Friluftsførlaget.

Kilder

Regjeringen (2006). St.meld. nr. 26 (2006-2007). Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/Stmeld-nr-26-2006-2007-/id465279/?ch=1&fbclid=IwAR1gTb1YN7dJG9EAuAQUKUeyg-6lpBrJl0sTEfUcd9YJ4Bg6vbp9I3BvMo> (lest 24.09.2023)

Riksantikvaren (u.å.). Fangstlokalitet. Tilgjengelig fra: <https://www.kulturminnesok.no/kart/?q=bykle,bykle&am-county=&lokenk=location&am-lok=&am-lokdating=&am-lokconservation=&am-enk=&am-enkdating=&am-enkconservation=&bm-county=&cp=1&bounds=59.38326676213411,7.181716561317444,59.38140891088833,7.1847206354141235&zoom=18&id=a60df5c0-652e-11eb-9df2-005056bf3d73> (lest 12.10.2023).

Rolandsen, C.M., Tveraa, T., Gundersen, V., Røed, K.H., Tømmervik, H., Kvie, K., Våge, J., Skarin, A. & Strand, O. (2022). Klassifisering av de ti nasjonale villreinområdene etter kvalitetsnorm for villrein. Første klassifisering – 2022. NINA Rapport 2126. Norsk institutt for naturforskning.

SSB (u.å.). Bykle. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/kommunefakta/bykle> (lest 31.10.2023)

Statsforvalteren i Agder (2023). Prosjektbeskrivelse: Tiltaksplan for Setesdal Ryfylke og Setesdal Austhei. Tilgjengelig fra: https://www.statsforvalteren.no/siteassets/fm-agder/dokument-agder/miljo-og-klima/viltforvaltning/prosjektbeskrivelse-villrein-sfag_02.05.2023.pdf (lest 02.10.2023)

Statsforvalteren i Trøndelag (2009). Villreinen trenger store leveområder. <https://www.statsforvalteren.no/trondelag/miljo-og-klima/naturmangfold/villrein/undersider-villrein/villreinen-trenger-store-leveomrader/> (lest 30.10.2023).

SVR (2019). Besøksstrategi for SVR 2019-2025. Tilgjengelig fra: https://www.nasjonalparkstyre.no/uploads/files_setesdal_vestehei_ryfylkeheiane_frafjordheiane/Besoksstrategi-for-SVR-2019-2025.pdf (lest 20.09.2023)

SVR (u.å.). Setesdal Vesthei-Ryfylkeheiane landskapsvernområde. Tilgjengelig fra <https://www.svr.no/om-verneomrada/setesdal-vesthei-ryfylkeheiane-landskapsvernomrade/> (lest 03.10.2023).

UT.no (u.å.). Den Norske Turistforening. Tilgjengelig fra: <https://ut.no/gruppe/15113/den-norske-turistforening?fbclid=IwAR3QMvdRFFNe6O1Cj4PGRLAUqeMvVLoe0ppe8nOPfS hxCH2AXmSr9p-E2GM> (lest 26.10.2023)

Viking og Villrein (2023). Norsk villreinsenter. Tilgjengelig fra: <https://www.vikingvillrein.no/program-viking-villrein-haustmarknad-2023/> (lest 09.10.2023).

Vikøren, B. M., & Pihl, R. (2022). SWOT-analyse. I: *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/SWOT-analyse> (lest 10.10.2023).

WWF (u.å.). Villrein Rangifer tarandus tarandus. Tilgjengelig fra: <https://www.wwf.no/dyreleksikon/rein> (lest 10.10.2023).

Bærekraftig hytteutvikling

LAA360 - regional landskapsplanlegging og lokalsamfunnsutvikling
Helena Harborg, Mikalina Handeland, Anders Bjørge Hermstad, Vivel Skarvatun

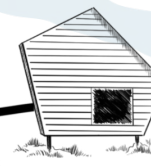
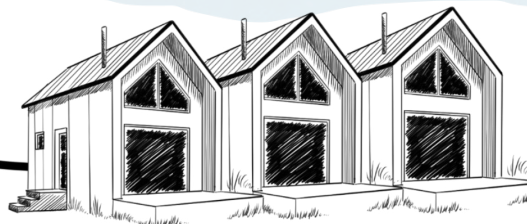
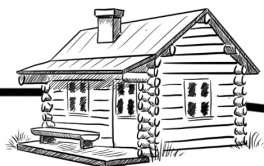
Forord og innholdsfortegnelse

Denne oppgaven tar for seg bærekraftig hytteutvikling i Bykle kommune, og er skrevet av 4 masterstudenter ved Norges Miljø- og Biovitenskapelige Universitet (NMBU). Dette har vært en tverrfaglig oppgave. Tre av forfatterne studerer master i landskapsarkitektur, og én studerer master i naturforvaltning. Oppgaven har blitt skrevet i sammenheng med masterfaget "LAA360-1 Regional landskapsplanlegging og lokalsamfunnsutvikling". Arbeidet med oppgaven startet med en forberedelsesperiode i Ås, med flere relevante foredrag og besøk av ressurspersoner, deriblant Signe Sollien Haugå som er plansjef i Bykle, for å forberede oss til feltarbeid. Det var også lagt opp til fem dager opphold i felt i Bykle kommune. Der gjennomførte vi intervjuer med aktuelle aktører og lokalbefolkning, samt observerte og analyserte Bykle kommunes hyttesituasjon og -landskap.

Vi ønsker å takke alle som har bidratt til å muliggjøre denne oppgaven. Vi vil først rette en spesiell takk til de ansvarlige professorene for kurset: Knut Bjørn Stokke og Morten Clemetsen, for et spennende og lærerikt kurs. De har lagt opp et program som har forberedt oss godt, og vært støttespillere gjennom hele prosessen. Vi vil også takke Bykle kommune og spesielt Signe for å gi oss et velplanlagt og spennende opphold i Bykle. Underveis fikk vi innholdsrike presentasjoner som ga et godt innblikk i området, som vi ikke kunne fått uten kommunens bistand. Til slutt vil vi takke alle vi intervjuet for deres tid og bidrag. De har gitt oss verdifull innsikt som har vært essensielt som grunnlag for oppgaven.

Reisen vi nå skal ta deg med på starter med å kontekstualisere dagens situasjon, og presentere oppgavens problemstilling. Deretter følger en beskrivelse av Setesdalen som regional kontekst for Bykle, og Bykle som hyttedestinasjon. Deretter går vi over til mulighetsstudien, der vi har utarbeidet to strategier. Vi anbefaler at strategiene gjennomføres parallelt for at Bykles hytteutvikling fremover skal kunne kalles bærekraftig. Strategiene kan sees på som en "pakkeløsning" for å møte dagens utfordringer. Den første strategien er mer generell, mens den andre er mer spesifikk. Strategi 2: "gi nytt liv til stølen" er følgelig vår hovedstrategi. Derfor har vi valgt å gjennomføre en landskapskarakteranalyse for det aktuelle stølslandskapet i Stølsdalen. Tiden er moden for nytenkning, og det er det vi ønsker å bidra med i Bykles hytteutvikling for en bærekraftig fremtid.

1	Introduksjon og problemstilling
2	Aktualitet
3	Begreper og metode
4	Områdebeskrivelse
8	Stadkjensle
9	Swot-analyse
10	Fra analyse til strategier
11	Strategi 1: føringer for eksisterende og nye hyttelandskap
14	Strategi 2: Gi nytt liv til stølen
15	Landskapskarakteranalyse Stølsdalen
18	Gi nytt liv til stølen
22	Refleksjon
23	Litteraturliste

Introduksjon og problemstilling

Hytter er en integrert del av norsk kultur. Selv om hytter ofte har som formål å få nordmannen nærmere den norske naturen, så forringes naturen av hytteutbygging og ferdsel assosiert med hytteturisme. Hytteutvikling har derfor en naturlig tosidighet. Hytter er arealkrevende, og står ofte tomme store deler av året. Samtidig som naturen bygges ned av arealineffektive hytter, så gror verdifullt kulturlandskap igjen, noe som skader det biologiske mangfoldet og matproduksjonen vår. Arealendringer i form av utbygging av natur og gjengroing fra opphørt landbruksdrift er drivere for å redusere verdifull natur og tap av biologisk mangfold (Artsdatabanken, 2021). Samtidig mangler nyere “moderne” hytter lokal forankring, og tar lite hensyn til lokal kultur, stedsidentitet og tradisjon.

I denne mulighetsstudien ønsker vi å finne strategier for bærekraftig hytteutvikling i Bykle kommune. Å forene konseptene “bærekraft” og “hytteutvikling” er utfordrende da dette i mange saker er motstridende konsepter. Derfor må en bærekraftig hytteutviklingsstrategi angripes fra mange vinkler, og flere tiltak burde iverksettes samtidig. Vi har valgt å utforme én hovedproblemstilling for hele oppgaven, og to underproblemstillinger som blir besvart gjennom strategiene våre. Vårt hovedspørsmål er:

Hvordan kan man skape bærekraftig hytteutvikling i Bykle kommune?

De to underproblemstillingene er som følger:

(1) Hvordan kan man møte etterspørselen av fritidsboliger på best mulig måte med minst mulig inngrep i naturen?

Videre nedbygging av Bykles natur for å bygge hyttefelt er ikke bærekraftig. Samtidig er videre fortetting i Hovden ikke sosialt bærekraftig. Det er tenkelig at ting vil endre seg de neste årene med høy rente, lokale opprør mot hyttebygging og Montreal-avtalen som skal beskytte naturområdene vi har. Likevel ønsker vi å utdype hvilke strategier kommunen kan benytte for å komme med et bærekraftig svar på etterspørselen som finnes. Bykle har fortsatt et ønske og behov for større verdiskapning og utvikling i kommunen.

(2) Hvordan kan man koble hytteutviklingen og hytteturismen sammen med stedsidentitet og tradisjon i Setesdalen og Bykle?

“Gi nytt liv til stølen” er vår nyvinning i dette prosjektet, og er ment til å skape en diskusjon rundt hva hytter er og kan være. Samtidig er det et konsept vi tror vil kunne løse mange problemer Bykle og bygdenorge står overfor, deriblant besøksforvaltning, næringsgrunnlag, gjengroende kulturlandskap, matsikkerhet og landbrukspolitik.

Aktualitet

Hytter og hyttelivet er en viktig del av norsk kultur og norske tradisjoner. Det er nordmannens feriebolig. Det er en måte å unnsnippe byens høye tempo og komme tettere på naturen. På hytta kan man endelig oppleve en etterlengtet restitusjon, fritid, ro og kos. For mange er det en måte å “gå litt tilbake i tid” til en rolig og “primitiv” livsstil, samtidig som man får opplevelser og aktiviteter ute i friluft. Dette er behov som de fleste nordmenn må dekke for å ha gode liv og føle nærhet til norsk natur. Da vi besøkte Bykle kommune, og spesielt undersøkte hytteutvikling i Hovden, måtte vi ta et skritt tilbake og spørre oss selv: Har hyttekulturen på Hovden utviklet seg til en rikmannskultur og bort fra hva “Hytta” skal handle om? De minnet heller om sekundærboliger med gress på taket enn den typiske hytta man ser for seg alene på fjellet gjemt i landskapet. Hytter har på mange måter blitt en måte grunneiere kan tjene gode penger på eiendom.

Hytteproblematikken er dagsaktuell, og det er et hett tema i media i disse dager. Vi har hentet ut et utvalg av aktuelle avisartikler vi har funnet i løpet av tiden vi har skrevet oppgaven. En tematikk som går igjen er at hytter har blitt dyrt, og at hytteforretningen går dårlig for tiden. Det er vanskelig å få solgt nye hytter, høyere rente og dyre strømpriser gjør det krevende for folk å ha hytte, og det stilles spørsmål rundt hvor bærekraftig det er for natur, miljø og lokalsamfunn å bygge ut hytter. Dette er et rop om at hytteutviklingen som har foregått har gått på villspor, og at det trengs langsiktige, helhetlige og kunnskapsbaserte løsninger. Vi håper at våre strategier kan være et steg i riktig retning for fremtidens hytteutvikling.

En av landets største hytteprodusenter permitterer store deler av staben: – Bom stopp i markedet

Saltdalshytta på Russånes i Nordland permitterer 50 ansatte. – Det er bom stopp i hyttemarkedet. Du kan nesten kalle det kollaps, ifølge Norges Hytteforbund.

Saltdalshytta som produseres på Russånes i Nordland er en av hytteleverandørene som i det siste har måttet permittere flere ansatte.

Fig. 1: NRK Nordland om krisetider i hyttebransjen, 28. september 2023

Hagevest Kåre Fjell
Journalist

Sofie Westermal Chasen
Journalist

Publisert 28. sep. kl. 18:54
Oppdatert 28. sep. kl. 12:27

Krevende tider tvinger folk til å leie ut hytta si: – Håper i alle fall å gå i null

For noen år siden kjøpte rekordmange nordmenn hytte. Så økte renta og strømmen ble dyrere. Derfor gjør stadig flere hytteeiere som Thor Holand.

KÅRE BLI DØD I ETT ÅR. Stadig flere legger hytta si ut for leie over lange perioder. En av dem er Thor Holand, som leier ut denne hytta på Engsetga i Steigen.

Fig. 2: NRK Nordland om at flere må leie ut hyttene sine for å ha råd, 6. april 2023

Femur Steim
Journalist

Publisert 6. apr. kl. 09:19
Oppdatert 12. apr. kl. 09:53

Nå vil «alle» leie ut hytta

Høye strømpriser og stor økonomisk usikkerhet gjør at mange velger utleie. Monica Wathne synes det er en fin ekstrainntekt.

UTLEIE: Monica Wathne har hytta i et hyttefelt på toppen av Hottadalen i Rauland i Vinje.

Fig. 3: NRK Vestfold & Telemark om at flere velger å leie ut hyttene sine, 24. februar 2023

Sofie Løtting Østerne
Journalist

Stian Wilje Simonsen
Journalist

Vi rapporterer fra Vinje

Publisert 24. feb. kl. 16:43
Oppdatert 24. feb. kl. 13:26

Folk på bygda har fått nok: Halvparten mener hyttebygging må begrenses

Det er på tide å bremse hyttebyggingen, mener halvparten av de spurte i de største kommunene med fjellhytter.

HYTTEFELT. Hyttene ligger tett i tett Rauland i Vinje. Oppri 2020 nye tomter ligger now i kommunens planer.

Fig. 4: NRK Vestfold & Telemark om holdningsendringen til hytter, 29. august 2023

Vigdis Hella
Journalist

Veronica Wathne
Journalist

Vi rapporterer fra Vinje i Telemark

Publisert 29. aug. kl. 19:49
Oppdatert 9. sep. kl. 09:27

HYTT-I-HELVETE

Fig. 5: Tuntreet (NMBUs studentavis) med innlegg som kritiserer “rikmannshytte”-kulturen, 28. september 2023

Begreper og metode

I denne oppgaven bruker vi en håndfull begreper som må defineres, slik at det er tydelig hva som menes. Vi har derfor skrevet definisjonen av disse begrepene slik vi bruker dem i denne oppgaven.

BÆREKRAFT

Vi forstår bærekraft ut ifra Brundtlandkommisjonens definisjon: dagens utvikling skal imøtekomme både dagens og fremtidens generasjoner sine behov. (UN World Commission on Environment and Development, 1987, s. 41) Det betyr at utvikling må tenkes langsiktig. I denne oppgaven tenker vi på bærekraft ut ifra bryllupskakemodellen. En slik forståelse ser biosfæren som livsgrunnlaget som muliggjør sosial og økonomisk bærekraft. Det er til forskjell fra andre tolkninger, som gjerne ser sosial-, økonomisk og miljømessig bærekraft som separate deler (Stockholm Resilience Centre, 2016). I bryllupskakemodellen henger alle de tre elementene av bærekraft sammen, og den miljømessige bærekraften må ligge til grunn for å kunne skape bærekraftig utvikling. (Græsli, 2022)

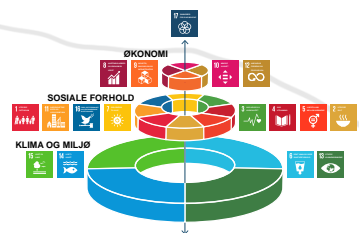

Fig. 6: Bryllupskakemodellen for bærekraft, utviklet av Stockholm Resilience Center.

HYTTEUTVIKLING

Hytteutvikling omhandler all endring omkring bruk av hytter over tid. Begrepet brukes for å vise endring fra fortiden til aktuelle tendenser i dag, og hvordan en bærekraftig hyttekultur kan se ut i fremtiden.

HYTTEKULTUR

Sosiale normer, verdier og tradisjoner assosiert med reisevaner, opphold, og ferdsel i natur tilknyttet hyttebesøk.

HYTTETURISME

Hytteturisme er reise og opphold på hytte, og er tilknyttet ferdsel i natur uavhengig av hyttens eierskap. Hytteturisme innebærer forvaltning av turstier, friluftsliv, vandringer og opphold i naturen.

HYTTEUTBYGGING

Oppføring av nye fritidsboliger på ubebygget areal. Innebarer ofte nedbygging av natur.

HYTTEBYGGING

Prosessen å bygge selve hytten.

LANDSKAP

"Landskap betyr et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer." (Europarådet, 2000)

STADKJENSLE

Norsk oversettelse av begrepet "sense of place". Omhandler enkeltpersoners opplevelse av et sted, område eller landskap de har kjennskap til.

VARME OG KALDE SENGER

Varme senger omfatter senger som står klar til personer som ikke har et eget sted å overnatte, eksempelvis hoteller, samt leiligheter og hytter til utleie. Kalde senger omfatter private leiligheter og hytter, som ikke er tilgjengelige på utleiemarkedet. (Asplan Viak, 2013)

Metodene vi har brukt for å tilnærme oss problemstillingen og innhente materiale er:

SWOT

På bakgrunn av informasjon vi har samlet inn fra foredrag, intervjuer, analyse av «stadkjensle» og egne inntrykk etter befaringer har vi gjennomført en SWOT-analyse. Vi har identifisert det vi forstår som styrker og svakheter ved hytteutviklingen i Bykle. SWOT-analysen har hjulpet oss med å definere det vi ser på som hovedtrendene i Bykle, samt tydeliggjøre hvilke muligheter vi kan videreutvikle i strategiene.

INTERVJUER

For å samle informasjon om hytteutviklingen i Bykle har vi brukt intervju som metode. I forkant av intervjuene utarbeidet vi en intervjuguide, som dannet utgangspunktet for semi-strukturerte intervjuer. For å få et helhetlig inntrykk av situasjonen intervjuet vi et bredt spekter av intervjuobjekter: næringsaktører, plankonsulenter, bykler, hytteeiere og lokalpolitikere. Flere av intervjuobjektene ga oss informasjon om situasjonen i kraft av yrkesmessig rolle, men også gjennom sin personlige tilknytning til Bykle. Intervjuene ga kunnskap om de ulike interessekonfliktene omkring hyttebyggingen i Bykle og et inntrykk av de ulike interessenes ønsker for fremtidig utvikling.

«FEM PÅ GATEN»

For å fange folks relasjoner til landskapet intervjuet vi folk på gaten og på fjellet. Dette var spontane intervjuer med spørsmål om intervjuobjektene tilknytning til Bykle, hvordan de ville beskrive Bykle med tre ord og hvorfor de valgte akkurat de tre ordene. Disse intervjuene danner utgangspunktet for vår analyse av stadkjensle.

LANDSKAPRESSURSANALYSE (LRA)

LRA er et verktøy som både kartlegger de fysiske karaktertrekkene ved landskapet og opplevelsesdimensjonen av det. LRA kobler landskapskarakteranalysen med en analyse av folks tilknytning og følelser knyttet til landskapet, og fanger på den måten forholdet mellom mennesker og landskap (Clemetsen & Stokke, 2014). Vi har gjort en todelt landskapsressursanalyse, med en analyse av stadkjensle i hele Bykle og en landskapskarakteranalyse av vårt prosjektområde, Stølsdalen.

STADKJENSLE

For å fange stadkjenslen har vi brukt intervju som metode. Vi har både intervjuet fastboende, hytteeiere og besøkende om deres relasjon til Bykle. Funnene fra intervjuene har vi sammenfattet til en beskrivelse av stadkjensle i Bykle.

LANDSKAPSKARAKTERANALYSE

Landskapskarakteranalysen identifiserer særegne karaktertrekk ved landskapet, som skiller det landskapet fra andre områder (Clemetsen & Stokke, 2014). I denne oppgaven har vi avgrenset landskapskarakteranalysen til Stølsdalen, som er oppgavens prosjektområde. Landskapets særtrekk identifiseres gjennom en analyse av arealbruk, naturmiljø, landform og romlig-estetiske verdier, geologi og landskapets kulturhistorie.

Områdebeskrivelse - Setesdal og regional kontekst

Setesdal finner du på Sørlandet, nærmere bestemt i Agder. Setesdalen har en sentral plassering i landet, mellom storbyene Kristiansand, Stavanger, Bergen og Oslo. Tilknytningen til Kristiansand står sterkt med en reisetid på ca en times kjøring langs riksvei 9. Setesdalen består av fire kommuner: Bygland, Valle, Bykle, Evje og Hornnes.

Setesdal følger Otra fra Hovden i nord til Evje i sør, med flere tettsteder langs vassdraget. Bunnen av dalen har både trange og mer åpne partier langs Otra, men møter bratte fjell på begge sider. Fjellområdene øst og vest for dalen kalles Setesdalsheiene, og ligger rundt 1000 meter over havet. Området brukes som turterreng og sauebeite, og er et leveområde for villreinen (Thorsnæs, 2023).

Setesdal er særlig kjent for sin historie som bønder, setesdalsbunaden, byggeskikk og sølv. Tradisjonell folkedans og -musikk fra Setesdal er oppført på UNESCOs liste over immateriell kulturarv (UNESCO, 2019). Bykles historie og betydning strekker seg derfor utenfor kommunens grenser. I Norge er Bykle kjent for å være en kraftkommune, da utbyggingen av demninger ved Otra har gitt gode inntekter siden starten av 1900-tallet. Dette visualiseres i kommunevåpenet deres med sølvdråper for vannkraft, på en grønn bakgrunn som symboliserer jordbruket (Bykle kommune, 2022).

Fig. 7: Kommunevåpenet til Bykle kommune. Sølvdråpene symboliserer vannkraft, den grønne bakgrunnen symboliserer jordbruket.

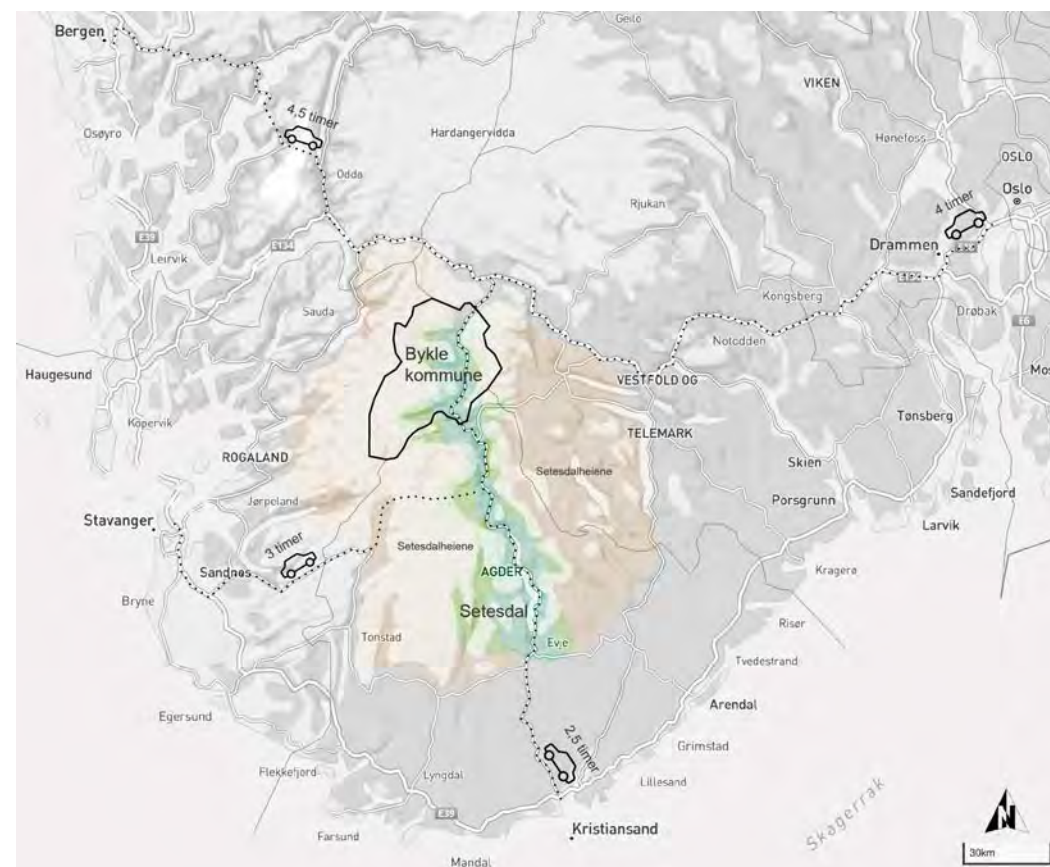

Fig. 8: Kart som viser Bykle kommunes plassering i Norge og i toppen av Setesdalen. Kartet viser også kjøretider til de nærmeste storbyene.

Områdebeskrivelse - Hyttebykle

Bykle kommune har stor variasjon av hytter og hyttefelt. I Hovden sentrum finner man tettbygde leilighetshytter og store hyttevillaer med moderne preg og høy standard. Hyttene minner om boliger. Disse hyttene fikk oss til å stille oss selv spørsmål som: har hyttekulturen beveget seg fra å være nær naturen og leve primitivt til en rikmannskultur? Vi konkluderte med at disse hyttene har beveget seg bort fra den tradisjonelle hyttekulturen.

Beveger man seg utenfor Hovden og litt lenger inn i naturen finner man hyttefelt med hytter spredt i landskapet, som gjerne er inspirert av en tradisjonell byggemetode; laftet, farger som passer inn i landskapet, små vinduer og torvtak.

For å visualisere hvordan man kan analysere hyttelandskapet har vi utarbeidet en dobbel akse. Den ene aksene handler om plasseringen av hyttene i landskapet, og går fra hytter som ligger spredt til tett i landskapet. Den andre aksene handler om hyttens utseende og kvaliteter i seg selv, og beveger seg fra tradisjonell hytte til moderne hytte. En tradisjonell hytte vil ha en mer primitiv standard med utedo, være uten innlagt strøm og vann, være laftet og ha torvtak. En moderne hytte skiller seg ofte ut i landskapet, har høy standard som innlagt vann, strøm, vannklosett, og har en moderne byggestil med store vinduer og vil som oftest ikke være laftet.

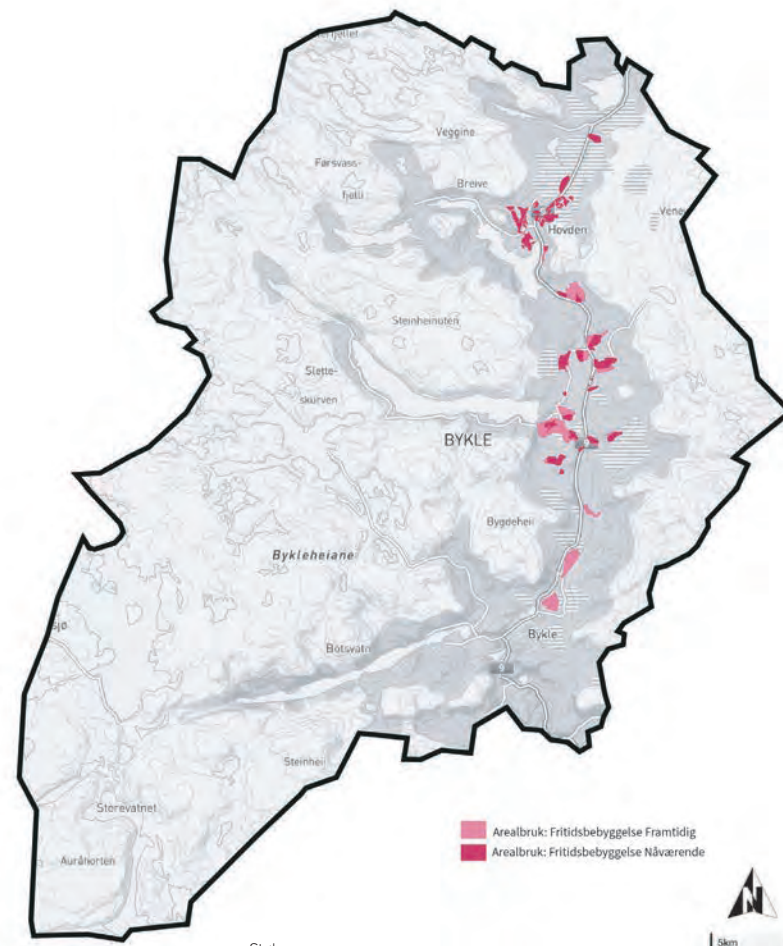
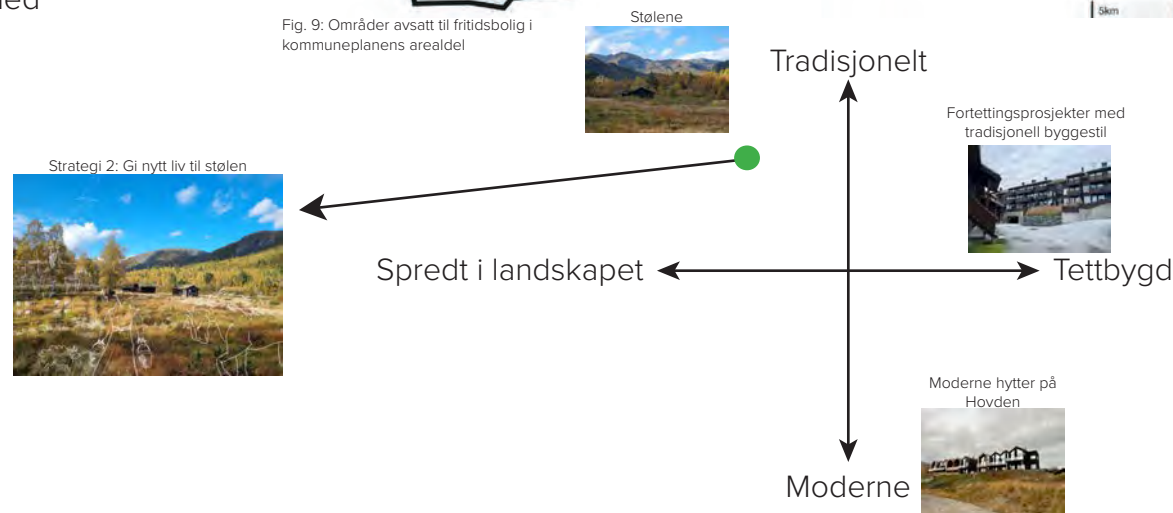

Fig. 9: Områder avsatt til fritidsbolig i kommuneplanens arealdel

TraceLess - Snøhetta

Bærekraftige løsninger for hytteutviklingen i Bykle har vært på agendaen. En sentral aktør i hytteutbyggingen i Bykle, AS Sætersdalen, har engasjert Snøhetta for å utvikle et bærekraftig hyttefelt. Resultatet ble konseptet TraceLess, som er hytter med et lavt klimaavtrykk og som skal unngå varige skader på naturen. Det er utleiehytter som er universelt utformet. Slik ønsker Snøhetta å innlemme sosial, økonomisk og miljømessig bærekraft i moderne hyttebygging (Snøhetta, 2023).

TraceLess er planlagt på Otråsåsen, som er regulert til friluftsområde. Søknad om dispensasjon fra reguleringsformålet for å realisere prosjektet ble nedstemt i kommunestyret (A. Lislevand, personlig kommunikasjon, 26. september 2023).

Prosjektet bygger på flere bærekraftige løsninger, slik som utleie av hytter, gjenbruk av materialer og å unngå varige inngrep i naturen. Dette ønsker vi å hente inspirasjon fra. Likevel ser vi noen svakheter ved prosjektet. For det første er prosjektet planlagt i et område som er regulert til friluftsområde, med håp om å få dispensasjon fra dette. Hytteutbygging i områder som er regulert til fritidsbebyggelse vil fortsette som før med uendret avtrykk. Så i stedet for å representere en reduksjon i fotavtrykket, fremstår det mer som et forsøk fra utbygger om øke utbyggingen ved omgåelse av kommuneplanen. Et annet problem er at prosjektet ikke er tilpasset Bykle i den forstand at det synes å mangle en stedssensitiv tilnærming. Prosjektet mangler en kulturell og tradisjonell forankring. Snøhettas prosjekt fungerer kanskje bedre som et generelt eksempel for hvordan man kan bygge mer bærekraftig i områder regulert til fritidsbebyggelse.

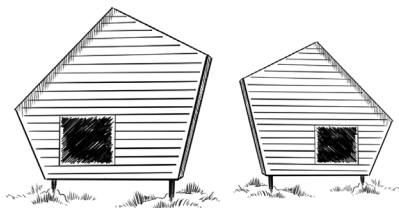

Fig. 10: Visualisering fra Snøhettas foreslåtte TraceLess-prosjekt.

Områdebeskrivelse: Villrein

Bykle kommune inneholder deler av 2 villreinområder: Setesdal Ryfylke og Setesdal Austhei. Villreinen har sterk sosial, kulturell og tradisjonell forankring i Bykle, og er dermed en viktig del av lokalbefolkningen og hyttefolkets stadskjensle. På tross av villreinens betydning for folket, er tilstanden til de tilhørende bestandene dårlig. Bestanden i Setesdal Ryfylke er klassifisert rød, og bestanden i Setesdal Austhei er klassifisert som gul etter kvalitetsnorm for villrein fra 2022 (NINA Rapport 2126, 2022). Kvalitetsnorm for villrein ble utarbeidet i 2022 av NINA - Norsk institutt for naturforskning, og gir en analyse av de norske villreinbestandenes tilstand med bruk av trafikklismetode: grønn = god, gul = middels og rød = dårlig (NINA Rapport 2126, 2022).

Truslene mot villreinen i Setesdal Ryfylke handler i hovedsak om store menneskelige forstyrrelser i naturen i villreinens leveområder (NINA Rapport 2126, 2022, s.104). Villrein er ekstremt sky mennesker. I følge kvalitetsnormen er Setesdal Ryfylke et av de tyngste, om ikke det absolutt tyngste påvirkede villreinområdene av menneskelige naturinngrep. Det innebærer påvirkning fra utbygging av vannkraft, store forstyrrelser fra veier og stier der mennesker vandrer, og utbygde hyttefelt (NINA Rapport 2126, 2022, s. 104-105). Et eksempel er barrieren som skapes av riksvei 9 som går gjennom Setesdalen. Menneskelig vandring på veier og stier er sterkt tilknyttet hytteutviklingen i Bykle, og et viktig punkt å ta hensyn til i videre hytteutvikling.

Inngrepene i naturen har ført til at Setesdal Ryfylke villreinområde mangler funksjonelle trekkpassasjer, og vandringsmuligheten har blitt sterkt redusert (NINA Rapport 2126, 2022, s. 104-105). Avbøtende tiltak foreslått av kvalitetsnormen som er relevant for denne oppgaven, er å sperre fjellveier for allmenn ferdsel, nedlegge og flytte merka stier og turisthytter, samt redusere åpningstider på veger som krysser fjellområdet (NINA Rapport 2126, 2022, s. 104-105).

Setesdal Austhei villreinområde er klassifisert gul av kvalitetsnorm for villrein fra 2022 (NINA Rapport 2126, 2022). Gul er middels kvalitet, som betyr at bestanden står ovenfor utfordringer og er innenfor minstekravene for målet om bestandsforhold for villrein. Lavbeitene for bestanden er av middels kvalitet og deres funksjonelle trekkpassasjer er av middels kvalitet (NINA Rapport 2126, 2022, s. 74, 75). Gul klassifisering burde ikke være en hvilepute, og det ønskede resultatet er grønn. Dette er fordi Norge har et internasjonalt ansvar for å ta vare på villreinbestandene, siden Norge har de eneste gjenværende bestandene av fjellvillrein (Miljødirektoratet, 2021). Derfor burde Bykle kommunes videre hytteutvikling ta hensyn til villreinen også i Setesdal Austhei.

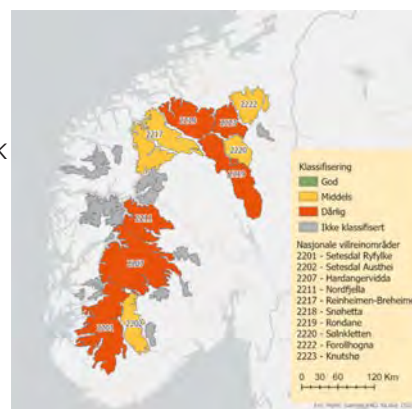

Fig. 11: Kvalitetsnorm for villrein, kart over klassifiseringer av de ulike villreinområdene.

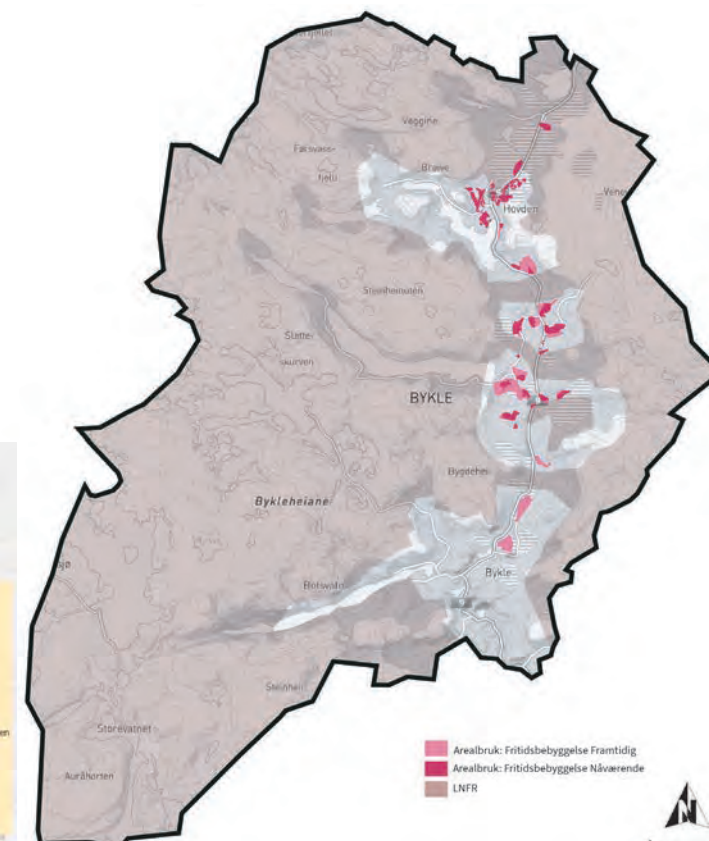

Fig. 12: Kart som viser overlapp mellom planlagte fritidsboligområder og viktige villreinområder, deriblant trekkveier som går på tvers av dalen

Stadkjensle

Stadkjensle er en fri oversettelse av begrepet «sense of place» (Clemetsen & Krogh, 2010). Det beskriver relasjonen mellom mennesker og sted. Gjennom bruk og opplevelser knytter mennesker seg til sted og skaper sin stadkjensle (Clemetsen & Krogh, 2010). Stadkjensle fanger opplevelsesdimensjonen av landskapet.

Denne dimensjonen av landskapet kommer til uttrykk i Europarådets definisjon av landskap "...et område slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer" (Europarådet, 2000). Gjennom intervjuer med folk som har en tilknytning til landskapet i Bykle har vi forsøkt å finne og beskrive deres stadkjensle. Det var noen hovedtrekk som stod frem i materialet vi samlet inn; natur, aktivitet og trygghet.

Natur - naturskjønt, fantastisk natur, flott natur, nydelig, villrein:

Natur er det ordet flest bruker for å beskrive Bykle. Både for å beskrive de estetiske og visuelle kvalitetene ved Bykle, men også naturområder som sted for aktivitet og rekreasjon. Naturen gir muligheter for gode opplevelser året gjennom og blir trukket frem som selve "grunnen til at man er her". Naturen blir høyt verdsatt, men i intervjuene kommer det også til uttrykk at det er uenigheter om hvordan naturområder skal forvaltes. Den positive beskrivelsen av naturen vitner om en stolthet over naturområdene.

Aktivitet - Fristed, godt tilbud for de som vil bruke naturen, skidestinasjon, aktivitetstilbud, rik kommune:

Mulighetene for aktivitet gjør Bykle til et attraktivt sted. Særlig mulighetene for aktivitet i naturskjønne omgivelser er viktig for folk i Bykle. Gjennom aktivitet knytter man seg til landskapet. Vi identifiserer oss med landskapet gjennom måten vi bruker det på og hvilke aktiviteter landskapet legger til rette for (Butler et al., 2018). Derfor blir friluftslivet og skimulighetene viktige for opplevelsen av Bykle.

Trygghet - Trygt, gjennomskiktig, raust, vennskap:

Ord som vennskap, trygghet og raust blir brukt for å beskrive Bykle. Denne beskrivelsen sier noe om at de sosiale relasjonene er essensielle for folks oppfatning av stedet. Bykle gir en opplevelse av ro og trygghet, som igjen kan forstås som en sterk identitet og tilhørighet til stedet.

Forholdet mellom folk og sted i Bykle kjennetegnes av en stolthet over naturen og aktiv bruk av naturområdene. En stedssensitiv planlegging tar hensyn til opplevelsesdimensjonen av landskapet (Nyseth et al., 2013). Det vil derfor være viktig å ivareta disse funnene i våre strategier for bærekraftig hytteutvikling. Dette vil være å bevare og legge til rette for å kunne bruke naturen, samtidig som naturkvalitetene ivaretas. Opplevelsen av trygghet og raushet kan styrkes gjennom å legge til rette for sosiale møteplasser.

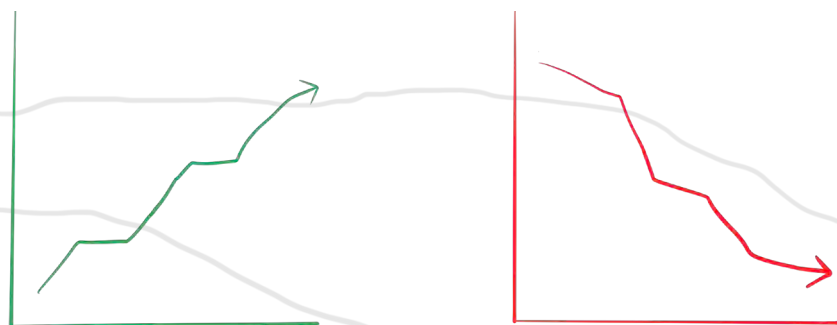
SWOT-analyse av hyttelandskapet i Bykle kommune

På bakgrunn av informasjon vi har samlet inn fra foredrag, intervjuer, analyse av «stadkjensle» og egne inntrykk etter befaringer har vi gjennomført en SWOT-analyse. Dette oppsummerer vår forståelse av hyttelandskapet i i Bykle, og danner utgangspunktet for strategiene vi har utviklet.

<p>Styrker (Strengths):</p> <ul style="list-style-type: none">- Økonomisk vekst i Hovden- Hytteeierne skaper et kundegrunnlag som gir flere butikker og større utvalg av varer- Stimulerer til brede aktivitetstilbud i kommunen- Skaper mer liv og sosialt samvær i Hovden- Fortetting er mindre arealkrevende og forhindrer store naturtap	<p>Svakheter (Weaknesses):</p> <ul style="list-style-type: none">- Nyere hyttefelt tar ikke hensyn til kulturarv- Urettferdig økonomisk fordeling for grunneiere - noen får tjene seg rike på hyttebygging, men ikke alle- Hyttene skiller seg ut i landskapet- Rikmannshytter: bare en viss del av befolkningen har råd til hyttene- Hytteeiere ferdes i naturen og forstyrrer villrein og kan ødelegge dyrebar natur- Nedbygging av natur
<p>Muligheter (Opportunities):</p> <ul style="list-style-type: none">- Videre fortetting eller spre hyttene i landskapet- Stoppe eller fortsette videre utbygging av moderne hyttefelt- Mer liv og flere sosiale tilbud i Bykle og Hovden- Planvask- Arealnøytralitet- Utleie av hytter- Ta i bruk stølslandskap- Vitalisere kulturarv	<p>Trusler (Threats):</p> <ul style="list-style-type: none">- Miste kulturarv- Utvikling på grunneiers premisser, ikke lokalsamfunnets premisser- Tap av natur- Villreinen forsvinner på grunn av naturtap og for mye ferdsel i verneområdene- Skjev økonomisk vekst, Innbyggerne kan få lite utbytte av veksten.- Noen grunneiere får tjene seg rike mens andre må gi grunnen sin til vern.- Mindre attraktivt å bo i Bykle kommune fordi det blir en kommune for hytteeiere heller enn lokalbefolkningen

Fra analyse til strategier

Gjennom analysen av området ser vi to tydelige trender i Bykle. Den ene viser en intensivering i hyttebygging og næringsutvikling. Den andre viser en avvikling av stølsdrift, landbruk og tradisjoner.

Næringsutvikling
Eiendomsutvikling
Modernisering

Avvikling av stølsdrift
Gjengroing av kultur-
landskap
Tap av tradisjoner
Mindre landbruk

Vi ønsker å møte disse to trendene med to strategier; 1) Føringer for eksisterende og nye hyttelandskap og 2) "Gi nytt liv til stølen". Sammen skal strategiene sørge for en mer bærekraftig hytteutvikling i Bykle.

1. Føringer for eksisterende og nye hyttelandskap:

Hytteutbyggingen i Bykle har vært en viktig næringskilde for kommunen. Dessverre tar hytteutbyggingen lite hensyn til kulturhistorien og medfører nedbygging og forringelse av naturområder i en tid med natur- og miljøkrise. Arealendringer knyttet til utbygging er den største trusselen mot naturmangfold (artdatabanken, 2021).

Dagens kunnskap tilsier at vi ikke har råd til å bygge ned mer natur, spesielt ikke i områder med verdifulle naturtyper slik som gamle skoger og myr, og verdifulle leveområder for dyr slik som villrein og andre utrydningstruede arter. Tilstanden for Bykles tilhørende villreinbestander er alvorlig, og krever at videre arealendringer gjøres under nøye vurderinger der villreins behov veies tungt. Fortetting av hytter i Hovden som løsning er ikke sosialt bærekraftig, og fører uansett til økt ferdsel i og forringelse av natur. Vår første strategi for bærekraftig hytteutvikling i Bykle kommune er derfor å legge føringer for eksisterende og nye hyttelandskap, spesielt i nye utbyggingsområder. På grunnlag av natur- og kulturhistoriske hensyn er det nødvendig å gjøre endringer i dagens praksis med hyttebygging, og vi foreslår følgende tiltak:

- Planvask
- Arealnøytralitet
- Begrensning av hytteturisters ferdsel i naturen
- Utleie av hytter
- Felles pott for grunneier
- Visuell sårbarhet i landskapet

2. Gi nytt liv til stølen

Selv om kulturarv og tradisjoner står sterkt i Setesdalen, viser utviklingen i Bykle noe annet. Stølsdriften har vært nedlagt siden 80-tallet, stølsbygg står ubrukt og kulturlandskapet gror igjen. I dette ser vi en mulighet for å binde sammen utvikling av hytteturisme med tradisjon og stedsidentitet, gjennom strategien "Gi nytt liv til stølen". Ved å ta i bruk støler til hytteturisme, er dette et prosjekt som gjenbraker og utnytter stedets ressurser, og som vitaliserer kulturlandskapet. Det er et konsept som er ment til å skape en diskusjon rundt hva hytter kan være. Samtidig som det vil kunne bidra til å løse problemer med grengroende kulturlandskap, matsikkerhet og landbrukspolitik.

Strategi 1: føringer for eksisterende og nye hyttelandskap

Planvask:

Planvask betyr at kommunestyret ser på kommunens arealplaner på nytt, og "vasker" bort tidligere bestemte utbyggingsområder som med dagens kunnskap ikke egner seg å bygge ut. Man omregulerer altså områder for utbygging til fordel for bevaring av natur (Steel, u.å). Dette er spesielt viktig å gjennomføre i arealplaner som er bestemt lang tid tilbake, før man var klar over konsekvensene nedbyggingen av natur har (Steel, u.å). I Bykle kommune sin arealplan er det regulert flere områder langs riksvei 9 for fritidsbebyggelse. Riksvei 9 er allerede en barriere for villreins trekkveier. Videre hytteutbygging i området vil føre til mer ferdsel i villreins områder, som vil legge større press på den utsatte villreinen. Kommunestyret burde derfor gjennomføre en kunnskapsbasert planvask der det veies tungt for å ivareta viktige naturtyper, og villreins behov for leve- og trekkområder.

Det var under intervju med ordføreren Hans Blattmann at vi fikk servert ideen om planvask. Vi håper dette følges opp, og at Bykles natur får en stemme. Kommunestyrepolitikere burde stille spørsmål som: hvor reelt er behovet for nye hytter med tanke på kommunens gode økonomi, kommunens behov for utvikling av sosiale tilbud og behov for flere fastboende? Vil nye hytter faktisk skape større sosial bærekraft for kommunen? Er i så fall disse behovene mer nødvendig enn behovet for å ivareta naturen som menneskers og andre arters livsgrunnlag?

Arealnøytralitet:

Arealnøytralitet betyr at man ikke bygger ned mer natur en det som har blitt gjort til nå. Målet er å unngå at man bygger ned natur som er verdifulle levesteder for biologisk mangfold, og få netto null tap av natur (Vikse, u.å). Hvis man så planlegger å bygge ned natur, må det kompenseres for ved å restaurere annen natur. Innebygd i arealnøytralitet som prinsipp er at man skal gjenbruke arealer man allerede har ødelagt, heller enn å ødelegge mer (Vikse, u.å). Fortetting eller stopp av videre utbygging er eksempler på løsninger som legger arealnøytralitet til grunn. Det burde også følge med et arealregnskap for kommunen og en arealavgift (Vikse, u.å). Å innføre arealnøytralitet i Bykle kommune er et steg mot positiv utvikling, og Bykle vil dermed være en foregangskommune for bærekraftig og fremtidsrettet forvaltning av utbygging og natur.

Begrensning av hytteturisters ferdsel i naturen:

Hytteutbygging og økt hytteturisme fører til økt ferdsel i og forringelse av natur. Dermed er ringvirkningene av hytteutbygging større på naturen enn bare utbyggingen og utbyggingsområdet i seg selv. Disse indirekte og negative konsekvensene knyttet til hytteutbygging tas ofte ikke godt nok hensyn til i planlegging av nye hytteutbygginger (Jensen, 2023). På grunn av at Bykle kommune har to tilhørende villreinsområder, der det står dårlig til med spesielt bestanden i Setesdal Ryfylke, så oppfordret Kvalitetsnorm for villrein 2022 til ulike tiltak i friluftsområder som påvirkes av hytteturisme. Vi mener en bærekraftig hytteutvikling i Bykle burde følge opp disse tiltakene i friluftsområder som påvirker villreinsbestanden i Setesdal Ryfylke. Nevnte tiltak er å sperre flere fjellveier for allmenn ferdsel, nedlegge og flytte merke stier og turisthytter i viktige områder for reinen og redusere åpningstider på veger som krysser fjellområdene (NINA Rapport 2126, 2022, s. 104-105)

Strategi 1: føringer for eksisterende og nye hyttelandskap

Legge til rette for utleie av eksisterende hytter:

Økt utleie av eksisterende hytter kan dekke et behov for personer som ønsker å benytte en hytte uten å eie sin egen. Situasjonen i dag er at mange hytter står tomme store deler av året. Det er mer arealeffektivt om flere personer kan benytte seg av samme hytte til ulik tid. Muligheten til å leie vil føre til at færre folk trenger å eie egen hytte. Det vil i lengden forhindre tap av natur og overflødig bruk av materialer til å bygge nye hytter. Det gir samtidig muligheten for de som ikke kan eie egen hytte å fortsatt få en opplevelse av hytte. Det gir i tillegg en inntekt og økonomisk gevinst til hytteeier.

Det er dessverre høy terskel for mange å skulle leie ut hytten de eier. Derfor må en utleieløsning være enkel og tilrettelagt for å forhindre at utleier står igjen med store negative konsekvenser av å leie ut hytta; for eksempel at en som leier hytten har fest og ødelegger hytten.

En måte å angripe denne problemstillingen på er en felles utleieplattform for hytteeiere i kommunen, hvor felles løsninger for nøkkelhenting, utvask, vedlikehold og betaling kan organiseres. Dette vil kunne gjøre terskelen lavere for å begynne å leie ut hytta, da ett av hovedutfordringene er at man som privat utleier uten slike løsninger vil måtte besøke hytta etter hver gjest for å kontrollere. En slik felles løsning for utleie kan organiseres gjennom kommunen eller gjennom et privat initiativ.

Fra et juridisk ståsted kan kommunen utarbeide bestemmelser for nye hytteområder med krav om utleie. Dette vil endre på verdiberegningen av disse nye hyttefeltene, da mange potensielle hyttekjøpere vil se på krav om utleie som et negativt talepunkt. På den andre siden kan man gi hytteeiere med eksisterende hytter fordeler ved utleie, for eksempel skatteletter, lavere avgifter eller lignende.

Felles pott for grunneiere:

Under et intervju med Jan Willy Føreland, leder for ressursgruppa for hyttevelforeningene i Bykle, kom han med et forslag om å danne en felles økonomisk pott for grunneiere i Bykle. Dette går ut på å fordele økonomisk gevinst fra utbygging på eiendommer på en rettferdig måte mellom ulike grunneiere i samme område. Behovet oppstår når man avsetter områder til ulike formål i politikken, hvor det kan oppstå situasjoner som kan oppleves som urettferdige for den enkelte.

Et eksempel på en konflikt kan være at en grunneier bygger fritidsboliger på sin tomt og nyter økonomisk gevinst av dette. Samtidig kan grunneiere rundt oppleve økt ferdsel på sin tomt, uten økonomisk gevinst fordi de eksempelvis ikke får tillatelse til å bygge på sin tomt av naturvern hensyn. Da kan det potensielt oppstå en konflikt. En løsning på dette er en felles pott der grunneierene kommer til enighet om å fordele de økonomiske godene, slik at utbygging og ferdsel går på tvers av grunneiere. Den økonomiske gevinsten kan for eksempel bli fordelt prosentvis i forhold til størrelsen på eiendommene.

Trysilfjell Utmarkslag er et eksempel der grunneiere har gått sammen for å utvikle, selge og drifte hytteområder på tvers av eiendomsgrensene mellom dem. (Trysil, u.å.) Slik deler grunneierene på utgifter og fortjeneste, i tillegg til at det bidrar til en helhetlig planlegging.

Dette tiltaket gjør det enklere å plassere hytter på et egnet sted i terrenget, fremfor å måtte forholde seg til tomtegrensen. Det vil derimot være utfordrende å få det til i et område som Hovden hvor det allerede har vært utbygging.

Vi ønsker derfor å foreslå at man vurderer å danne en felles pott for grunneierene med tilknytning til hytter i Bykle, for å sikre en mest mulig rettferdig fordeling av midler og dermed unngå potensielle konflikter.

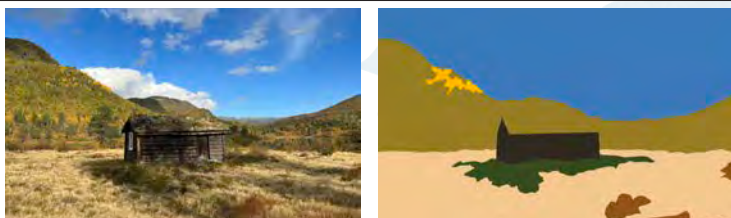
Strategi 1: føringer for eksisterende og nye hyttelandskap

Visuell sårbarhet i landskapet:

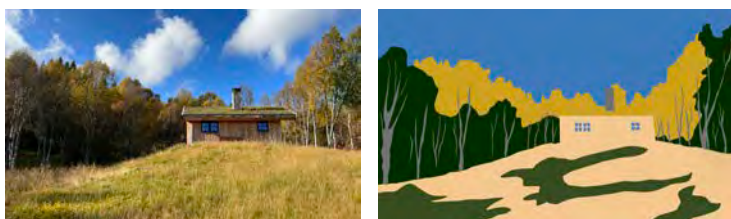
For å hindre tap av landskapskvaliteter når man anlegger hytter i terrenget, bør man ta hensyn til den visuelle sårbarheten. Valg av materialer, bygghøyde, areal og generell utforming er sammen med på å påvirke hvor synlig hytten blir i landskapet. En liten støl kan gli inn i terrenget og virke som en del av landskapet, mens en moderne hytte plassert på grus med store vinduer vil være mer eksponert i landskapet. Moderne design kan potensielt skape en større kontrast til landskapet rundt, som visualisert i skissene under.

Forstyrrer landskapet

Forsterker landskapet

Prinsipper for utbygging:

For å redusere de negative konsekvensene på landskapet av hyttebygging, kan følgende prinsipper for utbygging være aktuelle:

- Plasser hytter lavt i terrenget, i nedre del av dalen
- Hold bygg lave, max 1,5 etasjer
- Konsentrert bebyggelse, bygg mindre hytter
- Velg bygningsstruktur med minst mulig terrenginngrep, gjerne på påler
- Naturlig materialvalg, trevegger (helst laftet) og grunnmur i stein
- Benytt mørke og naturlige farger, som går igjen i landskapet rundt
- Mindre vinduer, da ikke-reflekterende materialer gjør at hyttene i større grad kan gå i ett med omgivelsene
- Parkeringskjeller der det er nødvendig med parkering, parkering ute for besøkende over kort tid
- Bevar vegetasjon mellom hytter
- Fortetting, framfor å anlegge et nytt hyttefelt
- Bruk eksisterende infrastruktur
- Konsentrer inngrep til steder som er i nærheten av eksisterende inngrep
- Reduser kravet om 2 parkeringsplasser tilknyttet hytter
- Vurder mer primitive hytter, evt mer miljøvennlige energiløsninger, noe som vil minske inngrep

(Asplan Viak, 2019)

Strategi 2: Gi nytt liv til stølen

Strategi 2 “gi nytt liv til stølen” er vår hovedstrategi. Det er et konsept som tar i bruk stølslandskapet til hytteturisme. Vi bruker Stølsdalen som eksempel for å illustrere hvordan dette konseptet kan utformes. Derfor har vi valgt å gjennomføre en landskapskarakteranalyse her. Landskapskarakteranalysen beskriver arealbruk, naturmiljø, landform og romlig-estetiske verdier, geologi og landskapets kulturhistorie. Dette sammen med analysen av stadkjensle i Bykle, bidrar til å forstå sammenhengen mellom mennesker og landskap i Støylsdalen, og gir utgangspunkt for konseptet vi har utviklet.

Under denne strategien presenteres først landskapskarakteranalysen og så presenteres konseptet “Gi nytt liv til stølen” og stølenes kulturhistoriske betydning i Bykle.

Landskapskarakteranalyse

Arealbruk:

Stølsdalen er rik på naturressurser og har kort avstand til store fjellområder. Det gir gode muligheter for å drive med friluftsliv, rekreasjon, jakt og fiske i området. Dalen ligger utenfor hensynssoner, men i nær tilknytning til LNFR-område. Bilveien følger bunnen av dalen, men er stengt av en bom ved inngangen til verneområdet. Det er plassert flere støler i området som ikke er i drift, som gjør at kulturlandskapet gror igjen. Det er også enkelte hytter til privat bruk. Området har tilknytning til løypenettverket i Bykle med merkede skiløyper og fotruter.

Kart over Stølsdalen:

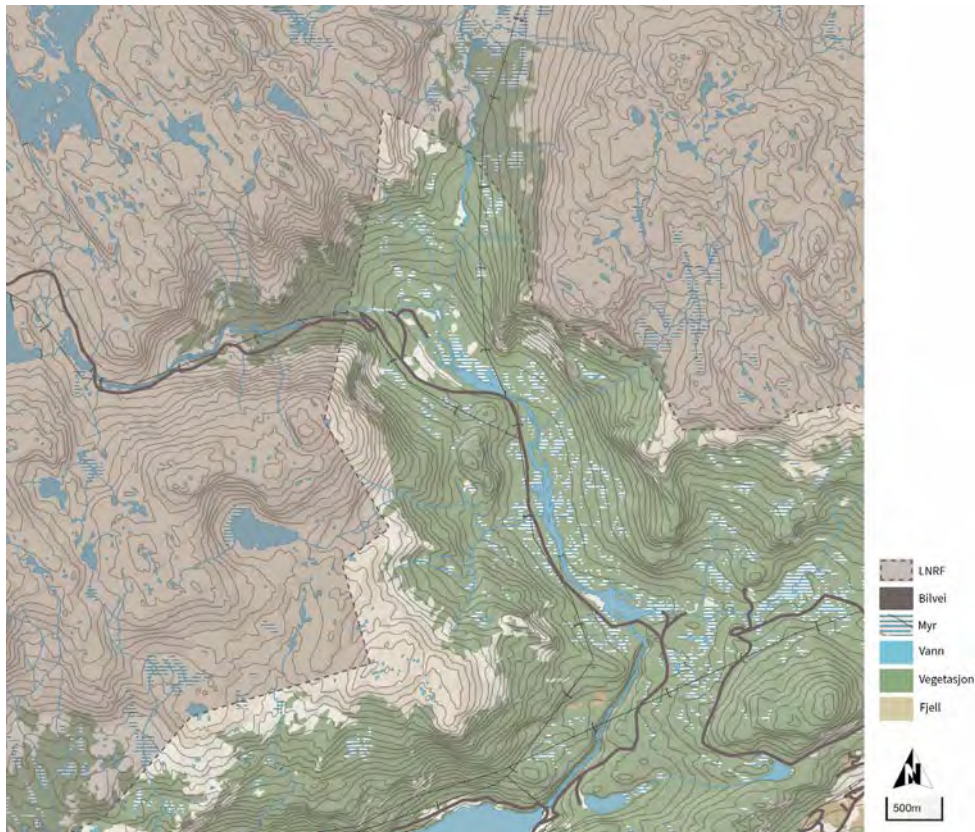

Fig. 13: Kart over Stølsdalen

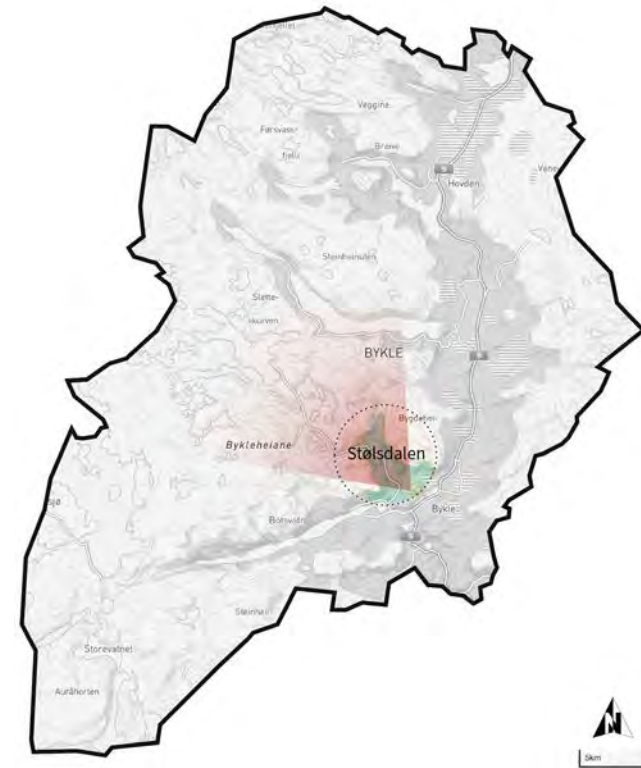
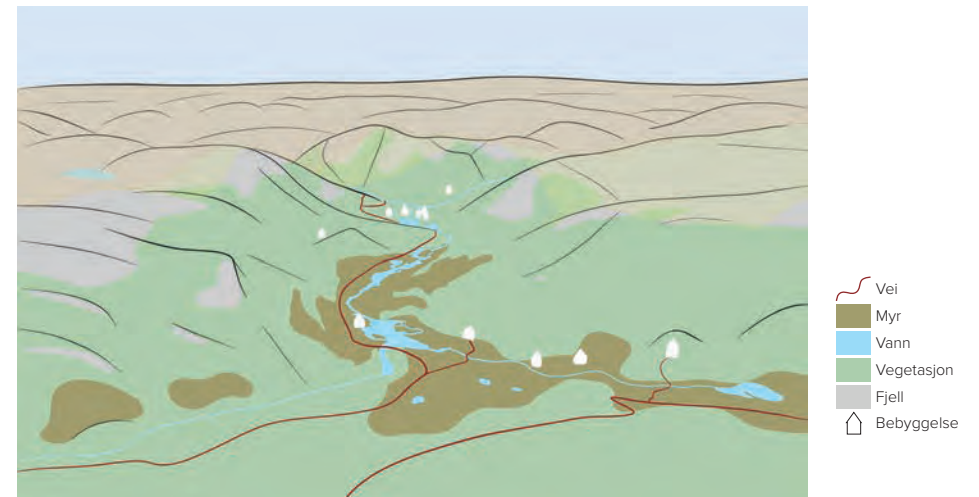

Fig. 14: Kart som viser Stølsdalens plassering i Bykle kommune, og synsvinkelen til analysetegningene

Landskapskarakteranalyse

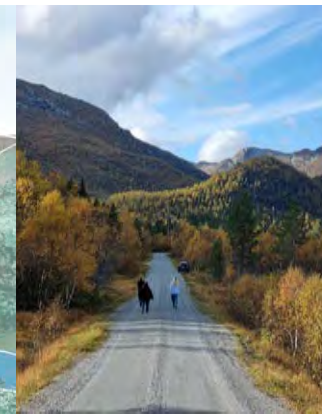
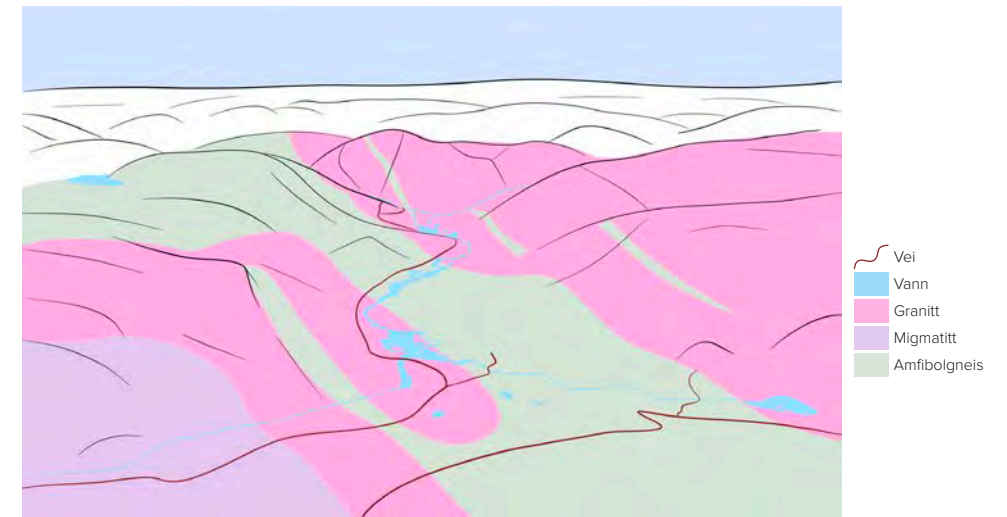
Naturmiljø:

Stølsdalens vegetasjon består av typiske fjellarter. I dalbunnen rundt stølene finner man grunn torvmyr og samtidig tørrere områder med gress og lyng. Selve stølsbygningene er plassert på tørrere grunn med gress, og det er synlig at gresset slåttes aktivt rundt stølene for å holde vegetasjonen nede. I lyngområdene finnes arter som røsslyng, blåbær, tyttebær, blokkbær og krekling. Utenfor gressområdet, lyngområdet og myra rundt stølene strekker det seg et dekke med skogområde bestående av blandingsskog dominert av bjørk, med innslag av furu og noen andre løvskogarter slik som rogn. Skogen er kategorisert som løvskog. (Kilden, 2023) Skogen strekker seg oppover fjellene, men de høyeste toppene er bare.

Landform og romlig-estetiske forhold

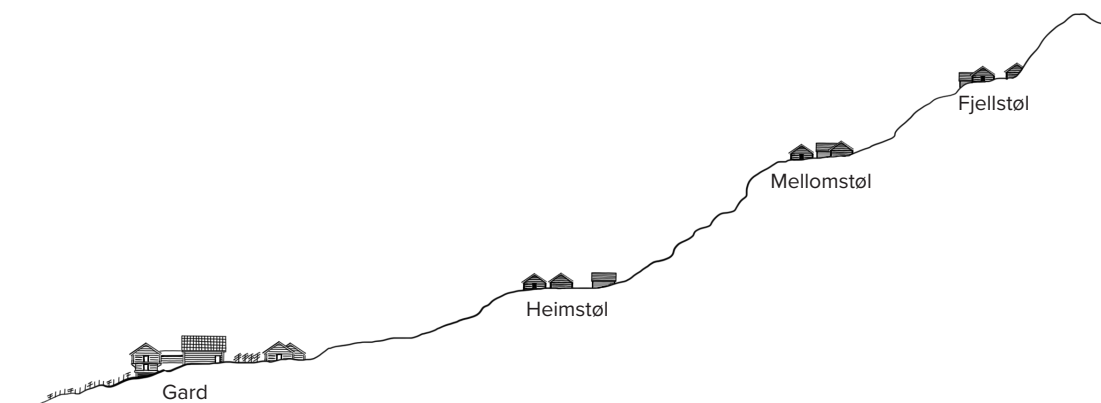
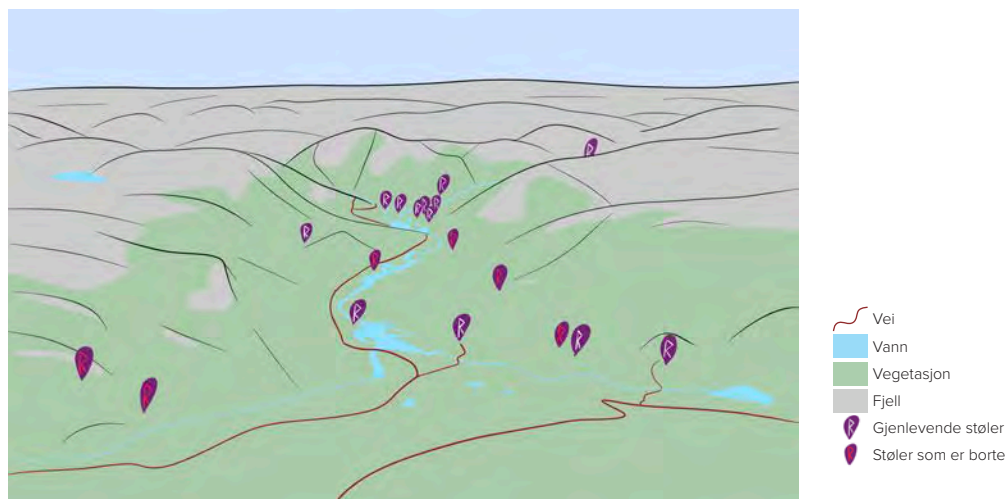
Stølsdalen er et dalføre i fjellet. Bunnen av dalen ligger rundt 700 m.o.h. og fjellene rundt er på ca 1200 m.o.h. I midten av dalen renner elven Skargjesåni. Den renner sør-øst fra Skargjevatnet mot Botsvatn. Langs elven er det store myrområder. Her er landskapet åpent, flatt, luftig og lyst, men omkranset av runde fjell. På den måten er dalen både åpen og oversiktig, men også lukket av fjellene rundt. Berggrunnen består av gneis, migmatitt og granitt. I dalbunnen er det løsmasser av morenemateriale avsatt av isbre. (Riiber, 1990)

Landskapskarakteranalyse

Landskapets kulturhistorie:

Stølsdalen rommer en rekke kulturminner (Kulturminnesøk, 2023). Flere av dem er samlinger av støler, hvor enkelte av bygningene trolig har blitt flyttet dit i senere tid. Det var ikke uvanlig at en gård hadde flere støler. (Jansen & Ryningen, 1994) Eksempler på dette er Øystøl som dateres til 1900-tallet, samt Fet og Blomstøl som dateres til 1800-tallet. (Kulturminnesøk, 2023) Bykle har en lang historie som bønder, noe som knytter stølene i Stølsdalen til resten av bygden. (Norsk Folkemuseum, u.å.)

Støler ble anlagt på steder med god sikt, egnede klimatiske forhold og godt jordsmonn. Deres plassering i Stølsdalen viser til at stedet var egnet for dyrene og gårdbrukernes behov. Slik har landform, berggrunn, løsmasser og vegetasjon vært utgangspunktet for den tidligere stølsdriften her. Det er ikke stølsdrift i Stølsdalen lenger, noe som gjør at kulturlandskapet gror igjen. Landskapet skjøttes ikke lenger på samme måte, og det går ikke beitedyr på stølene. Bildene under viser resultatet av denne endringen hvor skogen gradvis trekker seg nedover i dalen.

Stølsbygningenes plassering i landskapet, utforming og historiske forankring er med på å gi en opplevelse av ro og trygghet på stedet.

Fig. 15: Historisk bilde av Stølen Fet i Stølsdalen, ukjent fotograf og årstall, bildet til høyre er fra utferden til Bykle

Fig. 16: Historisk bilde av Øystøl i stølsdalen, ukjent fotograf og årstall, bildet til høyre er fra utferden til Bykle

Gi nytt liv til stølen

Introduksjon:

Er det i det hele tatt mulig å drive bærekraftig hytteutbygging? Det var et av spørsmålene vi stilte oss selv under feltarbeidet. Tiden er moden for å tenke nytt, og vi velger derfor å komme med et tiltak som skiller seg fra det tradisjonelle hyttelivet, og fokuserer på hytteturisme.

Denne strategien er et konsept som handler om å gi nytt liv til bygninger som står tomme. Konseptet om å gi nytt liv til stølen er dermed et eksempel, som vil kunne overføres til andre bygninger. Det må ikke nødvendigvis være en støl som står brakk, men kan være andre bygninger i Bykle som av ulik grunn står tom store deler av året. Vårt eksempel går ut på å ta i bruk eksisterende stølsbygg i Stølsdalen til hytteturisme.

Fordelen med det å ta i bruk eksisterende bebyggelse er at det er mindre arealkrevende, enn å stadig bygge nytt. Det gjør også at man ikke tar av mer verdifull natur og påvirker landskapet i stadig økende grad. Det kan være økonomisk å utnytte eksisterende bebyggelse, særlig om den allerede har tilhørende infrastruktur.

I Stølsdalen ligger det flere støler som ikke lenger er i aktiv bruk, og har bilvei helt frem. Her ligger det et potensiale for å gjenbruke bygg og samtidig vitalisere kulturlandskapet. Det å gjenoppta stølsdriften vil hindre at kulturlandskapet gror igjen, samt bidra til å ivareta og formidle norsk kulturarv for tilreisende.

Vi ønsker å skape en levende støl hvor gjester kan leie overnatting og delta på kurs i stølsdrift. Det vil kreve at man gjør noen utbedringer for å tilrettelegge området for denne typen bruk, eksempelvis å bygge et felleshus hvor man kan tilby mat og bad. Enkelte beitedyr som sau og kyr kan gå på Nofence, som gjør at man ikke trenger å sette opp gjerder for dem. Nye bygninger vil tilpasses slik at arkitekturen passer inn i stølslandskapet. Selv om man tilfører nye bygninger, vil i teorien senger i de eksisterende bygningene gå fra å være kalde til å bli varme. Dette er et skritt i en bærekraftig retning når det kommer til hytteutvikling.

Gi nytt liv til stølen

Stølens historiske rolle:

Stølen er en del av kulturhistorien i Setesdal, da hver gård gjerne hadde to eller flere støler. (Jansen & Ryningen, 1994, s. 72) Flere av stølene i Stølsdalen dateres tilbake til 1800-tallet (Kulturminnesøk, 2023), en periode hvor majoriteten av den norske befolkningen var fattige. På den tiden var man tvunget til å leve et liv i takt med årstidene, og var dermed i større grad i kontakt med naturen. Dersom man hadde tilgang på jord, ga det større stabilitet i dagliglivet. Gårdsarbeidet var hardt, og man kunne bli satt til arbeid fra ung alder. Likevel ga det håp, og man kunne i større grad forsyne seg selv. Dette gjorde man eksempelvis ved husdyrhold, høsting fra eng, åker og skog. (Myhre, 2021) På 1700-tallet i Setesdal var det likevel mange som bare eide en hest og en liten lapp med jord. (Norsk Folkemuseum, u.å)

Årsrytmen på gårdene fulgte årstidene. På våren var det travelt med møyking, pløying og såing, samtidig som man tok imot årets kalver og lam. Om sommeren var det tid for slått, noe man regnet som den lengste og hardeste arbeidsperioden. Mesteparten av jorden var brukt til åker, derfor var slått i skog og hei avgjørende for å få tak i nok fôr til vinteren. Sommeren på stølen var en viktig del av slåtteperioden, da mennesker og dyr kunne vandre fritt og leve godt noen uker på stølen. I Setesdal var det eksempelvis vanlig å ha geiter, telemarkskyr, spelsau og fjordhest. På høsten fortsatte man frakting av høyet, bearbeidet korn og utførte slakt. Vinteren var også tid for å frakte det siste høyet, samt eksempelvis hogging av tømmer og å sette opp rypesnarer. (Jansen & Ryningen, 1994, s. 50-54)

Stølen ble nærmest sett på som et fristed, da sommeren på stølen var mer stabil enn resten av året på gården. Det var vanlig å dra til stølen rundt sankthans og bli der til utgangen av august. Det var vanlig at enhver gård hadde flere støler, og at man brukte to eller tre av dem hvert år. Som navnet tilsier var heimstølen ofte plassert nær gården. Likevel brukte man den som var lengst vekk først: fjellstølen, og flyttet seg deretter nedover til mellomstølen. Slik kunne de som ble igjen på gården gjøre seg ferdig med slått rundt heimstølen uten at beitedyrene spiste opp gresset. (Jansen & Ryningen, 1994, s. 72-75)

Det å kunne videreføre bruken vil ikke bare kunne by på en opplevelse for den enkelte, men også være med på å videreføre verdifull norsk kulturarv. Det å reklamere med et nasjonalromantisk fristed borte fra den travle og moderne hverdagen, kan være et unikt og attraktivt tilbud som kan konkurrere med andre former for hytteutleie.

Gi nytt liv til stølen

Opprettholde kulturlandskap:

Slåttemark og beitemark er to naturtyper som er truet i Norge. (Aarønæs, u.å.) Dette er et resultat av at stølsdriften i stor grad har opphørt, noe som fører til gjengroing av slåttemark og beitemark. Stølslandskapet er truet fordi færre og færre driver med stølsdrift den dag i dag. (Direktoratet for naturforvaltning, 2008) Slåttemark og beitemark har et rikt biologisk mangfold. Slik eksemplifiserer Stølsdalen at uten stølsdrift vil kulturlandskapet gro igjen. Slik vil også det biologiske mangfoldet reduseres. Slått og beite er med på å holde fjellbjørken, busker og gress tilbake, slik at konkurransesvake arter som trenger åpen plass og mye lys vil kunne etablere seg. Gjengroingen fører til færre engblomster, som igjen får konsekvenser for pollinerende insekter. Selv om den tradisjonelle gårdsdriften er blitt modernisert, vil mindre kulturlandskap føre til færre pollinerende insekter og dermed true norsk matsikkerhet. (Aarønæs, u.å.) Derfor vil det å gi nytt liv til stølen bidra til å opprettholde kulturlandskap, øke biologisk mangfold og bedre matsikkerheten.

Sammenheng med kulturminneplanen:

I Bykles Kulturminneplan legger kommunen vekt på viktigheten av å ta vare på kulturminner og være bevisst på den lokale historien for å få til en bærekraftig utvikling (Bykle kommune, 2016). Bykle kommune peker på stølsbygg og kulturlandskap som kulturminner som bør vernes. I planene presenteres status, mål og tiltak for å ivareta stølene. Målet og tiltakene kommunen fremlegger er å innlede et tett samarbeid med de private eierne og å tilby økonomisk støtte, som å betale for restaureringsrapporter. "Gi nytt liv til stølen" vil være et tiltak som følger kommunens mål om å vedlikeholde, synliggjøre, prioritere og bruke kulturminnene. Det vil være en måte å både vedlikeholde stølsbygningene, men også hindre videre gjengroing av kulturlandskapet. Samtidig er det en anledning å formidle kunnskap om kulturhistorien til Setesdalen.

Gi nytt liv til stølen

Videreføre kulturarv:

Det å gjøre en støl om til en historisk turistdestinasjon vil kreve en del engasjement, men det er gjennomførbart. Det finnes en rekke besøkssetre og -støler i Norge som har lyktes med å drive kafé, overnatting og kurs. Eksempler på dette er Brimi Sæter, Herdalssetra og Nordgardsetra, som formidler setertradisjoner til besøkende og overnattende gjester (Brimi Sæter, u.å.) (Nordgardsetra, u.å.) (Herdalssetra, u.å.). Dette er dermed et realistisk prosjekt som er med på å skape arbeidsplasser, samtidig som det kan dekke et behov for personer som ønsker å få en unik opplevelse av hytte uten å måtte eie den selv. Statlig og kommunal støtte bør også bidra til slike prosjekter, både for å ivareta og formidle norsk kulturarv, tilrettelegge for biologisk mangfold i kulturlandskap og vektlegge en bærekraftig utvikling.

Opplevelsesbasert reiseliv:

Det å våkne opp på en støl med beitedyr utenfor vinduet, er en situasjon som for majoriteten er utenom det vanlige. I tillegg vil stølen kunne gi ytterligere opplevelser i forbindelse med stølsdriften, ved å formidle kunnskap og skape minner for de tilreisende. Det skal være mulig å delta på varierende oppgaver etter hva som trengs å gjøres og lages på stølen. Eksempler på kurs kan være separering, ysting, melking og kjerning av smør. Dette er kunnskap som er i ferd med å forsvinne, men som kan være viktig å lære i møte med en usikker fremtid når det kommer til matsikkerhet. Lokal matproduksjon og selvforsyning er en viktig del norsk beredskap. (Borch & Vedum, 2022) Kunnskap om hvordan man drifter en støl og forsyner seg selv, er med på styrke lokal beredskap.

Helårsdestinasjon:

En støl var opprinnelig ment til bruk om sommeren, men det er mulig å få til en helårsbruk på en slik besøksstøl. For eksempel kan man fokusere på overnatting og kafé på høst, vinter og vår når det ikke er beitedyr på stølen. Stølsdalen er et attraktivt område for friluftsliv og rekreasjon, uavhengig av årstid. Stølsdalen er tilknyttet Bykle gjennom løypenettverket, (UT, 2023) så det vil være gode muligheter for å stå på ski i området.

Refleksjon

Arbeidet med denne oppgaven har satt i gang mange tanker om hva bærekraft egentlig er, hvordan utvikling og bærekraft henger sammen og om det i det hele tatt kan forenes. Det har utfordret vår forståelse av begrepet "bærekraftig". Hva som er bærekraftig vil være avhengig av hvilke faktorer man tar med i regnskapet og hvordan man vektet de ulike interessene. Ved oppstart av oppgaven hadde vi mange ideer og tanker om hva bærekraftig hytteutvikling kunne være, men gjennom arbeidet har dette endret seg. I begynnelsen så vi kun på muligheter for å gjøre praksisen med hytteutvikling mer bærekraftig innenfor de tradisjonelle rammene for utbygging. Men etter å ha besøkt Bykle begynte vi å se på muligheter for å tenke nytt om hva hyttelivet skal representere. I utgangspunktet så vi fortetting som det mest bærekraftige alternativet. Etterhvert gjennom arbeidet med oppgaven så vi bærekraftige muligheter i hvordan man legger til rette for «hyttelivet» og hvordan man bruker stedets ressurser.

Strategiene vi foreslår kan følges opp ved planlegging etter plan- og bygningsloven med flere virkemidler. Mål om arealnøytralitet kan vedtas av kommunestyret og settes som krav i kommuneplanens arealdel. Dette kan også følges opp med en planvask. Tiltak om visuell sårbarhet kan innlemmes i planbeskrivelser for reguleringsplaner under føringer for utforming. Dette kravet kan bindes opp i bestemmelsene til kommuneplanens arealdel. For å oppfordre til utleie kan kommunen sette krav om antall varme senger og regulere områder med fritidsbebyggelse til fritidsbebyggelse tilrettelagt for utleie. Begrensning av ferdsel kan følges opp ved omregulering av arealformål på reguleringsplaner.

Det første steget for å iverksette «Gi nytt liv til stølen» i tråd med plan- og bygningsloven er omregulering av stølsbyggene til næringsformål. Stølene ligger i et LNFR-område, noe som medfører strenge bestemmelser for tiltak. Utleie i tilknytning til stølsdrift kan forstås som stedbunden næring som er tillatt i et LNFR-område. Det er kommunen som avgjør om dette tiltaket kan regnes som stedbunden næring.

Hytteutbyggingen har vært en viktig kilde til økonomisk vekst i kommunen. Dette gjør at det kan være liten politisk vilje til å følge opp tiltakene som presenteres under strategi 1. Sterke næringsaktører i Bykle har bidratt til inntekter til kommunen, arbeidsplasser og et økt næringsgrunnlag. Og det kan antas at disse aktørene vil være imot tiltakene som begrenser og legger strengere føringer på hyttebyggingen. Kommunestyret har derfor en utfordring i å balansere spenningen mellom næringsinteresser, behovet for utvikling av lokalsamfunnet og bærekraftshensyn.

Realisering av "Gi nytt liv til stølen" vil kreve både engasjerte private aktører og vilje fra kommunen til å støtte og tilrettelegge for at dette kan driftes. Økonomisk lønnsomhet kan være en utfordring. Det krever en overbevisning om at dette er et prosjekt som kan bidra til en mer bærekraftig hytteutvikling, og ikke bare er en utgift og et potensielt risikabelt økonomisk prosjekt.

Å ta i bruk stølslandskapet til hytteturisme, kan tenkes å møte motstand fra lokalbefolkningen. Dette fordi det medfører økt bruk av et område som i dag er ganske privat. Endret bruk gjennom turisme kan oppleves som truende for de som har en nær tilknytning til stedet slik det er i dag og har vært i lang tid. Det er derfor viktig at prosjektet utvikles i samarbeid med lokalbefolkningen og at prosjektet utvikles på stedets premisser, både stedets fysiske karakter og stadkjenslen. I dette må vi være bevisst på vår rolle som utenforstående. Et utenfraperspektiv kan bidra til å se muligheter, men det medfører også utfordringer med å forstå dynamikkene i lokalsamfunnet. Vårt utenfraperspektiv gjør at vi ser en mulighet til å ta i bruk stølsbyggene, men vi overser kanskje hva stølsbyggene betyr for lokalbefolkningen. Det vil derfor være viktig å formidle at det å legge til rette for disse møtene mellom folk (lokalbefolkningen og turister), og landskapet (Stølsdalen), kan styrke folks stedsidentitet og styrke stedet.

Det ligger altså en utfordring i å tydeliggjøre hvordan disse strategiene snakker sammen og få formidlet at de begge er en del av en bærekraftig hytteutvikling. Strategiene tar i bruk helt forskjellige virkemidler og representerer to ulike tilnærminger til problemstillingen, og det er kanskje ikke åpenbart hvordan disse henger sammen. Men for å få til en bærekraftig utvikling ser vi en nødvendighet for en endring i praksis og holdning rundt hyttebygging, noe strategiene sammen bidrar til.

Litteraturliste og figurliste

Aarønæs, M. (u.å.). *Kulturlandskapet*. Sabima. <https://www.sabima.no/trua-natur/kulturlandskapet/>

Artsdatabanken. (2021, 24.november). *Påvirkningsfaktorer*. Artsdatabanken.no. <https://artsdatabanken.no/rodlisterforarter2021/Resultater/Pavirkningsfaktorer>

Asplan Viak, (2013). *Arealpolitikk for "varme og kalde" senger på reisealm*. <https://distriktsenteret.no/wp-content/uploads/2022/05/Arealpolitikk-for-varme-og-kalde-senger-pa-CC%8A-reisema%CC%8A1.pdf>

Asplan Viak, (2019). *Mulighetsstudie for Hovden Aust*. Asplan Viak.

Borch, S., V. T. S. (2022). *Norsk matproduksjon og totalberedskapen*. Regjeringen.no. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/norsk-matproduksjon-og-totalberedskapen/id2917921/>

Brimi Sæter, (u.å.). *Om Brimi Sæter*. <https://brimi-seter.no/om-oss/>

Butler, A., Sarlov-Herlin, I., Knez, I., Ångman, E., Sang, Å. O. & Åkerskog, A. (2018). Landscape identity, before and after a forest fire. *Landscape research* (vol.43, 6, s. 878-889) <https://doi.org/10.1080/01426397.2017.1344205>

Bykle kommune (2016). *Kulturminneplan 2016-2019*. Bykle kommune.

Bykle kommune, (2022). *Kommunevåpen*. Bykle kommune. <https://www.bykle.kommune.no/kommunevaapen.295015.nn.html>

Clemetsen, M & Krogh, E. (2010). Landskapsressursanalyse - Verktøy for mobilisering, stedsbasert læring og verdiskaping. I Haukeland, P.I. (Red) *Landskapsøkonomi* (TF-rapport nr.263, s. 51-76). Telemarkforskning.

Clemetsen, M & Stokke, B. (2014). Landskapsressursanalyse: regionalt utviklingsverktøy for landskap og lokalsamfunn. *Plan* (6, s. 50-53). <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3045-2014-06-12>

Direktoratet for naturforvaltning, (2008). *Klima og effekter på økosystemer og biologisk mangfold - scenario Stølslandskapet i Valdres*. Miljødirektoratet. <https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/dimat2/attachment/782/dn-utredning-10-2008.pdf>

Europarådet (2000). *Europarådets landskapskonvensjon*. Firenze.

Græsli, H. (2022). *Bryllupskakemodellen*. NDLA. <https://ndla.no/nb/subject:d1fe9d0a-a54d-49db-a4c2-fd5463a7c9e7/topic:a2f5aaa0-ab52-49d5-aabf-e7ffeac47fa2/topic:4641bc03-7dcf-47f2-9d8a-48fe3280db92/topic:fb036f5c-bb8d-4d47-b053-06eca9b8ae8f/resource:77879626-e923-43ac-81bc-81ef62e4ca3a>

Herdalsetra, (u.å.). *Dale Gard*. https://www.herdalsetra.no/?page_id=10

Jansen, L. B., Rynningen, A. (1994). *Valle kommune VIII*. Valle kommune. <https://www.nb.no/items/e87a6a88cb03fc35f2add8a9b24c87d4?page=57>

Jensen, L. K. C. (2023) Ferdsl i fjell- og utmarksråder i lys av hyttebygging: En casestudie av Flå kommune. [Masteroppgave, NMBU]. Brage . <https://hdl.handle.net/11250/3079927>

Kilden, (2023). *Arealinformasjon*. Kartdata: NIBIO. Kulturminnesøk, (2023). *Bykle*. Riksantikvaren. <https://www.kulturminnesok.no/kart/?q=bykle&am-county=&lokenk=location&am-lok=&am-lokdating=&am-lokconservation=&am-enk=&am-enkdating=&am-enkconservation=&bm-county=&cp=1&bounds=59.3675209815557,7.299084663391113,59.36501169371682,7.305865287780762&zoom=18&id=>

Miljødirektoratet. (2021, 08.september). *Villrein*. Miljødirektoratet.no. <https://www.miljodirektoratet.no/ansvarsomader/arter-naturtyper/vilt/villrein/>

Myhre, J. E. (2021). *Levekår og dagligliv. Norgeshistorie*, UiO. <https://www.norgeshistorie.no/bygging-av-stat-og-nasjon/1402-levekar-og-dagligliv.html>

Nordgardsetra, (u.å.). *Åpen seter*. <https://www.nordgardsetra.no/seterkafe>

Norsk Folkemuseum, (u.å.). *Setesdal*. <https://norskfolkemuseum.no/setesdal>

Nyseth, T., Førde, A. & Cruickshank, J. (2018) Fra attraktive steder til omtentksom by- og stedsutvikling – implikasjoner for planlegging? I N. Aarsæther, T. Nyseth, R. Kristiansen & E. Falthe (Red.), *Plan og samfunn: System, praksis og teori* (s. 267-285) Cappelen Dam Akademisk

Riiber, k. (1990). *Aust-Agder fylke kvartærgeologisk kart*. Norges geologiske undersøkelse. https://www.ngu.no/upload/Publikasjoner/Kart/Aust_Agder_KV.pdf

Rolandsen, Christer M., mfl. (2022). *Klassifisering av de ti nasjonale villreinnområdene etter kvalitetsnorm for villrein. Første klassifisering – 2022*. (NINA Rapport 2126). Norsk institutt for naturforskning (NINA). <https://brage.nina.no/nina-xmlui/handle/11250/2991315>

Snohetta (2023). *Traceless*. Hentet 30. oktober 2023 fra <https://www.snohetta.com/projects/traceless>

Steel, C. (u.å.). *Ta planvasken, kommunepolitikere!* Sabima. <https://www.sabima.no/ta-planvasken-kommunepolitikere/>

Stockholm Resilience Centre. (2016, 14.juni) Sustainable Development Goals: The SDGs wedding cake. Stockholmresilience.org. <https://www.stockholmresilience.org/research/research-news/2016-06-14-the-sdgs-wedding-cake.html>

Thorsnæs, G. (2023). *Setesdal*. Store norske leksikon. <https://snl.no/Setesdal>

Trysil, (u.å.). *Trysilfjell Utmarkslag*. Trysil.no. <https://www.trysil.com/A/Trysilfjell-Utmarkslag/>

UN World Commission on Environment and Development. (1987). *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*. United Nation. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

UNESCO, (2019). *Practice of traditional music and dance in Setesdal, playing, dancing and singing (stev/stevjing)*. UNESCO. <https://ich.unesco.org/en/RL/practice-of-traditional-music-and-dance-in-setesdal-playing-dancing-and-singing-stev-stevjing-01432>

UT, (2023). *Karr*. <https://ut.no/kart>

Vikse, F. (u.å.) *Et arealnøytralt norge*. Sabima. <https://www.sabima.no/et-arealnøytralt-norge/>

Figurliste:

Figur 1: Nijjer, H. K., Olaisen, S. R. (2023). *En av landets største hytteprodusenter permitterer store deler av staben: - Bom stopp i markedet* [Skjermdump]. NRK. https://www.nrk.no/nordland/saldalshytta-permitterer-50-ansatte-_krisetider-i-hytte-og-fritidsboligbransjen-1.16575500 (Hentet 03.11.2023)

Figur 2: Hella, V., Westhrin, V. (2023). *Folk på bygda har fått nok: Halvparten mener hyttebygging på begrenses* [Skjermdump]. NRK. <https://www.nrk.no/vestfoldogtelemark/stiller-til-valg-for-a-kjempe-mot-mer-hyttebygging-1.16531026> (Hentet 03.11.2023)

Figur 3: Strøm, P. (2023). *Krevende tider tvinger folk til å leie ut hytta si: - Håper i alle fall å gå i null* [Skjermdump]. NRK. https://www.nrk.no/nordland/dyr-strom-og-hoyere-rente-gjor-det-dyrt-a-na-hytte-_derfor-vil-rekordmange-leie-ut-feriehuset-sitt-1.16355265 (Hentet 03.11.2023)

Figur 4: Simonsen, S. W., Øverbø, S. L. (2023). *Nå vil "alle" leie ut hytta* [Skjermdump]. NRK. https://www.nrk.no/vestfoldogtelemark/na-vil_alle_leie-ut-hytta-1.16307671 (Hentet 03.11.2023)

Figur 5: Hansebråten, M. (2023). *Hytt-i-helvete*. [Skjermdump]. Tuntreet. Utgave 07, årgang 78, s. 4. https://static1.squarespace.com/static/5acd58ab40b9d32d4dfec4/6515845653a96e03d7643ebf/1695908988020/TT07_MASTERNY+squr2.pdf

Figur 6: Azote, (u.å.). *The SDGs Wedding Cake* [Figur]. Stockholm Resilience Centre, Stockholm University CC BY-ND 3.0. <https://www.stockholmresilience.org/research/research-news/2016-06-14-the-sdgs-wedding-cake.html>

Figur 7: Bykle kommune (u.å.). *Bykle kommune - Bykle ser langt* [Illustrasjon]. <https://www.bykle.kommune.no/>

Figur 8: Egenprodusert kart basert på kartdata fra Norkart. <https://kommunekart.com/>

Figur 9: Egenprodusert kart basert på kartdata fra Norkart. <https://kommunekart.com/>

Figur 10: Snohetta, (2023). *Traceless*. [Illustrasjon], Snohetta. <https://www.snohetta.com/projects/traceless>

Figur 11: Rolandsen, C.M., Tveraa, T., Gunderson, V., Røed, K.H., Tømmervik, H., Kvie, K., Våge, J., Skarin, A. & Strand, O. (2022). *Klassifisering av de ti nasjonale villreinnområdene etter kvalitetsnorm for villrein. Første klassifisering – 2022* [Kart]. NINA Rapport 2126. Norsk institutt for naturforskning. <https://brage.nina.no/nina-xmlui/handle/11250/2991315>

Figur 12: Egenprodusert kart basert på kartdata fra Norkart. <https://kommunekart.com/>

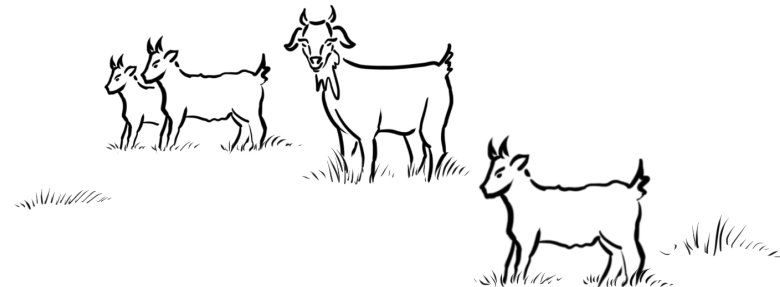
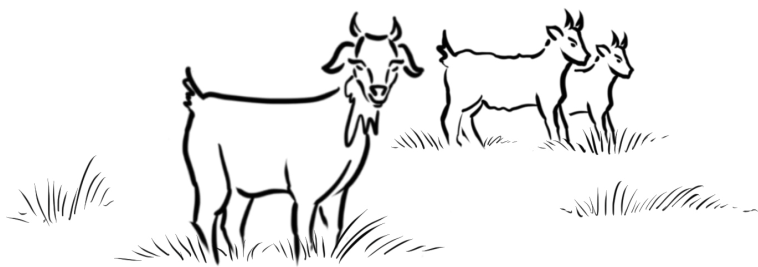
Figur 13: Egenprodusert kart basert på kartdata fra Norkart. <https://kommunekart.com/>

Figur 14: Egenprodusert kart basert på kartdata fra Norkart. <https://kommunekart.com/>

Figur 15: Ukjent fotograf (ukjent årstall). *Historisk bilde av Fet i Stølsdalen*, tilgang gitt av Leonhard Jansen

Figur 16: Ukjent fotograf (ukjent årstall). *Historisk bilde av Øystøl i Stølsdalen*, tilgang gitt av Leonhard Jansen

Resterende figurer er egenproduserte av Vivek Skarvatun og Anders Bjørge Hermostad

Villrein og møteplasser på Hovden

Bred verdiskaping som utgangspunkt for bærekraftig reiselivsutvikling

LAA 360 - høst 2023 - gruppe 5, Hovden:
Anna Glenna Bodsberg, Eline Ohr, Guro
Klockmann Tryggestad, Kasper Sagen, Wiel
Haugejorden Rist

FORORD

1 INNLEDNING

- 1.1 BAKGRUNN
- 1.2 OMRÅDEAVGRENSING
- 1.3 PROBLEMSTILLING

2 KUNNSKAPSGRUNNLAG

- 2.1 OM HOVDEN
- 2.2 BEGREPSAVKLARING
- 2.3 BRED VERDISKAPING
- 2.4 OM VILLREIN

3 METODE

- 3.1 ARBEIDSFASER
- 3.2 ARBEIDSMETODER

4 FØRINGER

- 4.1 FØRINGER OM VILLREIN
- 4.2 VERNEOMRÅDER OG NATURRESERVAT
- 4.3 OVERORDNEDE PLANER

5 ANALYSER

- 5.1 LANDSKAPSKARAKTER
- 5.2 STADKJENSLE

6 MULIGHETSSTUDIE

- 6.1 SWOT ANALYSE
- 6.2 VILLREIN
- 6.3 MØTEPLASSER

7 STRATEGIER

- 7.1 STRATEGI 1
- 7.2 STRATEGI 2

8 REFLEKSJONER

LITTERATURLISTE

FIGURLISTE

Oppgaven er skrevet i forbindelse med kursene LAA360 og LAA361 - Regional landskapsplanlegging og lokalsamfunnsutvikling høsten 2023. Emnet er tverrfaglig; gruppearbeidet er gjort av studenter med fagbakgrunn fra landskapsarkitektur, by- og regionsplanlegging og naturforvaltning.

Oppgaven tar for seg betydningen av natur- og kulturverdier for å fremme en helhetlig verdiskaping og et bærekraftig reiseliv på Hovden. I vår innsats for å identifisere passende strategiske tiltak for bærekraftig utvikling, har vi utarbeidet en landskapsressursanalyse. Som grunnlag for denne, ble det gjennomført en ukeslang feltstudie på Hovden. Basert på funnene fra analysen, presenterer vi to alternative strategier, hver med tilknyttede konkrete tiltak.

Vi vil rette en stor takk til alle vi har intervjuet, og til Bykle kommune for en varm velkomst og god tilrettelegging i feltuken. Videre vil vi takke Knut Bjørn Stokke og Morten Clemetsen for god veiledning. Vi håper oppgaven kan være konstruktiv, og at den kan belyse noen mulige veier for fremtidig utvikling av Hovden.

Anna Glenna Bodsberg
Eline Ohr
Guro Klockmann Tryggestad
Kasper Sagen
Wiel Haugejorden Rist

1. INNLEDNING

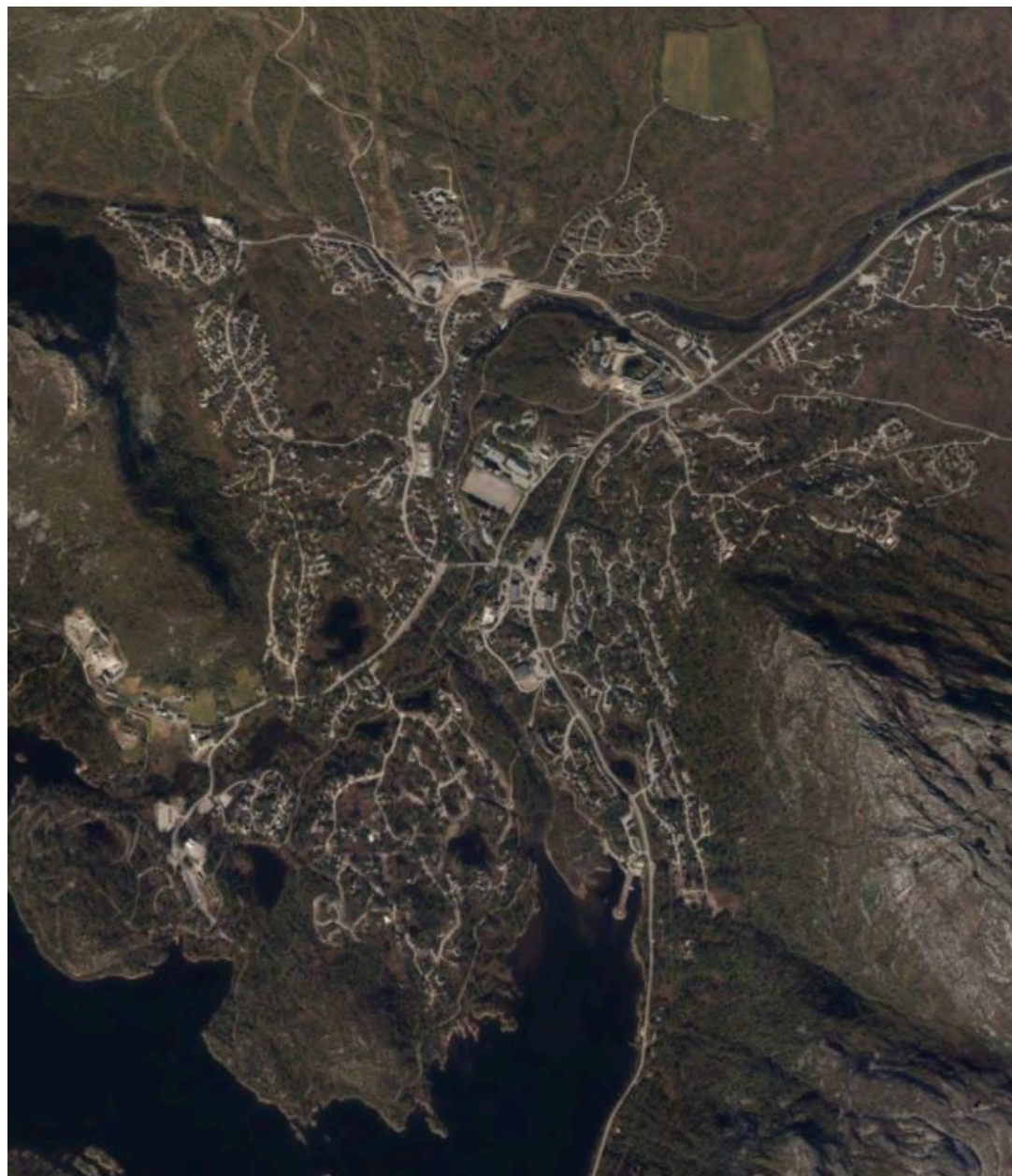
1.1 BAKGRUNN

Hovden har gjennomgått en rask utvikling de siste tiårene, med omfattende utbygging av hytteområder og skianlegg. Dette har gjort stedet til en ettertraktet destinasjon for turister, og skapt arbeidsplasser som er viktig for områdets utvikling og økonomi.

Denne raske utviklingen har også ført med seg utfordringer. Antallet fastboende i området er betydelig lavere enn antallet hyttebeboere, villreinområder av nasjonal og europeisk interesse omkranser tettstedet, og store inngrep i naturen truer verdifulle naturressurser. I lys av denne utviklingen står Hovden overfor både muligheter og utfordringer. Dette er noe av det vi vil utforske videre i oppgaven.

1.2 OMRÅDEAVGRENSNING

Oppgaven vil ta utgangspunkt i tettstedet Hovden som en generell avgrensning av område. Verneområdene for villrein strekker seg over større arealer og inngår i Hovden som kultur- og naturverdi, men vi begrenser oss til Hovden som tettsted, ettersom gruppe 3 tar for seg besøksforvaltning knyttet til landskapsvernområdet og Heiplan-området.

Figur 1

1.3 PROBLEMSTILLINGEN

TILNÆRMING TIL PROBLEMSTILLING

Gjennom arbeidet har vi kommet frem til at «bred verdiskaping» som utgangspunkt for reiselivsutvikling, vil være avgjørende for at utviklingen kan være bærekraftig. Vår tolkning av oppgaven innebærer at Hovden skal fortsette å utvikles som en reisedestinasjon med så få negative konsekvenser som mulig for lokalsamfunnet og viktige naturressurser som villrein.

Reiselivsnæringen er en økonomisk drivkraft, som skaper arbeidsplasser og bidrar til lokal stedsutvikling. Turisme og lokalsamfunn er viktig for kommuners tjenester (Kvamme & Arnset, 2021). Samtidig følger det også med visse utfordringer, som skader på naturverdiene, økt trengsel og miljøforurensning (NOU 2023:10). Det er derfor en avgjørende forutsetning at utviklingen skjer på premisser som er akseptable for lokalbefolkningen. Som NOUen leve og oppleve peker på (2023:10, s. 31), må vi alltid ta hensyn til stedets unike verdier, funksjoner og historier når vi utvikler reisemål.

Gjennom en tverrfaglig tilnærming vil vår studie avdekke strategier som kan føre til bred verdiskaping for både lokalsamfunnet og besøkende. Vi har derfor kommet frem til følgende problemstilling:

PROBLEMSTILLING

Hvordan kan møteplasser og kunnskap om villrein bidra til bred verdiskaping på Hovden?

UTDYPING AV PROBLEMSTILLING

Med denne tilnærmingen søker vi å utforske hvordan vi kan skape møteplasser og øke kunnskapen om villrein for å balansere behovene til lokalsamfunnet og næringslivet, samtidig som vi ivaretar og beskytter Hovdens naturverdier. Ved å undersøke lokale initiativer og strategier, vil vi identifisere de mest effektive tilnærmingene for å fremme økt sosialt samvær mellom lokalbefolkningen, turister og hytteeiere. Samtidig vil vi utforske hvordan man gjennom økt kunnskap kan bidra til ivaretagelse av viktige naturverdier og villreinområder.

2. KUNNSKAPSGRUNNLAG

2.1 OM HOVDEN

REGIONAL KONTEKST

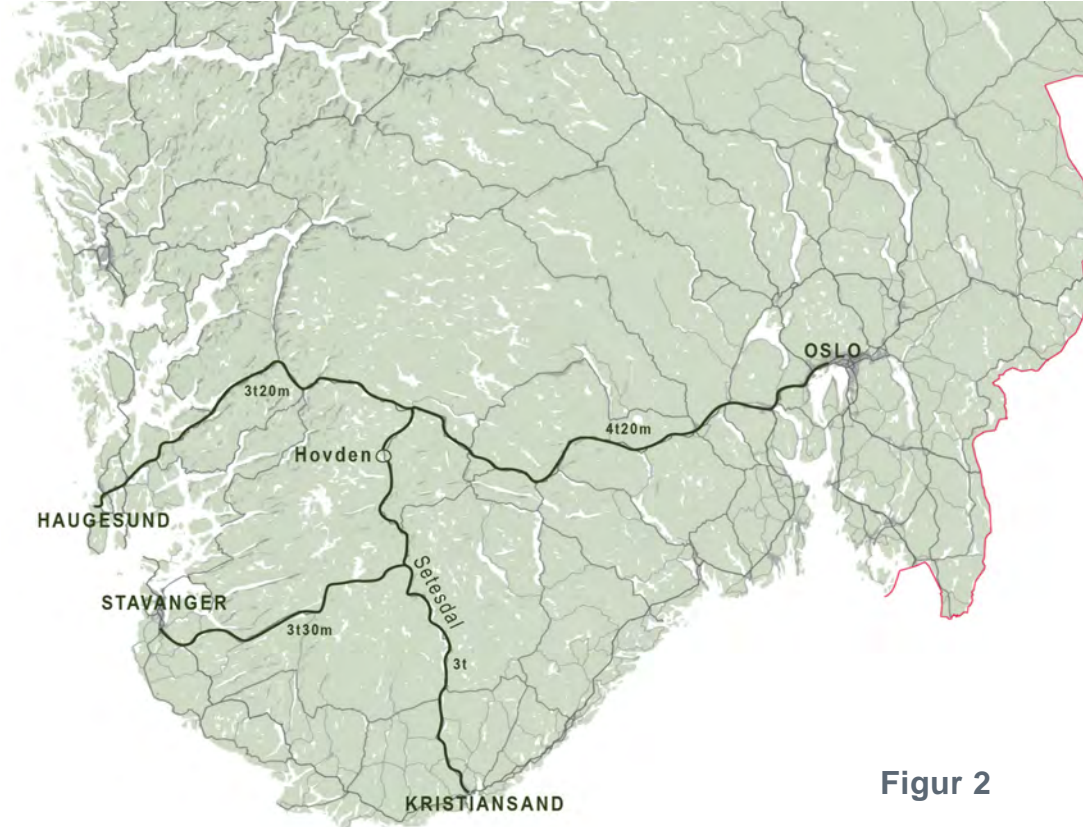
Hovden ligger i Bykle kommune i Agder fylke, øverst i Setesdal. Stedet har en unik sentral plassering i regional kontekst, med relativ kort reisevei til byer i Sør-Norge som Kristiansand, Stavanger, Oslo og Haugesund (se figur 2).

Setesdal er kjent for sitt vakre landskap og pittoreske omgivelser. Dalføret følger Otravassdraget, og er en bemerkelsesverdig region i Agder. Setesdal omfatter kommunene Evje, Hornnes, Bygland, Valle og Bykle og gir et innblikk i den tradisjonelle bondekulturen i Norge. Dermed utgjør Setesdal et viktig geografisk bindeledd som er rikt på natur- og kulturarv.

Transport av jern fra Hovden til kysten i vikingtiden har styrket tilknytningen til Ryfylke i vest. I dag har tettstedet tydelig forbindelse sørover i Norge og til kontinentet gjennom Riksvei 9. Dette gjør Hovden til en naturlig høyfjells-destinasjon. I tillegg, spiller Hovden en avgjørende rolle som inngangsport til Setesdal sørover, Hardangervidda nasjonalpark nordover og til villreinområdene; Setesdal Ryfylke og Setesdal Austhei.

LOKAL KONTEKST

Bykle kommune har omtrent 1000 fastboende, hvorav 410 bor på Hovden (Statistisk sentralbyrå, 2022). Bykle er en av Norges rikeste kommuner primært på grunn av utbygging av vannkraft, reiseliv og hytteutbygging (Bykle kommune, 2017). Dette har lagt grunnlag for å yte gode offentlige tjenester som barnehager, skoler, og annen infrastruktur.

Figur 2

Med store hytteområder, badeland og skianlegg, er det på Hovden reiselivsnæringen har sin tyngde i kommunen. I tillegg har Skigymnaset bidratt til at flere strømmer til for jobb og skole. Sammen har dette bidratt til at tettstedet er en smeltedigel av tilreisende og innflyttere fra ulike steder. På en rolig høstdag kan det være omtrent 950 mennesker totalt på Hovden, mens i påsken kan det være langt over 15 000 besøkende (Bykle kommune, 2017).

Avstanden fra Hovden til tettstedet Bykle er like stor som avstanden fra Hovden til Haukeligrend i Telemark. I følge noen av våre informanter, gjør den korte avstanden nordover til Haukeligrend at flere innbyggere på Hovden både jobber og går på skole der. Hovden har dermed en tilknytning til Telemark og Vinje nettopp fordi det ligger så nært fylkesgrensa.

2.2 BEGREPSAVKLARING

For å gjøre kunnskapsbaserte valg i utviklingen av Hovden, vil vi ta utgangspunkt i litteratur som tar for seg metoder for å oppnå bærekraftig stedsutvikling. Ut fra denne litteraturen kommer vi frem til at sosial bærekraft og hvordan mennesker forholder seg til steder blir viktig.

BÆREKRAFTIG UTVIKLING kan defineres som:

“En utvikling som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov”

- Brundtlandkommisjonen, 1987

Med dagens definisjon av bærekraft inngår både det både et økonomisk, miljømessig og sosialt aspekt (Hogset et.al, 2022). I den såkalte bryllupskakemodellen (se figur 3) ordnes de tre bærekraftskriteriene hierarkisk. Hensynet til miljøet ligger i bunn, og blir sett på som fundamentet for all bærekraft. På midten vinner vi det sosiale perspektivet, mens det økonomiske ligger på toppen (Hogset et.al, 2022). Hver av dimensjonene inneholder ulike mål fra FNs bærekraftsmål. Samtlige bærekraftsmål er tett sammenvevd, og påvirker hverandre gjensidig (Hogset et.al, 2022).

Figur 3

BRED VERDISKAPING

“Bred verdiskaping” omfatter økonomiske, sosiale, kulturelle og miljømessige aspekter av verdiskaping. Målet er å balansere disse dimensjonene for å fremme bærekraftig utvikling (Haukeland & Brandtzæg, 2019).

I boken “Frameworks to understand natural and cultural resources in nature-based tourism” argumenteres det for å utnytte natur- og kulturressurser i naturbasert reiseliv for å styrke lokalsamfunn og skape bred verdiskaping (Stokke et al., 2021, s.14). Der nevnes også viktigheten av å basere reisemålsutvikling på stedets unike verdier, funksjoner og historier (NOU 2023:10, s.31). Lokalbefolkningen bør inkluderes i reiselivsutviklingen for å adressere den sosiale dimensjonen av bred verdiskaping (NOU 2023:10).

TILBYDELIGHET (AFFORDANCE)

Tilbydelighet handler om å forstå hva en bruker kan gjøre med et objekt eller i et bestemt miljø, basert på brukerens ferdigheter, kunnskap og evner. Det er en måte å beskrive forholdet mellom brukeren og objektet eller miljøet. For eksempel, en dør kan åpnes av en person som kan nå håndtaket og vet hvordan man bruker det. Men for et lite barn, kan dette ikke være mulig fordi de kanskje ikke når håndtaket eller ikke vet hvordan man åpner døren. Tilbydelighet refererer dermed til muligheten for handling i forholdet mellom brukeren og objektet eller miljøet.

I denne oppgaven blir tilbydelighet brukt i møte med befolkningen og besøkende på Hovden, som en måte å legge til rette for at de kan ta vare på og forstå kultur- og naturverdiene i området. Dette kan innebære tiltak som er designet for å gjøre det lettere for folk å engasjere seg med og identifisere seg med disse verdiene, og dermed etablere tilbydelighet for slike handlinger.

2.3 BRED VERDISKAPING PÅ HOVDEN

MØTEPLASSER

Når vi snakker om møteplasser, refererer vi til de plassene vi beveger og oppholder oss i byer og tettsteder. Disse plassene kan finnes både innendørs og utendørs, og har stor betydning for sosialt liv, trivsel, miljø og folkehelse. Å lage gode møteplasser kan være utfordrende, og god planlegging er essensielt for å få til dette. Gode møteplasser fungerer som byer og tettsteders lim og gjør stedene mer levende og inkluderende. Møteplassene er viktig for byliv og aktiviteter, samtidig som de er med på å gjøre stedet attraktivt for lokalbefolkningen, besøkende og næringslivet (Regjeringen, 2023). Dette er også relevant på Hovden, hvor møteplasser kan fungere som en viktig bidragsyter for sosial verdiskaping.

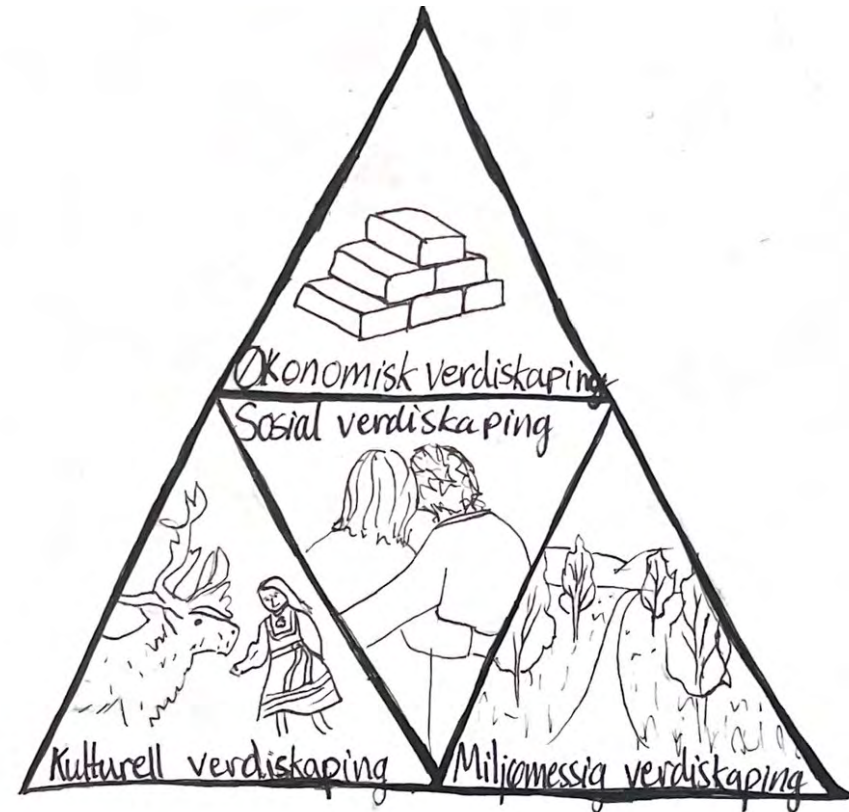
NATURVERDIER

Definisjonen av begrepet “naturverdier” kan variere noe avhengig av sammenhengen og hvem som bruker det. Generelt refererer naturverdier til de ulike aspektene av naturen som har en spesiell betydning, enten det er på grunn av sin økologiske, estetiske, kulturelle eller vitenskapelige verdi (Erikstad et al., 2010). Oppgaven trekker frem verneområdene og naturreservatene generelt og villreinen spesielt som viktige deler av Hovdens naturverdi. Dette er både en lokal ressurs, men også en regional og nasjonal ressurs som krever forvaltning og beskyttelse. Ved å bruke denne naturverdien som en ressurs, vil det bidra til den brede verdiskaping som tidligere er nevnt. Kulturarv og naturverdier er tett knyttet sammen.

KULTURARV

Prosjektet «Kulturarv – Forskning og formidling», satt i gang av Norsk Kulturråd, definerer Kulturarv som den historiske plattformen

et samfunn er bygget på. Kulturarv handler altså om både kulturminner, fornminner, mat, musikk, kunst, litteratur, dans, håndverk og tradisjoner (Nordby, 2014). Man kan dermed lure på hva som ikke er kulturarv. Et interessant resonnement er imidlertid at det man ikke vet noe om kan ikke være kulturarv (Nordby, 2014). Dermed vil kulturarven begrenses til kunnskapen om den historiske plattformen eller samfunnet vi tilhører. Naturverdier, som presentert ovenfor vil dermed også knyttes tett sammen med kulturarv ettersom hva slags naturverdier som finnes i stor grad legger premisser for hvordan våre kulturelle verdier tar form.

Figur 4

2.4 OM VILLREIN

I Grotte Chauvet i Frankrike ble det i 1994 oppdaget tegninger og graveringer laget for 30 000 år siden. Det er blant annet illustrert mammuter, hulebjørner, villhester, løver, urokser, og rein. Blant disse er det bare reinen som ikke er utdødd. Villreinen idag er relativt uforandret som art og det er bare i Norge at disse oppholder seg. Dette betyr at det er Norge som har det internasjonale ansvaret for å forvalte villrein ikke bare som en nasjonal verdi men som en viktig del av europeisk kulturarv. Det er viktig å ta vare på villreinen for å bevare både dens biologiske mangfold og dens kulturelle betydning i Norge, da den har vært en viktig matressurs og en kilde til kulturell og rekreasjonsmessig verdi i mange århundrer (Andersen & Hustad, 2004).

Villreinen, også kjent som reinsdyr, er en art som finnes på den nordlige halvkule. I Norge har vi ansvaret underarten vill tundrarein. Villreinen lever i ekstreme miljøer i fjellområder, er tilpasningsdyktige, har en unik flokkstruktur og de bruker trekkorridorer for å forflytte seg mellom ulike beite- og funksjonsområder. Trusler for villreinen inkluderer nedbygging av leveområder og klimaendringer, som kan påvirke tilgjengeligheten av vinterbeiter og føre til økte insektsplager. Tekniske inngrep og forstyrrelser, som veier og jernbaner, kan også hindre deres naturlige vandringsmønstre og fragmentere leveområdene.

Aust-Agder har to villreinstammer: en i Setesdal-Ryfylke villreinområde, som inkluderer Vesthei-området, og en i Setesdal Austhei villreinområde. Til tross for denne inndelingen, spiller Austheia en betydelig rolle som vinterbeiteområde for både vesthei- og austheidyr. Like nord for Hovden observeres også betydelige trekk av rein fra øst til vest, noe som gjør dette området viktig for villreinens bevegelser og overlevelse.

3. METODE

3.1 ARBEIDSFASER

1 FORARBEID

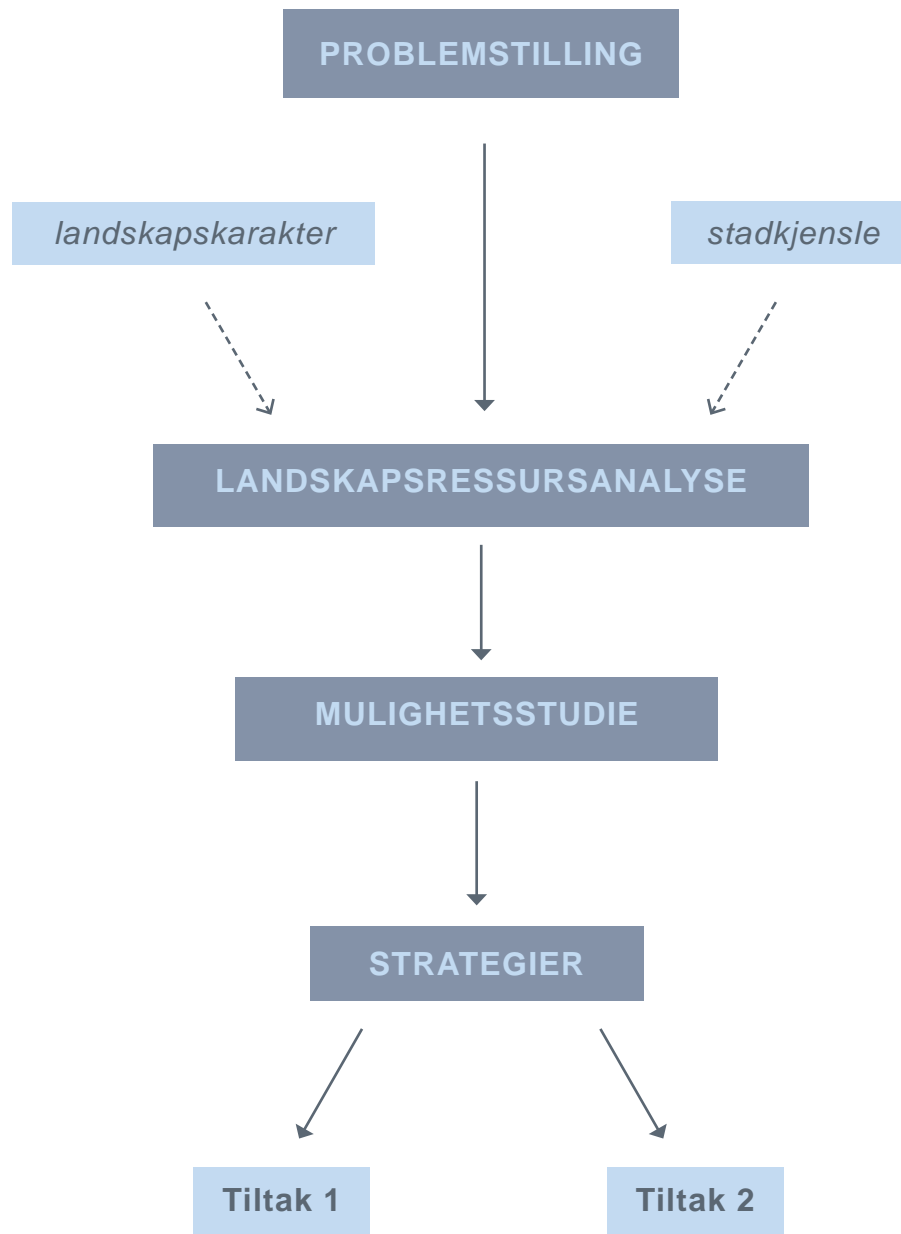
I første fase gjorde vi grundig studie av området. Dette innebar å gjennomgå relevante planer, rapporter og strategier. Vi studerte også kart for å forberede oss på vårt kommende feltarbeid. En viktig del av denne prosessen var å identifisere landskapskarakteren, både for regionen som helhet, og for nærliggende områder rundt Hovden. Vi brukte også denne fasen til å avtale møter med intervjuobjekter som kunne gi oss dypere innsikt i Hovdens verdier og utfordringer.

2 FELTKURS

Under feltkurset fikk vi en dypere forståelse av området. Vi utforsket Hovden grundig og gjennomførte intervjuer. Gjennom feltbefaringer fikk vi studert Hovden og viktige ferdselsårer og stier i mer detalj. Dette gav oss en bredere forståelse av landskapet og mulighet til å samle verdifull informasjon om stedets karakter og utfordringer. I tillegg snakket vi med "tilfeldige folk på gata", som også ga oss informasjon om hvordan innbyggere og hytteeiere opplevde Hovden.

3 ETTERARBEID

Etter feltkurset bearbeidet vi den innsamlede dataen fra feltuken. Denne ble brukt til å lage en fullstendig landskapsressursanalyse, som videre resulterte i et mulighetsstudie med påfølgende anbefalte tiltak. I denne fasen var det mange spennende diskusjoner, både innad i gruppen og sammen med veiledere, om hvordan vi kunne løse utfordringene som som ble synlige gjennom landskapsressursanalysen.

Figur 5

3.2 ARBEIDSMETODER

DOKUMENTGJENNOMGANG

Å gå igjennom ulike plandokumenter for området har også vært en sentral del av arbeidet. Dette er gjort for at tiltakene vi presenterer er i tråd med retningen kommunen har staket ut. Dokumentgjennomgangen omfatter blant annet gjennomgang av: kommunedelplan Hovden 2013-2025, kommuneplan Bykle samfunnsdelen 2016-2026 og Heiplanen.

LANDSKAPRESSURSANALYSE

I denne oppgaven har vi gjennomført en landskapsressursanalyse (LRA) med mål om å identifisere ressurser i et landskap og forstå menneskers forhold til det (Clemetsen og Stokke, 2014). LRA er basert på prinsippene fra den europeiske landskapskonvensjonen, som vektlegger menneskers oppfatning av landskapet.

Landskap, som definert av Europarådets landskapskonvensjon (2000), refererer til et område slik det oppfattes av mennesker, formet av naturlige og menneskeskapt faktorer. Konvensjonens mål er å fremme vern, forvaltning og planlegging av landskap som en viktig del av menneskenes omgivelser, kultur- og naturarv, og identitet.

Analysen tar hensyn til ulike dimensjoner av landskapet, inkludert formen på fysiske elementer, bruken av landskapet, opplevelsen av det, samt menneskers forhold og identifikasjon med landskapet. LRA består av to hovedkomponenter: landskapskarakter og stadkjensleundersøkelse. Disse analysene har dannet grunnlaget for en mulighetsstudie for Hovden, som igjen har ført til utviklingen av to konkrete strategier.

LANDSKAPSKARAKTERANALYSE

Med landskapkaraktersanalysen kartlegger vi landskapets fysiske

karakter. Dette vil blant annet omfatte landformer, kulturhistorie, naturmiljø, vannformer og romlige-estetiske forhold. Denne analysen vil skape en bredere forståelse av Hovden, ved at man gjennomgår både de naturgitte og menneskeskapte dimensjonene man finner i landskapet. Ettersom vår oppgave i stor grad forsøker å finne en balanse mellom utvikling og vern, er det veldig viktig å definere hva slags verdier som eksisterer i landskapet, slik at man kan forholde seg til disse på en god måte i videre planarbeid.

STADKJENSLE

“Stadkjensle” er en oversettelse av begrepet “sense of place,” som er definert av Clemetsen (2009) som “summen av opplevelser knyttet til landskap, natur, kulturarv, mennesker, lyder, smaker, minner og annet som former vår tilknytning til et sted.” Vi bruker denne analysen for å forstå forholdet mellom landskapet og menneskene. Enkelt sagt, stadkjensle hjelper oss å forstå hva som gjør Hovden unikt som sted.

INTERVJU

For å forstå “stadkjenslen” på Hovden, har vi gjennomført semistrukturerte intervjuer med personer fra kommunen, næringslivet og innbyggere i ulike aldersgrupper. Disse intervjuene har gitt verdifull innsikt i Hovdens særpreg og utfordringer. Intervjuene var åpne samtaler med muligheter for oppfølgings spørsmål for å oppnå dypere forståelse. Alle informanter i oppgaven er anonymisert av personvern hensyn.

MULIGHETSSTUDIE

Med bakgrunn i informasjonen som har blitt tilgjengelig av tidligere omtalte metodiske analyser har vi gjennomført et mulighetsstudie for Hovden. Mulighetsstudiet består av to ulike strategier, med påfølgende tiltak, som har som hensikt å besvare problemstillingen vår.

4. FØRINGER

4.1 FØRINGER OM VILLREIN

Det juridiske rammeverket for villreinforvaltning i Norge er basert på flere lover og forskrifter som jobber sammen for å sikre en bærekraftig forvaltning av villrein og deres habitater. Naturmangfoldloven gir hjemler for å kreve hensyn til villrein som en naturverdi i alle relevante saker. Den inneholder prinsipper som prioriterer naturverdier i forvaltningen, helhetstenking gjennom økosystemtilnærming, og krav om vurderinger etter Naturmangfoldloven i alle saker. Viltloven regulerer blant annet jakt og fangst av vilt. Den fastsetter regler for høsting og jaktutøvelse, samt organisering av viltorganer. Hjorteviltforskriften gir rammer for bestandsforvaltning og fastsetter myndighetsområder, godkjenninger av vald, og kvotetildelinger.

I tillegg spiller internasjonalt samarbeid en betydelig rolle i bevaringen av villrein. Gjennom Bernkonvensjonen, forplikter Norge seg til å samarbeide med andre europeiske land for å beskytte villrein og deres habitater på tvers av landegrensene.

Norske myndigheter har som mål å opprettholde en sunn villreinbestand og ivareta villreinens levedyktighet, samtidig som de tar hensyn til andre samfunnsinteresser og miljøaspekter. Dette krever nøye planlegging, forvaltning og oppfølging av lovgivningen som er nevnt, samt tett samarbeid med interessegrupper og berørte parter (Kjørstad, 2017).

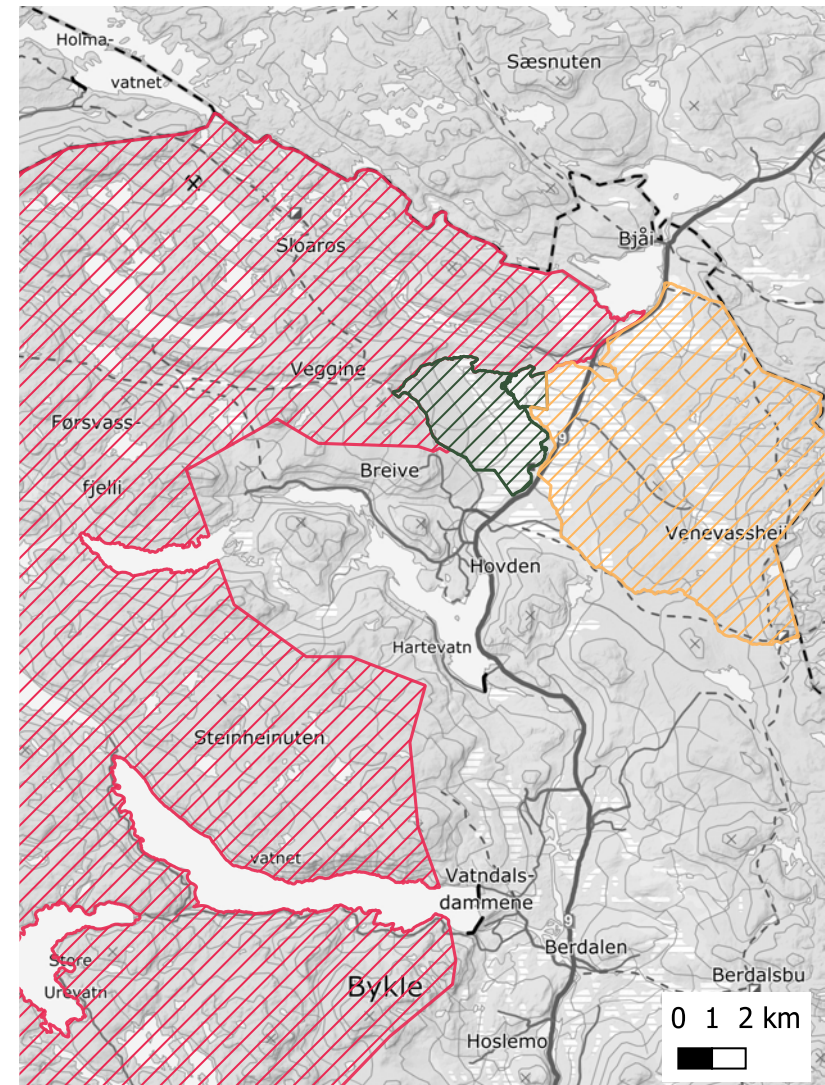
4.2 VERNEOMRÅDER OG NATURRESERVAT

Hovden er omgitt av to landskapsvernområder, nemlig Setesdal Vesthei Ryfylkeheiane landskapsvernområde og Hovden landskapsvernområde, i tillegg til naturreservatene Vidmyr og Lislevatn. Disse vernede områdene spiller en avgjørende rolle i bevaringen av det unike naturlandskapet og dyrelivet som trives her. Hovden Landskapsvernområde, Vidmyr Naturreservat og Lislevatn Naturreservat ligger alle i Bykle kommune. Hovden Landskapsvernområde strekker seg hovedsakelig øst for Rv. 9, mens de to reservatene ligger vest for veien.

Lislevatn naturreservat ble vernet som naturreservat i 1982 for å bevare et viktig våtmarksområde sammen med de tilhørende plantesamfunnene, fuglelivet og annet dyreliv som naturlig hører til i dette området. Østsiden av reservatet inneholder variert tjern-, sump- og myrvegetasjon. To fiskearter, stedegen aure og introdusert ørekyt, finnes i vannet. Lislevatn er også et unikt fugleområde for Agder, med mange sjeldne arter (Fylkesmannen i Aust-Agder, 2007).

Vidmyr naturreservat ble vernet som naturreservat i 1986 med det formål å beskytte et stort og representativt myrområde. Dette området har velutviklede bakke- og strengmyrer med en rik flora som inkluderer plantearter av geografisk interesse. Vidmyr preges hovedsakelig av fattigmyrvegetasjon, men også kalkkrevende lavlandsarter (Fylkesmannen i Aust-Agder, 2007)

Setesdal Vesthei Ryfylkeheiane landskapsvernområde ble etablert i 2000 og er det nest største i hele landet. Vernområdet er et naturområde med uberørte fjell og en villreinbestand på 3000 dyr. Området strekker seg fra karrige, nakne fjelltopper i nord til lavere skogområder lengre sør. Selv

Naturvernområder rundt Hovden
landskapsvernområde
landskapsvernområdeDyrelivsfredning
naturreservat

Målestokk 1:200 000/A4
Data hentet fra:
Miljødirektoratet,
naturbasekart

Figur 6

om vannkraftutbygging har påvirket området, er det fortsatt mange steder der heiene forblir urørte (Setesdal Vesthei- Ryfylkeheiane landskapsvernområde u.å).

I Kvalitetsnorm for villrein (Rolandsen et al., 2022) ble villreinstammen i Setesdal Ryfylke klassifisert som dårlig kvalitet. Setesdal Austhei, oppfyller minstemålet om middels kvalitet. Setesdal Ryfylke har viktige trekkpassasjer av dårlig kvalitet. Veger og vannkraftutbygging i kombinasjon med ferdsel i utsatte områder har stor negativ effekt på villreinens vandringsmuligheter.

Hovden landskapsvernområde ble beskyttet i 1986 for å bevare dens unike naturlandskap. Området består av store myrområder med en samling av ulike myrtyper. Naturreservatet har variert vegetasjon som skifter med høyden. Her finner man rike bjørkeskoger og myrer ved lavlandet, og rabber og heier i høyden. Bekkene som snor seg gjennom området gir næringsrik jordsmonn, og det er her Bykle sin kommuneblomst, søterot, trives i overflod. Hovden landskapsvernområde er også hjemmet til stedeagne aurebestander (Fylkesmannen i Aust-Agder, 2007). Villreinen i Hovden landskapsvernområde inngår i Setesdal Ryfylke villreinområde.

4.3 OVERORDNEDE PLANER

REGIONAL PLAN - HEIPLANEN

Setesdal er et av flere områder som må forholde seg til retningslinjene som er satt i den regionale planen Heiplanen. Planen inneholder plankart, med påfølgende retningslinjer og handlingsprogram. Heiplanen skal hovedsakelig sørge for helhetlig planlegging og ivaretaking av villrein og natur.

KOMMUNEDELPLAN HOVDEN 2013-2025

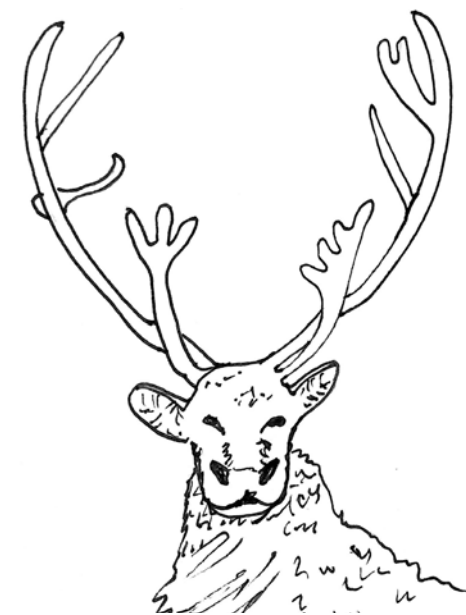
Det er planlagt å legge Rv. 9 utenfor sentrum, for å skape et bilfritt torg, med flere tilbud og møteplasser enn det finnes i dag. Dette er presisert i områdereguleringsplanen.

OMRÅDEREGULERINGSPLANEN FOR HOVDEN SENTRUM 2026

Kommunen vil at «Hovden skal bli en destinasjon som kan tilby opplevelser, handel, næring, turisme, å bli et attraktivt og funksjonelt møtested for fastboende og turister» (s.6). Planen legger opp til en kompakt utvikling av sentrum, med ca. 300 nye private fritidsleiligheter med utleierett og ca. 30–35 nye boligenheter. I tillegg foreslås et hotell på 1000 m² med 20 rom og restaurant, samt 10 utleieleiligheter knyttet til hotellet.

KOMMUNEPLAN FOR BYKLE SAMFUNNSDELEN 2016-2016

Legger føringer for arealbruk og satsningsområder flere år frem i tid og slår fast at kommunen skal fortsette å utvikle seg som Agders viktigste vinterdestinasjon, få flere helårlege arbeidsplasser og øke folketallet i kommunen. Mangel på variasjon i arbeidsplasser og få helårsarbeidsplasser og nedgang i kraftinntekter nevnes blant utfordringene kommunen står ovenfor. Hyttebygging og reiseliv blir dermed viktig for kommunen, selv om disse er både areal- og ressurskrevende. Kommunen har også høye ambisjoner innenfor klima og bevaring av naturmiljø.

5. ANALYSER

Figur 7

Navnet Hovden kommer fra ordet *Hovde* som betyr “fremstående berg(knaus) ; (rund) bergtopp”
- *Norsk akademisk ordbok, u.å.*

5.1 LANDSKAPSKARAKTER

5.1.1 LANDFORMER OG VANN

REGIONAL

Landskapet i Setesdal Vesthei - Ryfylkeheiane er preget av en imponerende geologisk historie og naturlige prosesser. Isbreene fra fjern fortid har skapt dype daler med bratte sider, og fjellområder som huser en rik geologisk variasjon. Grunnfjellsområdet her er blant Norges største og best bevarte, og det har ligget i ro geologisk sett i millioner av år. Den massive iserosjonen, smeltevannet og vind har formet landskapet gjennom tidene, og resultatet er et variert terreng som inkluderer innsjøer, bratte fjellsider, og store områder med bart fjell eller tynt morenedekke. Vann har også spilt en avgjørende rolle, med elver som har gravd dype daler og formet dalbunner, samt skapt innsjøer og vassdrag som preger landskapet (Setesdal Vesthei Ryfylkeheiane landskapsvernområde, 2021).

Mens Vestheiene har et dramatisk landskap, spisse topper og mange innsjøer, kjennetegnes gjerne Austheiene av et litt slakere terreng, tross sine høydemeter (se figur 7).

LOKAL

Hovden ligger 800 moh., øverst i Setesdal, i det de lokale kaller “gryta” mellom Austheiene og Vestheiene og Hartevatnet i sør. Elva Otrå slynger seg fra Lislevatnet, gjennom Hovden og ned til Hartevatnet, og skaper et naturskjønt landskap. Like vest for Hovden ligger Hovdenut på 1119 moh., og Storenos på 1209 moh. På sør-østsiden finner man Hartevasnutane med høyder på henholdsvis 1068 og 1155 moh.

5.1.2 NATURMILJØ

REGIONAL SKALA

Setesdal Vesthei - Ryfylkeheiane ligger vest for Hovden, mens Setesdal Austheiene ligger øst for Hovden.

Vest for Hovden i Setesdal Vesthei - Ryfylkeheiane finner vi nordboreal vegetasjon i de laveste områdene, preget av fjellbjørkeskog og furuskog, samt lågalpine heier som dominerer størstedelen av heiene. Her trives blåbærheier, viersamfunn, lyngheier og jordvassmyrer, med mellomalpin vegetasjon i de høyeste partiene.

Setesdal Austheiene har et innlandsklima som skiller seg fra vestområdet. Nordområdet består av fjellvidder med lav vegetasjon, mens sørområdet har mye løvskog i lavlandet og dverkbjørkheier, samt engsområder i høyden. Dette gir Setesdal Austheiene sitt eget særpreg (Mossing et al. 2021).

LOKAL SKALA

Hovden har varierte naturskjønnheter som endrer seg med terrenget. Høyfjellsområdene preges av karrige snaumarker, hvor lav, lyng, og mose trives. Jo lenger ned i terrenget du beveger deg, desto frodigere blir skogen, spesielt i sørøstlige områder nær Hartevatn. De lavere områdene byr på en blanding av løvskog og barskog, med bjørkeskog som tar over i hytteområdene. Unike naturtyper, som gammel furudominert naturskog og furuskog med gamle trær, finnes mellom Syndre- og Austre Hartevasnuten. I nordlige retning mot Haukeligrend strekker store myrområder som Vidmyr og Lislevatn seg ut, og disse områdene er viktige naturreservater (Naturbase kart, 2023).

5.1.3 AREALBRUK

REGIONAL

Hovden tettsted ligger i et stort høyfjellsområde preget av store LNFR-områder (Landbruks-, natur- og friluftsmål samt reindrift), primært bestående av utmark med spredte hytter og setrer. Rv. 9 går gjennom området og knytter seg til E134 nordover i Haukeligrend. Sør fra Hovden passerer Rv. 9 gjennom Setesdal, inkludert tettstedene Bykle, Valle, Bygland og Evje, før den når Kristiansand.

LOKAL

Hovden har variert bebyggelse, med hovedsakelig fritidsområder og nyutviklede hytteområder i utkanten av det etablerte sentrum. En betydelig del av hyttebebyggelsen er nær Hovden skisenter, Sørlandets største alpiner, med omfattende løypenettverk i områdene Breivesiden, Hovdenuten og Storenos. I tillegg er det et langrennsløypenett på 170 km i skogs- og fjellterreng rundt Hovden. Hovedattraksjonen for turisme i Hovden er skibakkene og det omfattende løypenettet, spesielt populært blant hyttebeboere som ønsker å utnytte det til enhver tid

Det finnes også boligområder som huser fastboende, i tillegg til ferie- og helgebekende. Sentrumsområdet inneholder forretninger og servicetilbud, inkludert skole og bibliotek. Selv om avstandene er små, kan bebyggelsen oppleves som spredt, og det er potensial for fortetting, selv i områder avsatt til annen bruk.

Dagens "torg/møteplass" i sentrum er en liten "sirkel" omgitt av harde overflater, og det er ingen tilgjengelighet uten å krysse biltrafikkarealer. Utsikten mot fjellområdet blokkeres av et kjøpesenter, og på motsatt side av torget ligger Rv. 9, med en årsgjennsnittstrafikk på 1243 kjøretøy i 2022 (høyere i ferier) (Statens vegvesen, 2022). Denne trafikken og parkeringsområder i sentrum opptar mye plass og påvirker området negativt.

5.1.4 ROMLIG-ESTETISKE EGENSKAPER

Hovden er del av en større romlig kontekst ved at det ligger øverst i Setesdal. Mot Nord er også større viddeområde. Hovden er rammet inn av bølgende fjelltopper mot vest, og mer slette topper mot øst. Hovden ligger i sentrum av landskap med forskjellige romlige opplevelser, og kan oppfattes som et møtepunkt for landskap.

Mer lokalt blir Hovden definert av elva Otra, som bukker seg gjennom området fra vidda og ned mot Hartevatn. Rv. 9 som kommer fra sør i Setesdal, går slakt oppover hele veien. Man føres naturlig mot nord og sør i området av fjellveggene til Hovdenut og Hartevasnutane.

Sentrum er bygd rundt Rv. 9. Bygg og lokaler ligger på begge sider av vegen, og store parkeringsarealer gir et flatt og langstrakt uttrykk på bakkeplan. Arkitekturen preges av variasjon i byggestil og byggehøyde. Sentrumsbebyggelsen er variert med lite helhetlig og samlende arkitektonisk preg.

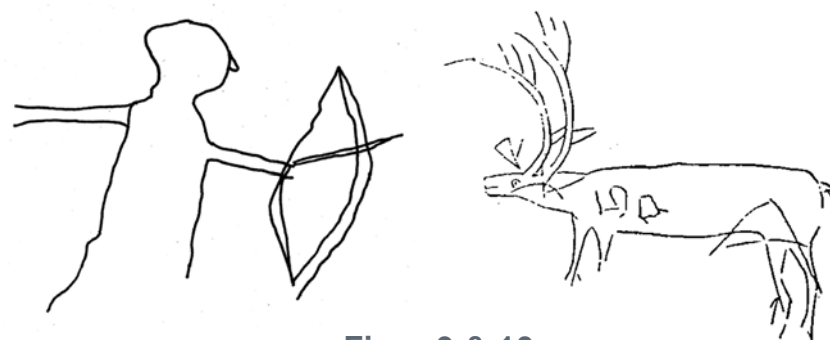

Figur 8

5.1.5 KULTURHISTORIE

FJELLET OG VILLREIN

Reinen og heiene i og rundt Hovden har vært viktig for mennesker i årtusen. Dyret gav mat, varme, og redskap. På slutten av 1800-tallet slo flere samefamilier seg ned i øvre Setesdal og drev tamreindrift. Vi finner flere fysiske kulturminner, slik som runer i Hovdenmråde som forteller om jakt og fangst på villrein. Kommunedelplan Hovden, 2014).

Figur 9 & 10

TURISME OG FRILUFTSLIV

På 1920-tallet bidro utbedringen av veiene, sammen med den økende friluftslivstrenden, til en strøm av turister til Hovden. Byfolk kom for jakt og oppleve "det enkle liv" på seteren (Kommunedelplan Hovden, 2014). For å imøtekomme turistenes behov, åpnet dagligvarebutikker, kaféer, og ulike overnattingssteder. Fra begynnelsen av og frem til 1960-tallet var det kun langrennsski som dominerte, men i 1968 markerte investeringen i et skitrekk starten på Hovdens moderne utvikling som turistmål. Siden den gang har utviklingen på Hovden vært rask, og Hovden er i dag et av de største turistmålene i Sør-Norge (Destinasjon Hovden, 2023).

5.2 STADKJENSLE

NATUROPPLEVELSER

Mange av de vi snakket med delte en verdsettelse av naturen og fjellet på Hovden. Turmuligheter ble trukket frem som viktige. Folk beskrev en opplevelse av frihet, stillhet og ro når de ferdes på ski eller til fots på og rundt Hovden. En lokal kvinne trakk fram muligheten til å kunne stå i alpinanlegget nesten helt alene en hverdag.

“Å kunne stå i bakken, med den beste puddersnøen, med trekket nesten helt for meg selv. Det er den beste følelsen.” – Beboer i Hovden

“Det er på Hovden vi er for å slappe av. Vi sitter i mest inne i hytta og nyter stillheten.” - Hytteeier

Jakt var også av stor betydning for de lokale, med sterke familietradisjoner og en viktig del av kulturen. Vi fikk høre historier om jegere som alltid hadde med gevær på fjelltur, selv med familien.

Skimiljøet på Hovden ble beskrevet som stort og godt tilrettelagt, særlig gjennom skigymnaset, alpinanlegget, og den sterke tradisjonen innenfor skiidrett.

“Det er ski en driver på med på Hovden. Om ikke så bor man et annet sted.” - Elev ved skigymnaset på Hovden

“HYTTEBYKLERE” OG LOKALE PÅ HOVDEN

“Hyttebyklere” virker å ha sterk tilhørighet til Hovden. Vi fikk også inntrykk av at lokale og hyttefolk stort sett har en god relasjon. Hytta har ofte vært i familien i flere generasjoner, og lokalsamfunnet virker sammensveiset. Noen av de lokale vi snakket med fortalte at mange av deres venner fra

barndommen var hyttefolk. Det er heller ikke uvanlig at ungdom som vokser opp med hytte på Hovden senere velger å bosette seg der.

“Gode minner fra ungdomstiden på Hovden er en av grunnen til at jeg valgte å etablere meg på Hovden.” - tidligere hyttefolk, nå lokal på Hovden.

SAVNER STEDER Å MØTES

Flere informanter uttrykte et savn etter møteplasser på Hovden. Spesielt ungdom som ikke liker å stå på ski opplever en mangel på attraktive steder å samles. Voksne uttrykte også et ønsket om flere og bedre arenaer for aktivitet og interaksjon. Eksempelvis ble aktiviteter som baserer seg på håndverkstradisjoner nevnt.

TRAFIKKAOS OG TRAFIKKSIKKERHET

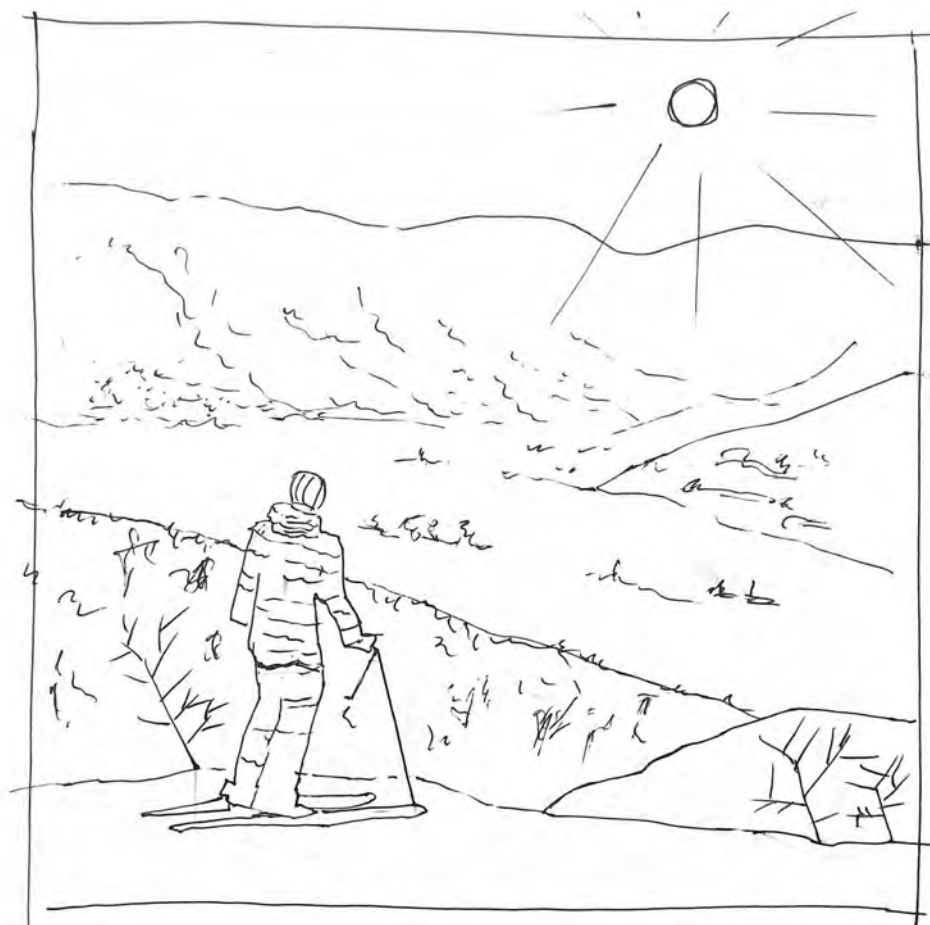
Korte avstander mellom ulike funksjoner blir nevnt som en positiv faktor på Hovden. Dette gjør det mulig å komme seg rundt til fots. Likevel blir bilen mye brukt som transportmiddel, spesielt i helger og høytider. Dette skaper trafikkaos og behov for økt trafiksikkerhet. Flere informanter omtaler dette som et problem.

HVA ER HOVDEN UTEN ALPINBAKKE?

Med Hovden skianlegg som "sørlandets største", er det mange som tenker på Hovden som en ski- og hyttestedestinasjon. Alpinanlegg og hyttebygging er imidlertid forhold man også finner ved svært mange andre plasser, og er i liten grad med på å gi Hovden særegenhet.

Som nevnt tidligere er det mange hytteeiere, turister og nyere innflyttere på Hovden. Dermed er mange av menneskene som oppholder seg der opprinnelig fra andre steder i landet. Dersom man lytter til dialektene på Hovden, kan man høre dette godt. Vi merket oss at spesielt de unge som er vokst opp på Hovden, hverken har setesdal- eller vinjedialekt, men en slags blanding. Etter samtaler med flere fastboende, opplever vi at den nyere delen av Hovdens befolkning og besøkende i liten grad har identitet knyttet til Hovden, annet enn at de er glad i stedets skifasiliteter og natur.

Samtidig har vi også merket oss at Hovden har flere aspekter som skaper stadkjensle. Eksempelvis har kommunens grendehus en flott illustrasjon av Hovdens historiske identitet. Vi opplever imidlertid at denne er lite kjent av flesteparten av dagens beboere og besøkende på Hovden.

6. MULIGHETSSTUDIE

6.1 SWOT-ANALYSE

For å skape et best mulig utgangspunkt for å gjennomføre et mulighetsstudie har vi bearbeidet informasjonen vi har fått gjennom landskapsressursanalysen i en SWOT-analyse. Analysen identifiserer styrker, svakheter, muligheter og utfordringer vi har funnet for Hovden.

STYRKER

- Regionalt sentral plassering
- Mange besøkende
- Flott natur
- God kommunal økonomi
- Godt opparbeidet infrastruktur
- Mange overnattingsmuligheter
- Etablert løypenett i sommer- og vintersesong som styrer ferdsel
- Tydelig sentrum

MULIGHETER

- Stor interesse for utvikling
- Rik kulturhistorie
- Villrein som natur og kulturverdi
- Interesse for et fellesskap mellom lokal- og hyttebefolkning
- Ressurssterke hyttefolk
- God plass til møteplasser
- Styre ferdsel vekk fra villreinen

SVAKHETER

- Utbyggerstyrt utvikling
- Langt å reise
- "Gjemt" kulturhistorie og mangel på lokal tilhørighet
- Bilbasert sentrum, lite tilpasset myke trafikanter
- Få møteplasser i sentrum
- Sesongbasert besøkstrykk
- Overvekt av «kalde» senger
- Lite kunnskap om villreinen blant folk

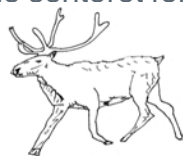
TRUSLER

- Overturisme
- Slitasje på sårbar natur- og verneområder
- Negative forhold mellom lokalbefolkning og hytteeiere
- Fraflytting fra kommunen
- Forstyrrelse av villrein
- Ikke alltid like lett å styre folk
- Mange vet ikke hvordan man skal oppføre seg rundt villrein
- Manglende kunnskap om konsekvenser for villrein

6.2 VILLREIN SOM IDENTITETSSKAPER OG STYRKET VERN

Gjennom landskapsressursanalysen har vi identifisert villrein som en betydelig natur- og kulturverdi på Hovden. Formidling av kulturarven kan tiltrekke flere besøkende til området, og samtidig styrke identiteten til og forståelsen av viktigheten av å ivareta villreinen. Vi har søkt løsninger som balanserer bruk og vern, i tråd med kommunens satsingsområder. "Viking og villrein" er et initiativ for å formidle lokalhistorie og bærekraftig samhandling med villrein. En mulighet er opprettelsen av et villreinsenter med historiefortelling, illustrasjoner og modellering av villrein for å tilrettelegge for opplevelser og kunnskap. Dette kan øke forståelse og engasjement for villreinen. Vi ser en mulighet for Hovden å bli mer enn en "hyttedestinasjon" ved å inspirere hytteeiere til å bli villreinambassadører. Dette vil fremme besøksforvaltning knyttet til villrein og ivaretagelse av kulturarven.

Et villreinsenter kan også styrke det nettbaserte villreinsertifikatet og bør være lokalisert sentrumsnært for tilgjengelighet. Implementering av modelleringer og kunstverk av villrein i sentrum kan øke kunnskapen blant besøkende. På lengre sikt ser vi muligheten til å utvide senteret for å inkludere andre viktige aspekter av kultur- og naturarv.

6.3 MØTEPLASSER I SENTRUM

Våre analyser peker på mangelen på attraktive møteplasser og områder for interaksjon og aktivitet som en utfordring i dagens sentrum. Problemet kan i stor grad knyttes til plasseringen av Rv. 9, samt den betydelige bruken av areal til parkeringsplasser. De mange harde overflatene og barrierene som følger med utgjør hindringer for myke trafikanter og attraktive møteplasser. Resultatet er et sentrum som oppfattes som lite tiltrekkende. Vi ser derfor et betydelig potensial i en omorganisering av

sentrum. Som nevnt, er det i kommunedelplanen for Hovden lagt opp at Rv. 9 legges utenfor dagens sentrum. Ved intervjuer med politikere og planleggere i kommunen ser det imidlertid ut til at planen om flytting av riksveien ikke kommer til å skje med det første. Vi mener at dette likevel bør prioriteres, eventuelt ved å legge den i tunnel under dagens sentrum.

I områdeplanen er det lagt opp til stor utbygging av fritids- og boligenheter, samt hotell i sentrum. Etter samtaler med næringsutviklere og politikere, tyder mye på at markedet i dag ikke er mottakelig for et nytt hotell. Uansett hvilken retning Hovden velger å gå, mener vi at det må satses på den sosiale dimensjonen av bred verdiskaping. Dette kan skje gjennom etablering av gode offentlige møteplasser og arenaer for aktivitet for både lokalbefolkning, hyttefolk og andre turister. Gode møteplasser kan skape synergieffekter ved at private initiativer ser potensial til å utvikle ulike tilbud, som styrker sentrum ytterligere (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2016). Ved omlegging av veien blir det enklere å legge til rette for gode møteplasser som kan oppmuntre til økt sosial interaksjon mellom lokalbefolkningen og hytteeiere.

Det blir også mulig å sette inn tiltak for å bedre de myke trafikantenes sikkerhet og tilgjengelighet, slik at Hovden kan bli mer tilgjengelig for barn og unge, og andre uten bil hele året. Dette kan gjøres ved å tilrettelegge for sykkel og ski fra hyttefelt til sentrum i større grad enn dagens situasjon. Det er imidlertid en utfordring i forhold til hvor man skal sette fra seg utstyr dersom man ønsker å benytte tilbudene i sentrum. Et tilbud som muliggjør trygg lagring av ski og sykkelutstyr i sentrum kan føre til at flere bruker andre fremkomstmidler enn bil.

7. STRATEGIER

STRATEGI 1: Øke sosialt samvær mellom lokalbefolkning, turister og hytteeiere

Tiltak 1: Etablere et bilfritt område i Hovden sentrum. Dette området skal skape en inkluderende møteplass for lokalbefolkning, hytteeiere og turister. Området vil erstatte harde overflater brukt til vei og parkering med en åpen plass, hvor mennesket er i fokus. Området bør ha et stort innslag av grøntarealer og fasiliteter som legger opp til interaksjon mellom menneskene som oppholder seg på Hovden. Vi tror at et slikt område vil gi positive effekter, ved at det eksempelvis gir markedsgrunnlag til å starte andre kommersielle tilbud som forklares i Tiltak 2.

Tiltak 2: En kafé eller et bakeri på dagtid som forvandles til en uformell restaurant med alkoholserving på kveldene. Konseptet vil være sjarmerende og forankret i Setesdalens tradisjoner, og det vil vektlegge tradisjonell mat laget med lokale råvarer så langt som mulig. Det vil være åpent hele året, og tilgjengelig for både besøkende og lokalbefolkningen. Dette kan med fordel skapes i tilknytning til torgområdet. Dette vil dekke et behov som er savnet på Hovden. Et slikt bygg anbefales å regulere inn i reguleringsplanen.

Tiltak 3: Kombinert sykkelvei og skiløype - med lagringsmuligheter for utstyr i sentrum. Bygge videre på de eksisterende skiløypene og sykkelveiene til et fullstendig veinett for syklister på sommerhalvåret og skigåere på vinterhalvåret. Dette kan gå mellom boligfelt, hyttefelt

og sentrum, med trygge lagringsmuligheter i sentrum. Dette vil gjøre ferdsel for myke trafikanter enklere, og dempe unødvendig bruk av bil til Hovden sentrum. Sammen med tiltaket over kan dette i beste fall føre til at Hovden sentrum blir et yndet dagsturmål.

Figur 11: Mulighetsskisse for bilfri møteplass samt påkobling av løypenett og sommerstier til sentrum. Hovedprinsippet skal være å få til møteplasser det er naturlig å komme til for både hyttefolk, turister og lokalbefolkning. Tegningen er ment som et prinsipp.

Strategi 2: Øke kunnskap om Hovdens villreinen for å styrke stedsidentitet og vern

Tiltak 1: Et informasjonssenter eller et læringscenter som vil fokusere på heiene, verneområdene, villreinbestanden. Senteret vil være åpent for turister, hytteeiere og lokalbefolkningen, og vil tilby en interaktiv opplevelse. I tillegg burde det tilrettelegges for besøk av barnehager og skoleklasser, slik at de kan lære mer om sitt nærområde og forstå viktigheten av bærekraftig utvikling. Dette vil være med på å skape affordance. Tiltaket kan med fordel skapes i tilknytning til torgområdet som ble presentert under «strategi 1».

Figur 12

Tiltak 2: Tydelig informere og veilede besøkende på Hovden til å ta valg som styrker vernet av villreinen.

- Vi anbefaler å tydeliggjøre hvilke stier man ønsker å konsentrere turgåere og hvilke områder man ikke skal bevege seg inn i. Denne informasjonen burde i stor grad være tilgjengelig fra der man starter turen. Implementering av tiltak som informasjonsskilt, rasteplasser, gapahuker og lignende kan bidra til å øke de utvalgte stiene sin popularitet og fungere som en attraksjon i seg selv.
- Videre anbefaler vi å tilby naturveiledere på dagsturhytta på Hovdenuten, som kan prate med turister og andre besøkende om villreinen. Dette vil samtidig bidra til økt sysselsetting.
- Det burde også etableres informasjonsskilt på toppen av Nordre Hartevasnutane. Det er viktig å tydeliggjøre at man ikke skal bevege seg videre innover i naturområdet herifra, da det er kort vei til verneområdet for villreinen.

8. REFLEKSJONER

REALISERING AV TILTAK OG STRATEGIER

Mange av tiltakene vi foreslår er mulig å gjennomføre med dagens planer. For eksempel er det foreslått i kommuneplanen 2018-2030, at Rv. 9 flyttes til øst for Kiwi. Dersom veien skal legges i tunnel under sentrum, må planen revideres. Det er også mulig å tilrettelegge for bedre møteplasser på arealet som er regulert til torg i Sentrum-områdeplan for Hovden (2016). Her er det etter planbestemmelsene tillatt å etablere servicebygg som kan brukes til lagring av ski og sykler, oppholdsareal og informasjonssenteret. For etablering av nye ski- og sykkeltrasseer, bør man se på «Kommunedelplan ski- og turløyper». Videre må det lages planer for og avklares med grunneier for å sette opp informasjonsskilt. For å realisere de foreslåtte tiltakene, kreves det både stor politisk vilje, og store økonomiske investeringer, noe det kan virke som det er mangel på med tanke på at det ikke er gjort mange tiltak for å realisere dagens reguleringsplan for Hovden sentrum. Å tilby naturveiledere på et sted som Hovden, hvor det allerede er mangel på arbeidskraft, kan være utfordrende. Andre muligheter kan for eksempel være å bruke lokale ungdommer i deltidsjobb som kurses i forkant, eller utvikle interaktive apper, lydspor eller lignende som kan tas med på tur.

REFLEKSJONER

I arbeidet med oppgaven har vi blitt kjent med utfordringer i stedsutvikling knyttet til interessekonflikter mellom ulike aktører og bevaring av natur- og kulturverdier. På den ene siden har kommunen mål om å være attraktiv for kommunens innbyggere, besøkende og bedrifter, mens man den andre siden har blant annet nasjonale verneinteresser for villrein. Det er imidlertid også et skille mellom interessene til folkene

som oppholder seg på Hovden. Vi har forsøkt å se på hvordan disse aspektene kan gå hånd i hånd, og ideelt sett styrke hverandre.

Med temaet «bærekraftig reiseliv på Hovden», har vi lagt til grunn at utvikling av Hovden som reisemål må skje uten store konsekvenser for viktige natur- og kulturressurser. Vi valgte å fremheve kultur- og naturverdier knyttet til villrein i oppgaven, men ser at vi kunne ha knyttet oppgaven enda tettere opp mot eksisterende initiativer på Hovden. For å nevne noe: «Viking og Villrein», og Fjellreinskulen. Det er viktig å støtte opp under lokale som bærer på historier og vilje til å dele om kultur- og naturverdier på Hovden. Dette er noe som kunne ha fått større oppmerksomhet i oppgaven, som vi mener er viktig for kommunene å støtte opp under.

Vi var på Hovden i slutten av september, uten snø og fra en mandag-fredag i hverdagen. Dermed fikk vi ikke oppleve hvor fullt av aktiviteter og folk Hovden kan være en helg på vinteren. Om vi hadde vært på Hovden i høysesongen, hadde fokuset og oppgaven mulig sett annerledes ut. I arbeidet med stadkjensle, ser vi at vi også skulle ha pratet med enda flere på Hovden, særlig barn og unge.

Når det kommer til tiltakene, har vi som nevnt i mulighetsstudiet, fokusert på det som gagnar både lokalbefolkningen og besøkende, samt bevaring og «bruk» av natur- og kulturverdier. Derfor er mange av tiltakene i sentrumsområdet, og handler om å gjøre disse stedene mer attraktive. Vi er imidlertid bevisste på at det også er andre tiltak som kan være nødvendig for tilstrekkelig forvaltning av villreinen. Såkalte

«pull-faktorer», som for eksempel gjør villreinen mindre tilgjengelig, tar derimot gruppen som har vern av villrein som tema seg av.

Til slutt ønsker vi å konkludere med at vi har lært mye gjennom arbeidet med dette prosjektet. Landskapsressursanalysen var et nytt og spennende verktøy for samtlige i gruppen, har vært et viktig redskap for å forstå landskapet, og la videre grunnlag for hva slags muligheter som ble synlige. Ellers har tverrfaglighet og prosjektuka lagt grunnlag for flere spennende diskusjoner og en mer helhetlig tilnærming til

planlegging. Dette opplevdes viktig for oppgavens kompetansegrunnlag, og vi håper det kommer til syne i strategiene og tiltakene som foreslås. Avslutningsvis ønsker vi å takke kursens veiledere, Bykle kommune og alle informanter som har delt sine erfaringer og tanker. Vi håper prosjektet kan være til nytte og inspirasjon for videre stedsutvikling på Hovden.

Figur 13

LITTERATURLISTE

- Andersen, R., & Hustad, H. (2004). *Villrein & Samfunn. En veiledning til bevaring og bruk av Europas siste villrein fjell.*
- Arnesen, T., & Kvamme, S. (2021). *Fritidsbygg i fjellområdet—en egen boligstruktur?* In B. E. Flø & F. Flemsæter (Eds.), *Utmark i endring* (pp. 123-150). Cappelen Damm Akademisk.
- Bykle kommune (2017, 16.11). *Planbeskrivelse Områderegeringsplan for Hovden sentrum*. Bykle kommune. <https://www.arealplaner.no/bykle4222/dokumenter/1547/Planomtale.pdf>
- Bykle kommune (2017, 27.09). *Kommuneplanens samfunnsdel 2016-2026*. <https://www.bykle.kommune.no/kommuneplan-for-bykle-2016-2026-samfunnsdelen.552065.nn.html>
- Bykle kommune (2018, 16.11). *Plankart Områderegeringsplan for Hovden sentrum*. <https://www.arealplaner.no/bykle4222/dokumenter/1000/Plankart.pdf>
- Bykle kommune (2019, 31.01.) *Arealdel til kommuneplanen 2018-2030*. <https://www.arealplaner.no/bykle4222/dokumenter/1008/20190314%20Kp%20Bykle.pdf>
- Bykle kommune (2022, 29.08.) *Reguleringsbestemmelser Områderegeringsplan for Hovden sentrum*. <https://www.arealplaner.no/bykle4222/dokumenter/1470/201407%20f%c3%b8resegner.pdf>
- Clemetsen, M., & Krogh, E. (2010). *Landskapsressursanalyse. Verktøy for mobilisering, stedsbasert læring og verdiskaping. I Haukeland, P.I. (red.), Landskapsøkonomi. Bidrag til bærekraftig verdiskaping, landskapsbasert entreprenørskap og stedsutvikling.* Telemarksforskning, rapport nr. 263 2010.
- Datel, R. & D. Dingemans (1984), *Environmental Perception, Historic Preservation, and Sense of Place*, s. 131–144. Chicago, Ill.: University of Chicago, Department of Geography.
- Destinasjon Hovden (2023) *60-tallet*. Hovden. <https://hovden.com/hovden-gjennom-50-ar/60-tallet/>
- Destinasjon Hovden. (u.å.) *Langrenn - Fra opplyst langrennsarena til hvit villmark. Hovden*. <https://hovden.com/vinteraktiviteter/langrenn/>
- Erikstad, L., Stabbetorp, O.E. & Often, A. 2010. *Naturverdi- og endringsvurderinger for utvalgte områder i Vågå og Ringsaker kommuner*. NINA Rapport 552. s.42.
- Fylkesmannen i Aust-Agder. (2007). *Hovden landskapsvernområde, Vidmyr- og Lislevatn naturreservater*.
- Haukeland, P. I., & Brandtzæg, B. A. (2019). *Bred verdiskaping som strategi for bærekraftig stedsutvikling*.
- Herstad, N. Sætre. (2011). *Kulturminner på Setesdal Vesthei, Ryfylkeheiene og Setesdal Austhei. En statusrapport*. Telemarks fylkeskommune
- Hogset, H., Alteren, J., Jæger, B., Straume, S. (2022). *Det vanskelige bærekraftsbegrepet*. Idunn. s. 13-25.
- Hovden alpintenter (u.å.) *Heiser, trekk og løyper*. Visit Hovden. <https://visithovden.com/vinter/alpintenteret/heiser-trekk-og-loyper/>
- Interaction Design Foundation - IxDF. (2016, 13.09). *What are Affordances?*. Interaction Design Foundation - IxDF. <https://www.interaction-design.org/literature/topics/affordances>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2016). *Byrom - en idehåndbok*.
- Kjørstad, M., Bøthun, S. W., Gundersen, V., Holand, Ø., Madslie, K., Mysterud, A., Myren, I. N., Punsvik, T., Røed, K. H., Strand, O., Tveraa, T., Tømmervik, H., Ytrehus, B. & Veiberg, V. (red.). 2017. *Miljøkvalitetsnorm for villrein - Forslag fra en ekspertgruppe*. – NINA Rapport 1400. s. 193.
- Mossing, A., Romtveit, L. og Elgaaen, M. (2021). *Kunnskapsgrunnlaget for Setesdal Austhei*. <https://storymaps.arcgis.com/stories/6273fc20825f402b81b4bbccdf8661c>
- Nasjonalparkstyre. (n.d.). *Setesdal Vesthei- Ryfylkeheiene landskapsvernormåde*. <https://www.nasjonalparkstyre.no/svr/verneomrader/setesdal-vesthei-ryfylkeheiane-landskapsvernormade>
- NIBIO, (2023) *Arealtype (AR250)*. KILDEN. <https://kilden.nibio>
- Norsk akademisk ordbok (u.å.). *Hovde substantiv*. NAOB. <https://naob.no/>

ordbok/hovde

- NOU 2023:10. (2023). *Leve og oppleve. Reisemål for en bærekraftig fremtid*. Nærings- og fiskeridepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/1d876bb6e74642908297a9e2bc981118/no/pdfs/nou202320230010000dddpdfs.pdf>
- Regjeringen (2023, 12.10). *Byrom og møteplasser*. Regjeringen.no. https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan_bygningsloven/planlegging/fagtema/byrom_moeteplasser/id2906302/
- Rolandsen, C.M., Tveraa, T., Gundersen, V., Røed, K.H., Tømmervik, H., Kvie, K., Våge, J., Skarin, A. & Strand, O. 2022. *Klassifisering av de ti nasjonale villreinområdene etter kvalitetsnorm for villrein. Første klassifisering – 2022*. NINA Rapport 2126. Norsk institutt for naturforskning.
- Setesdal Vesthei- Ryfylkeheiane landskapsvernomsråde (u.d.) *Nasjonalparkstyre*. <https://www.nasjonalparkstyre.no/svr/verneomrader/setesdal-vesthei-ryfylkeheiane-landskapsvernomsrade>.
- Setesdal Vesthei Ryfylkeheiane landskapsvernomsråde. (2021). *Setesdal Vesthei Ryfylkeheiane landskapsvernomsråde*. https://nn.wikipedia.org/wiki/Setesdal_Vesthei_Ryfylkeheiane_landskapsvernomsrade
- Thorsnæs, G.; Lauritzen, P. R.,: *Bykle*. Store norske leksikon. <https://snl.no/Bykle>
- Statistisk sentralbyrå (2022, 14.12.) *Tettsteders befolkning og areal*. SSB. <https://www.ssb.no/befolkning/folketall/statistikk/tettsteders-befolkning-og-areal>
- Statens vegvesen (2022). *Trafikkmengde*. [https://vegkart.atlas.vegvesen.no/#kartlag:topo4/@68660,6627215,17/hva:!\(id~540\)~/valgt:1017219951:540](https://vegkart.atlas.vegvesen.no/#kartlag:topo4/@68660,6627215,17/hva:!(id~540)~/valgt:1017219951:540)
- Nordby, T. (2014). *Hva er norsk kulturarv?* Kirke og Kultur Vol.119, Utg.2. Idunn forlag
- Vinje kommune (2012. 29.03) *Vinje kommune - Del Haukeli Kommuneplan arealdelen 2011-2023*. https://www.arealplaner.no/vinje3825/dokumenter/444/20030003%20KPA%20plankart_Haukeli.pdf

FIGURLISTE

- Fig. 1: Bakgrunnskart fra <https://norgebilder.no/>, redigert i Adobe illustrator
- Fig. 2: Regionalt kart av Østlandet, redigert i QGIS.
- Fig. 3: Diagram for FN's bærekraftsmål
- Fig. 4: Egnet illustrasjon inspirert av diagram av distriktssenteret, Verdiskaping i ditt lokalsamfunn, TEMAHEFTE om verdiskaping basert på natur- og kulturressursar, 2018, av Distriktssenteret-Kompetansesenter for distriktutvikling. (https://distriktssenteret.no/wp-content/uploads/2018/06/Verdiskaping-i-ditt-lokalsamfunn-2018-2opplag.pdf?fbclid=IwAR0CyBpSzTrdZR2BM_RaMbv6D8wL_ZNq-UWZa_kKxviUrx5mLh3mJ5lka)
- Fig. 5: Diagram av metodeprosess
- Fig. 6: Kart over verneområder rundt Hovden. Redigert i QGIS. Kartdata hentet fra miljødirektoratet via Geonorge.
- Fig. 7: Kart over landform rundt Hovden. Kart er hentet fra hoydedata.no og redigert i illustrator.
- Fig. 8: Kart tegnet av Egil Næsheim, kartet henger i dag på Grendehuset på Hovden.
- Fig 9: Tegning risset i stein for nesten 1000 år siden i Skutesteinen ved Storheddervannet. <https://villrein.no/reinsdyrjakt-for-nesten-1000-r-siden/>
- Fig. 10: Tegning risset i stein for nesten 1000 år siden i Skutesteinen ved Storheddervannet. https://www.nasjonalparkstyre.no/uploads/files_setesdal_vesthei_ryfylkeheiane_frafjordheiane/Rapport-Kulturminneprosjekt-Heiplanen-mai-2011
- Fig. 11: Kartskisse over Sentrum med mulighet for møteplass og påkobling av løypenett.
- Fig. 12: Illustrasjon av tiltak med naturveileder og skilting på turveier.
- Fig. 13: Perspektivskisse av mulighet for møteplasser, bilfritt sentrum og villreinsenter på Hovden.

OTRA

DEN BLÅ MIDTSTRIPEN I SETESDAL

GRUPPE 6: ELINE ZIENER ANTONISEN, IDUNN SALTNES SKJERDINGSTAD, JOHANNES STORM, PETER SUNDELL, HENRIETTE SLINNING WOLD

INNHALDSFORTEGNELSE

1 INTRODUKSJON

INNLEDNING
BAKGRUNN
OMRÅDEAVGRENSNING
HISTORIEN OM OTRA
FRA VASSDRAG TIL VANNKRAFT

2 TEORI

LANDSKAP
BRED VERDISKAPING
THE RECONNECTION AGENDA

3 METODE

LANDSKAPRESSURSANALYSE
LANDSKAPSKARAKTER
STADKJENSLE OG INTERVJUER

4 EKSISTERENDE PLANER OG STRATEGIER

5 LANDSKAPRESSURSANALYSE

LANDSKAPSANALYSE
STADKJENSLE

6 MULIGHETSSTUDIE

SWOT-ANALYSE
FØRINGER FOR MULIGHETSSUDIEN

7 STRATEGIER OG TILTAK

OTRA, DEN BLÅ MIDTSTRIPEN
I SETESDAL
STRATEGI 1
STRATEGI 2
STRATEGI 3

8 REFLEKSJON OG AVSLUTNING

9 REFERANSER

BYKLE:

NAVNET BYKLE KOMMER FRA INNSJØEN BYKIL, OG ER TROLIG AVLEDET FRA DET GAMLE ORDET *BAUKA* SOM BETYR *PLASK* ELLER *SKVULP* (THORSNÆS & LAURITZEN, 2023).

VASSDRAGET OTRA:

NAVNET *OTRA* STAMMER TROLIG FRA DET NORRØNE ORDET FOR *OTER*, ENTEN SOM EN SAMMENLIGNING ELLER FORDI DET HAR BODD MANGE *OTERE* LANGS VASSDRAGET (HEGGSTAD & THORSNÆS, 2023).

KOMMUNEVÅPEN:

BYKLES KOMMUNEVÅPEN ER FORMET SOM ET SKJOLD, MED GRØNN BAKGRUNN OG SØLVBELAGTE DRÅPER. DRÅPENE SYMBOLISERER VANNET SOM RENNER GJENNOM KOMMUNEN, OG SOM HAR DANNET DET ØKONOMISKE GRUNNLAGET FOR BYGDA (BYKLE KOMMUNE, 2022b).

1 INTRODUKSJON

*Frå høgste heiane inn mot Bykle, som nittan-åring eg kom te' sykle.
Eg ville gjeste den gamle dal, der Otra strøymer så stri og sval.*

Munnharpesull (1980), John Hemsing

INNLEDNING

I kommunestyresalen på Bykle rådhus henger det flere bilder av vassdraget Otra (se figur 1). Maleriene viser landskap og miljøer før kraftutbyggingen startet, og er malt av Reidar Fritzvold som en protest mot utbyggingen av vannkraftverk som ble foreslått på 1900-tallet (Bykle kommune, 2022d). Maleriene foreviger Otra slik den en gang var, før nedbygging og oppdemming (ibid). Bildene er også malt fra en tid da *byklarane* var svært fattige, og ofte dro sørover ned Setesdalen for å tigge (L. Jansen, personlig kommunikasjon, 26.09.23). I dag er Bykle en av Agders rikeste kommuner, i stor grad takket være vannkraften som er den viktigste kommunale inntektskilden (Bykle kommune, 2023).

Otra er ikke lenger bare den naturskjønne, ville elven med naturlige fossefall og meanderende svinger. I dag er deler av elveløpet kanalisert som følge av kraftproduksjonen, fossefall er transformert til rolige dammer, og bygder er blitt fraflyttet, demmet ned og gjort om til magasiner for kraftproduksjon (Setesdalswiki, 2022a). Forholdet til Otra har

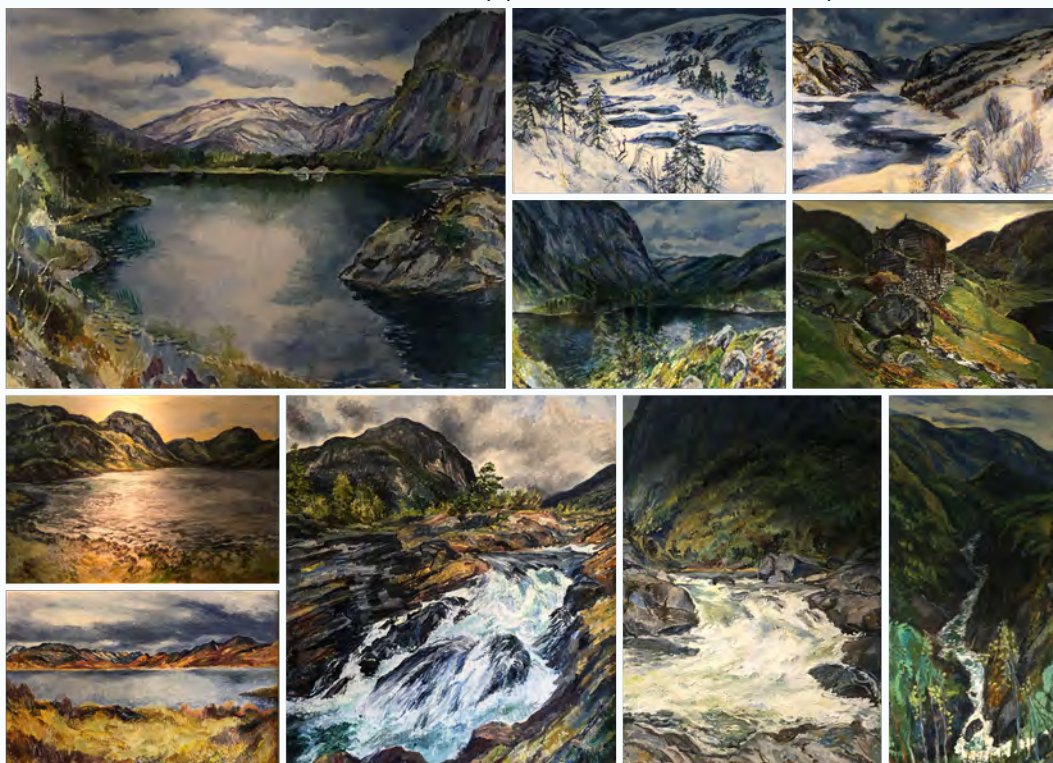
endret seg tilsvarende. Det er ikke lenger Otra som er førstevalget når man skal ut og fiske og nyte rolige timer, nå er det heiene som har overtatt denne rollen (L. Jansen, personlig kommunikasjon, 26.09.23). Otra er likevel et bindeledd, en blå midtstripe i Setesdal, der den strekker seg fra Hovden og ned til Kristiansand.

Det endrede forholdet til Otra settes på agendaen i denne oppgaven. Vi ønsker å skape

en større tilhørighet til Otra for de fastboende, samt gjøre Otra tilgjengelig for besøkende. Dette vil vi oppnå ved å løfte frem lokalhistorien om vannkraften, og skape rom for å fortelle om det Bykle har måtte gi for å få det de har i dag. Vi ønsker også å tilgjengeliggjøre sykkelruter og stoppesteder langs veien. Tilretteleggingen av stoppesteder for syklister og bilister er allerede godt i gang, men mangler noen viktige holdepunkter fra Valle opp mot Hovden. Disse stoppestedene vil også vise tilbake til Otras krafthistorie.

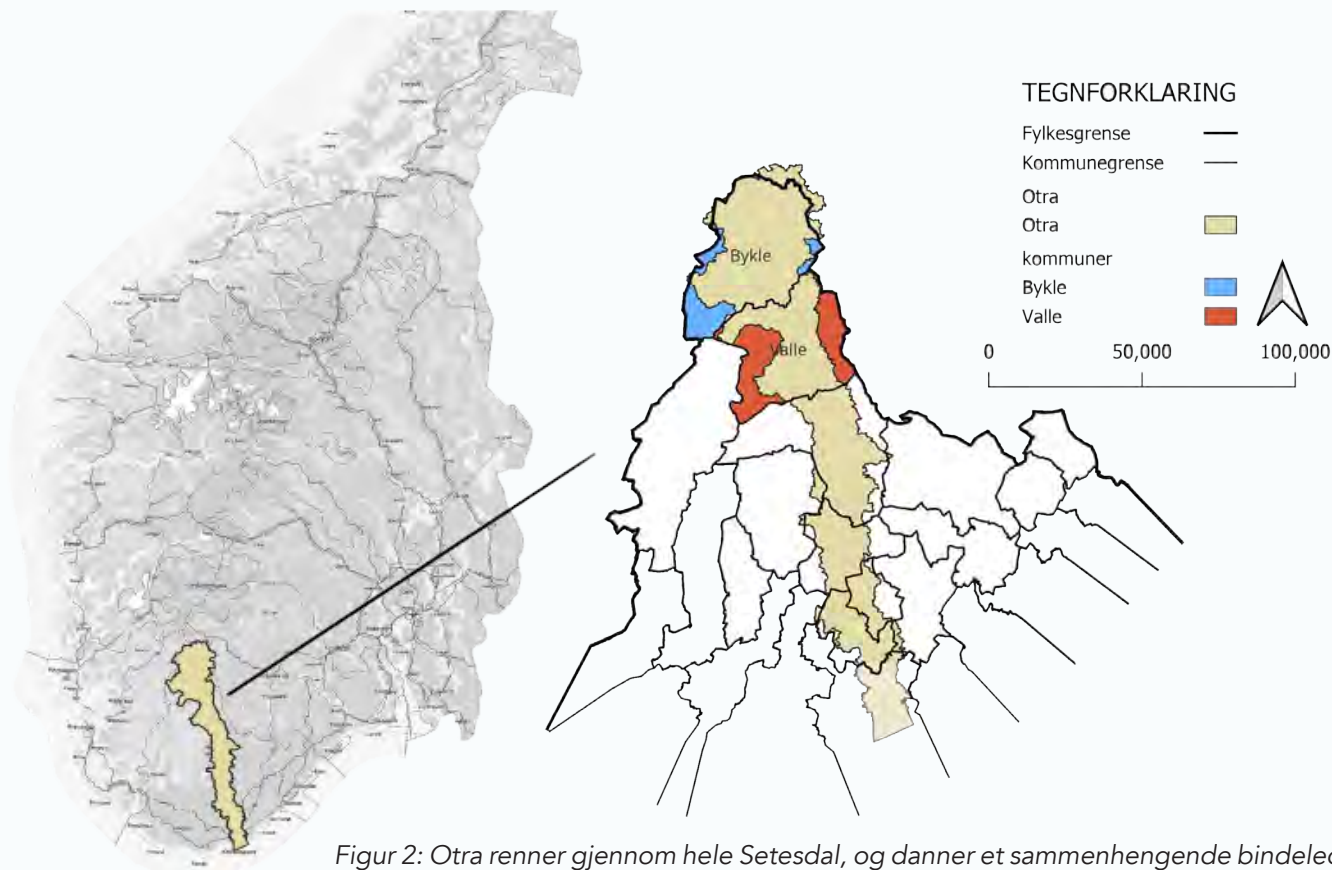
Med bakgrunn i tematikken omkring Otra som identitets-skapende element med stor rekreasjonsverdi, har vi kommet frem til følgende problemstilling:

Hvordan kan Otra skape steds-tilknytning i Bykle kommune, og samtidig være et bindeledd for Setesdal?

Figur 1: Oversikt over utvalgte malerier fra kommunestyresalen i Bykle sentrum. Maleriene er malt av Reidar Fritzvold.

INTRODUKSJON

Figur 2: Otra renner gjennom hele Setesdal, og danner et sammenhengende bindeledd i regionen. Kartet viser hva som regnes som Otravassdragets utvidede løp.

BAKGRUNN

Bykle er den nordligste kommunen i Setesdal (SnI, 2023). Herfinnerviadministrasjonssenteret Bykle og turistsenteret Hovden. Til tross for få innbyggere er kommunen en av de rikeste i Norge, og det meste av inntektene er knyttet opp mot vannkraft fra vassdraget Otra og omkringliggende vann (Dagsavisen, 2011). Otra starter ved Breivatn nord for Hovden, og renner gjennom hele Setesdal før den

renner ut i Kristiansand (fig. 2). Vassdraget er grunnsteinen for Bykles økonomi og historie, og binder hele Setesdal sammen der den renner gjennom både åpne og mer lukkede landskap. Vassdraget har gitt store positive verdier tilbake til lokalsamfunnene i form av høye inntekter, men den har også ledet til fraflytting og neddemming av bygder (Setesdalswiki, 2022a).

OMRÅDEAVGRENSNING

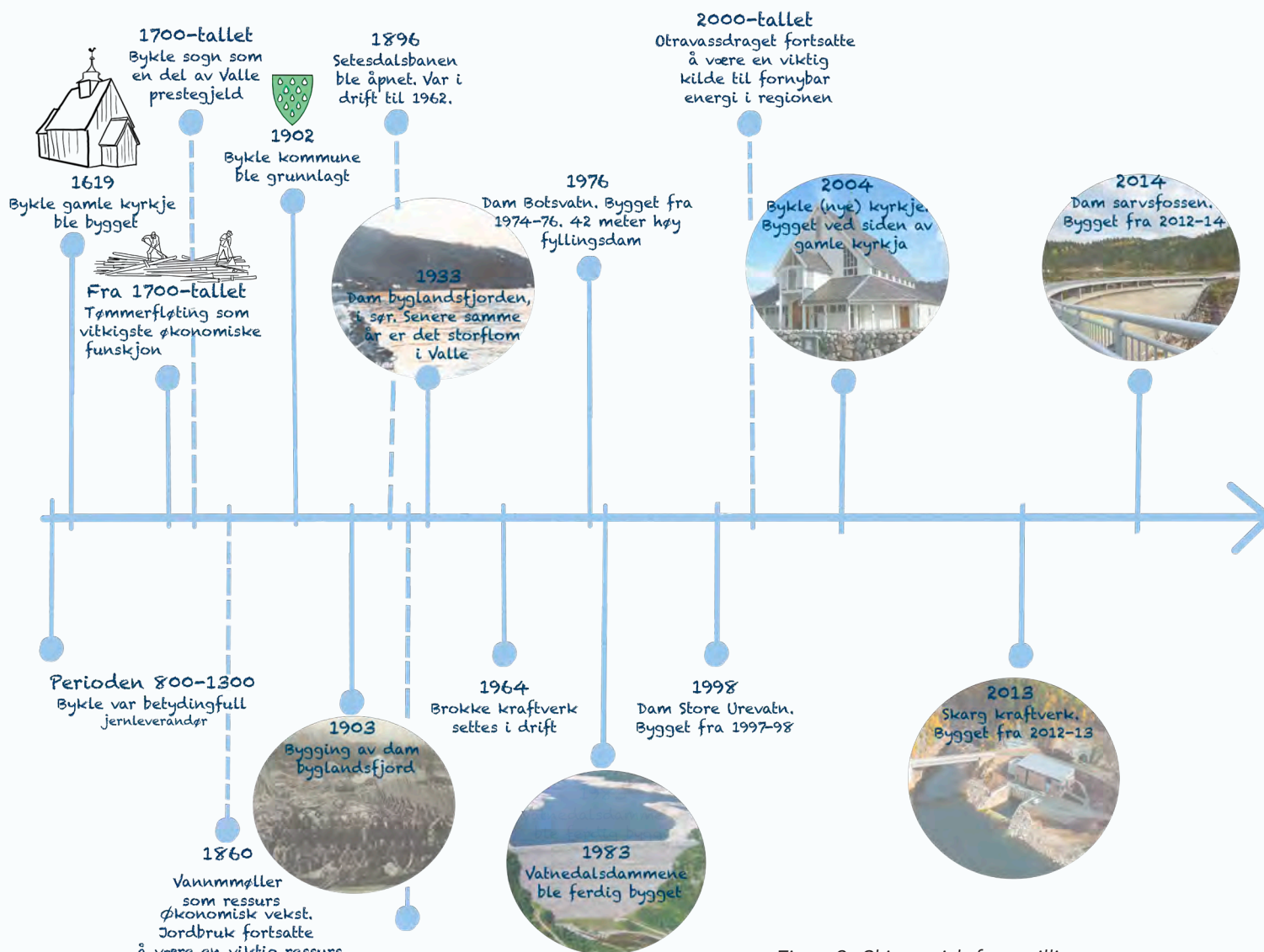
I arbeidet med Otravassdraget har vi hatt et regionalt fokus. Det har inkludert både Bykle og Valle kommune, og vi har valgt å vektlegge strekningen mellom Valle, Bykle og Hovden. Her er det store kontraster i landskape langs Otravassdraget, særlig med tanke på overgangene fra et delvis flatt og åpent til mer trangt og bratt landskap. Vannføringen i vassdraget endrer seg betraktelig på denne strekningen, noe som gjør det til et spennende område å jobbe med. I tillegg så vi at det var behov for å forbedre den nasjonale sykkelruten som i dag følger riksvei 9 (rv. 9) fra Valle til Hovden, og skape en bedre forbindelse mellom sykkelruten og vassdraget.

HISTORIEN OM OTRA - FRA VASSDRAG TIL VANNKRAFT

Bykle har vært gjennom en endring fra et fattig til rikt lokalsamfunn, og vannkraften har vært en av de viktigste premissegiverne for dette (Bykle kommune, 2023). Bykle er den største kommunen i Agder fylke når det gjelder areal og omfatter en stor del av Setesdalsheiene (SnI, 2023). På heiene er det mange fjellvann som videre renner ned til Otra (Lokalhistoriewiki, 2022). Topografien gjennom Bykle kommune varierer kraftig.

Otra har vært en viktig ressurs for befolkningen gjennom århundrene (fig. 3). På 1700-tallet ble elven brukt til tømmerfløting, og var den viktigste økonomiske ressursen for Bykle på dette tidspunktet (Lokalhistoriewiki, 2023).

HISTORIEN OM OTRA - FRA VASSDRAG TIL VANNKRAFT

Figur 3: Skjematisert fremstilling av vannkraftshistorien i Bykle.

Rundt 1860-årene rettet fokuset seg mot vannmøller i tilknytning til Otra (ibid.). Hensikten med vannmøllene var å drive alt fra pumper og elektriske maskiner til sager og liknende (Snl, 2020). Gjennom 1900-tallet ble vassdraget demmet opp flere steder, slik som i Byglandsfjorden og Vatnedalsdammen. Fra 1900-tallet og til i dag har vannkraften i Otra hatt en viktig økonomisk og videre sosial funksjon (Bykle kommune, 2017). Til tross for vassdragets positive betydning for befolkningen i Bykle, har landskapet blitt sterkt endret i både karakter og funksjon. Mange bønder måtte på 1970-tallet forlate hjemmene sine i forbindelse med oppdemming av Botsvatn, da hele 16 gårder ble lagt under vann (Bykle kommune, 2022d).

VANNKRAFTVERK OG VANNMILJØ

Bykle kommune er en kraftkommune, og vannkraften gir fornybar energi og store inntekter til kommunen. Samlet har Bykle en kraftproduksjon på omtrent 4,5 TWh, som tilsier fire prosent av Norges samlede kraftproduksjon (Steensby, 2017). Kommunen tjener over 200 millioner kroner i året på vannkraft, fordelt på inntekter fra naturressursskatt, eiendomsskatt, konsesjonskraft og konsesjonsavgift, og utgjør med det hoveddelen av kommunens økonomi (Bykle kommune, 2022f, s. 20). Vannkraften er en bærebjelke i

FRA VASSDRAG TIL VANNKRAFT

økonomien, samtidig som energien som produseres er grønn og fremtidsrettet.

Vannkraften har også hatt negative konsekvenser for Otra og Bykle kommune. Vannkraftutbygging og produksjon påvirker både vannmiljø og biologisk mangfold, samt landskapet og friluftsliv (Eie, 2013, s. 6). Som følge av vannkraftutbyggingen er både Otra og flere store vannforekomster i Bykle kommune oppdemmet og sterkt regulert. Bykle kommune har seks vannmagasiner og dammer, to kraftstasjoner og to pumpestasjoner (se figur 4). Bykle forsyner også kraftverk i nærliggende kommuner med vann (Bykle kommune, 2022c; Bykle kommune, 2022e).

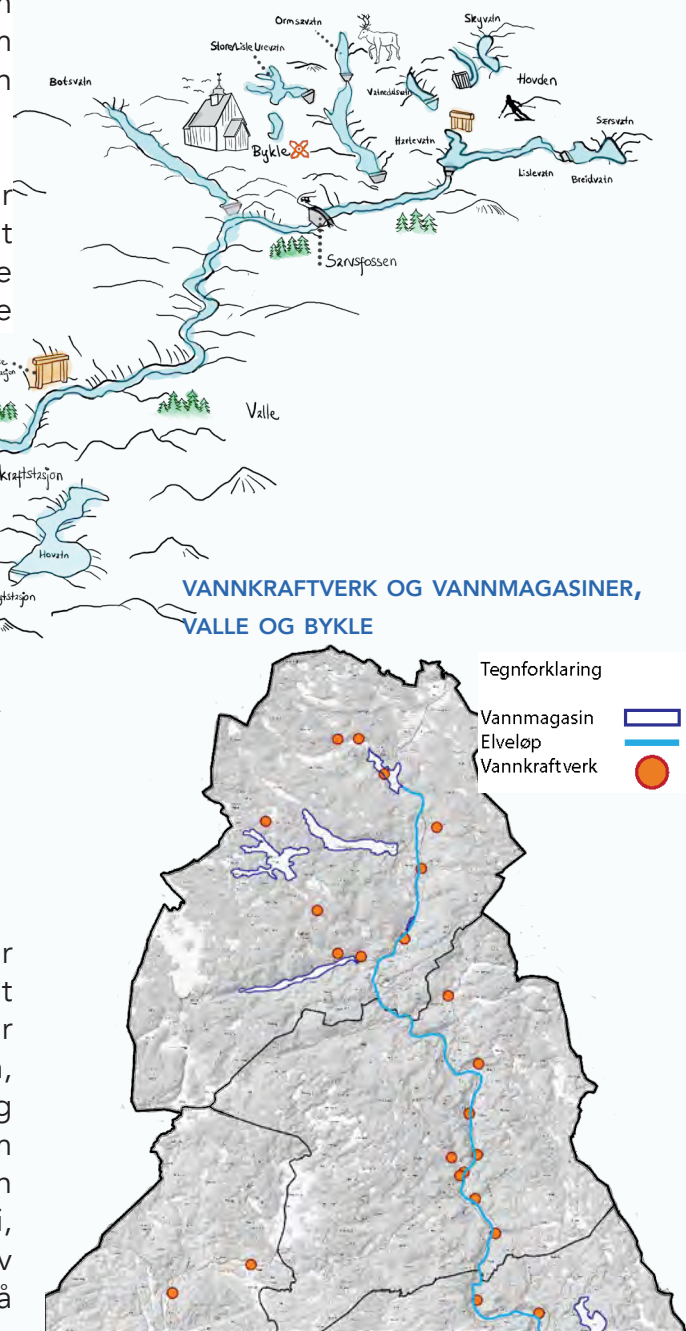
Regional vannforvaltningsplan for Agder 2022-2027 listet

opp vannkraft, sammen med langtransportert forurensning, som den største negative påvirkningsfaktoren på vannmiljøet i Otra (Vannportalen, 2022). Utbyggingen har ført til en stor omstrukturering av det naturlige elveleiet og vannføringen. Dammer skaper barrierer, og opp- og nedregulering av vannhøyden fører til erosjon av elvebredder, samt ødeleggelse av habitat for bunndyr og fisk. Vanntemperaturen påvirkes også, da vannet i regulerte

vasdrag typisk er kaldere om sommeren og varmere om vinteren enn uregulert vann (Eie, 2013).

Dette har konsekvenser utover artene som lever i og rundt vannet. Også menneskene som bruker elven vil merke

det. Hvis fisken forsvinner eller påvirkes negativt, vil fisket reduseres tilsvarende. Når vannet ikke fryser om vinteren, blir elven utilgjengelig for vinteraktiviteter som skøyting og isfiske. Vann har stor rekreasjonsverdi, og omstruktureringen av elvens naturlige løp vil også

Figur 4: Overordnet skisse av Otra og tilhørende vannforekomster, inspirert av illustrasjon fra Otra Kraft.

FRA VASSDRAG TIL VANNKRAFT

påvirke og endre landskapsbildet, noe som ofte oppleves negativt (Simensen, Hiller & Vaskinn, 2011). Oppdemming av vannmagasin har også hatt dramatiske konsekvenser for mennesker. Oppdemming av vannmagasinet Botsvatn la 16 gårdsbruk under vann, og tvang 50-60 mennesker å flytte fra hjemmene sine (Bykle kommune, 2022d).

I dag er rundt halvparten av vannforekomstene i Otra vannområde i god eller svært god tilstand (Vannportalen, 2022). Det er også god badevannskvalitet i hele Otra, samt at det er innført minstevannføring i flere strekninger som sikrer at Otra har en relativt høy vannføring (Egerhei & Johnsen, 2020). Samtidig er det flere vannforekomster, som vannmagasinene Vatnedalsdammen og Botsvatn i Bykle kommune, hvor det er lite trolig at de vil kunne oppnå god miljøtilstand på grunn av hvor sterkt modifiserte de er etter vannkraftutbyggingen (Vann-nett, u.å.a; Vann-nett, u.å.b).

2 TEORI

LANDSKAP

DEN EUROPEISKE LANDSKAPSKONVENSJONEN

Den europeiske landskapskonvensjonen definerer landskap som "et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer" (Europarådet, 2000). Et landskap er med andre ord noe som kommer til i møtet mellom mennesker og det fysiske landskapet. Landskapskonvensjonen viser til et relasjonelt landskapsperspektiv. Europarådets landskapskonvensjon er implementert i Norge og dermed en del av norsk rett, og konvensjonens formål er å styrke planlegging, forvaltning og vern av landskapet (ibid.).

STADKJENSLE

Stadkjensle-begrepet er oversatt fra det engelske «sense of place», og søker å forklare et steds identitet og de verdier som er knyttet opp mot stedet og landskapet gjennom subjektive og opplevelsesmessige

aspekt (Berg et al., 2012, s. 12). Steder blir til i møte mellom mennesker og landskap, og det føyer seg dermed inn i den europeiske landskapskonvensjonens forståelse av steder som relasjonelle. Stadkjensla utvikles i hverdagslandskapet, gjennom erfaringer og opplevelser folk har i de fysiske landskapene. Steder der en slik stadkjensle ikke er til stede, eller er redusert, kan oppleves som «stedløse» eller «inautentiske» (Relph, 1976, referert i Seamon og Sowers, 2008).

Den norske arkitekten Christian Norberg-Schulz så på arkitektur som del av et hele, der forholdet mellom sted, arkitektur og identitet ble studert. Han aktualiserte begrepet genius loci, stedets egenart eller ånd, som kan kobles opp mot stadkjensle-begrepet. Begge begrep søker å sette ord på følelsene og tilknytningen man kjenner til et landskap (Norberg-Schulz, 1980, referert i Cresswell, 2015, s. 130).

TEORI

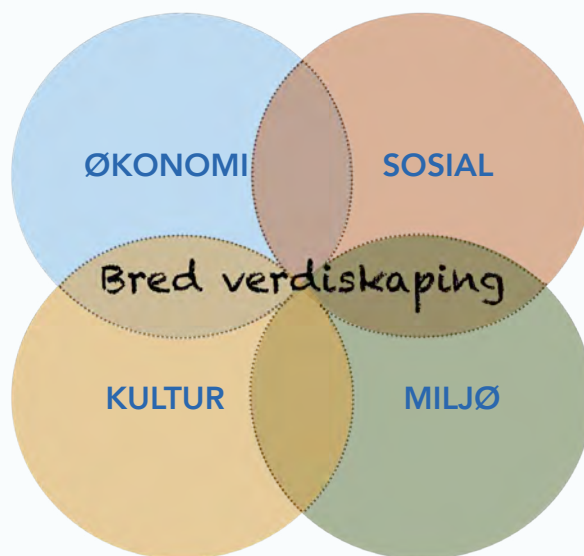
BRED VERDISKAPING

Bred verdiskaping som strategi for bærekraftig stedsutvikling handler om å skape en mangfoldig og inkluderende økonomi som ikke bare fokuserer på økonomisk vekst, men også tar hensyn til sosiale og miljømessige aspekter (fig. 5; Haukeland & Brandtsæg, 2019). Denne tilnærmingen setter et mål om å utvikle lokalsamfunn på en måte som fremmer helhetlig bærekraft, balanserer ulike behov og interesser, og ivaretar kultur, sosiale relasjoner og miljøkvalitet (ibid.).

Mangfoldig økonomi: Bred verdiskaping handler om å diversifisere økonomien i et lokalsamfunn. Det oppfordrer til utvikling av ulike sektorer og bransjer for å redusere sårbarhet og avhengighet av en enkelt næring. Dette kan inkludere landbruk, turisme, kulturindustri, teknologi, utdanning og helse .

Lokal forankring: Strategien vektlegger viktigheten av å bygge opp lokale ressurser og kompetanse. Det handler om å styrke lokale bedrifter, entreprenørskap og samarbeid for å skape en økonomi som er forankret i lokalsamfunnet og som gagnar lokalbefolkningen.

Inkludering og deltakelse: Bred verdiskaping setter fokus på inkludering av alle samfunnsgrupper, inkludert sårbare eller

Figur 5: Bred verdiskaping søker å skape balanse mellom økonomisk utvikling, sosial inkludering og miljømessig bærekraft.

marginaliserte grupper. Det oppfordrer til deltakelse og involvering av innbyggerne i utviklingsprosessen for å sikre at utviklingen svarer på lokale behov og utfordringer

Miljømessig bærekraft: Bærekraftig stedsutvikling gjennom bred verdiskaping tar hensyn til miljøet. Det oppmuntrer til grønn vekst, bruk av fornybare ressurser, energieffektivitet, avfallshåndtering og andre tiltak som reduserer den negative påvirkningen på miljøet.

Kulturell og sosial kapital: Strategien verdsetter kulturell identitet, tradisjoner og

felleskap. Den legger vekt på å utvikle og ivareta den sosiale kapitalen i et samfunn, som inkluderer sosiale relasjoner, tillit, samarbeidsevner og samhörighet.

Langsiktig perspektiv: Bred verdiskaping tar sikte på langsiktig bærekraft og velstandsvekst. Det handler om å planlegge og implementere tiltak som sikrer at dagens generasjon oppnår sine behov uten å kompromisere fremtidige generasjoners muligheter til å oppfylle sine egne behov.

Bred verdiskaping som teori søker å skape balanse mellom økonomisk utvikling, sosial inkludering og miljømessig bærekraft for å sikre en livskraftig og trivelig fremtid for lokalsamfunn (Haukeland & Brandtsæg, 2019).

THE RECONNECTION AGENDA

Et landskap er alltid i endring, i forandring, og det er relasjonelt. Et landskap er ikke statisk, men dynamisk ettersom den er i kontinuerlig endring. Det er de fysiske landformene og geologien som endrer det, det er elven som graver seg ned i berget, det er været som velter trær og bygger broer, og det er menneskene som bruker det og bygger i det. The Reconnection Agenda handler om å undersøke og forstå hvordan vi kan koble oss til (reconnect) landskapet og naturen igjen, selv når det forandrer seg (Selman, 2012).

3 METODE

For å bli kjent med stedets egenart og de fysiske forholdene på stedet har vi brukt flere ulike metoder i prosjektet, fra landskapsressursanalyse til intervjuer og observasjoner (fig. 6). I forkant av utferden til Bykle startet vi med kunnskapsinnhenting og enkle analyser for å skape et oversiktsbilde over området. Vi har gjennomgått tidligere plan- og strategiarbeid for å se hvilke føringer som allerede eksisterer for den videre utviklingen av elveleiet Otra, og vi har vært på befaringer på utvalgte steder for å bli kjent med stedene på en mer intim måte. Vi har brukt det relasjonelle stadkjensle-begrepet som bakgrunn for mange av analysene vi har gjennomført. De ulike metodene har vært essensielle for å forstå stedet i seg selv, og har lagt føringer for problemstillingen vår.

LANDSKAPRESSURSANALYSE

Landskapsressursanalyse (LRA) er en metode for å analysere lokalsamfunn og det omkringliggende landskapet (Clemetsen & Stokke, 2014). Metoden sammenfatter analyser av landskapskarakter og stadkjensle (sense of place). Områdets unike kultur- og naturressurser kartlegges og sees i sammenheng, og på denne måten skaper analysen et rammeverk for demokratiske medvirkningsprosesser. Formålet med metoden er å fremheve ressurser som ligger i lokalsamfunnet og landskapet. Ressursene kan videre benyttes til stedsutvikling og verdiskapning (ibid). I denne oppgaven har vi valgt å benytte egne observasjoner, intervjuer, bilder og kart for å gjennomføre landskapsanalysen.

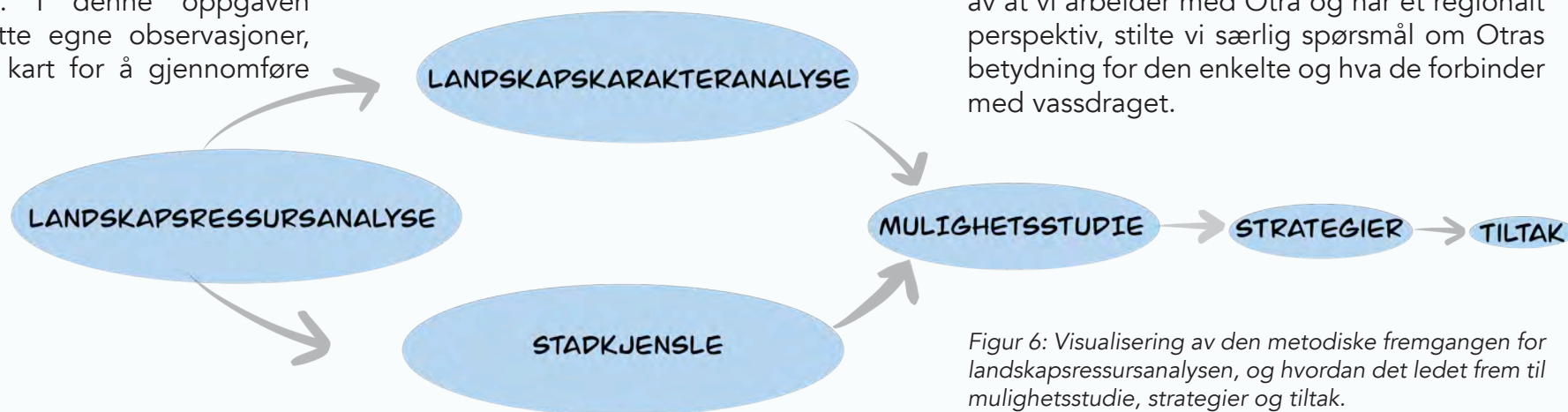
LANDSKAPSKARAKTER

Miljødirektoratet definerer landskapskarakter som "de forholdene som fanger opp hovedgrepet i landskapet" (Miljødirektoratet, u.å). Landskapskarakteranalyse er en metode for å kartlegge karaktertrekkene til ulike landskap. Landskapet kategoriseres ved hjelp av å identifisere særtrekk ved landskapet, for deretter å dele landskapet inn i områder med samme særtrekk. Vi har sett på kategoriene landformer, vann og vegetasjon, romlig-estetiske forhold, arealbruk og bebyggelse, samt kulturelle referanser og kulturhistorien i landskapet.

STADKJENSLE OG INTERVJUER

Stadkjensla kommer til uttrykk i lokalbefolkningens tilknytning til et sted. Stadkjensla er en subjektiv følelse, men kan ha rot i en kollektiv bevissthet og historie.

Vi gjennomførte intervjuer med folk fra kommunen, reiselivet og næringsaktører, og det ble et spenn i alder og om personene var innflyttere eller opprinnelig fra kommunen. Intervjuene fulgte en semistrukturert intervjuguide, som var bygget opp rundt spørsmål vi tenkte kunne få frem representantenes stadkjensle. På bakgrunn av at vi arbeider med Otra og har et regionalt perspektiv, stilte vi særlig spørsmål om Otras betydning for den enkelte og hva de forbinder med vassdraget.

Figur 6: Visualisering av den metodiske fremgangen for landskapsressursanalysen, og hvordan det ledet frem til mulighetsstudie, strategier og tiltak.

4 EKSISTERENDE PLANER OG STRATEGIER

For at mulighetsstudien vår skal kunne gå fra konsept til virkelighet, er en forankring i lovverk og planer essensielt. I dette kapittelet vil vi gå gjennom relevante lover, strategier og utvalgte planer for å se hvordan de kan kobles opp mot vår mulighetsstudie om Otra, som presenteres i kapittel 6. Slik kan vi gjøre en vurdering av om mulighetsstudien vår er ønsket nasjonalt, regionalt og kommunalt, om det er juridisk gjennomførbart og om ideene har blitt fremmet tidligere. Videre følger planer og dokumenter som er lagt til grunn for vårt arbeid.

PLAN- OG BYGNINGSLOVEN

Plan- og bygningsloven (pbl) av 2008 er den mest sentrale juridiske kilden for regulering av arealplanlegging og byggevirksomhet i Norge. Hensikten med loven, jf. §1-1, er å fremme bærekraftig samfunnsutvikling og ivaretagelse av natur- og kulturmiljøet. Pbl krever utarbeidelse av kommuneplan og reguleringsplan for å fastsette arealbruk og utviklingsområder. God kjennskap til hvordan kommunen opererer er nødvendig for å kunne gi realistiske og realiserbare forslag.

NATURMANGFOLDLOVEN

Naturmangfoldloven (nml) av 2009 er en viktig lov for bevaring og bærekraftig forvaltning av natur og biologisk mangfold i Norge. I vårt arbeid har særlig disse paragrafene blitt vurdert: §§ 4, 5 og 6, og §§ 8 og 11.

Hensynet til biologisk mangfold i §§ 4, 5 og 6 pålegger beskyttelse og bevaring av biologisk mangfold. Der det er nødvendig, bør det gjennomføres konsekvensutredninger før nye tiltak fattes, jmfør forskrift om konsekvensutredninger. § 8 (Kunnskapsgrunnlaget) legger vekt på at beslutninger som berører naturmangfold så langt det er mulig skal bygge på vitenskapelig kunnskap. Kunnskap som er ervervet gjennom generasjoners bruk og samspill skal også vektlegges, herunder lokal kjennskap til bruk og vern. § 11 (kostnadene ved miljøforringelse skal bæres av tiltakshaver) taler for seg.

BYKLE KOMMUNE, KOMMUNEPLANENS SAMFUNNSDEL

Kommuneplanens samfunnsdel er et styrende dokument for videre utvikling av Bykle kommune (Bykle kommune, 2016). Kommunen har satt seg flere delmål, blant annet om

klima, det gode liv, kommunikasjon og kultur. Videre følger utvalgte delmål og de viktigste punktene vi tar med oss.

Klima: "Bykle kommune skal være trygg og framtidsretta i det grønne skifte. Verdiskaping bygd på naturen og fornybar energi skal kome Bykle til gode." (Bykle kommune, 2016)

- Vidareutvikle vasskraft med fokus på lokalmiljø.
- Forvalte naturverdiar og kulturlandskap i eit langsiktig perspektiv.

Det gode liv: "Bykle kommune skal vere så attraktiv at folk som bur her vil bli, og at nye vil flytte hit. Det skal vere godt å bu og arbeide her heile livet. Vi må fokusere på næringsutvikling for å skape heilårs arbeidsplassar. Vi skal legge til rette slik at alle kan ha god helse." (Bykle kommune, 2016)

- Vidareutvikle tur-veg nettet.
- Utvikle møteplassar der fleire generasjonar kan samlast

Kommunikasjon: "Gul stripe til Hovden" (Bykle kommune, 2016)

- Prioritere gåande og syklande i planlegging

EKSISTERENDE PLANER OG STRATEGIER

Kultur: "Bykle kommune set pris på mangfoldet" (Bykle kommune, 2016)

- Spele på historia vår og det som er særmerkt for Bykle.
- Løfte og fremje eigne tradisjonar, og vere opne for nye.

REGIONAL VANNFORVALTNINGSPLAN 2022-2027 AGDER VANNREGION

Alle vannregioner i Norge har sin egen vannforvaltningsplan med egne miljømål og tiltaksprogram for å oppnå disse målene. Miljømålene har blitt satt i henhold til vannforskriften, og miljømålene skal være styrende for statlig og kommunal planlegging.

Fylkeskommunen er vannregionmyndighet, men kommunen og sektormyndigheter (som Miljødirektoratet) har ansvaret for å utrede eventuelle tiltak og gjennomføre dem (Miljødirektoratet, 2023). Otra vannområde inngår i vannforvaltningsplanen 2022-2027 for Agder vannregion. Det er utarbeidet egen handlings- og tiltaksplan med konkrete

tiltak som retter seg mot flere deler av Otra (Vannportalen, 2022).

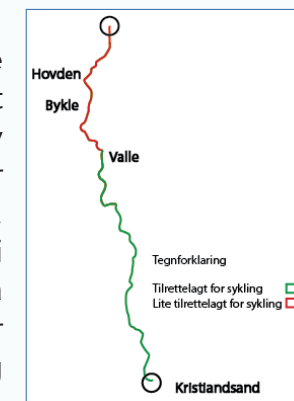
MIDT-AGDER FRILUFTSRÅD - MULIGHETSSTUDIE FOR OTRA ELVEPARK

Otra Elveparkeren visjon som følger elveløpet fra Bykle i Setesdal til Kristiansandsfjorden. Visjonen var å gjøre Otra til et levende sentrum for friluftsliv, og tiltrekke både eventyrlystne turister og lokalbefolkningen (Egerhei & Johnsen, 2020). I 2020 ble grunnlaget for visjonen lagt gjennom en grundig mulighetsstudie utført av Midt-Agder Friluftsråd i samarbeid med kommunene som Otra krysser. Studien identifiserte muligheter for å utvikle friluftslivet langs elven, som inkluderte oppgradering av eksisterende turstier og sykkelstier, oppføring av nye bruer og rasteplasser, samt introduksjon av nye aktiviteter som padling, kajakk og rafting. Bedre informasjon og skilting var også en del av anbefalingene (Egerhei & Johnsen, 2020).

NASJONAL SYKKELRUTE 3

De nasjonale sykkelrutene utgjør et omfattende nettverk av sykkelruter som dekker store deler av Norge. Rutene har som mål å gi syklistene muligheten til å reise fra by til by på veier med lav trafikk, samtidig som de gir en unik opplevelse av Norges naturskjønnhet. Statens vegvesen beskriver rutene slik: "Rutene er inntatt 14 av de 18 nasjonale turistvegene og gjør det mulig å sykle fra by til by på lavtrafikkerte veier på langs og tvers i Norge" (Statens vegvesen, u.å).

Nasjonal sykkelrute 3 går fra Kristiansand til Haukeli. Deler av strekningen følger rv. 9, slik også vassdraget Otra gjør. Fra Kristiansand til Valle går sykkelruten stort sett i egen trasé, med noen fellesstrekninger underveis. Fra Valle og opp mot Hovden er tilfellet derimot at sykkelruten stort sett følger samme løp som riksveien. Det resulterer i mindre tilrettelegging for syklistene, som reduserer sykkelrutens attraktivitet (Tveiten, 2021).

5 LANDSKAPSRESSURSANALYSE

Vi har gjort en landskapsressursanalyse som ser på Setesdal, med hovedvekt på området fra Valle i sør til Hovden i nord. Analysene er basert på vår opplevelse av Otra fra riksvei 9, der vi kjørte nordover fra Valle til Hovden. Riksvei 9 følger i stor grad Otras elveløp. Otra renner gjennom et variert landskap, og følger Setesdal fra nord til sør. Topografien varierer deretter. Fra Byglandsfjorden og nordover får dalføret en mer spektakulær og bratt karakter, mens den nedenfor Byglandsfjorden kan karakteriseres som mer åpen og tilgjengelig. For å beskrive landskapets variasjon er elvelandskapet delt opp i tre sekvenser: Valle (fig. 7), Bykle (fig. 8) og Hovden (fig. 9).

LANDFORMER, VANN OG VEGETASJON:

SEKVEN 1 - VALLE

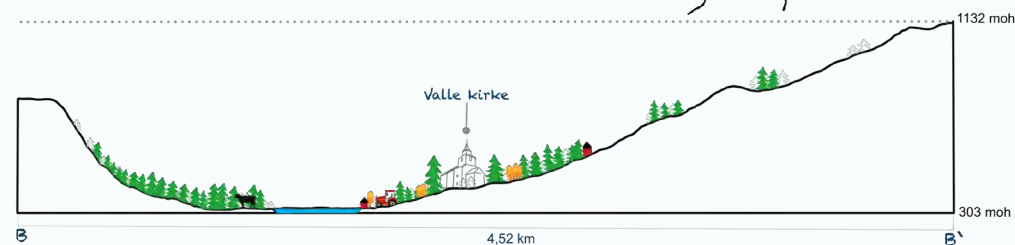
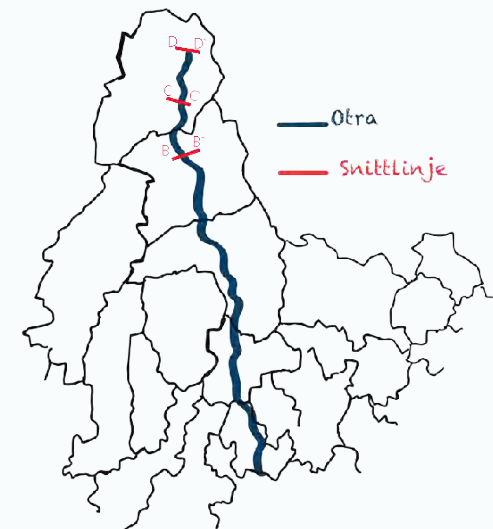
Valle er karakterisert av et stort, åpent dalføre som ligger mellom høye fjell på begge sider. Dalbunnen er relativt flat, og Otra renner midt i dalen med et tydelig meandrerende elveløp. Elven følger riksvei 9 hele veien gjennom kommunen, og det er ikke før riksveien krysser grensen til Bykle kommune at elveløpet fraviker riksveien.

SEKVEN 2 - BYKLE

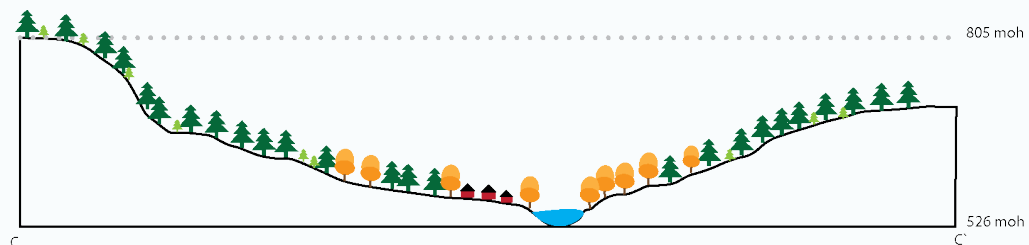
Landskapet endrer karakter oppover mot Bykle, og Otra forsvinner ut av syne. Dalføret blir trangere, og fjellene kommer tettere på riksveien. Bykle ligger høyere i landskapet, og har et småkupert terreng med skogskledde åser. Otra er utilgjengelig deler av strekningen mellom Valle og Bykle sentrum, og renner delvis i et juv i ravinlandskapet. Vassdraget kommer til syne igjen nord for Bykle sentrum, der landskapet åpner seg opp ved Sarvsdammen. Før dammen ble demmet opp i 2012-2014 var Sarvsfossen den største fossen i Otraelven, med 30 meter fall rett ned. Det er gammel furuskog i store områder i Bykle, og skog tett på riksveien fører til at dalførene føles trangere flere steder.

SEKVEN 3 - HOVDEN

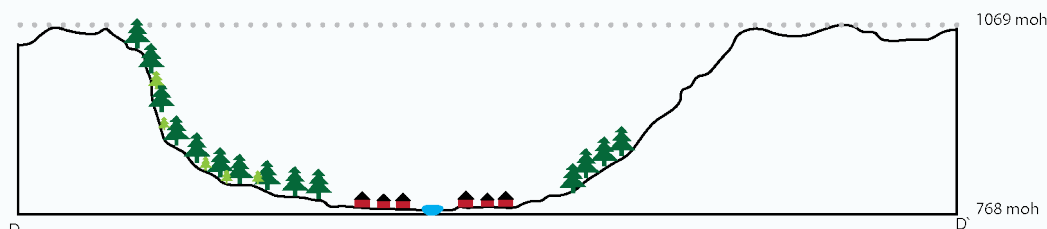
Mot Hovden blir landskapet igjen mer åpent, og Otra er synlig langs riksveien nesten hele strekningen. Elveløpet har et bredere og mer forgreinet elveløp enn lenger sør, og stein i elveløpet skaper bevegelse. Vegetasjonen blir noe skinnere når man kommer oppover mot Hovden og tilsvarende høyere opp på fjellet. På grunn av regulering av vannstand i demningen ved Vatnedalsdammen, er den dominerende kantsonen preget av fjellberg og grus. Ved Hegni er tresjiktet dominert av bjørkeskog. Det er også ulike naturtyper knyttet til furuskog.

Figur 7: Otras meandrerende elveløp slynger seg oppover dalbunnen i Valle.

Figur 8: I Bykle er terrenget mer kupert, og Otra ligger skjernet i juvlandskapet.

Figur 9: Landskapet blir igjen mer åpent opp mot Hovden.

LANDSKAPSANALYSE

AREALBRUK OG BEBYGGELSE:

SEKSJON 1 VALLE

Det er mye skogbruk oppover dalføret. Bebyggelsen er konsentrert om Valle sentrum, men står spredt i landskapet. Det aller meste av bebyggelsen ligger øst for Otra, mens bebyggelsen på vestre side er knyttet opp mot gårdsbruk og et mer intensivt jordbruksareal.

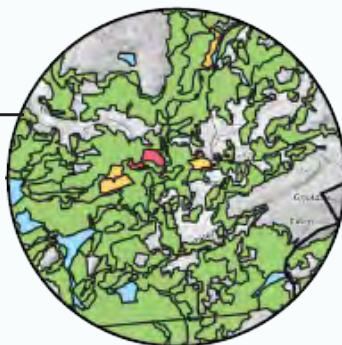
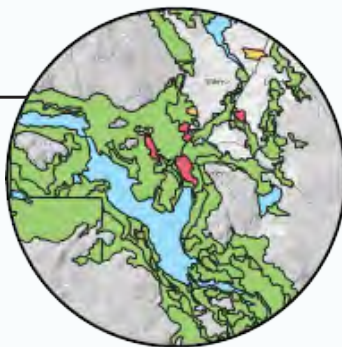
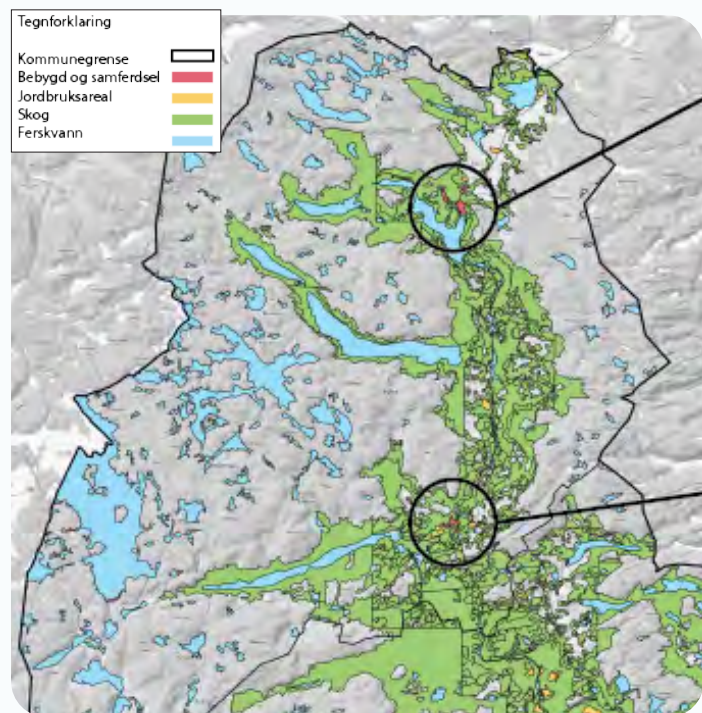
SEKSJON 2 BYKLE

Bykle bygd er administrasjonssenter i kommunen. Bebyggelsen står relativt tett, og er spredt over et lite geografisk avgrenset område. Noen områder i Bykle er mer dominert av jordbrukslandskap, særlig i den sørlige delen av kommunen. Det er blant annet flere gårder med jordbruksareal langs Trydalstjønni. Lenger nord, der terrenget blir vesentlig brattere, er det betraktelig mindre jordbruk. På grunn av et utfordrende klima med mye snø og kalde vintre, gir dette begrensninger i hvilke avlinger som dyrkes på grunn av kortere dyrkningssesong.

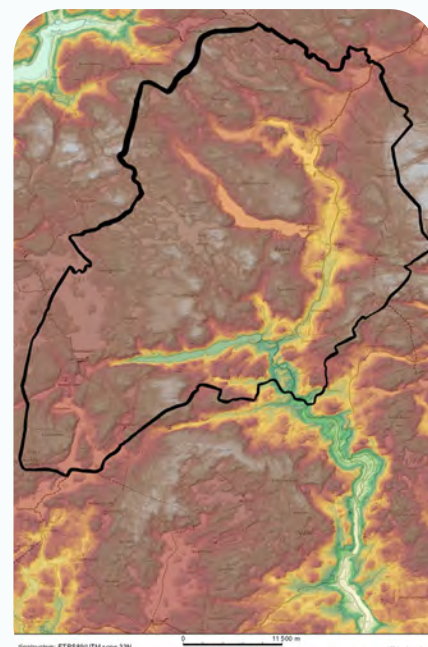
SEKSJON 3 HOVDEN

Hovden er et turistområde i kommunen. Her finner vi hovedsakelig hyttebebyggelse og fritidsleiligheter, samt bygg og anlegg som hører til alpinanlegget. Bebyggelsen er spredt rundt i landskapet og over et større geografisk område enn i sekvens 1 og 2, og består av flere enheter. Terrenget er tilrettelagt for bruk gjennom stisystemer og skibakke i Hovden. Villreinsens beiteområder avgrenser hvor det er lov å ferdes i naturen i bestemte perioder.

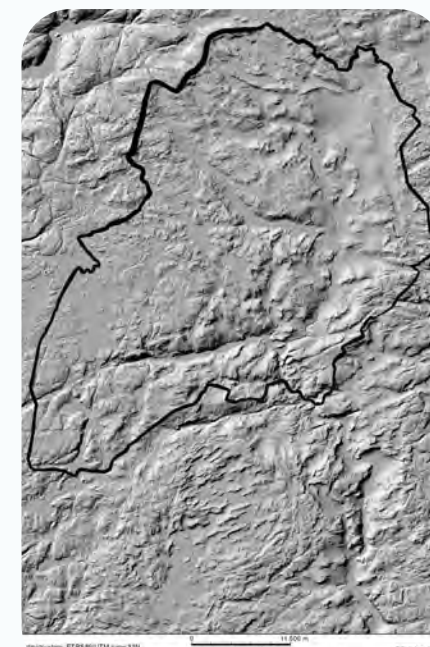
AREALTYPE

HØYDELAGSKART

SKYGGERELIEFF

LANDSKAPSANALYSE

ROMLIG-ESTETISKE, VISUELLE FORHOLD:

SEKVEN 1 - VALLE

I Bygland, sør for Valle kommune, danner elveløpet Byglandsfjorden, som i liten grad minner om elveløpet nordover i Setesdal. Likevel er også elvelandskapet i Valle åpent, og noen steder breier elven seg godt utover. Det er lang sikt nedover dalføret, men det stopper ved fjellandskapet som rammer dalføret inn. Der elven renner tett på veien er det mange steder skapt rasteplasser og utsiktspunkt hvor man kan bevege seg helt ned til elvebanken. Lyden fra elveløpet høres i svak grad der vannføringen er minimal langs bilveien, og her dominerer bilstøy ved mye trafikk.

SEKVEN 2 - BYKLE

Otra renner delvis gjennom skogslandskap og juv, som skaper liten visuell kontakt og skjuler elven fra riksveien. Grunnet det kupert og skogkledd terrenget er siktlinjene kortere her, men der elven er demmet opp ved Sarvsdammen åpner landskapet seg opp igjen. Lyden av elven er rolig, i motsetning til hva den er når vannet slippes en gang i året. Da oppleves Sarvsdammen igjen som en foss, med tilhørende lydbylde.

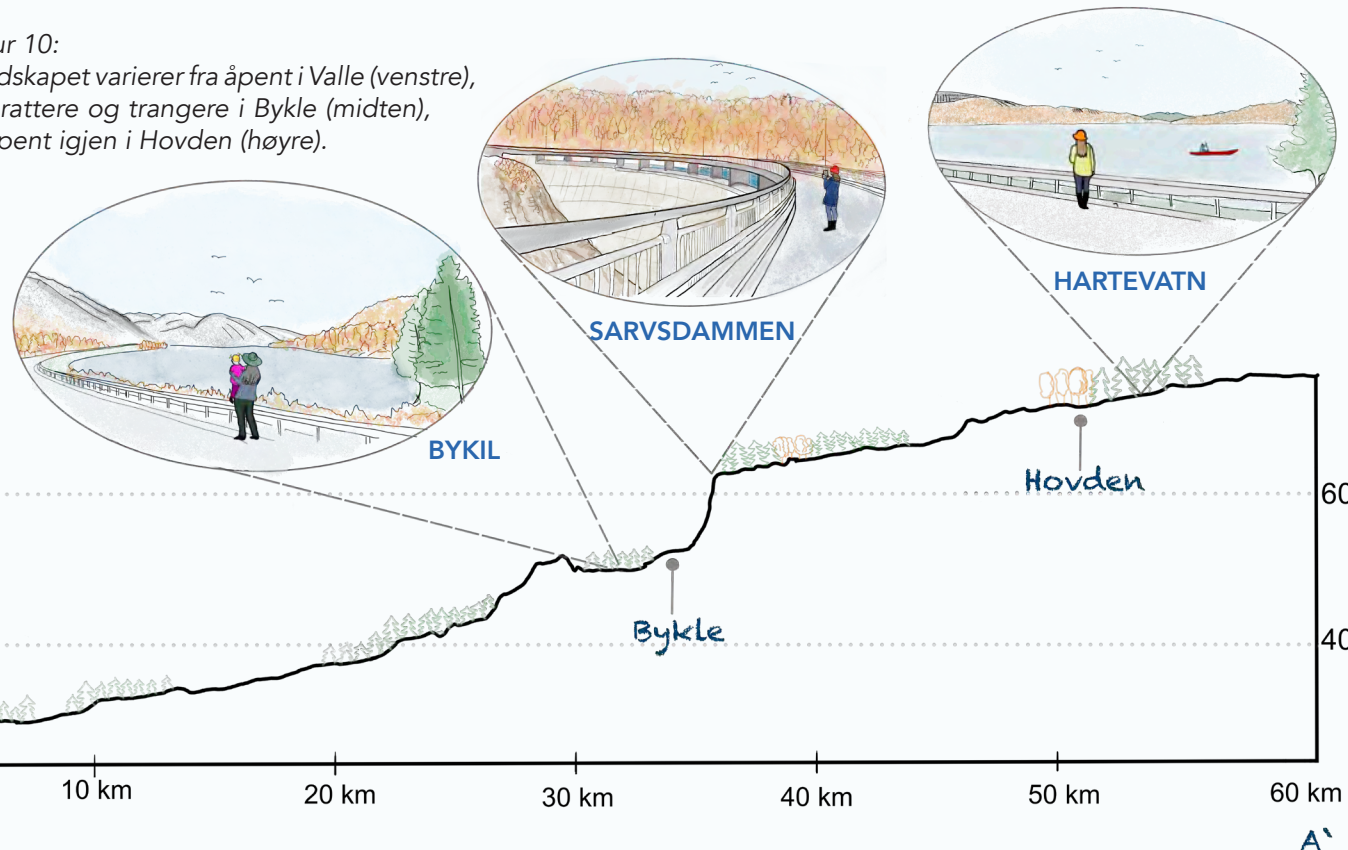

SEKVEN 3 - HOVDEN

Nord for Bykle, opp mot Hovden, utvider siktlinjene seg igjen, og Hartevatnet åpner opp landskapet sør for Hovden. Vassdraget utvider seg igjen, og steinene i elveløpet påvirker lydlandskapet. Ved turistsesongen og perioder med mye gjennomfart til Hovden dominerer bilstøy nær veien. Lenger bort fra bilveien og mot Hegni, sørvest for Hovden sentrum, reduseres støyen fra bilveien og lyd som bølgeskulptur forsterkes.

Figur 10:
Landskapet varierer fra åpent i Valle (venstre), til brattere og trangere i Bykle (midten), til åpent igjen i Hovden (høyre).

ROMLIG-ESTETISKE, VISUELLE FORHOLD:

Oppover vassdraget varierer landskapet fra åpent til lukket og tilbake igjen (se figur 10). Noen steder er elvelandskapet trangt og utilgjengelig, mens det andre steder er åpent og tilrettelagt. Underkategoriene sikt og lyd beskrives for hver seksjon. Det er stor verdi i den visuelle og fysiske kontakten med vassdraget.

LANDSKAPSANALYSE

KULTURELLE REFERANSER OG KULTURHISTORIEN I LANDSKAPET:

SEKSJON 1 VALLE

Håndverkskulturen står sterkt i Valle. De har spesielle tradisjoner knyttet til sølvsmedhåndtverk, og Valle videregående skole er den eneste i Norge med egen sølvsmedlinje (Setesdalswiki, 2022c). Setesdalkofta og folkedans er andre viktige deler av kulturen, slik som i resten av Setesdal. Valle er på UNESCOs liste over immateriell kulturarv. Valle er også rik på arkeologiske kulturminner, slik som gravhauger fra vikingtiden og gårdsbebyggelse fra middelalderen (ibid). I likhet med Bykle kommune er vannkraft en viktig inntektskilde for Valle.

DOMINERENDE KARAKTERISTIKKER LANGS OTRA:

Etter å ha vært på befarings langs Otra fra Evje opp til Hovden, opplevde vi en stor variasjon i de romlige forholdene. Ved å se på den dominerende karakteristikk langs vassdraget har vi valgt å dele inn Otra i tre delområder: åser, fjellandskap og heilandskap.

Åser:

I de sørlige delene av Otra, fra Kristiansand og videre opp til Evje, er landskapet preget av åser med skogkledde topper og stort sett åpent landskap. De romlige forholdene

SEKSJON 2 BYKLE

I nærheten av Bykle sentrum var det tidligere jordbruksarealer, mens det i dag er mer begrenset. Oppdemmingen av Otravassdraget ved Sarvsfossen resulterte i at fossen forsvant og ble erstattet av et damanlegg. Fossen var et viktig estetisk element i juvlandskapet, og "fossefallet" er i dag kun synlig når det blir overløp i magasinet. Damanlegget er i seg selv en ny form for kulturhistorie, der den markerer et tydelig brudd mellom menneske og natur. Den kontrasterende, lyse betongen står seg mot den omkringliggende vegetasjonen, men er et tydelig vitne til at mennesket fysisk har endret landskapets karakter. Neddemmingen av Nordbygdi og flyttingen av innbyggerne her til andre gårder er ikke direkte tydelig i landskapet med mindre man er ved demningen når vannstanden er på sitt laveste.

oppleves betraktelig mer åpent enn lengre nord i Setesdal. Opp mot Bykle opplevde vi at Otra var godt synlig fra riksvei 9, særlig da vi kjørte langs Byglandsfjorden. Man fikk en tydelig og visuell kontakt med vannet fordi veien var anlagt så tett inntil elveløpet.

Fjellandskap:

Store deler av landskapet i nordre del av Otravassdraget har omkringliggende fjellandskap, og oppleves mer lukket. For å oppleve vassdraget er man nødt til å komme tett på vannkanten, fordi skogsvegetasjonen nær Otra hindrer utsyn. Vatnedalsdammen er

SEKSJON 3 HOVDEN

Under vikingtiden var utvinning av jernmalm en viktig ressurs for Hovden. Bosettingen fra gammelt av levde stort sett av jordbruk, jakt og villrein. Det har blitt funnet spor av jordbruk helt tilbake til 2800 fvt. Bosettingen i Hovden var tilknyttet Otra gjennom fiske, transport, vannkraft og rekreasjon. Elven som kulturhistorisk element har slik vært med på å forme kulturen i området (Setesdalswiki, 2022b). Store deler av jordbruket i dagens Hovden er blitt erstattet med bebyggelse. Bygda er i dag en populær vinterdestinasjon med skiløyper, alpinsenter og badeplasser langs Hartevatnet. Vannet når høyere i dag enn tidligere grunnet oppdemmingen i tilknytning til kraftproduksjon sør for Hovden.

et godt eksempel på dette: Det er ikke før man er nesten helt nær dammen og vannmagasinet at man føler at landskapet åpner seg mer opp.

Heilandskap:

På Setesdalsheiene i Bykle kommune finner man småkupert landskap med lave høydedrag. Flere vann er lokalisert på heiene og renner videre ned mot Otra, og er med på å danne Otras nedbørsfelt. Landskapet oppleves som delvis åpent, med få variasjoner av store høydedrag. Gjennom heilandskapet får man liten direkte opplevelse av Otra, men heller en indirekte opplevelse.

STADKJENSLE

“SETESDAL HAR EN STERK KULTUR OG EN STERK IDENTITET, OG RV. 9 OG VASSDRAGET KAN STYRKE DETTE”

Som en del av arbeidet med vassdraget Otra, intervjuet vi personer med tilknytning til Otra og Bykle kommune. Intervjuene var nyttige for å finne frem til innbyggernes relasjon og tilknytning til vassdraget, og fra flere hold kom det etter hvert frem at ikke alle alltid har hatt en like tett og positiv tilknytning til vassdraget. Fotoserien i figur 11 viser noen av de karakteristiske landskapene i Bykle.

BINDELEDD OG SKJÆRINGSPUNKT

Otra er grunnlaget for Bykles økonomiske utvikling fra fattig bygd til en rik fjellkommune. “Det er Otra som binder Setesdal sammen” sa ei, mens en annen fortalte at “vi får masse goder fordi det er så mye penger fra krafta”. Vassdraget og kraftutbyggingen utgjør Bykles økonomiske ryggrad, men har også hatt negativ

effekt. Oppdemmingen av vassdraget har ikke bare hatt direkte konsekvenser for landskapet rundt, det har også ført til at flere gårder og støler har havnet under vann som følge av oppdemmingen. Det tydeligste eksempelet på dette er Nordbygdi, som ble lagt under vann da Bossvatn ble oppdemmet på 70-tallet. Beboerne måtte flytte fra gårdene sine, noe ikke alle var like positive til. I ett av intervjuene blir vi fortalt at det særlig var én som nektet å flytte fra gården sin. Han flyttet opp til en støl lenger opp i terrenget, og måtte se gården sin forsvinne i vannmassene. Når det kom folk opp for å se til han ble de ofte møtt av en sint mann med gevær. Flere skal ha blitt skutt aktivt etter. Denne lille anekdoten forteller mye om hvilke følelser som er til stede når man snakker om vassdraget og krafttilblivelsen.

“Otra elvepark som uttrykk blir brukt i sør, men ikke så mye i nord” fikk vi høre fra en av dem vi

snakket med. Det har altså vært et uttalt ønske om å forbedre tilgangen til elven hele veien fra Kristiansand til Hovden, men den nordlige sekvensen er ikke blitt forbedret videre.

AMBIVALENT LANDSKAP

Selv om de aller fleste vi snakket med var positive til den økonomiske gevinsten kommunen har hatt, var det likevel noen ambivalente følelser som kom opp i lyset etter hvert. Vi måtte grave for å komme dit, men heller ikke alle var like fornøyde med hvordan selve elvelandskapet hadde endret seg. “Før fisket man i Otra. Det gjør vi ikke nå lenger”, fortalte en innbygger som bodde litt lenger ned i dalen. Hans barndoms favorittsted langs Otra hadde endret seg drastisk, og det var ikke lenger mulig å drive med de samme aktivitetene som en gang var normalen. “Nå er det bare turister som fisker i Otra, vi som er herfra reiser opp på heia” ble vi fortalt senere.

Figur 11: Fotoene viser karakteristiske landskap og overganger i Bykle kommune. Fra venstre:

1: Rådhuset i Bykle. 2: Klassisk stabbursbebyggelse i Bykle sentrum. 3: Sarvsdammen. 4: Vatnedalsdammen. 5: Bjørkeskog ved Hegni, Hovden. Alle foto: gruppe 6

6 MULIGHETSSTUDIE

Problemstillingen vår for denne oppgaven har vært Hvordan kan Otra skape stedstilknytning i Bykle kommune, og samtidig være et bindeledd for Setesdal? Med utgangspunkt i landskapsressursanalysen vi har gjennomført, og allerede eksisterende planer og strategier, har vi utarbeidet en mulighetsstudie som skal svare på denne problemstillingen. Vi har i tillegg utarbeidet en SWOT-analyse for å sammenstille styrker, svakheter, muligheter og trusler vi fant. Resultatet vises i figur 12.

Landskapskarakteranalysen belyste det varierende landskapet i øvre Setesdalen, som går fra åpne dalstrøk til små og kuperte fjellskråninger, og hvordan dette påvirker tilgjengeligheten til Otra. På samme måte som landskapet åpner og smalner seg, blir også Otra enten større og bredere, eller mindre og mer skjult. Spesielt i Bykle bygd er Otra en liten del av det visuelle landskapet, og er hovedsakelig oppdemmet eller i juv. Dette gjør det unaturlig å oppsøke Otra ettersom det er lite aktiviteter man kan gjøre, samt farlig hvis man beveger seg ved juvet.

Den lave tilgjengeligheten i Bykle bygd kan være en av grunnene til at flere av de vi intervjuet oppga at de hadde lite tilhørighet til elven. De som derimot uttrykte at de hadde et nært forhold til elven bodde tettere på elven, som ved Hartevatn i Hovden og Rysstad i Valle kommune. Otra er i disse områdene en sentral del av landskapet, som kan være en naturlig

forklaring på at folk får en større tilhørighet til elven der. Det er en utfordring at elven ikke er tilgjengelig for folk i bygda Bykle, verken visuelt eller rekreasjonsmessig. Dette resulterer i at innbyggerne verken forbinder seg selv eller Bykle med Otra.

Gjennom intervjuene vi foretok kom det frem et ambivalent forhold til Otra og vannkraften. Vannkraften har i stor grad transformert Bykle kommune fra å være den fattigste kommunen i Setesdal til den rikeste. I dag kan kommunen gi innbyggerne sine gode kommunale tjenester, som blant annet gratis barnehage og skolemat (H. Trydal, personlig kommunikasjon, 27.09.23). Vannkraft er en fornybar energikilde som er helt essensiell i det grønne skiftet vi står overfor. Men vannkraften har kommet med en pris. Flere av de vi intervjuet nevnte den tragiske historien om Nordbygdi, der flere gårdstun ble lagt under vann. De uttrykte et ønske om at denne historien må bli fortalt.

Oppdemningen av Otra har også ført til store miljøendringer, spesielt for kommunene

Figur 12: SWOT-analysen var avgjørende for å forstå Bykle som sted.

tilknyttet elven i sør. Det mangler et sted hvor denne historien kan fortelles og tilreisende kan lære om alt vannkraften har bragt med seg, både positivt og negativt. Dette kunne også vært en måte å skape et nærere forhold til Otra på, ved å ha steder som rommer historier som ellers ikke har fått plass til å fortelles.

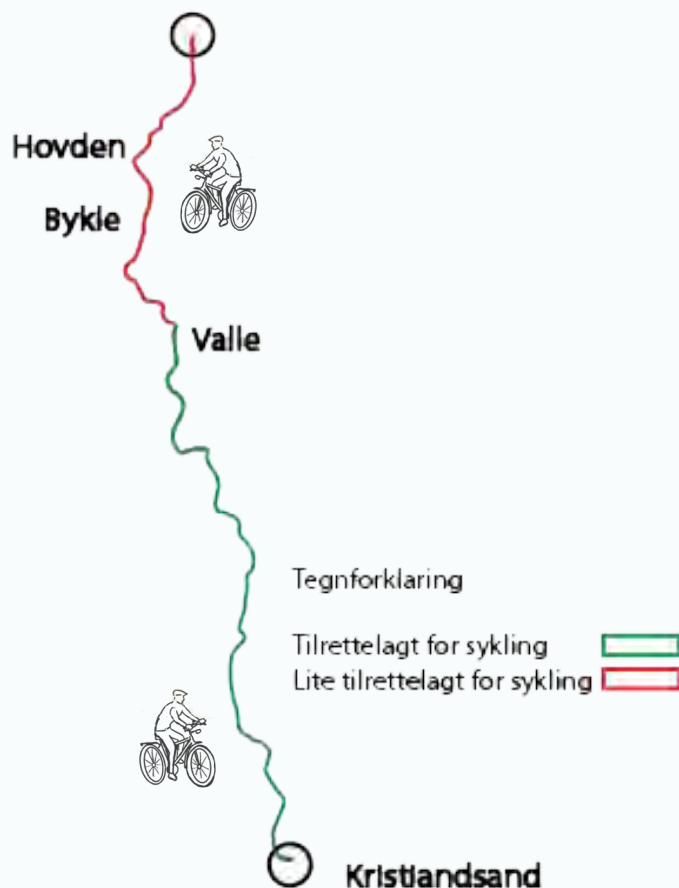
På grunn av oppdemningen av Otra finnes det flere store demninger, magasiner og kraftstasjoner langs eller i nærheten av rv. 9. Dette er store, tekniske konstruksjoner som kan oppleves som mektige og besnærende å se på, samt at de kan fortelle både en lokal og nasjonalt viktig historie om vannkraft.

MULIGHETSSTUDIE

Vatnedalsdammen har lenge vært et etablert reisemål, som det ligger et stort potensial for å utnytte. Den nylig etablerte Sarvsdammen har også stort potensial for å bli en rasteplass hvor historien om vannkraft kan fortelles. Å utarbeide disse stoppestedene kan ses som en naturlig fortsettelse av alle stoppestedene og rasteplassene som ellers finnes langs hele Otra og rv. 9.

Nasjonal sykkelrute nr. 3 går langs riksvei 9 som følger store deler av Otra, og fungerer som et regionalt bindeledd mellom kommunegrensene. Sykkelruten er for det meste trygg og godt utarbeidet og gir syklister en nærmere tilknytning til elvelandskapet. Men fra Valle og nordover gjennom Bykle kommune går store deler av sykkelruten på rv. 9 gjennom farlige passasjer, som vist i figur 13.

En kan argumentere for at sykkelruten i praksis ender i Valle, da syklistene videre må sykle under mindre trafiksikre forhold. Nasjonal sykkelrute nr. 3 har et behov for revisjon og forbedring i dette området, spesielt for å øke syklistenes sikkerhet og opplevelse. Særlig barn og unge er sårbare trafikanter, og derfor bør tilgjengelige sykkelveier være et sterkt argument for å fremme et trygt transportalternativ også i Bykle kommune. Flere av de lokale vi snakket med uttrykte bekymring for de utrygge veiene, og flere foreldre velger heller å kjøre enn å la barna sykle langs riksveien. Ved å heve kvaliteten på den eksisterende sykkelruten mener vi at

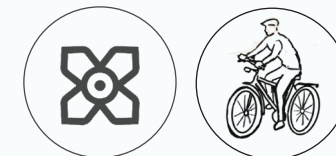
Figur 13: Forenklet visualisering av nåværende sykkelrute fra Kristiansand til Hovden.

det kan forbedre tilbudet for både turister og lokalbefolkningen. En forbedring av denne delen av sykkelruten vil også øke den regionale sammenhengen.

Under besøket vårt i Bykle merket vi også et stort lokalt engasjement for bygda. Vi snakket med flere lokale som brant sterkt for Bykle kommune, og alt potensialet de føler ligger i kommunen. Spesielt vil vi trekke frem Bykle næringslag som har utarbeidet en egen logo og slagord for Bykle kommune. Logoen er inspirert av dekoren på rekkverket i den rosemalte gamle kirken i Bykle. Dekoren ser ut som små blomster, men ligner også på en turbin. Slagordet, "Bygd av rein kraft", har også flere dobbeltbetydninger. "Bygd" kan leses på to måter - det at Bykle er en bygd, og det at Bykle har blitt bygget. "Rein kraft" understreker at kommunen er bygget opp gjennom ren energi og inntektene fra vannkraft, samtidig som at den er bygget opp av kraften til menneskene fra Bykle.

Både logoen og slagordet som Bykle næringslag har utarbeidet viser i stor grad det sammenflettede forholdet mellom vannkraften og den lokale historien og kulturen i Bykle kommune. Denne markedsføringen av Bykle kommune kan og bør utnyttes i større grad enn i dag.

Bykle næringslag arrangerer årlig Bykledagen i september (fig. 14). Dette arrangementet forener også vannkraft og lokal kultur og historie. Tidligere arrangementer har bestått

av utstilling av lokal tekstil og mat, folkedans og -musikk, historiefortelling og guiding i Bykle gamle kirke, samt en egen dag på Sarvsdammen med vannslipp over dammen og masse aktiviteter for barn. Det er stort oppmøte, og i 2023 ble dagen utvidet til to fulle dager med aktiviteter (Bykle kommune, 2022a; Fortidsminneforeningen Agder avdeling, 2023). Bykledagen er også en flott arena for å vise frem og ytterligere skape en forbindelse mellom vannkraften og kulturen i bygda.

FØRINGER FOR MULIGHETSSTUDIEN

Kommunen og regionen er pålagt å følge nasjonale forventninger og retningslinjer, og for å sikre forankring i planarbeidet har det vært viktig at mulighetsstudien forholder seg til planer, strategier og lover nevnt i kapittel 4.

Plan- og bygningsloven (pbl) og naturmangfoldloven (nml) utgjør viktige juridiske rammeverk for mulighetsstudien, og må følges i utviklingen av sykkelveier, rasteplasser og integrering av lokalhistorie i området fra Valle til Bykle. Lovene sikrer at utviklingen skjer i samsvar med nasjonale målsettinger for bærekraftig samfunnsutvikling, natur- og miljøhensyn og bevaring av kulturarv. Gjennom nml vektlegges både lokal erfaringsbasert kunnskap og vitenskapelig kunnskap. Den er derfor relevant å bruke i prosessen for å finne alternative sykkelruter, samt som begrunnelse for hvorfor det er viktig med lokal forankring og innhenting av lokal kunnskap i strategiarbeidet.

Midler til å utbedre sykkelrute og rasteplasser langs Otra kan, jf. nml § 11, hentes inn ved å sette krav til tiltakshavere som utbygger og Otra kraft.

Figur 14: Program for Bykledagen 2023

Ved ethvert inngrep i Otravassdraget må konsekvensene for økosystemet og klima vurderes grundig. Mulighetsstudien vår legger vekt på at det ikke skal resultere i enda en belastning på miljøet, men heller forbedre den nåværende situasjonen. Ettersom Otra inngår i den regionale vannforvaltningsplanen i Agder, er det utarbeidet både tiltaksprogram og handlingsprogram som grundig beskriver arbeidet som må og kan gjøres videre for å

oppnå god miljøtilstand i Otra. Miljømålene sikrer også at tilstand ikke ytterligere forringes.

Fokuset på klima, kultur og kommunikasjon i kommuneplanens samfunnsdel passer godt overens med det vi fant i mulighetsstudien vår. Kommunens mål for videre utvikling retter seg blant annet mot å tilrettelegge for sykkelruter og nye møteplasser, samt jobbe for at nye prosjekter skal ha lokalhistorisk forankring. Hoveddelen av strekket vi foreslår å utbedre ligger i Bykle kommune, og vi ser det som essensielt at kommunens ønsker sammenfaller med vårt forslag til mulighetsstudie for Bykle og Otra. Målene i kommuneplanens samfunnsdel er også i overensstemmelse med nml.

Den eksisterende mulighetsstudien av Otra trekker frem den sammenhengende tur- og sykkelruten som går langs hele elven. Den viser også muligheten for å utvikle spennende aktiviteter spesielt rettet mot barn og unge, samt styrking av samarbeidet mellom kommuner, friluftsansjoner og næringslivet. Mulighetsstudien understreker behovet for en helhetlig tilnærming til utviklingen, samarbeid mellom ulike aktører, og fokus på opplevelser for alle aldersgrupper. Dette peker på Otravassdragets uutnyttede potensial for å tiltrekke besøkende og styrke lokalsamfunnet. Vi har ønsket å konkretisere en del av elementene som ble trukket frem i friluftsrådets arbeid, og vi har gått dypere inn i enkelte temaer og prøvd å konkretisere strategier og tiltak. Dette følger i neste kapittel.

7 STRATEGIER OG TILTAK

OTRA, DEN BLÅ MIDTSTRIPEN I SETESDAL

Vi har utarbeidet tre strategier med utgangspunkt i mulighetsstudien og teoriene om bred verdiskaping, det relasjonelle landskapsperspektivet og "The Reconnection Agenda". Særlig har landskapet i Bykle forandret seg på grunn av vannkraften, og kjernen i oppgaven har vært å finne måter å forholde seg til et landskap som er preget av vannkraftutbygging. Vi har hatt fokus på at tiltakene skal ivareta den eksisterende kulturen og integrere lokalbefolkningens ønsker. Tiltakene skal også ta hensyn til miljøet og ikke gå på bekostning av natur som allerede er hardt utbygd. Vi har derfor i størst mulig grad valgt å ta i bruk etablerte områder og videreutvikle dem.

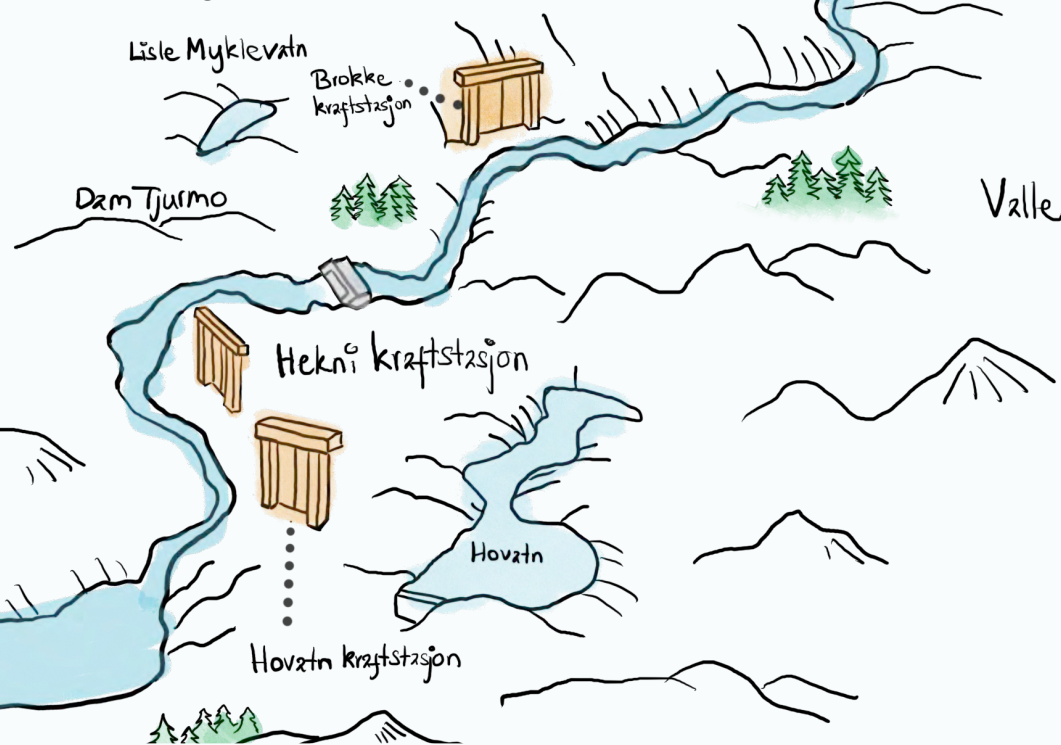

Strategiene og tiltakene som er beskrevet videre er svaret vårt på problemstillingen "Hvordan kan Otra skape stedstilknytning i Bykle kommune, og samtidig være et bindeledd for Setesdal?". Vi anbefaler at strategiene brukes og sees i sammenheng i det videre arbeidet, da de både styrker og utfyller hverandre. Med riksveien som den gule midtstripen fra Kristiansand til Hovden, ønsker vi at Otra kan bli den blå midtstripen gjennom Setesdal.

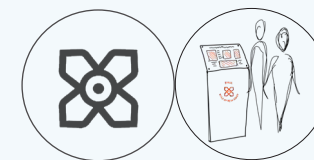
STRATEGI 1: LØFTE LOKALHISTORIEN OM VANNKRAFTEN I BYKLE

STRATEGI 2: UTARBEIDE STOPPESTEDER LANGS RV. 9 I BYKLE KOMMUNE

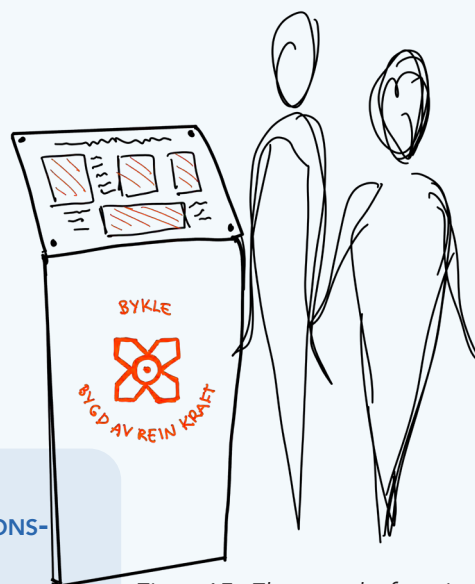
STRATEGI 3: STYRKE OG SIKRE NASJONAL SYKKELRUTE NR. 3

STRATEGI 1: LØFTE LOKALHISTORIEN OM VANNKRAFTEN

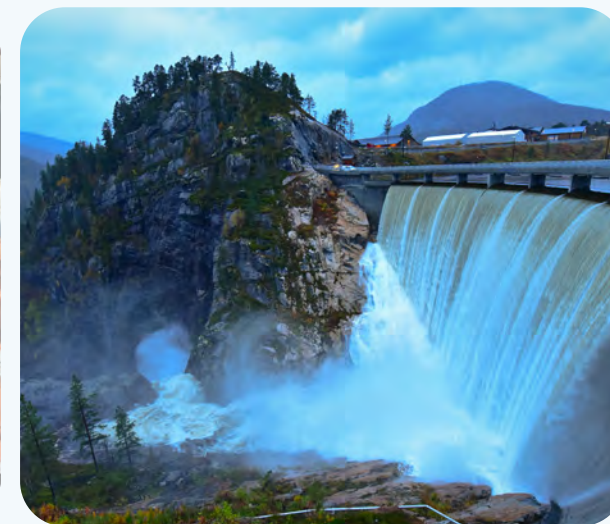
Vannkraften har forandret Otra, Bykle og Setesdal både fysisk og immaterielt. Den komplekse historien har ikke blitt fortalt, og det er mangel på steder som formidler nettopp dette. Gjennom strategi 1 ønsker vi å ta tak i denne historien, og formidle den til både besøkende og lokalbefolkningen. Slik kan vi sikre lokal forankring, styrke stedsidentiteten, og ta tilbake det glemte forholdet til vassdraget.

Figur 15: Eksempelutforming på hvordan et informasjonsskilt kan se ut, med Bykle Næringslag sin logo.

Logoen til Bykle næringslag er inspirert av en vannturbin, samt rosene som smykker gamle Bykle kirke. Foto: Peter Sundell

Når vannet i Sarvsdammen renner over, ligner den igjen på fossen som lå her tidligere. Foto: Geir Daasvatn, 2017

TILTAK:

1. GJENNOMFØRE PLANEN OM INFORMASJONSSENTER VED SARVSDAMMEN
2. UTARBEIDE INFORMASJONSSKILT OM HISTORIE OG VANNKRAFT
3. GI MIDLER TIL BYKLE NÆRINGSLAG

TILTAK 1.1 GJENNOMFØRE PLANEN OM INFORMASJONSSENTER VED SARVSDAMMEN

Et informasjonssenter ved Sarvsdammen vil skape en arena for læring og informasjon om vannkraft. Senteret vil også gi rom for å fortelle historien om hvordan utbyggingen har påvirket bygda og de som lever der. Vi foreslår å tilrettelegge for aktiviteter for store og små der man kan lære om historien til vannkraft og hvordan vannkraft fungerer. Vi foreslår at man kan leie utstyr til aktiviteter tilknyttet damanlegget slik som juvvandring og klatring hos informasjonssenteret.

TILTAK 1.2 UTARBEIDE INFORMASJONSSKILT OM HISTORIE OG VANNKRAFT

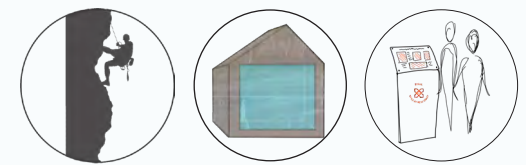
Utvikle informasjonsskilt som formidler lokalhistorien og vannkraften i Bykle. Gjennom informasjonsskilt vil besøkende på stedet få innblikk i prosessen bak vannkraftutbyggingen, og hvordan det påvirket de ulike bygdene i og rundt Otravassdraget. Noen av områdene vi ønsker å sette ut informasjonsskilt ved er Sarvsdammen, Bykle kirke, Vatnedalsdammen, Hegni og andre naturlige møteplasser. Her ønsker vi å ta i bruk logoen og slagordet som Bykle næringslag har utformet, og

implementere dette i informasjonsskiltene (se figur 15 for eksempelutforming).

TILTAK 1.3 SETTE AV MIDLER TIL BYKLE NÆRINGSLAG

Bykle næringslag har allerede skapt et godt konsept, logo og slagord for Bykle kommune. De arrangerer årlig Bykledagen, hvor det er et stort fokus på lokal kultur og historie. Ved å sette av mer midler til Bykle næringslag vil de kunne forbedre Bykledagen og potensielt videreutvikle nye arrangementer i tilknytning til elven og den fortrente historien.

STRATEGI 2: UTVIKLE STOPPESTEDER OG MØTEPLASSER

Det er allerede flere naturlige stoppesteder langs rv. 9 og Otra, men vi ønsker å tilrettelegge for nye aktiviteter og stedsbasert læring. Stoppestedene vil være ment for både lokalbefolkningen og tilreisende. Vi har valgt ut tre steder i denne strategien.

TILTAK 2.1 VIDEREUTVIKLE SARVSDAMMEN

I dag er plassen ved Sarvsdammen uutnyttet, og består kun av en grusplass. Fra Bykle sentrum går det en fin vei over dammen, og selve skuet fra både veien og grusplassen er fin. For at Sarvsdammen skal bli brukt mer ønsker vi at det skal bli anlagt flere sitteplasser og et sted folk kan samle seg rundt, for eksempel en bålpanne. Det burde også bli satt opp søppeldunker for å sikre at bruken ikke går på bekostning av naturen. Et informasjonssenter (se tiltak 1.1 og fig. 16) vil også øke bruken av området. For å sikre aktiviteter for gamle som unge ønsker vi å legge til rette for juvvandring og klatring langs damanlegget.

TILTAK 2.2 VIDEREUTVIKLE VATNEDALSDAMMEN

Vatnedalsdammen er en av Nord-Europas største demninger. Det er et spektakulært stoppested med stort potensial, og videreutvikling av stedet vil være vesentlig for attraktiviteten og opplevelsen av stedet (fig. 17). I dag er det kun et skilt der som informerer om det tekniske ved dammen, som høyde og dybde, og det mangler mer

TILTAK:

1. VIDEREUTVIKLE SARVSDAMMEN SOM DESTINASJON
2. VIDEREUTVIKLE VATNEDALSDAMMEN SOM DESTINASJON
3. VIDEREUTVIKLE HEGNI SOM DESTINASJON

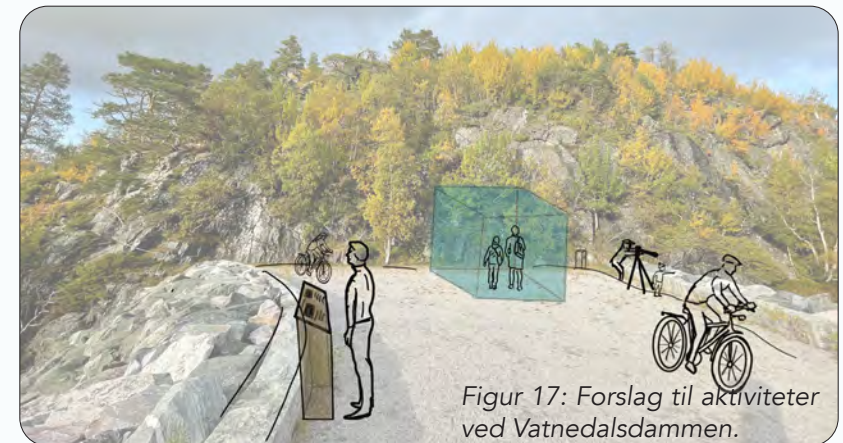
informasjon om området, historien, og opparbeidelsen av dammen. Nye skilt som tydeliggjør stedets historie og opprinnelse er opplysende og kan tiltrekke nye besøkende. Andre tiltak vi ønsker å konkretisere her er belysning, søppelbøtter, ladestasjoner (for el-sykler) og et oppholdsrom, som til sammen vil utvide tidsrommet og attraktiviteten til plassen.

TILTAK 2.3 VIDEREUTVIKLE HEGNI

Hegni blir brukt som badested i både sommer- og vintersesongen, og mer tilretteleggelse vinterstid er blitt etterspurt. Vi ønsker å oppfordre til dette ved å sette opp en badstu som kan brukes gjennom hele året, der det er sikret at isen er åpen slik at man kan kombinere isbading med badstu (fig. 18). Badstuen kan i tillegg benyttes som et destinasjonsmål langs sykkelruten (se strategi 3), der man får tid til å sette seg ned og betrakte elveløpet. Ved Hegni vil det være flere informasjonsskilt som formidler historien om Otra og den lokale kulturhistorien.

Figur 16: Forslag til nye Sarvsdammen, med informasjonssenter.

Figur 17: Forslag til aktiviteter ved Vatnedalsdammen.

Figur 18: Forslag til badstu og informasjonsskilt på Hegni.

STRATEGI 3: STYRKE OG SIKRE NASJONAL SYKKELRUTE NR. 3

Det er mulig å forbedre kvaliteten, sikkerheten og attraktiviteten på sykkelruten fra Valle til Bykle kommune på den nasjonale sykkelruten nr. 3. Vi ønsker at det skal gjøres til et attraktivt sykkelrom for både lokalbefolkningen og turister som benytter seg av den.

TILTAK 3.1 - BYGGE UT EN GANGBRO NORD FOR NEVREDALSØYNE (SE KART) SOM KNYTTER ET STREKK AV SYKKELRUTEN OVER PÅ VESTSIDEN AV OTRA

Gangbroen vil gjøre det mulig å legge den nasjonale sykkelruten nr. 3 over på vestsiden av Otra som igjen vil føre til mer sikkerhet og attraktivitet for syklister som benytter sykkelruten.

TILTAK 3.2 - LEGGE OM SYKKELRUTEN TIL MINDRE TRAFIKKERT VEI (GUL LINJE PÅ KART)

Sikkerheten til syklistene og attraktiviteten til den nasjonale sykkelrute nr. 3 er hemmet av strekket på rv. 9. Ved å legge om sykkelruten til allerede eksisterende veinett med mindre trafikk kan bidra med å styrke sikkerheten av attraktiviteten til ruten.

TILTAK:

1. BYGGE UT EN GANGBRO NORD FOR NEVREDALSØYNE, SOM KNYTTER ET STREKK AV SYKKELRUTEN OVER PÅ VESTSIDEN AV OTRA
2. LEGGE OM SYKKELRUTEN TIL MINDRE TRAFIKKERT VEI
3. BYGGE UT SYKKELVEI LANGS RV. 9 DER OMPLOSSERING AV SYKKELRUTEN IKKE ER MULIG
4. TILRETTELEGGE FOR LADESTASJON FOR EL-SYKKEL LANGS SYKKELRUTEN

TILTAK 3.3 - BYGGE UT SYKKELVEI LANGS RV. 9 DER OMPLOSSERING AV SYKKELRUTEN IKKE ER MULIG (GRØNN LINJE PÅ KART)

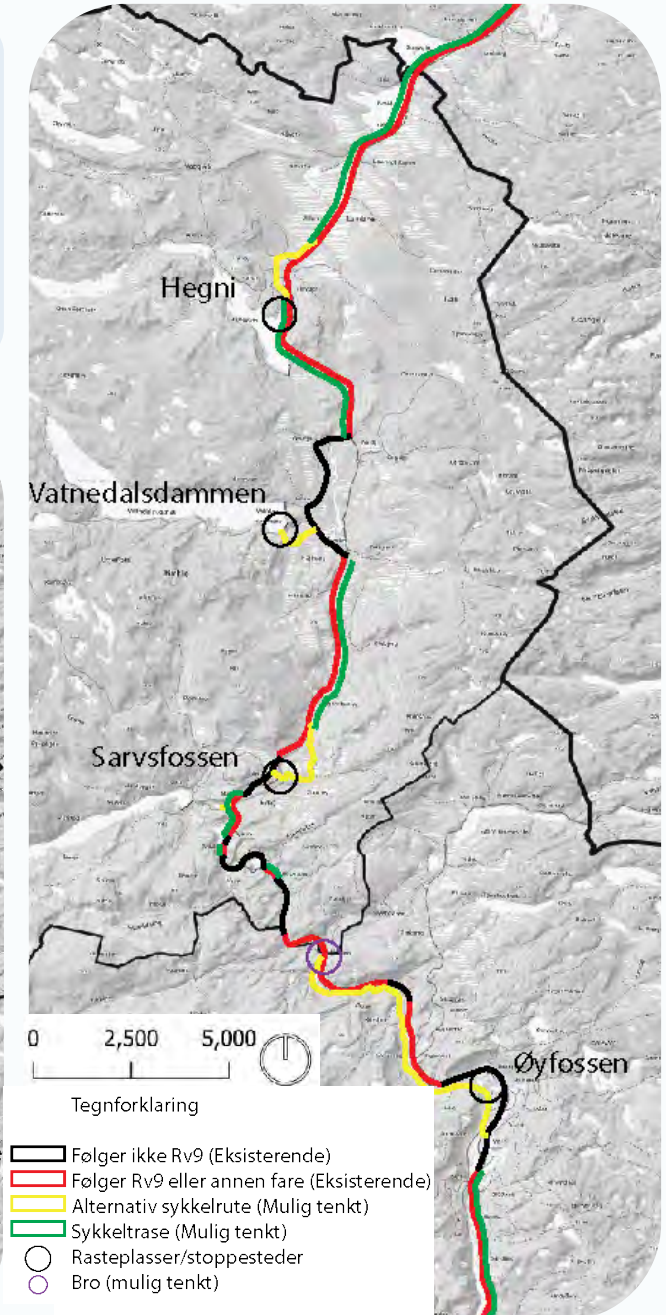
For at hele ruten skal bli trygg og familievennlig må den være på dedikerte sykkelveier og ikke bilveier. Der det ikke finnes andre alternativer enn rv. 9, skal det fortsatt gjøres trygt ved å bygge sykkelvei langs rv. 9.

TILTAK 3.4 - TILRETTELEGGE FOR LADESTASJON FOR EL-SYKKEL LANGS SYKKELRUTEN

Sykelruten har en betydelig høydestigning og vanskelighetsgrad. Dette ser vi på som ekskluderende for mindre erfarne sykkelturister. Å tilrettelegge for el-sykkel, med ladestasjoner langs sykkelruten, vil åpne opp for flere type sykkelturister.

EKSISTERENDE SYKKELRUTE 2023

FORSLAG TIL NY SYKKELRUTE

8 REFLEKSJON OG AVSLUTNING

Under arbeidet er det flere ting som vi kunne ha gjort annerledes. På befaring fikk vi begrenset med tid til å utforske Bykle kommune og særlig partiene langs Otra. Vi var nødt til å velge ut det vi syntes var viktig å se, slik som Sarvsdammen, Vatnedalsdammen og Hegni. Det hadde vært spennende å også se på de mindre partiene langs Otra. Dette kunne gitt oss en mer helhetlig forståelse av vassdraget. Det var også begrenset med tid til å gjennomføre intervjuer. Vi skulle gjerne ha intervjuet flere av innbyggerne for å få en enda bredere forståelse og flere innfallsvinkler, særlig knyttet til stadkjensla. Det er innbyggerne i Bykle vi ønsker å prosjektere og planlegge for, fremfor de store aktørene.

Det er flere utfordringer knyttet til realisering av prosjektet. En utfordring er koordinering av aktører i forbindelse med å få prosjektet realisert. Siden prosjektet strekker seg over flere kommunegrenser må det være et godt samarbeid og en målrettet plan for ferdigstilling av prosjektet. Dette gjelder særlig ved utbedringen av den nasjonale sykkelruten, hvor flere aktører må involveres. Rv. 9, som den nasjonale sykkelveien følger, er Statens vegvesen sitt ansvar å bygge ut og vedlikeholde. Statens vegvesen vil da også bli de som må ta kostnadene ved utbedring av sykkelveien. Dette er det usikkert om de vil budsjettere for. Vi anser derfor også budsjettering og kostnader som en utfordring for vår oppgave.

Videre er realiseringsevne en utfordring. Et eksempel her er informasjonssenteret. Dette er noe som har vært ønsket fra lokalbefolkning og politikere i Bykle, og planforslag har blitt tegnet. Likevel har ingenting blitt realisert. Dette viser hvor vanskelig det er å gjennomføre noe selv når det er lagt ned mye tid og energi på å få det gjennomført. Selve realiseringen av mulighetsstudien krever også mer detaljerte områdeanalyser på miljøutfordringer i forhold til utbygging av sykkelvei og bro, noe som må utarbeides med fagekspert.

Ettersom vi var nødt til å avgrense oppgaven vår, har vi ikke gått videre med tiltak for å forbedre vannmiljøet i Otra. Det finnes allerede eksisterende planer for vannmiljøet gjennom den regionale vannforvaltningsplanen, som er utarbeidet av både fylkeskommunen og fagekspert. Vi har heller ikke vektlagt utfordringer med vannkraften nedstrøms i vassdraget. Eksempelvis har deler av Otra søroverproblemer med fremmedarter og dårlig fiske. Dette skyldes i stor grad vannkraften i nord. Siden magasinene og dammene ligger i Bykle kommune, er det også de som tjener mest på vannkraften. Det vil si at kommuner som har problemer med fremmedarter og dårlig fiske lenger sør, ikke kompenseres for dette gjennom å tjene på vannkraften. De får altså en del kostnader uten særlig nytteverdi. Denne problemstillingen har vi ikke gått videre med.

Gjennom arbeidet vårt med Otra har vi

lært utrolig mye. Vi har gjennomført en landskapsressursanalyse, utført intervjuer og dratt på befaringer. Det var lenge vi ikke visste hvordan denne oppgaven kom til å bli. Vi var usikre på vinkling, hvem vi skulle snakke med og hvilke deler av vassdraget vi skulle velge. Men gjennom intervjuene våre og ved å snakke med folk, fikk vi mer og mer innsyn i hvordan innbyggerne forholdt seg til elven og landskapet rundt. Det ble tydelig at elven Otra ikke er en vesentlig del av identiteten til *byklarer*, men at vannkraften i stor grad preger hverdagen deres. Problemstillingen, og løsningene vi har utarbeidet, ble altså til ved å prate med folk. Dette har lært oss hvor viktig det er å prate med lokale, for å forstå forholdet deres til landskapet og ta deres lærdom og interesser aktivt inn i planleggingsarbeidet.

Vi håper oppgaven i sin helhet kan være med på å underbygge viktigheten av Otra og dens uutnyttede potensialer for kommuner, private aktører og frivillige organisasjoner i Setesdal.

Figur 19: AI-generert bilde av hvordan forholdet til vassdraget kan bli i fremtiden.

9 REFERANSER

- Berg, N. G., Dale, B., Førde, A. og Kramvig, B. (2012). Introduksjon: Metodologiske utfordringer i stedsanalyser. I: Førde, A., Kramvig, B., Berg, N. G. & Dale, B. (red.) *Å finne sted. Metodologiske perspektiver i stedsanalyser*, s. 9-22. Trondheim: Akademika forlag.
- Bykle kommune (2022a). Bykledagen 2022 vart ein bygdefest. Tilgjengelig fra: <https://www.bykle.kommune.no/bykledagen-2022-vart-ein-bygdefest.6544897-294954.html> (lest 12.10.2023)
- Bykle kommune (2023). Fakta om kommunen. Tilgjengelig fra <https://www.bykle.kommune.no/kommunefakta.295012.nn.html> (Lest 18.10.2023)
- Bykle kommune (2016). Kommuneplan for Bykle 2016-2026. Tilgjengelig fra: <https://www.bykle.kommune.no/kommuneplan-for-bykle-2016-2026-samfunnsdelen.6034163-358874.html> (Lest 16.10.2023)
- Bykle kommune (2022b). Kommunevåpen. Tilgjengelig fra <https://www.bykle.kommune.no/kommunevaapen.295015.nn.html> (Lest 04.10.2023)
- Bykle kommune (2017). Kraftinntekter og økonomi. Tilgjengelig fra <https://www.bykle.kommune.no/kraftinntekter-og-oekonomi.341941.nn.html> (Lest 28.10.2023)
- Bykle kommune (2022c). Kraftstasjonar og kraftproduksjon. Tilgjengelig fra <https://www.bykle.kommune.no/kraftstasjonar.341939.nn.html> (Lest 29.10.2023)
- Bykle kommune (2022d). Kraftutbygging i Bykle. Tilgjengelig fra <https://www.bykle.kommune.no/kraftutbygging-i-bykle.335223.nn.html> (Lest 20.10.2023)
- Bykle kommune (2022e). Magasin og dammar. Tilgjengelig fra <https://www.bykle.kommune.no/magasin-og-dammar.341940.nn.html> (Lest 29.10.2023)
- Bykle kommune (2022f). Økonomiplan 2023-2026, Budsjett 2023. Tilgjengelig fra <https://www.bykle.kommune.no/vedteke-oekonomiplan-2023-2026-og-budsjett-2023.6571257-294954.html> (Lest 29.10.2023).
- Cresswell, T. (2015). *Place. An Introduction*. 2. utg. West Sussex: Wiley Blackwell
- Daasvatn, G. (2017). *Dam Sarvsfossen Bykle 300917* [Fotografi]. Flickr. Tilgjengelig fra <https://www.flickr.com/photos/51710523@N08/37158673370?fbclid=IwAR1umHk3ORHaXiPXjWqQgemlY6qpzoJK0ldKsT2CB-dcvwei3KxFTa4pZ8> (Lest 02.11.2023)
- Dagsavisen (2011). Bykle i verden. Tilgjengelig fra <https://www.dagsavisen.no/kultur/2011/05/10/bykle-i-verden/> (Lest 25.09.23)
- Destinasjon Hovden. (2023). Natur og kultur i Bykle. Tilgjengelig fra <https://hovden.com/lokalhistorie/> (Lest 18.09.23)
- Eie, J. A. (2013). *Vannkraft og miljø. Resultater fra FoU-programmet Miljøbasert vannføring*. Oslo: NVE.
- Egerhei, T & Johnsen, J. (2020). *Otra - Mulighetsstudie*. Komprimert versjon. Kristiansand: Midt-Agder Friluftsråd. Tilgjengelig fra <https://files.solvecms.com/midt-agder-friluftsråd-no/a5f9fe4/OTRA-MULIGHETSSTUDIE-BOK-2020-komprimert.pdf>
- Fortidsminneforeningen Agder avdeling (2023). Bykledagen. Tilgjengelig fra: <https://fmfagder.no/kalender/bykledagen> (lest 12.10.2023)
- Landskapskonvensjonen (2000). *Europarådets landskapskonvensjon*. Tilgjengelig fra https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan_bygningsloven/planlegging/diverse/landskapskonvensjonen/om-konvensjonen/europeisk-landskapskonvensjon-norsk-tekst/id426184/ (Lest 09.10.23)
- Haukeland, P. I. & Brandtsæg, B. A. (2019). Bred verdiskaping som strategi for bærekraftig stedsutvikling. Norsk Institutt for Naturforskning. Tilgjengelig fra: <https://brage.nina.no/nina-xmllui/handle/11250/2599217>. (Lest 27.09.2023)
- Heggstad, R., & Thorsnæs, G. (2023). Otra. I *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra <https://snl.no/Otra> (Lest 04.10.2023)
- Lokalhistoriewiki (2022). Bykle kommune. Tilgjengelig fra https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Bykle_kommune (Lest 01.10.23)
- Lokalhistoriewiki (2023). Fløting. Tilgjengelig fra <https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Fl%C3%B8ting> (Lest 28.10.2023)
- Lundby, L. (2020). Vannhjul. I *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra <https://snl.no/vannhjul> (Lest 28.10.2023).
- Miljødirektoratet (2023). Forvaltningsplaner for vann. Tilgjengelig fra <https://www.miljodirektoratet.no/ansvarsomrader/vann-hav-og-kyst/forvaltningsplaner-vann/> (Lest 02.11.2023)
- Miljødirektoratet (u.å.). 5.4 Beskrivelse av landskapet (landskapskarakter). Tilgjengelig fra <https://www.miljodirektoratet.no/ansvarsomrader/overvaking-arealplanlegging/arealplanlegging/konsekvensutredninger/metode-for-utredning/landskap/5.4-beskriv-landskapet> (Lest 23.09.2023)
- Sarkar, A. & Atkinson, S. (2022). Defining ECO-Health. Tilgjengelig fra: <https://pressbooks.library.upei.ca/planetaryhealth/chapter/defining-eco-health/> (Lest 08.10.2023)
- Seamon, D. & Sowers, J. (2008). Place and Placelessness (1976): Edward Relph. I: Hubbard, P., Kitchin, R. & Valentine, G. (red.). *Key Texts in Human Geography*, s. 43-51. London: Sage.
- Selman, P. (2012). *Sustainable Landscape Planning. The Reconnection Agenda*. New York: Routledge
- Setesdalswiki (2022a). Nordbygdi. Tilgjengelig fra <https://www.setesdalswiki.no/wiki/Nordbygdi> (Lest 28.10.2023)
- Setesdalswiki (2022b). Hovden. Tilgjengelig fra <https://www.setesdalswiki.no/wiki/Hovden> (Lest 01.11.2023)
- Setesdalswiki (2022c). Valle kommune. Tilgjengelig fra https://www.setesdalswiki.no/wiki/Valle_kommune#Kultur (Lest 01.11.2023)
- Simensen, T., Hiller, P. H. & Vaskinn, K. A. (2011). *Vassdrag, vannføring og landskap*. (Rapport nr. 1 - 2011). Norges vassdrags- og energidirektorat.
- Tilgjengelig fra https://publikasjoner.nve.no/rapport_miljoebasert_vannfoering/2011/miljoebasert2011_01.pdf (Lest 29.10.2023)
- Statens vegvesen. (2022). Rv. 9 Byklestøylane-Hartevatn. Tilgjengelig fra <https://www.vegvesen.no/vegprosjekter/riksveg/rv9byklestoylane/> (Lest 09.10.2023)
- Statens vegvesen. (u.å.). Nasjonale sykkelruter. Tilgjengelig fra <https://www.vegvesen.no/trafikkinformasjon/reiseinformasjon/sykkelruter/> (Lest 23.10.2023)
- Statens vegvesen. (2013). Sykkelhåndboka. Tilgjengelig fra <https://vegvesen.brage.unit.no/vegvesen-xmllui/bitstream/handle/11250/196096/HB-233-2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Lest 20.10.2023)
- Steensby, A. (2017). Kraftinntekter og økonomi - Bykle kommune. Tilgjengelig fra <https://www.bykle.kommune.no/kraftinntekter-og-oekonomi.341941.nn.html> (Lest 29.10.2023)
- Thorsnæs, G. & Lauritzen P. R. (2023). Bykle. I *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra <https://snl.no/Bykle> (Lest 04.10.2023)
- Tveiten, J. S. (2021, 08. juli). Digital informasjon om "Nasjonal Sykkelrute nr. 3". Tilgjengelig fra <https://www.bygland.kommune.no/digital-informasjon-om-nasjonal-sykkelrute-nr-3.6398939-522036.html> (Lest 09.10.2023)
- Vann-nett (u.å.a). Om Botsvatn. Tilgjengelig fra <https://vann-nett.no/portal/#/waterbody/021-1067-L> (Lest 29.10.2023)
- Vann-nett (u.å.b). Om Vatndalsvatnet. Tilgjengelig fra <https://vann-nett.no/portal/#/waterbody/021-1070-L> (Lest 29.10.2023)
- Vannportalen (2022). Regional vannforvaltningsplan 2022-2027 for Agder vannregion. Tilgjengelig fra <https://www.vannportalen.no/vannregioner/agder/regional-vannforvaltningsplan-for-agder-vannregion-2022-2027/> (Lest 29.10.2023)